

Вісник

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

№ 11

Том 23

2015

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); старш. наук. співроб., проф. **В. І. Карплюк** (*заст. голови*); д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. О. Кочубей**; д-р хім. наук, проф. **В. Ф. Варгалюк**; чл.-кор. НАПН України, д-р філос. наук, проф. **П. І. Гнатенко**; д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. Г. Гоман**; д-р філол. наук, проф. **В. Д. Демченко**; д-р техн. наук, проф. **А. П. Дзюба**; д-р пед. наук, проф. **Л. І. Зеленська**; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **В. П. Моторний**; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. **Е. Л. Носенко**; д-р біол. наук, проф. **О. Є. Пахомов**; д-р іст. наук, проф. **С. І. Світленко**; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. **В. С. Савчук**; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **В. В. Скалозуб**; д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко**; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. **А. П. Травлєєв**; д-р техн. наук, проф. **Ю. Д. Шептун**; д-р філос. наук, проф. **О. С. Токовенко**; д-р екон. наук, проф. **Н. І. Дучинська**; д-р філол. наук, проф. **І. С. Попова**; ректор Європейської школи управління, професор **Вятр Єжи Йозеф** (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. **Ю. Мельников** (США)

Серія: МОВОЗНАВСТВО

Випуск 21 (2)

Дніпропетровськ

Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара

*Надруковано за рішенням вченої ради
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 6 від 18 грудня 2014 р.)*

Р е ц е н з е н т и:

д-р філол. наук, проф. Т. М. Потніцева
д-р філол. наук, проф. Т. В. Філат

Розглянуто актуальні проблеми сучасного мовознавства на широкому матеріалі української, російської та інших слов'янських і західноєвропейських мов. Різномасштабний аналіз мовних явищ та одиниць різних рівнів виконано в синхронії та історичній перспективі. Значну увагу приділено опису функціональних різновидів мовлення, питанням перекладу і лінгводидактики. Розміщено рецензії на монографії.

Для наукових працівників, спеціалістів-філологів, аспірантів і студентів філологічних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться проблемами сучасного мовознавства.

Рассмотрены актуальные проблемы современного языкознания на широком материале украинского, русского и других славянских и западноевропейских языков. Разносторонний анализ языковых явлений и единиц разных уровней выполнен в синхронии и исторической перспективе. Большое внимание уделено описанию функциональных разновидностей языка, вопросам перевода и лингводидактики. Размещены рецензии на монографии.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов и студентов филологических факультетов, а также широкого круга читателей, интересующихся проблемами современного языкознания.

Topical problems of contemporary linguistics based on phonetics, grammar and semantics of Ukrainian, Russian and other Slavonic and West European languages are regarded. A multi-sided analysis of language phenomena is performed synchronically and diachronically. A great attention is paid to the research of description of language functional varieties, including the Internet-communication, issues of translation and linguodidactics. Reviews of monographic researchers are published.

The papers are interesting for scientists, specialists in philology, post-graduate students and students of philological faculties, as well as for a wide range of readers who are interested in the problems of modern linguistics.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:

д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко** (відп. ред.); д-р філол. наук, проф. **О. І. Панченко** (зам. відп. ред.); д-р філол. наук, проф. **І. І. Меньшиков**; д-р філол. наук, проф. **Н. В. Підмогильна**; д-р філол. наук, доц. **І. С. Попова**; д-р філол. наук, проф. **А. М. Поповський**; д-р філол. наук, проф. **А. М. Приходько**; д-р філол. наук, проф. **Ю. О. Шепель**; д-р гуманіт. наук, проф. **Людмила Шипелевич** (Польща); канд. філол. наук, доц. **І. І. Турута** (відп. за вип.)

УДК 811.161.2

Л. А. Білоконенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РЕПЕРТУАР МОВНИХ ФОРМ ЗАВЕРШЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ З ПЕРЕВАГОЮ ОДНІЄЇ ЗІ СТОРІН

Проаналізовано репертуар мовних форм завершення міжособистісного конфлікту, зумовленого перевагою однієї зі сторін. Установлено структурні та комунікативно-прагматичні особливості завершальної стадії україномовного конфлікту, яка має три форми втілення: жорстку, середню та помірковану. Визначено, що вибір мовної форми реалізації завершальної стадії залежить від значущості особистісних стосунків індивідумів, а також мовленнєвих і емоційних реакцій сторін на етапі розвитку конфлікту.

Ключові слова: міжособистісний конфлікт, завершальна стадія конфліктної взаємодії, когнітивний і прагматичний аспекти.

Белоко́ненко Л. А. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **РЕПЕРТУАР ЯЗЫКОВЫХ ФОРМ ЗАВЕРШЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНОГО КОНФЛИКТА С ПРЕИМУЩЕСТВОМ ОДНОЙ ИЗ СТОРОН**

Проанализирован репертуар языковых форм завершения межличностного конфликта, обусловленного преимуществом одной из сторон. Описаны структурные и коммуникативно-прагматические особенности завершающей стадии конфликта в украинском языке, которая имеет три формы выражения: жесткую, среднюю и умеренную. Определено, что выбор речевых форм реализации стадии завершения зависит от значимости личностных отношений индивидумов, а также негативных речевых и эмоциональных реакций сторон на этапе развития конфликта.

Ключевые слова: межличностный конфликт, завершающая стадия конфликтного взаимодействия, когнитивный и прагматический аспекты.

Bilokonenko L. A. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THE REPERTOIRE OF LINGUISTIC FORMS INTERPERSONAL CONFLICT WITH THE ADVANTAGE OF ONE SIDE OF CONFLICT**

The article analyzes the repertoire of linguistic forms interpersonal conflict termination, which is due to the advantage of one side of conflict. Relevance of the study determined with the general direction of modern philological studies to the analysis of the text, which is representing the language conflict. But structural and pragmatic features of the final phase in the Ukrainian language today do not have their own analysis. The purpose of the article is to identify speech tactics that allow a person to terminate the conflict.

The author describes the forms of embodiment of the final stages of the conflict: severe, medium, and mild. It was determined that the choice of the forms embodiment of the final stage depends on the importance of personal relations between people (destructive / constructive) and make for adverse emotional and speech reactions. The severe form is characterized by the fact that the conflict interaction between the sides begins acutely and actively: speakers who applied tough and mean verbal tactics, which were accompanied by negative emotions. The medium form is determined by the fact that the conflict interaction between persons unfolded gradually and took the form of a chronic and active conflict only over time, recorded medium and mild tactics. The mild form was determined to be with brief conflict interaction by individuals, which was embodied with «soft» (middle) speaking tactics. It is concluded that the process of completing the language conflict must pass the «way», which is inversely proportional to the energy of human emotions that accompanied it.

Key words: interpersonal conflict, the final stages of the conflict, cognitive and pragmatic aspects.

Оточуючий людину світ охоплює велику кількість явищ, серед яких такі, що складно охарактеризувати однозначно. До них належить і ситуація конфліктної взаємодії. З одного боку, конфлікт порушує процес комунікації, збільшує ворожість між конфліктуючими сторонами. Через нього зростає взаємна неприязнь, бажання «перемогти» стає важливішим за прагнення вирішити проблему. З іншого – забезпечить послаблення напруженості між особами, завдяки конфлікту люди можуть «перевірити» один одного, він є рушієм соціальних змін, гарантує розвиток суспільства, дозволяє зробити переоцінку цінностей, формує соціальну рівновагу. Конфлікт можна використати і на користь, і на шкоду з тією різницею, що на благо він уповні може сприяти вирішенню серйозних життєвих проблем.

У наукових працях з дослідження стадій поведінки сторін у конфлікті виокремлено його фінальну частину – завершення, часткову / повну нормалізацію стосунків або його неефективне розв'язання (Л. Герасіна, С. Грушевська, Л. Смеляненко, А. Ішмуратов, Н. Осіпова, М. Панов, В. Петюх, Л. Торгова та ін. [2–5]). **Актуальність** нашого дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій до аналізу тексту, в якому зафіксовано перебіг мовного конфлікту. На мовне втілення завершальної стадії конфліктної взаємодії осіб (на матеріалі різних мов) уже звертали увагу вітчизняні та зарубіжні дослідники (Г. Барташева, В. Третьякова, В. Ущина, О. Фадеева, О. Черненко та ін. [1; 7–9; 11]), проте структурні та комунікативно-прагматичні особливості цієї фази україномовного конфлікту ще не набули мовознавчої інтерпретації. **Мета** роботи полягає у виявленні репертуару мовних форм стадії завершення україномовного міжособистісного конфлікту з перевагою однієї зі сторін. Обсяг мовного матеріалу, на основі якого зроблено висновки, становить близько 400 текстових фрагментів.

Існує кілька способів завершення міжособистісного конфлікту. Зазвичай вони спрямовані на зміну конфліктної ситуації шляхом впливу на її учасників, сприйняття об'єкта конфлікту, позиції однієї зі сторін або на отримання нових відомостей чи ухвалення особами нового рішення. Для спаду напруги в конфлікті характерні мовні дії суб'єктів, пов'язані з частковою або повною згодою з протилежною стороною, відходом від проблеми, зміною теми розмови, різними вчинками опонента або втручанням «третьої сторони». Процес завершення конфлікту бере свій початок на власне конфліктній стадії, коли сторони обирають для себе таке рішення, та закінчується на післяконфліктній (хоча це не означає, що він повністю вичерпаний). На результативність післяконфліктної стадії впливає те, які конфронтаційні стратегії було застосовано сторонами щодо один одного, чи вдавалися вони до жорстких мовленнєвих тактик, які лексико-фразеологічні та граматичні конфліктеми застосовували особи, які наслідки їх мовної поведінки (неадекватна реакція, відтермінована реакція на ситуацію чи відмова від неї, грубе порушення норм комунікації, негативний психологічний стан і його руйнівний вплив на особистісні установки індивідуумів та ін.).

Репертуар мовних форм завершення конфлікту доволі різноманітний (до того ж не завжди однозначно навіть можна «відокремити» власне конфліктну стадію від завершальної). Типологія стратегій, що забезпечують вихід із суперечки, може бути побудована на різних підставах. Багато факторів зумовлюють і цілі, що стануть основними для сторін конфліктної взаємодії: зміст предмета конфлікту, психологічний тип особистості опонента, рівень агресії сторін, ситуативні та характерологічні передумови, сфера перебігу (сімейний, побутовий, організаційний, виробничий, педагогічний, політичний, соціальний) тощо. Але, на наш погляд,

найважливіші саме комунікативні цілеустановки мовців, які виявляють для кожного з індивідумів *фактор значущості особистісних стосунків з опонентом*:

1) якщо для одного з учасників конфліктної взаємодії міжособистісні стосунки неціннісні, то його дії будуть *деструктивними*: він не припинить порушувати правила та норми мовної поведінки, для досягнення своїх цілей залучатиме нові ресурси, вдаватиметься до різних конфронтаційних стратегій і жорстких тактик. Подібний ступінь конфліктності зумовлює переваги мовної поведінки одного з учасників суперечки, внаслідок чого відкриває шляхи для поразки іншого;

2) якщо стає зрозуміло, що основної мети, заради якої розпочато спілкування і через яку виник конфлікт, досягти неможливо, то мовець змушений визначити пріоритет інших цілей: відмовитися від спроб будь що домогтися своєї конфліктної мети та налагодити комунікативний контакт з опонентом, при цьому зберегти почуття власної гідності, рівновагу свого емоційного стану, залишити шляхи для подальшого спілкування. Цінність міжособистісних стосунків – вагома причина конструктивної поведінки в конфлікті, що спрямовує їх до *пошуку компромісу*, спонукає до відмови від суперечливих рішень, до надання можливостей один одному зробити власні висновки. За цих умов мовна поведінка осіб визначає взаємні поступки;

3) якщо для одного чи обох учасників конфліктної взаємодії їхні стосунки незначимі чи ситуативно нівельовані, або конфлікт ніяк не завершено, але вирішити проблему все ж необхідно, то акцентують на припиненні конфлікту за допомогою *«третьої сили»* (представники державних, громадських організацій, авторитетні особи, професійні психологи та педагоги, рідні, друзі, сусіди тощо). У такому випадку мовна поведінка сторін залежить від втручання цієї «сили».

У процесі спілкування виникають негативні психологічні стани з їх мовленнєвим та емоційним вираженням. Це доволі інтенсивний чинник, що розпізнає характер перебігу комунікативного акту. Під час суперечки індивідум відчуває різні негативні емоції залежно від складності ситуації та її оцінки. Несхвальні реакції, що передають ці емоційні стани (відчай, агресія, гнів, образа, здивування, злість, розчарування та ін.), спричинені мовними діями опонента, яскраві маркери конфлікту. Тому типологія форм виходу з конфлікту також має враховувати *фактор взаємозалежності негативних мовленнєвих та емоційних реакцій сторін*. На цей факт уже звернули увагу психологи. Зокрема, Е. Носенко робить висновок, що у стані нервового збудження активізуються спонтанні комунікативні дії. Серед них ті, що стають реальними в конфлікті, синтаксично незавершені фрази, переформулювання, повтори, мовленнєві помилки (обмовка, парафазія), слова-паразити, кліше тощо [6, с. 78].

Емоції в конфлікті можна сприймати як *рух енергії* (існує так звана «шкала емоційних тонів» основоположника філософії сасентології американця Р. Хаббарда [10]). Від сили цієї енергії залежить рівень почуттів індивідуума, характер його думок і дій. Змінювати більш низький тон емоцій на більш високий можна тільки «пройшовши по черзі» кожну емоцію, немов піднімаючись сходами. Очевидно, що в людей, різниця в «тоні» емоцій яких значна, або не буде взаєморозуміння, або можливість його досягнення ускладнена. Можемо припустити, що «шлях» процесу завершення мовного конфлікту *обернено пропорційний до енергії людських емоцій*, що його супроводжували. Енергія негативних емоцій, «рухаючись» та накопичуючись на попередніх стадіях конфлікту, «сполучена» з такими ж мовленнєвими реакціями людини, на стадії завершення має «кудись подітися». Тому ця стадія виступає своєрідною фазою *«поглинання емоцій»* і процес можливий за-

вдяки *характерним мовленнєвим тактикам і діям конфліктантів*. Емоції виконують роль індикатора «правильності» перебігу конфліктної події з точки погляду людини, коли переживання свідчать про стан фрустрації. Емоційний фон суперечки ніби «віддзеркалює» конфлікт, в якому активізуються чи гальмуються певні мовні дії осіб. Враховуючи взаємозумовлений характер мовних та емоційних реакцій сторін конфлікту, можна вказати *типи структур*, що виявляють *ступінь їх взаємовпливу*.

Узявши до уваги фактор значущості особистісних стосунків із опонентом і фактор взаємозумовленості мовних та емоційних реакцій сторін, визначаємо, що на стадії завершення конфлікту у разі переваги однієї зі сторін мовні дії індивідууми реалізують в таких формах:

1) **жорстка форма**. Конфліктна взаємодія між сторонами починається гостро й активно: це тексти, в яких відображено жорсткі (заборона, нав'язливі поради, наказ, негативна особистісна оцінка, обман, погроза, приниження, шантаж та ін.) та середні (вказівка, докір, зауваження, звинувачення, зміна теми, іронія, незгода та ін.) тактики мовців, які супроводжувала низька енергія негативних емоцій. Через нездатність осіб до адекватного сприйняття ситуації, «шлях» до завершення таких суперечок найбільш складний, звичайно тривалий. Наведемо приклад: через часті конфлікти між подружжям дружина змушена вдатися до активних наступальних мовних дій і застосовувати для завершення суперечки жорсткі мовленнєві тактики з погрозами, наказами, шантажем, залякуванням, приниженням чоловіка: *Ввечері повернулася з базару зумисне опівночі. Він знову у крик, вже – де була? <...> Тоді я підійшла до нього впритул і кажу тихо, як аксакалові на базарі: – Не кричи більше на мене ніколи, бо задушу. Або викину за вікно інгальятор... Я тобі не актриса голодна! Я собі без тебе на хліб заробляю. Ще й тебе годую. А щось не подобається, двері – навстіж і доріженька – рушником!* (5, с. 19). Очевидно, що мовці не можуть здійснити корекцію стосунків, їх конфлікт цілей перейшов у зону дисгармонії. Усвідомивши це, жінка вживає відповідні мовні (експресивні, емоційні, спонукальні) та різні за ступенем інтенсивності та категоричності мовленнєві засоби (тон, інтонація), а також психологічні прийоми впливу. Це специфіка жорсткої форми фази завершення, оскільки мовні дії особи спрямовані на подолання опору опонента, на примус до зміни його поведінки, на отримання переваги над ним, послуговуються подібними тактиками.

2) **середня форма**. Конфліктна взаємодія між особами розгортається поступово, лише з часом набуває форми гострої й активної: це тексти, в яких зафіксовано середні та м'які (пропозиція, надання інформації, негруба критика, переконання, обіцянка, прохання та ін.) тактики. Мовлення сторін доповнює енергією негативних емоцій, але вища за жорсткий тип. Подібні конфлікти мають особливості. Перша з них полягає в тому, що негативні емоції виникають поволі, не відразу з'являється гнів, агресія, звідси поступове «накопичення» мовних конфліктогенів. Друга – конфліктна взаємодія все ж виявляє бажання мовців тримати під контролем власні слова, поведінку й емоції. Але «рух емоцій» призводить до того, що особам може бути складно контролювати себе. Такий конфлікт не потребує значного напруження чи великих зусиль для завершення, тому його «шлях» менш тривалий. Наприклад: – *Та не сердься*, – *сковорідку на плиту кинула, газ увімкнула*. – *За один день нова хата не розвалиться!* – *Один день?! – розлютився Льошка*. – *Та ти мені другий тиждень голову морочииш – «завтра», «завтра»...* *Змовчала. Очима пропекла і почала цибулю шаткувати*. – *А пропадінть ви усі пропа-*

дом! – проїдлив Льошка і грюкнув дверима (1, с. 101). Уривок містить завершальну фазу конфлікту, початок якого не мав значних негативних емоцій сторін, чоловік м'якими тактиками (спонукальні конструкції з непрямим способом оформлення, перепитування, звертання) схилив дружину до певних дій (*Марусю, годі скніти! Ти ще така неприкаяна, наче на тебе не нова хата чекає, а халабуда в стегу! Збирайся уже, за годину машину підгоню!* (1, с. 100)). Але відмінна позиція Марусі (*Усі новосели на руках устигли свої речі до нових хат попереносити, а Маруся тягне і тягне*) поступово напружує ситуацію. З'являється та накопичується енергія негативних емоцій в обох мовців (*розлютився Льошка, очима пропекла*). Конфліктна комунікативна мета жінки реалізована завдяки мовному втіленню: стверджувальне речення, некатегоричне спонукання, а також мовчання, яким вона демонструє свою відмову. «Шлях» до завершення конфлікту пройшов нетривалий: мовною реакцією «поглинання» емоцій стає використання чоловіком фразеологізму *пропадіть ви усі пропадом*, що виражає обурення поведінкою Марусі, далі – відмова від суперечки (*грюкнув дверима*).

3) **поміркована форма**. Конфліктна взаємодія між особами починалася негостро: це тексти, які містять м'які (частково середні) тактики мовців, поєднані з негативними емоціями, але з енергією набагато вищою за попередні форми. Ці конфлікти визначаються тим, що мовні дії учасників можуть бути за своїм характером нейтральними, а не лише наступальними, за мірою активності – пасивними. Для них характерне специфічне послуговування адресантом ввічливими формами звертання до адресата, готовність обговорювати проблему, почуття невдоволення станом дискомфорту від конфлікту. У такому випадку в обох осіб може проявитися спільне бажання завершити суперечку, але насправді така готовність не реалізується через те, що психологічні, соціальні, ситуативні та характерологічні фактори для однієї зі сторін виявилися більш «сильними» чи «успішними». У зв'язку з тим, що особи контролювали свої слова та поведінку, їх взаємодію особливо не забарвлювали негативні емоції, такий конфлікт встановлює «шлях» до свого завершення як найкоротший. Наприклад, фрагмент побутової суперечки між чоловіком (А) і жінкою (В): А: – *Ти хіба прийшла зі мною в ресторан, щоб поїсти?* В: – *Можливо.* А: – *Але мені неприємно, що я значу для тебе менше, ніж вечеря.* В: – *Не переживай, ти значиш для мене більше. Кави налий. І не треба з'ясовувати стосунки. Це не допоможе.* А: – *Кави? Добре. А що допоможе?* В: – *Нічого. Припини.* А: – *Добре, вибач, більше не буду.* Напруженість ситуації спричинена вживанням чоловіком запитання (*Ти хіба прийшла зі мною в ресторан, щоб поїсти?*) та образливого для себе порівняння (*я значу для тебе менше, ніж вечеря*). Бажаючи уникнути пояснень із приводу свого настрою, жінка звертає увагу чоловіка на іншу тему (*кави налий*) і вводить ніби побічно в основний контекст спонукальну конструкцію з прямим способом оформлення (*Припини*) та заперечення (*І не треба з'ясовувати стосунки. Це не допоможе*). Для мовного конфлікту це значимий аспект. Такі мовні дії зміщують смислові акценти суперечки, що призводить до ситуації ризику: у потенційно проблемних умовах особа змушена сприйняти цю реакцію опонента і, щоб нейтралізувати конфлікт, поступитися, вибачитися.

Очевидно, що названі форми завершення конфлікту з перевагою однієї зі сторін обумовлені двома конфліктними стратегіями мовців: боротьба та поступка. Боротьба – це стратегія, розрахована на перешкодження інтересам і цілям опонента, на ігнорування його слів, бажань, потреб. У цьому випадку активна тактика

відмови, за якої одна зі сторін уникає обговорення проблеми, пошуку шляхів для взаємних поступок, тоді як друга вимушено приймає такі умови, послаблює свої вимоги або й зовсім припиняє говорити про них, перебуваючи під впливом опонента. Відповідною для цієї ситуації є категорична відмова, що не передбачає пояснення адресантом її причин, а також за певної умови (фактор значущості особистісних стосунків з опонентом) частково обґрунтована відмова, що може містити деяке пояснення того, чому адресат *не повинен, не може щось говорити, робити* і под., або включати деякі пропозиції, або не мати повної відповіді. За таких обставин поступка однієї зі сторін – вимушене припинення опору: людина не намагається відстоювати власні інтереси. Причиною може бути усвідомлення своєї неправоти, необхідність збереження добрих стосунків з опонентом, залежність від нього, значні збитки від конфлікту, загроза ще більших негативних наслідків, емоції страху, сором'язливості, нудьги, образи, розгубленості. Наприклад, завершення конфлікту: – *Мені терміново потрібно з ним поговорити. – Навіть не думай про це, хлопче!* – з цими словами зелений шериф поклав руку на кобуру, – *владою, даною мені законом...* (2, с. 236) відбувається після відмови однієї сторони виконати прохання іншої з ігноруванням її інтересів, з чим остання (через страх) погоджується. Як явну поступку опоненту також сприймають відмову від відповіді: – *От не треба так драматизувати, благаю тебе! <...> Мені потрібна інформація. Розумієш, мене зацікавили обставини загибелі Лукаша Пере <...> Пан Крокус нічого не відповів, продовжуючи свердити господаря лихим поглядом. – Ну, оскільки заперечень не надійшло, будемо вважати, що ти згоден* (4, с. 44). Відмова реалізується і завдяки зміні теми розмови: – *Мамо, я буду обережна. Обіцяю! Він – мій знайомий і тільки. Ми навіть не друзі. Вгамуйся!* – *Аліна встає з крісла, підходить до вікна. Слід перевести розмову на інше, бо вся ця балаканина зараз піде на друге коло* (3, с. 214), де завершення конфлікту залежить від небажання доньки обговорювати її знайомого. Мати, щоб не продовжувати суперечку, мусить прийняти ситуацію, змовчати.

Висновки. Застосування адресантом жорстких, середніх (навіть м'яких) тактик незмінно супроводжують оцінки адресата, його рольових реакцій, інтелектуальних і моральних якостей, характеру поведінки та ін., що, звичайно, ображає, зачіпає почуття гідності людини. Тому адресат змушений удаватися до різних тактик, спрямованих на самозахист, на блокування дій адресанта. Завершення конфліктів із низькою енергією негативних емоцій «проходить» тривалий, хоча і передбачуваний «шлях», де мовними засобами виходу із суперечки можуть виступати мовні резерви всіх рівнів, адже комунікативний рівень конфлікту проявлявся у глибокому нерозумінні особами один одного, робив помітною неузгодженість індивідуальних когнітивних систем мовців, тому складно «долався» самим процесом спілкування. Діалогічна взаємодія осіб ґрунтувалася на антипатії (навіть тимчасовій), що блокувала можливість коригування образу конфлікту, подолання його розбіжностей. Фактор неузгодженості індивідуумів, що на комунікативному рівні реалізувався в середніх і жорстких мовленнєвих тактиках, відтак у погіршенні міжособистісних зв'язків, потребував особливої поведінкової програми для відновлення емоційного «співвідношення» між сторонами. Тому репертуар мовних форм завершення конфлікту відображає «шлях» його перебігу: *чим нижча енергія негативних емоцій, тим довший мовний «шлях» до завершення конфлікту, чим вища енергія негативних емоцій, тим цей «шлях» коротший. Перспектива дослідження.* Подальше вивчення мовного міжособистісного конфлікту може

стосуватися опису форм його завершення, зумовлених компромісом між сторонами або втручанням «третьої сторони».

Бібліографічні посилання

1. **Барташева Г. І.** Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англомовному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Барташева Ганна Ігорівна. – Х., 2004. – 199 с.
2. **Грушевська С.** Конфлікт: етико-психологічний аналіз / С. Грушевська. – К. : Наук. світ, 2000. – 214 с.
3. **Ємельяненко Л. М.** Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Ємельяненко, В. М. Петюх та ін. ; за ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. – К. : КНЕУ, 2003. – 315 с.
4. **Ішмуратов А. Т.** Конфлікт і згода: Основи когнітивної теорії конфліктів : навч. посіб. / А. Т. Ішмуратов. – К. : Наук. думка, 1996. – 190 с.
5. **Конфліктологія** : [підручник для студ. вищ. навч. закл. юрид. спец.] / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. – Х. : Право, 2002. – 256 с.
6. **Носенко Э. Л.** Изменение характеристик речи при эмоциональной напряженности / Э. Л. Носенко // Вопросы психологии. – 1978. – № 6. – С. 76–85.
7. **Третьякова В. С.** Речевая коммуникация: гармония и конфликт : монография / В. С. Третьякова. – Екатеринбург : Изд-во ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т», 2009. – 230 с.
8. **Ущина В. А.** Соціолінгвістична категорія домінантності та її реалізація в англомовному політичному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. А. Ущина. – Луцьк, 2003. – 210 с.
9. **Фадєєва О. В.** Стратегії і тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. В. Фадєєва. – К., 2000. – 194 с.
10. **Хаббард Р.** Шкала эмоциональных тонов [Електронний ресурс] / Л. Хаббард. – 2003. – Режим доступу : <http://eknigi.org/psihologija/11706-shkala-yemocionalnyx-tonov.html>. – Заголовок з екрану.
11. **Черненко О. В.** Лінгвокогнітивні та прагматичні особливості дискурсивного втілення завершальної фази конфліктної взаємодії (на матеріалі англомовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / О. В. Черненко. – К., 2008. – 229 с.

Джерела фактичного матеріалу

1. **Дашвар Люко.** Молоко з кров'ю : роман / Люко Дашвар. – Х. : Книж. клуб «Клуб сімей. дозвілля», 2008. – 272 с.
2. **Жити – пити** : зб. оповідань / О. Забужко [та ін.]. – Х.: Книж. клуб «Клуб сімей. дозвілля», 2013. – 320 с.
3. **Корній Дара.** Гонимарник : роман / Дара Корній. – Х. : Книж. клуб «Клуб сімей. дозвілля», 2012. – 332 с.
4. **Соколян М.** Балада для Кривої Варги. Аналітичний мюзикл : повість, оповідання / Марина Соколян. – К. : Нора-друк, 2005. – 160 с.
5. **Тарасюк Г.** Мій третій і останній шлюб : роман, новели / Г. Тарасюк. – Бровари : Відродження, 2007. – 189 с.

Надійшла до редколегії 19.02.15

УДК 811.161.1'38

В. М. Ваняркин

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ЭКСПРЕССИЯ КАК СПЕЦИФИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ ТЕКСТА (на примере газетно-публицистического стиля)

Рассмотрены теоретические вопросы, касающиеся изучения природы и сущности экспрессии, разграничения понятий экспрессивности и эмоциональности, оценочности и образности, соотношения терминов «экспрессия» и «экспрессивность». Проанализирована роль экспрессии в формировании категорий информативности и прагматики. На основе положения о тесном взаимодействии, взаимозависимости и переплетении текстовых категорий сделан вывод о существовании экспрессивности как специфической категории текстов оценочного типа, для которых функция воздействия является ведущей и обязательной.

Ключевые слова: экспрессия, экспрессивность, категория, информативность, прагматика, подтекст, адресат.

Ваняркін В. М. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. **ЕКСПРЕСІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНА КАТЕГОРІЯ ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ)**

Розглянуто теоретичні питання, пов'язані з вивченням природи та сутності експресії, розмежуванням понять експресивності й емоційності, оцінності й образності, співвідношенням термінів «експресія» та «експресивність». Проаналізовано роль експресії у формуванні категорій інформативності та прагматики. На основі твердження про тісну взаємодію, взаємозалежність і переплетення текстових категорій зроблено висновок про існування експресії як специфічної категорії текстів оцінюваного типу, для яких функція впливу пріоритетна та обов'язкова.

Ключові слова: експресія, експресивність, категорія, інформативність, прагматика, підтекст, адресат.

Vaniarkin V. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **EXPRESSIVITY AS A SPECIFIC CATEGORY OF A TEXT (ON THE EXAMPLE OF JOURNALESE AND PUBLICISTIC STYLES)**

Some theoretical issues concerning the study of expression nature and its essence, the difference between such notions as expressivity and emotionality, evaluation and figurativeness, correlation of the terms «expression» and «expressivity» have been considered. The role of expression in formatting the categories of informativeness and pragmatics has been analysed. On the ground of close cooperation, interconnection and interweaving of text categories it can be concluded that expressivity is an independent specific category of the texts of an evaluating type for which an impact function is leading and obligatory.

In the article the expressive function is interpreted as a language ability to express speaker's or writer's feelings and will and cause a certain reaction to them, i.e. a situation when an expressive impact occurs by the means of language resources, it indicates that expressivity is first of all a communicative category and real expression arises in speech when a message is formed.

Following the notions of expression and describing its peculiarities in linguistic literature, we take into account the point of view of those scientists who consider expression to be hyperexpressiveness and figurativeness of speech, language and speech units, which consists in extra information of an emotional and evaluating character.

Key words: expression, category, subtexts, informativeness, pragmatics, addressant, communicative, function.

Подход к тексту как к полифункциональному образованию предполагает внимательное изучение функций составляющих его элементов, специфику участия каждого из них в осуществлении коммуникативной задачи всего текста. В исследованиях последних лет особое внимание уделяется изучению экспрессивно-оценочных элементов в структуре высказывания. Поэтому правомерным

представляется анализ функционирования таких компонентов текста, которые благодаря своей языковой природе активно способствуют осуществлению того прагматического воздействия, которое отправитель сообщения желает достичь по отношению к получателю текста. Таким образом, *цель* настоящего исследования – анализ текстообразующего потенциала экспрессии, которая рассматривается в работе как функционально-семантическая категория текстового уровня, обеспечивающая смысловое единство текста и адекватную реализацию коммуникативной установки.

Актуальность статьи определяется повышенным вниманием к вопросу создания и функционирования экспрессивных средств в текстах оценочного типа, а также необходимостью дальнейшего изучения категорий текста, особенностей их языковой реализации в различных видах текста.

Если исходить из методологического положения об онтологическом единстве рационального и эмоционального в мышлении и языке [30, с. 10, 11], то необходимо признать, что язык в своей коммуникативной функции служит не только для обмена мыслями, но и для выражения эмоций говорящего и воздействия на эмоциональную сферу слушающего [12, с.11].

Другими словами, из коммуникативной функции языка вытекает функция экспрессивная, которая часто обозначается как вторичная, избыточная или факкультативная. Являясь диалектическим единством [19, с. 65], они могут различаться только с целью теоретического анализа, так как содержанием сообщения в аспекте коммуникативной функции является определенная информация. Содержанием того же сообщения с точки зрения экспрессивной функции является та же информация, но выражаемая эмоционально-экспрессивными единицами языка.

Под экспрессивной функцией языка мы будем понимать способность языка выражать чувства или волю говорящего или пишущего и вызывать на них определенную реакцию, то есть когда происходит экспрессивное воздействие через языковые средства.

Говоря об экспрессивной функции языка, мы непосредственно касаемся вопроса о сущности понятия «экспрессивность», являющегося одним из важных факторов языка и представляющего существенный элемент семантики. Многочисленные исследования, посвященные данной проблеме, способствовали тому, что как категория лексикологическая экспрессивность в последние два десятилетия значительно укрепилась, обрела стабильность. Кроме того, выявились способы и средства выражения экспрессивности.

Однако, как отмечают исследователи, о сущности этой категории нам известно еще далеко не все [28, с. 8]. Значительные трудности представляет и разграничение категорий экспрессивности, эмоциональности, оценочности, тогда как четкая терминологическая определенность понятий является, несомненно, одним из условий успешного решения проблемы.

Будучи достаточно объемным по своим функциям явлением, экспрессивность, несмотря на кажущуюся традиционность употребления, до сих пор не получила однозначного определения. По этой причине в работах, посвященных экспрессивности, находим самые различные понимания этой стилистической категории. Сюда обычно относят «выразительно-изобретательные качества речи, сообщаемые ей лексическими, словообразовательными и грамматическими средствами (экспрессивность лексикой, особыми аффиксами, тропами, фигурами)» [27, с. 488].

Вообще большинство лингвистов связывают категорию экспрессивности с изобразительностью или выразительностью. Так, И. Р. Гальперин употребляет термин «экспрессивность» как синоним слова «выразительность», исходя из его этимологического значения (лат. *expressio* – выражение) [7, с. 43]. Этой же точки

зрения придерживается и А. П. Горбунов [11, с. 31–35]. Ж. Марузо, установив синонимичность понятий «экспрессивность» и «выразительность», добавляет, что экспрессивность придает высказыванию оценочный характер [23, с. 342].

Об оценочном аспекте экспрессивности говорит и М. Н. Кожина, отождествляя последнюю с выразительностью [17, с. 181].

О. С. Ахманова считает, что к экспрессивности «относятся выразительно-изобретательные качества речи, отличающие ее от обычной (или стилистически нейтральной) и придающие ей образность и эмоциональность» [2, с. 524].

В. Г. Костомаров также использует понятие «экспрессия» в значении «выразительность» [21, с. 160–164].

Исходя из приведенных выше определений, представляется возможным признать правоту тех исследователей, которые предлагают признать термин «экспрессивность» двусмысленность [16, с. 10]:

а) экспрессивный – выразительный, «хорошо выражающий что-нибудь», «имеющий особенное выражение» [26, с. 808];

б) экспрессивный – усиливающий выразительность, изобразительность, воздействие [5, с. 107].

Оба эти понятия объединены семой интенсивности и предполагают градацию в проявлении характеризующего свойства (качества), усиление семантико-прагматической направленности высказывания [1, с. 11]. Кроме того, на наш взгляд, можно говорить и о дублетности терминов «экспрессивность» и «экспрессия», хотя некоторые лингвисты различают эти понятия [22].

Рассуждая о сущности и природе экспрессии, многие исследователи подчеркивают необходимость разграничения категорий экспрессивности и эмоциональности, оценочности и образности, с которыми так или иначе связывается возникновение экспрессии [22; 31].

Учитывая положение о недопустимости смешения данных понятий, мы вместе с тем, вслед за В. И. Шаховским [31, с. 43], считаем, что они находятся в соотношениях включения: понятие экспрессивности шире.

Поскольку эмоциональные средства служат для выражения чувств, а экспрессивные – для усиления выразительности и изобразительности как при выражении эмоций, так и при выражении мысли, то можно отметить, что «выражение эмоции в языке всегда экспрессивно, но экспрессия в языке не всегда эмоциональна» [5, с. 121]. Эта мысль справедлива и по отношению к остальным понятиям. «Образность, – считает А. М. Комарова, – (исключая стертые метафоры) всегда экспрессивна, но экспрессивность не всегда образна. Оценка (имеется в виду эмоциональная, а не интеллектуальная оценка) тоже экспрессивна, а экспрессивность не всегда оценочна» [20, с. 32].

К числу проблемных вопросов, связанных с попыткой определить природу экспрессивности, относится следующий: является ли экспрессивность отдельным компонентом семантики слова или это категория высказывания.

Одни исследователи полностью отрицают существование слов, экспрессивных самих по себе, считая, что экспрессивность нельзя рассматривать в плане языка как компонент семантической структуры или языковой формы [4, с. 266] (ср. мнение Е. М. Галкиной-Федорук: «Имеется особая эмоциональная лексика, но экспрессивной лексики в языке нет» [6, с. 98]).

Другим вполне естественным представляется противопоставление экспрессивного фонда лексики фонду номинативному.

Мы присоединяемся к мнению тех исследователей, которые считают, что экспрессивность – это прежде всего категория коммуникативного плана, что подлинная экспрессия возникает в основном в речи, при организации сообщения и

служит для выражения в ней разных эмоциональных состояний, переживаний субъекта [24, с. 354; 32, с. 12].

С другой стороны, немаловажную роль в создании выразительности сообщения принадлежит единицам так называемого «экспрессивного фонда». Как справедливо отмечает В. Д. Девкин, «достижение экспрессивности было бы чрезвычайно осложнено, если бы не было заготовок, полуфабрикатов для ее воплощения. Поэтому уже в языковой системе имеются средства, предназначенные для обеспечения выразительности [13, с. 225], и в связи с этим можно, по-видимому, говорить об экспрессивности как о части семантики слова.

Исходя из определений экспрессии и описания ее особенностей в лингвистической литературе, представляется возможным согласиться с мнением тех ученых, которые понимают под *экспрессией* повышенную выразительность и образность речи, языковых и речевых единиц, заключающуюся в добавочной информации эмоционального и оценочного характера [9, с. 10].

Нетрудно заметить, что понимаемая таким образом экспрессивность является важнейшим компонентом категории информативности. Особенно ярко это проявляется в текстах газетно-публицистического стиля, в которых авторы стремятся не только проинформировать читателя относительно того или иного факта, явления, события, но и оценить его, выразить свое отношение и сформировать определенное мнение у адресата.

Под информативностью текста в данном случае понимается его способность передавать информацию, представляющую собой синтез содержательно-фактуальной информации (СФИ), которая «содержит сообщения о фактах, событиях, процессах, происходящих, происходивших, которые будут происходить в окружающем нас мире, действительном или воображаемом» [8, с. 26], содержательно-концептуальной информации (СКИ), сообщающей читателю «индивидуально-авторское понимание отношений между явлениями, описанными средствами содержательно-подтекстовой информации (СПИ), представляющей собой скрытую информацию, извлекаемую из СФИ благодаря способности единиц языка порождать ассоциативные и коннотативные значения» [Там же, с. 27].

Распределение трех видов информации, по мнению лингвистов, неодинаково для различных типов текстов. Это связано с тем, что наша мысль, складываясь, как отмечал Ш. Балли, из логической идеи и чувства, «постоянно стремится к тому или другому полюсу, никогда не достигая их полностью; следовательно, в одних случаях она будет иметь *логическую* доминанту, а в других – *эмоциональную*» [3, с. 182].

Применительно к газетно-публицистическому стилю это означает, что в текстах неоценочного типа, например, в кратких информационных сообщениях СКИ и СПИ могут полностью отсутствовать. Такой текст выполняет прежде всего функцию сообщения и имеет лишь один уровень понимания – семантический, то есть содержание и выражение такого текста не становятся выражением для нового экспрессивно-эмоционально-оценочного и эстетического содержания, «однозначность» является характерным признаком такого типа текста [29, с. 17].

И напротив, в текстах оценочного типа, где наиболее полно реализуется функция воздействия (памфлет, фельетон) повышается роль СКИ и СПИ, проявляющаяся в том, что содержание и выражение данной совокупности языковых единиц используется уже не для передачи определенного содержания, а становится как бы выражением нового содержания, «метасодержания», которое приобретает специфическую коммуникативную силу, оно сообщает что-то, чего не может

сообщить простая совокупность данных единиц языка вне их особого специфического сочетания [29, с. 17, 18].

Таким образом, отмечают лингвисты, что тексты, для которых воздействующая функция является ведущей, характеризуются такой организацией языкового материала, которая направлена прежде всего на выраженность оценки, усиление эмоциональности и образности, то есть в центре внимания в данном случае оказываются экспрессивные возможности языковых единиц.

Особенно ярко это проявляется в таком специфическом типе газетного текста, как фельетон, когда прямое воздействие на адресата осложнено скрытой коммуникацией, рассчитанной на глубокое понимание текста, расшифровку намеков, недосказанностей. «Подтекст ... можно считать доминантой, определяющей языково-стилистический строй и композицию фельетона» [15, с. 2]. При этом подтекст, как утверждают исследователи, не является чем-то вторичным, сопровождающим главную тему, он составляет сущность фельетона и подчинен его коммуникативному статусу – разоблачению отрицательных факторов и явлений действительности [Там же, с. 2]. А это, естественно, предопределяет широкое использование языковых средств, призванных воздействовать в первую очередь на эмоциональную сферу реципиента.

Таким образом, можно предположить, что экспрессивность является важнейшим компонентом категории информативности для текста фельетона.

Одним из наиболее трудных мест для коммуникативно-ориентированной лингвистики, как отмечают многие исследователи, на сегодняшний день является проблема эффективной языковой коммуникации [14]. В рамках этой проблемы вызывает большой теоретический и практический интерес изучение тех факторов, которые, оказывая определенное воздействие на чувственные механизмы психики коммуникантов, могут существенно влиять на выбор решения и модели их поведения. Речь идет о важнейшей текстовой категории, которая связывается с воздействующей функцией газетно-публицистического стиля, – категории *прагматики*.

Хотя понятие «прагматика» остается неопределенным и в трактовке многих кардинальных вопросов этого явления наблюдается много разногласий, тем не менее очевидным остается тот факт, что изучение газетного стиля немислимо без обращения к его прагматическому аспекту, так как конечная цель всякой прессы – именно воздействие, убеждение читателя, формирование определенного отношения к сообщаемой информации. В конечном итоге вся стратегия отбора языковых средств газетной информации подчинена осуществлению воздействия на читателя. Поэтому совершенно справедлива мысль о том, что «анализ высказывания должен проходить не только по линии грамматической, что особенно было свойственно традиционной грамматике, но и по линии прагматической, чего требует современная коммуникативная лингвистика. Это означает, что необходимо учитывать единство всего контекста, совокупность всех пресуппозиционных факторов, а также целеустановку высказывания в виде прагматического эффекта (другими словами, успешность высказывания) для достижения цели коммуникации» [18, с. 86].

Конечный прагматический эффект газетного текста, как и всякого другого, по всей видимости, не представляет собой механической суммы каких-то прагматически маркированных элементов, а вытекает из текста в целом. И все же с уверенностью можно сказать, что именно эти элементы в первую очередь и способствуют созданию прагматического эффекта. Речь идет прежде всего о языковых единицах, основной семиологической функцией которых является экспрессия,

то есть усиление воздействующей силы за счет сем образности, эмотивности, оценочности и др. [30, с. 24]. Будучи соответствующим образом организованными в тексте, эти единицы оказываются структурно релевантными и, таким образом, могут выступать в качестве конструктивных элементов текста.

Говоря об экспрессивности языковых единиц, многие лингвисты подчеркивают их предназначенность для адресата, то есть коммуникативную природу этой категории, а значит, ее прагматичность [16, с. 14]. Недаром многие авторы в определение экспрессивности включают понятие воздействия [10, с. 185; 30, с. 37].

Таким образом, если под прагматичностью понимать «материализованное в тексте осознанное конкретное намерение адресанта оказать соответствующее воздействие на адресата» [25, с. 8], то становится совершенно очевидным тот факт, что экспрессивность является важнейшей составляющей категорией прагматики, так как наиболее ярко воплощает в себе ее воздействующую функцию.

Итак, анализ роли экспрессивности в формировании категорий информативности и прагматики, а также мысль о тесном взаимодействии, взаимозависимости и переплетении текстовых категорий, позволяют, на наш взгляд, говорить о существовании *экспрессивности* как самостоятельной специфической категории текстов оценочного типа, для которых функция воздействия ведущая и облигаторная.

Исходя из сказанного выше, можно сделать следующие выводы.

1. Проблема эффективности функционирования средств массовой информации, более глубокого и полного понимания речевого произведения связана с обращением к тексту как основной единице коммуникации.

2. Изучение категорий текста помогает осмыслить основные параметры его организации, определить главные типологические черты.

3. Среди доминирующих категорий текстов оценочного типа представляется возможным выделить информативность и категорию прагматики.

4. Тот факт, что в формировании вышеуказанных категорий главенствующая роль принадлежит экспрессивности, позволяет, на наш взгляд, говорить о существовании ее как самостоятельной категории в текстах оценочного типа.

Библиографические ссылки

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: учеб. для вузов / И. В. Арнольд. – 6-е изд. – М.: Наука, 2004. – 383 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 606 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
5. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкина-Федорук // Сб. статей по языкознанию. – М.: МГУ, 1958. – С. 103–124.
6. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Ч. I. Лексикология / Е. М. Галкина-Федорук. – М.: МГУ, 1962. – 344 с.
7. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. – 459 с.
8. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
9. Гнатюк А. Д. Средства создания экспрессивности и ее интенсификации: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Роман. языки» / А. Д. Гнатюк. – К., 1984. – 25 с.
10. Головин Б. Н. Основы культуры речи / Б. Н. Головин. – М.: Высш. шк., 1980. – 335 с.

11. **Горбунов А. П.** Образные средства языка газеты / А. П. Горбунов. – М. : МГУ, 1969. – 64 с.
12. **Гридин В. Н.** Психолінгвістическіе функції емоціонально-експресивної лексики: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. Н. Гридин. – М., 1976. – 162 с.
13. **Девкин В. Д.** Немецкая разговорная речь: Синтаксис и лексика / В. Д. Девкин. – М. : Междунар. отношения, 1979. – 256 с.
14. **Дридзе Т. М.** Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 268 с.
15. **Кайда Л. Г.** Выражение авторской оценки в современном фельетоне (опыт функционально-стилистического исследования подтекста на материале синтаксиса) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. Г. Кайда. – М., 1973. – 17 с.
16. **Кожина М. Н.** О языковой и речевой экспрессивности и ее экстралингвистическом обосновании / М. Н. Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д, 1987. – С. 8–18.
17. **Кожина М. Н.** Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М. : Просвещение, 1977. – 223 с.
18. **Колшанский Г. В.** Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1984. – 175 с.
19. **Колшанский Г. В.** Лингвистические основы анализа языкового стиля / Г. В. Колшанский // Проблемы лингвистической стилистики. – М., 1969. – С. 65–69.
20. **Комарова А. М.** О соотношении субституции и экспрессивности / А. М. Комарова // Экспрессивность на разных уровнях языка. – Новосибирск, 1984. – С. 31–41.
21. **Костомаров В. Г.** Русский язык на газетной полосе: Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В. Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1971. – 267 с.
22. **Лукьянова Н. А.** О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность / Н. А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск. – Вып. V. – 1976. – С. 3–21.
23. **Марузо Ж.** Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М. : Иниздат, 1960. – 435 с.
24. **Москвин В. П.** Выразительные средства современной русской речи: Тропы и фигуры. Общая и частные классификации. Терминологический словарь / В. П. Москвин. – Изд. 2-е, существ. перераб. и доп. – М. : Ленанд, 2006. – 376 с.
25. **Наер В. Л.** Прагматический аспект языка газеты / В. Л. Наер // Лингвистика и методика в высшей школе. – М., 1980. – Вып. 205. – С. 49–58.
26. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – 9-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1972. – 846 с.
27. **Розенталь Д. Э.** Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
28. **Солганик Г. Я.** Лексика газеты (функциональный аспект) / Г. Я. Солганик. – М. : Высш. шк., 1981. – 112 с.
29. **Чаковская М. С.** Текст как сообщение и воздействие / М. С. Чаковская. – М. : Высш. шк., 1986. – 128 с.
30. **Шаховский В. И.** Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 192 с.
31. **Шаховский В. И.** Ономаσιологический и семасиологический аспекты экспрессивности / В. И. Шаховский // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д, 1987. – С. 40–47.
32. **Шаховский В. И.** Проблема разграничения экспрессивности и эмотивности как семантической категории лингвостилистики / В. И. Шаховский // Проблемы семасиологии и лингвостилистики. – Вып. II. – Рязань, 1975. – С. 3–25.

Надійшла до редколегії 16.02.15

УДК 811.111'373.38

М. Ю. Волкова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ШЛЯХИ УТВОРЕННЯ НОВИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СЛІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ТА МОВИ ЗМІ

Проаналізовано особливості формування сучасних терміносистем ЗМІ та Інтернету з погляду їх побудови та функціонування. Розглянуто питання співвідношення способів творення термінів в англійській та українській мовах, а також вживання термінів, утворених різними способами творення.

Ключові слова: термін, спосіб творення, конверсія, телескопія, афіксація, акронімія, аббревіація.

Волкова М. Ю. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ПУТИ ОБРАЗОВАНИЯ НОВЫХ АНГЛИЙСКИХ И УКРАИНСКИХ СЛОВ В СИСТЕМЕ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ И ЯЗЫКЕ СМИ**

Проанализированы особенности образования современных терминосистем СМИ и языка Интернета с точки зрения их построения и функционирования. Рассмотрены вопросы соотношения способов образования терминов английского и украинского языков, а также употребления терминов, образованных разными способами.

Ключевые слова: термин, способ образования, конверсия, телескопия, аффиксация, акронимия, аббревиация.

Volkova M. Yu. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THE WAYS OF NEW ENGLISH AND UKRAINIAN WORDS FORMATION IN THE INTERNET SYSTEM AND MASS MEDIA LANGUAGE**

The relevancy of our research is caused by the rapid development of the vocabulary of the English language on the background of the integration and globalization processes as well as the insufficient study of the modern terminology in linguistics. Active influence of the media on the formation, development and change of social consciousness is obvious and this fact is now being approved both by native and foreign researchers. The aim of the article is to analysis different types of term formation both in English and Ukrainian; to find out who among modern scholars studies this aspect; to consider common models of contemporary English and Ukrainian terminology formation, which are widely used throughout the media and Internet resources and to find out which of the given ways are considered to be the most productive nowadays. The subject of the study is means of creation of English and Ukrainian terminology (on the basis of Mass Media and Internet language). The objectives of the given article included a comparison of specific aspects of means of terminological language creation in the sphere of Internet and Mass Media, comparison of these term aspects within one language and within different national languages (English and Ukrainian); identification of common patterns of a term and terminology notion. In the work the means and the most active ways of English and Ukrainian terminology creation based on the materials of Mass Media and Internet language are defined and scrutinized. The results of the given research show that the composite word formation which includes telescopes – the process of word formation is one of the most productive patterns of English term building. On the other side, in Ukrainian language this derivation method began to be used recently under the influence of English and is just gaining popularity.

Key words: term, the way of formation, conversion, telescoping, affixation, acronym formation, abbreviation.

На межі XX і XXI століть наука стає винятково ефективним і динамічним інструментарієм людської діяльності, що підвищує інтерес вчених до аспектів і проблем теорії пізнання з метою покращити ефективність наукової роботи. Науково-технічний прогрес вносить значні зміни у всі сфери розвитку суспільства, в тому числі у мовну картину світу, в зв'язку з чим виникає нагальна потреба вдосконалення системи передавання та обробки інформації, співробітництва науковців різних країн у найрізноманітніших сферах науки й техніки. Одна з найістот-

ніших змін полягає в тому, що переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, і доля термінів у лексичному складі мови стрімко зростає. Тому цілком природно, що лінгвісти надають велике значення вивченню закономірностей утворення термінів, їх структури та семантики, аспектам упорядкування, питанням перекладу; розглядають термінологію як важливий складник сучасної літературної мови. Ці та інші питання порушують у свої наукових розвідках К. Я. Авербух, Г. Ф. Аліаскарова, І. В. Арнольд, І. С. Квітко, Л. П. Крисін, М. А. Кулініч, В. В. Лопатін, О. О. Лучик, О. О. Селіванова, Л. Б. Ткачова, А. Н. Ягуден, Т. Л. Канделаки та ін.

Процеси розвитку й оновлення словникового складу мови завжди привертати увагу мовознавців. Проте на кінець ХХ ст., для якого характерні глобальні соціально-економічні зміни на новому етапі науково-технічного прогресу, значно зросли темпи збагачення словника мов, особливо за рахунок збільшення обсягу термінологічних лексичних підсистем різних галузей науки та техніки.

В умовах кардинальних змін в усіх сферах людської діяльності, пов'язаних із глобальною комп'ютеризацією, значною мірою підвищились темпи поповнення словникового складу багатьох мов, зокрема англійської, яка зараз переживає справжній «неологічний бум». У словниковому фонді мови термінологічна лексика відіграє значну роль. Нові поняття в науці потребують назв, що зумовлює появу нових термінів. Під словотвором розуміють правила творення мовних одиниць за певними моделями та схемами, систему способів та засобів творення нових слів [4, с. 467]. «Слово твориться певною сукупністю стосунків його компонентів (кореня, афіксів) і відношенням одного слова – члена словотворчої системи – до іншого слова тієї самої системи» [5, с. 6]. Лексична функція словотвору, підкреслюють мовознавці, принципово еволюційна, вона спрямована на зміну мови [6, с. 133].

Дослідження процесу творення та шляхів збагачення англійських та українських термінів являє великий лінгвістичний інтерес. У зв'язку з розвитком досліджень мови ЗМІ та Інтернету, закономірностей комунікативної діяльності наразі зростає увага до вивчення термінологічної лексики.

Варто зауважити, що зіставлення термінів за низкою параметрів в одній мові зробить можливим виявити тотожні, розрізняючи ознаки зіставлених явищ та глибше проникнути в кожну з терміносистем, установити причинно-наслідкові відношення лінгвістичних явищ, міжсистемні кореляції і, таким чином, отримати повне уявлення про термінологію мови взагалі.

Серед великого арсеналу засобів сучасної англійської мови, які використовують в контексті інформаційних комунікацій, особливу увагу привертають бінарні словосполучення (біноми), що включають, як правило, граматично рівноправні слова однієї і тієї ж частини мови, поєднані сурядним сполучником: *music and news – радіостанція, яка передає музику і новини; black and white – чорно-білий (про фільм); down and under – зменшення звуку на радіо; ones, twos, threes – кількість кадрів.*

Ще один широковідомий засіб творення англійських термінів – аббревіація та акронімія. Особливість аббревіації як способу словотворення полягає в спрямованості на створення більш коротких порівняно з вихідними структурами номінацій-синонімів. Так, прикладами утворення акронімів (слів, утворених від початкових літер, елементів або цілих слів, що входять до вихідного словосполучення і набувають фонетичної будови та відповідної орфографії повноцінного слова) можуть бути наступні: *YIMBY* – людина, яка схвалює проект, який міг мати негативні наслідки для його рідної місцевості; *NOPE* – людина або відношення, яке опонує розвитку нерухомості або іншим проектам, які можуть завдати шкоди навко-

лишньому середовищу; *RINO* – член республіканської партії, якого вважають за надто ліберальним.

Абревіація не випадкове явище, що «псує мову», не примха окремих осіб, а об'єктивний та закономірний процес, зумовлений змінами в потребах спілкування у зв'язку з розвитком суспільства і внутрішніми законами розвитку мови. Виникнення та становлення абревіації як словотворчого способу – це лише один з елементів тієї системної сукупності перетворень, які зазнає англійська мова на сучасній стадії свого розвитку.

Афіксальні одиниці сьогодні, як правило, утворюють у руслі англійських словотворчих традицій. Їх морфологічна структура та характер мотивації значення ускладнені уявленнями носіїв англійської мови про звичайне та стандартне слово. Тому появу похідних термінів свідомо помічають носії мови тоді, коли новизна значення слова очевидна [7, с.14].

Для похідного слова, як і складного, характерні розчленованість і наявність внутрішньої предикації [4, с. 43]: *uniform* – уніформа; *underdecided* – бути невпевненим у рішенні, особливо, обираючи кандидата на виборах; *rewrite* – переписати; *precrimination* – взаємне звинувачення, зроблене перед очікуваною подією або результатом; *modify* – провести часткове видозмінення.

Одне з найбільш універсальних і поширених способів словотворення в англійській мові наразі – словоскладання: понад третини всіх новоутворень в сучасній англійській мові – складні слова. Серед складних неологізмів в цілому переважають двоконпонентні одиниці. Основними моделями залишаються $N + N \Rightarrow N$ та $A + N \Rightarrow N$: *hyper-power* – країна, що перевершує всі інші в економіці, в політичній вазі й у військовій силі; *crunchycon* – консерватор, обізнаний у екологічних проблемах, який має інтереси до природної продукції й органічного продовольства; *pop-upstore* – крамниця, яку відкривають у залишених приміщеннях на дуже короткий строк; *mythicarc* – розповідь, що слугує передмовою до впровадження міфологічної тематики; *mommycard* – карта, яка містить контактну інформацію про маму.

Наступним способом утворення англійських термінів є телескопія – процес виникнення нового слова шляхом злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж злиттям скорочених основ двох слів. Значення нового слова зазвичай містить сумарне значення обох своїх складників. Багато телескопізмів мають тільки ситуативний характер і тому не зафіксовані в словниках. Особливість телескопізмів – контекстуальна залежність, бо значення більшості з них неможливо визначити поза контекстом. Інколи таке сумарне значення складає суми повного лексичного значення першого чи другого складника і граматичного значення іншого. Однак такі випадки не дуже поширені. Цей спосіб словотворення досить новий в англійській мові, він почав активно розвиватися лише у XX ст. [1, с. 146]. Найбільш продуктивні моделі телескопії:

– $ab + cd > ab/cd$ (складання першого та другого слів): *gen + politics > genopolitics* – вивчення генетичної основи політичних дій та відносин;

– $ab + cd > ac$ (сполучення початкового фрагмента першого слова із початковим фрагментом другого): *theological + conservative > theocon* – консерватор, який вважає, що релігія має головну роль у формуванні та здійсненні державної політики;

– $ab + cd > ad$ (сполучення початкового фрагмента першого слова з кінцевим фрагментом другого): *Spin + English > Spinnish* – мова, якою послуговуються політехнологи, експерти зі зв'язків із громадськістю, преса (забезпечує подачу інформації в ЗМІ з потрібного ракурсу);

– $ab + cd + ef > acf$ (сполучення початкового фрагмента першого слова з початковим фрагментом другого слова та кінцевим фрагментом третього слова): *Minnesota + Wisconsin + Iowa > Minnewisowa* – Політична організація американських штатів Мінесота, Вісконсін та Айова.

Дослідник телескопії М. А. Кулинич визначає її поширення в багатьох європейських мовах і вважає, що її перетворення у словотворчу універсалію пов'язане з «тенденцією до універсалізації та раціоналізації» [6, с. 18].

Конверсія – це утворення нової (похідної) основи з вже існуючої (вивідної) основи шляхом простого переосмислення останньої, без будь-якої зміни її форми. При цьому похідна основа належить іншій частині мови і набуває нових морфологічних і синтаксичних властивостей. За допомогою конверсії утворюються різні частини мови, з'являються слова-омоніми, які збігаються за формою основ, але мають різні значення і належать до різних частин мови.

Треба зазначити, що як спосіб творення нових слів конверсія менш активна і поступається іншим способам деривації. Тут основною моделлю продовжує бути $N - V$, за якою виникає велика кількість нових термінів [2, с. 12]: *deelelection > todeelect*; *egocasting > toegocast*; *genopolitical > genopolitics*.

Процес формування нових термінів також стає можливим за аналогією. Слово є основним джерелом та будівельним матеріалом для створення нових словотворчих елементів: *palintologist* – людина, що вивчає діяльність колишнього губернатора Аляски Сари Палін; *politainer* – політик, який є, або був артистом; політик, який обширно використовує ЗМІ, особливо протягом виборчої кампанії.

Дослідження показують, що для україномовних ЗМІ та Інтернету характерне домінування англійських лексичних основ і тенденція до уніфікації норм і правил комунікації.

Найпоширеніші способи словотворення у комп'ютерній лексиці – афіксальний спосіб, аббревіація, лексико-семантичний (метафора, метонімія). При цьому лексико-семантичний засіб словотвору інколи поєднується з іншими відомими способами. Однією з основних тенденцій у формуванні комп'ютерного сленгу є скорочення способів передачі інформації.

Запозичення лексем з англійської мови є творчим процесом, що часто супроводжується іншими словотвірними процесами. Типове явище – чисті запозичення шляхом транслітерації та транскрибування, але кількісно вони поступаються запозиченням, для яких характерні інші словотвірні процеси. Прикладами «чистих» запозичень можуть бути терміни *адалт* – об'єкт обговорення належить до категорії «18+», (від англ. *adult* – дорослий); *ангрейд* – заміна модулів ПК або додавання нових із метою підвищення продуктивності; *гаджет* – технічний прилад (від англ. *gadget*); *геймер* – гравець.

Центральним засобом словотвору українського сленгу, зокрема комп'ютерного, стала метафоризація, яку можуть доповнювати творення лексем, що мають асоціацію з англійською мовою: *астма* – мова програмування низького рівня від англійського *Assembler*; *віник* – вінчестер; *мило* – електронна пошта; *алкоголік* – програміст, що працює з мовою *Algol*.

Дуже часто метафоризація переплітається з псевдомотивацією, за якої об'єкт номінації необов'язково має логічний метафоричний зв'язок із словом з англійської мови, але за структурою та семантикою уподібнюється відомому українському з метою зручності у використанні.

Разом із структурною та семантичною трансформацією відбувається пейоризація семантики утвореної лексики. Дослідник Л. І. Мацько вважає пейоризацію «процесом набування словом негативного значення»: *аутглюк* – поштовий клієнт

MS Outlook; *барсік* – мова програмування Бейсік (Basic); *гамати* – грати (найчастіше мова йдеться про комп'ютерні ігри); *відімо-карта* – відео карта [8].

Стає можливим доповнення термінів суфіксами національної мови. Таким чином слова адаптуються до неї та набувають додаткової експресивності та прагматичного потенціалу: *ангрейдити* – обновлювати або вдосконалювати щось; *банити* – забороняти користувачу якісь дії (писати повідомлення, переглядати їх і т. д.); *аська* – програма миттєвого обміну повідомленнями (від англ. ICQ).

Суттєве збільшення кількості термінів ЗМІ та мови Інтернет відбувається за рахунок запозичення аббревіатур у вже сформованій структурній формі та семантичному наповненні. Так, на перше місце виходять звичні та поширені в англійській мові аббревіатури, вжиті латиницею, оскільки англійська мова як мова міжнародного спілкування, стає зрозумілою великій кількості людей у всьому світі: *АКА* – Also Known As, зазвичай як вказання на псевдонім людини (нік); *айді* – рядок, що слугує ідентифікатором якогось об'єкту (ID); *айпі* – IP – адреса; *АFAIR* – від англ. «As Far As I Remember»; *BBC* – електронна дошка об'яв (від англ. *bulletin board system*).

Адаптовані в національній мові англійські запозичені стають базою для подальшого утворення слів способом словоскладання: *баракофобія* – негативне ставлення до американського президента Барака Обами, засноване на принципах расизму та необґрунтованих чутках; покоління *міленіаль* – покоління людей, що народилися в 1978 році, або пізніше; *ніконет* – дуже мала мережа-Інтернет.

Слова-перевертні – цікавий спосіб українського термінотворення, за допомогою якого виникають слова, що за структурою та семантикою нагадують українські слова: *арбузер* – *браузер*; *гнусмас* – *самсунг* (зворотнє прочитання слова Самсунг, з'явилося на конференціях, присвячених технічному забезпеченню, і пов'язане з поганою якістю оптичних приводів компанії).

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що під час порівняльного аналізу творення англійської термінології на матеріалі мови ЗМІ виявлено найбільш активні процеси: словоскладання, афіксальний спосіб, бінарні словосполучення, телескопія, конверсія та аббревіація, аналогія.

Дещо інша ситуація в українській мові, де продуктивнішим видом термінотворення є запозичення існуючих моделей термінів з англійської мови: запозичення, аббревіація та метафоризація, суфіксальний спосіб та пейоризація, словоскладання, слова-перевертні.

Треба визнати, що мінімальний потенціал деривата в англійській мові власний аналогії, а в українській – словам-перевертням.

Хотілося б також підкреслити, що в сучасному термінознавстві, яке в 60 – 70-х роках ХХ століття виділилося в окрему науково-прикладну лінгвістичну дисципліну, найбільш актуальним і перспективним напрямом стало зіставне дослідження терміносистем із позицій соціолінгвістики, оскільки знання тенденцій розвитку термінології та виявлення закономірностей її функціонування має велике значення для вирішення завдань із систематизації, уніфікації та гармонізації термінів, інтенсифікації перекладацької діяльності й оптимізації процесу навчання перекладу.

Бібліографічні посилання

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 212 с.
2. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1998. – 208 с.

3. Семенишина Л. До питання семантичного перетворень термінів в умовах неспеціального контексту / Л. Семенишина // Українська термінологія і сучасність : матер. II Всеукр. наук. конф. – К. : Вид-во КМА, 1997. – С. 45–56.
4. Скрыльник Н. А. Словообразовательные модели неологизмов в современном английском языке / Н. А. Скрыльник. – Кривой Рог : Экспресс, 2002. – 196 с.
5. Ткачева Л. Б. Основные закономерности английской терминологии / Л. Б. Ткачева. – Томск : Изд. Томск. ун-та, 1987. – 212 с.
6. Федосеев П. Н. Несколько слов о современных терминах / П. Н. Федосеев. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.
7. Ягудена А. Р. Социолингвистический аспект в изучении новой лексики / А. Р. Ягудена. – Ростов-н/Д : Правда, 2003. – 344 с.
8. Word Spy [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.wordspy.com/categories/politics.asp>. – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 09.02.15

УДК 821.111 (73) – 1.09

С. Ю. Гонсалес-Муніс

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ГЕНДЕРА В ПОЕЗІЇ ЕДРІЕНН РІЧ

Проаналізовано особливості мовної репрезентації гендера в поезії американської поетеси Едрієнн Річ. Розглянуто питання співвідношення мови та гендера, висвітлено поняття гендерної лінгвістики, окреслено процес становлення гендерних студій та їх зв'язок із феміністичною теорією. Розкрито поняття «жіночого письма», визначено його специфічні риси; досліджено, як реалізується «жіноче письмо» в поезії Едрієнн Річ, які художні стратегії обирає авторка для гендерної репрезентації жіночої мови у своїх творах.

Ключові слова: гендер, гендерна лінгвістика, феміністична критика, «жіноче письмо», фемінінний, маскулінний, патріархат, суб'єкт.

Гонсалес-Муніс С. Ю. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ЯЗЫКОВАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ГЕНДЕРА В ПОЭЗИИ ЭДРИЕНН РИЧ**

Проанализированы особенности репрезентации гендера в поэзии американки Эдриенн Рич. Рассмотрены вопросы соотношения языка и гендера, освещено понятие гендерной лингвистики, описан процесс становления гендерных студий, а также их связь с феминистической теорией. Исследовано понятие «женское письмо», перечислены его специфические черты, проанализировано, как реализуется «женское письмо» в поэзии Эдриенн Рич, какие художественные стратегии выбирает автор для гендерной реализации женского языка в ее текстах.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, феминистическая критика, «женское письмо», фемининный, маскулинный, патриархат, субъект.

Honsales-Munis S. Yu. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **LANGUAGE REPRESENTATION OF GENDER IN ADRIENNE RICH'S POETRY**

The research is an attempt to analyze peculiarities of the language representation of gender in Adrienne Rich's poetry. In addition, the article touches upon the notion of «women's language» which has become an integral part of the gender studies. The origin of the term and its basic features were analyzed as well. Moreover, the article contains a detailed analysis of Adrienne Rich's works, a thorough research of the linguistic units, metaphors, images, and motifs the author uses in order to express her female experience. The study discovered a wide use of lexical units connected with material realities that structure woman's experience, such as household items, clothes, makeup, laundry, and housework. Adrienne Rich's poems are often centered on a female body, depicting in detail all possible female experiences from menstruation, pregnancy, childbirth to sexual experience, especially with a person of the same sex. Frank depiction of homosexual relations between women is one of the most striking features of Rich's poetry. In conclusion, it was mentioned that the use of «women's lan-

guage» became a productive tool for the author enabling her to go far beyond the limits of a traditional language. This type of language provided her with a number of means and devices (including particular lexical units, symbols and metaphors) that were used by Adrienne Rich to voice unique female experience which had been previously marginal in the American poetry.

Key words: *gender, gender linguistics, feminist critics, «women's writing», feminine, masculine, patriarchy, subject.*

Питання співвідношення мови та гендера привернули увагу дослідників у 70-х роках ХХ століття. Тоді і виник новий напрям у науці – гендерна лінгвістика. Становлення та інтенсивний розвиток гендерних досліджень в мовознавстві пов'язують зі зміною наукової парадигми в гуманітарних науках під впливом постмодерністської філософії. Нове розуміння процесів категоризації, відмова від визнання об'єктивної істини, зацікавлення суб'єктивним, зокрема приватним життям людини, розвиток нових теорій особистості, а саме теорії соціального конструктивізму, призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорій віку, статі та національності, які раніше вважали біологічно детермінованими [5, с. 32].

Прикладом перших гендерних досліджень в лінгвістиці вважають роботу Отто Есперсена «Мова: її природа, розвиток та походження» (1922), яка містить окремий розділ про мовленнєву поведінку жінок, дітей та іноземців і не має відповідного розділу, що вивчає мову чоловіків. Зразком класичної мови є саме чоловіча мова, а жіноче мовлення вважалось таким, що відходило від норми. Таке ставлення до жіночої мови зумовило підсильний інтерес до проблематики з боку жінок науковців, особливо серед представниць феміністичної критики мови. Суттєвий внесок у розвиток досліджень мовної репрезентації чоловіків і жінок був зроблений у працях Робін Лакоф (1975), Дейл Спендер (1980), Дебори Таннен (1986, 1990) та ін.

У 90-х роках ХХ століття гендерні дослідження в лінгвістиці поширюються і на пострадянському просторі. Гендер в мові стає об'єктом аналізу в працях А. Кириліної, М. Томської, Н. Габріелян, К. Горошко, В. Агеєвої, С. Павличко, М. Крупки, Г. Улюри. Цей напрям мовно-гендерних розвідок пов'язаний з вивченням способів презентації чоловічої та жіночої статі у мові, увагу до якого привернули представниці феміністичної теорії, скажімо, Розі Брайдотті, Дж. Коутс, Е. Шовалтер. Дослідниці наголошували на тому, що мова переважно зображує світ із «чоловічої» позиції, а жінка часто залишається «невидимою» в мові.

Одним із ключових моментів гендерного підходу стала теорія «жіночого письма» (*écriture féminine*), що знайшла своє втілення в конкретних літературних творах (тексти Маргарет Дюрас, Елен Сіксу, Вірджинії Вулф та ін.), а також в однойменній феміністичній концепції. Теоретичні засади жіночого письма поєднують критерії, запозичені з теорії лінгвістики та психоаналізу, із постструктуралістським методом деконструкції. Термін «жіноче письмо» є французьким, у 1970-х його пов'язували із творчістю та діяльністю Елен Сіксу та Ксав'єр Готьє. Згодом «*écriture féminine*» почав обростати різними обґрунтуваннями та коментарями (здебільшого в американській літературній критиці) і отримав назву «*women's writing*». Ознаками «жіночого письма», на думку Т. Гречушникової, можна вважати «легалізовану чуттєвість, відверте зображення жіночого тіла, різноманітність форм, відмову від традиційної побудови тексту, нетипове використання «сміслових мовних одиниць», вільну інтерпретацію текстів експериментальної поезії» [4, с. 251]. Від себе додамо, що варто також звернути увагу на специфіку вибору лексичних одиниць, використання образів, символів, безпосередньо пов'язаних з жіночим світом. Аналізуючи особливості мовної репрезентації гендера в поезії Е. Річ, ми, перш за все, звертаємо увагу на те, як реалізоване «жіноче письмо» в її творчості, які художні стратегії обирає авторка для гендерної репрезентації жіночої мови.

Метою дослідження полягає у вивченні способів мовної репрезентації гендера в поезії Едрієнн Річ, виявленні індивідуальних особливостей використання «жіночого письма», аналізі вибору лексичних одиниць, за допомогою яких авторка зображує художній простір своїх поезій.

Американська поетеса Едрієнн Річ була яскравою представницею феміністичного руху за права жінок. У своїй творчості вона обрала лінію боротьби з патріархальною системою мислення, в якій за чоловіком та жінкою закріплюються певні символічні структури, полярні одна до одної: об'єкт – суб'єкт, верх – низ, раціональність – чуттєвість, життя – смерть [2, с. 34]. Е. Річ прагнула зруйнувати бінарну опозицію «чоловіче – жіноче», в новому світлі відтворила тісно закріплений за жінкою символічний ряд: хаос, пасивність, емоційність, стихія, природа, темнота, вологість...

Хоч теорії «жіночого письма» розробляли найчастіше на прикладі усного мовлення або прозових текстів, деякі з них можна застосувати й для аналізу поетичного тексту. Наприклад, прагнення до дослідження неусвідомленого, потяг до поетичних/естетичних експериментів у намаганні зобразити неусвідомлене (занурення у внутрішній світ ліричної героїні як спроба протистояти небажаній дійсності, використання фантазій, снів, мрій). У поезії Едрієнн Річ «Мені сниться, що я смерть Орфея» («I Dream I'm the Death of Orpheus», збірка «The Will to Change») авторка змінює традиційні ролі Орфея та Еврідіки (*dead poet*), наділяючи останню силою (*the fullness of her powers*), упевненістю пантери (*nerves of panther*) і відправляючи в місію (*a woman with a certain mission*), з якою жінка, на її думку, безумовно впорається. Еврідіка з пасивного стану музи перетворюється на активного суб'єкта, творчу особистість, яка сама вирішує свою долю й долю Орфея. Е. Річ не тільки підриває стереотипне бачення Еврідіки виключно як музи, а й міняє місцями категорії фемінного та маскуліного, наділяючи першу типовими рисами другої (активність, сила, творча енергія). Завдяки цій субверсивній стратегії, авторка концентрує увагу на реальній жінці, яка не бажає бути відображенням чоловічого суб'єкта, а претендує на власний голос. Лірична героїня поезії (Еврідіка) є джерелом прихованої та утримуваної енергії: «Я – жінка у розквіті життя, з певними здібностями» («I am a woman in the prime of life, with certain powers»), однак її можливості обмежені законами патріархального суспільства («обмежені / представниками влади, чії обличчя я рідко бачу» («limited / by authorities whose faces I rarely see»)), у якому шлях творчої жінки похмурий і тернистий («пейзаж сутінків та шипів») [9, с. 43]. Проте фінальні рядки містять сподівання на те, що ситуація може змінитися, якщо жінка або жінки, докладуть до цього зусиль: «...її мертвий поет вчиться ходити / назад проти вітру / з іншої сторони дзеркала» («...her dead poet learning to walk / backward against the wind / on the wrong side of the mirror») [Там само, с. 43]. Алюзія на образ дзеркала, а саме на внутрішню його сторону, переносить ліричну героїню у світ Задзеркалля, де вона намагається знайти справжню себе – поета, який може повернутися спиною до погляду інших, розкриваючи для себе та читача найпотаємніші глибини жіночої особистості й жіночого досвіду.

Занурення у світ ліричного суб'єкта за допомогою фантазій, снів використані також для завуальованої критики суспільних інститутів, стосунків у шлюбі, ставлення до нетрадиційного кохання в суспільстві та інших сповідальних моментів. Наприклад, зображуючи свої почуття до коханої жінки, лірична героїня Е. Річ «Двадцять одна поезія про кохання» («Twenty-One Love Poems») проводить аналогію між любов'ю та поезією, уві сні моделюючи ситуацію, де кохання між жінками не буде вважатися чимось відверто неприйнятним або гріховним:

Мені наснилося, що ти – це поезія,

Я кажу, поезія, яку я б хотіла показати людям...

І я сміялася й засинала знову,

Відчуваючи уві сні бажання показати тебе усім, кого я люблю,

Бажання відкрито ходити разом,

Під тягарем гравітації, що не є легким,

Що переносить перисту траву на далекі відстані в задушливому повітрі¹.

Едрієнн Річ дуже часто ставить знак рівності між сном та поезією, адже, на її погляд, цим автор передає думку, яка ще не повністю сформувалася в його свідомості. Творчість – це своєрідний психологічний інсайт, коли поет усвідомлює нову ідею після того, як вона виліється в текст поезії.

За допомогою метафори сну авторка моделює альтернативну реальність, намагається уявити, що могло бути, якщо б обставини склалися по-іншому: *«Мені наснилося, що я подзвонила тобі по телефону, / сказати: “Будь добрішою до себе”, / але ти хворіла і не могла відповісти»* (*«I dreamed I called you on the telephone / to say: Be kinder to yourself / but you were sick and would not answer»*) (*«For the Dead»*) [9, с. 60]. У цій поезії Е. Річ звертається до померлого чоловіка, а також видатних особистостей, які покінчили життя самогубством, уключаючи Сильвію Плат та Енн Секстон. Поетеса уявляє, що можна було зробити для того, щоб завадити трагедії, відвернути нещастя. Авторка намагається таким чином протистояти небажаній дійсності, пропонуючи уявний варіант розвитку подій. Художній простір організується як певна альтернативна реальність, де жіноче стає синонімом творчого, підсвідомого, пророчого, а мова – прийомом, здатним кинути виклик домінантному дискурсу та світогляду.

Особливу увагу доцільно звернути на специфіку вибору лексичних одиниць, використання образів, символів, безпосередньо пов'язаних з жіночим світом. Серед рис, притаманних поезії Е. Річ, можна також відзначити досить великий пласт лексики, пов'язаної з повсякденним жіночим життям – усілякі дрібнички, як-от: косметика, деталі інтер'єру, кухонне начиння, продукти, білизна – усе те, з чого складається жіночий побут.

Ми не стверджуємо, що в поезії чоловіків ця лексика зовсім відсутня, але жінки використовують образи, пов'язані з їхнім повсякденним життям частіше за чоловіків. Для них ці речі надзвичайно важливі, вони складають жіночу ідентичність, є частиною не тільки оточуючого простору, а й її самої. Недарма лірична героїня сучасниці Е. Річ американської поетеси Сильвії Плат бажає після своєї смерті залишити з собою каstrулі та баночки з рум'янами, адже все це є невід'ємною частиною її особистості, а не просто частиною щоденного побуту (поезія «Останні слова» (*«Last Words»*), збірка *«The Collected Poems»*) [8, с. 172]. Речі в цьому випадку наділені ознаками живої істоти, протиставлені людській душі, яку вважають неопосередкованою та ненадійною. Авторка, таким чином, міняє місцями складники в опозиції духовне – матеріальне, де улюблені предмети стають утіленням душі ліричної героїні, а духовне знижується до матеріального.

Схожий прийом використовує Едрієнн Річ у «Дзеркалі, де двоє є одним» (*«The Mirror in Which Two Are Seen As One»*), передаючи високі почуття за допо-

¹ *I dreamed you were a poem, / I say, a poem I wanted to show someone... / and I laugh and fall dreaming again / of the desire to show you to everyone I love, / to move openly together / in the pull of gravity, which is not simple, / which carries the feathered grass a long way down the upbreathing air* (Rich, A. Twenty-One Love Poems / Adrienne Rich's. Poetry and Prose, 1993. – P. 78).

могою предметних, буденних образів. Авторка порівнює кохання з м'ясом під целофановою плівкою, яке стікає кров'ю в холодильник, очікуючи, коли з нього приготують страву: «Любов – холодильник / з відчиненими дверима / стиглі стейки стікають кров'ю / їхні серця – у пластиковій плівці / збите масло, абрикоси, / кислі залишки»². Тему кохання поетеса переносить у звичний для жінки вимір, де захоплення ліричного суб'єкта викликають не очі, вуста коханої, а те, як вона готує, як розрізає рибу: «...коли вона розрізає рибу / ніж блискавично рухається в її довгих пальцях / жодного зайвого руху» («...when she scales a fish / the knife flashes in her long fingers / no motion wasted») [9, с. 18]. Мова домашнього побуту, на думку Е. Річ, може стати мовою кохання, руйнуючи усталені стереотипи, оскільки приготування їжі завжди вважалося рутинним заняттям, яке не заслуговувало на особливу увагу, тим паче в поетичному тексті.

Проблема локусу творчої жінки в суспільстві, де жіноча роль завжди асоціювали з піклуванням про чоловіка та дітей, є однією з наскрізних у всій творчості Е. Річ. Лірична героїня майже завжди розривається між домашніми проблемами та творчістю, скажімо, вона може читати поезії біля плити з дитиною на руках («...reading this poem / as you pace beside the stove / warming milk, a crying child on / your shoulder, a book in your hand») (поезія «Присвята» «Dedications» зі збірки «An Atlas of the Difficult World») [9, с. 25]. Більш того, Е. Річ завжди прагне змістити акценти у вищезгаданій опозиції чоловіче – жіноче, наділяючи ліричну героїню суб'єктом статусом, ставлячи її у центр поезії та всесвіту, роблячи її незалежною від світу чоловіків. Так, у «Важливих ресурсах» («Essential Resources», збірка «Poems Selected and New») авторка буквально намагається перенести всю жінку в поетичний простір, уписуючи її в текст у найдрібніших деталях. Сюжет твору полягає в тому, що дві жінки ведуть розмову про незвичний фільм, який можна було б зняти про життя пересічної жінки: «You talk of the film we could have made / with women's faces naked of make up / the mist of sweat on a forehead / lips dry, little blood spot from a cold sore» [10, с. 221]. Авторку цікавить питання, чи можливо відобразити жінку такою, якою вона є насправді – без макіяжу, фальшивої посмішки. Саме реальний вигляд жінки, а не маску, яку від неї очікують, вона прагне відтворити в дзеркалі цієї поезії, створити такий образ жінки, який позбавить її слабкості та інертності: «Я прагну створити щось, / що не можна буде використати, аби утримувати нас пасивними» («I long to create something / that cannot be used to keep us passive») [Там само, с. 221]. Однак у написаному в 1973 році творі поетеса сумнівається в тому, що правда, здатна відкрити найглибші секрети нашої свідомості (*tombs of the mind unfolding*), може бути сприйнята глядачем [Там само, с. 222]. Проте останні рядки все ж натякають на те, що потужну машину жіночої свідомості вже запущено і колись такий фільм з'явиться на екрані.

У поезії Е. Річ на ранніх етапах наявний мотив пасивності, інтелектуальної переваги чоловіка над жінкою, як-от у поезії «Неказане слово» («An Unsaid Word», збірка «A Change of World»): «She who has power to call her man / From that estranged intensity / Where his mind forages alone, / Yet keeps her peace and leaves him free. / And when his thoughts to her return / Stands where he left her, still his own, / Knows this the hardest thing to learn» [9, с. 5]. Образ чоловіка, який творчо розвивається, протилежний до образу жінки, яка є нерухомою, утворює дихотомію мотивів: свобода, мобільність та обмеженість, статичність. Перший мотив асоціюється

² «Love: the refrigerator / with open door / the ripe steaks bleeding / their hearts out in plastic film / the whipped butter, the apricots / the sour leftovers» (Rich A. Mirror in Which Two Are Seen As One // Diving into the Wreck, 1973. – P. 18).

з маскулінністю, а другий відповідно – з фемінністю. Але, на думку Беверлі Таненхауз (Beverly Tanenhaus), якщо поглянути на ці рядки з погляду теорії Юнга, то можна припустити, що лірична героїня Е. Річ приймає чоловічу домінуючу роль як частину свого множинного «я» (*«she can accept the superior male as a multiple of herself»*) [11, с. 78].

Поезія Едрієнн Річ часто відображає мовчазне, сповнене страждання жіноче тіло, але в творах останніх років ХХ ст. вона втілює нову ідею – «говорити мовою тіла» (*‘speak the body’*), що, на думку М. Коллінза (Michael J. Collins), є компенсацією за «мовчання» (*muteness*) жіночого тіла в ранніх поезіях [7, с. 10]. Яскравим прикладом є цикл віршів «Двадцять одна поезія про кохання» («Twenty-One Love Poems») зі збірки «The Dream of a Common Language», де лірична героїня відверто говорить про своє кохання до жінки, не соромлячись вимальовує жіноче тіло у всіх деталях, пишаючись ним, говорячи мовою жіночого тіла: *«Your traveled, generous thighs / between which my whole face has come and come – / the innocence and wisdom of the place my tongue has found there – / the live, insatiate dance of your nipples in my mouth – / your touch on me, firm, protective, searching / me out, your strong tongue and slender fingers / reaching where I had been waiting for years for you / in my rose-wet cave – whatever happens, this is»* [9, с. 80]. Цей вірш вважають найбільш чуттєвим та ніжним зображенням одностатевого кохання.

Розглядаючи специфіку реалізації гендера в поезії Е. Річ, ми проаналізували, як вищезгадані теорії гендеру та «жіночого письма» узгоджуються з особливостями жіночого досвіду та реалізуються в поетичному творі, а саме: у образах, мотивах та на лексичному рівні, дослідили закономірність звернення до автобіографічного стилю письма в прагненні передати особистий, жіночий досвід та відзначили, що жінка перетворюється на суб'єкт власної поетичної візії або обирає власні об'єкти сексуального потягу як чоловічої, так і жіночої статі.

Мовна реалізація гендера в поезії Едрієнн Річ є експериментальною практикою, яку авторка використовує задля описання власної жіночності, проведення цікавих поетичних і естетичних експериментів, спроб уписати жіночий світогляд у поетичний текст. Ми припускаємо, що застосування *‘women’s writing’* в текстах поезій дало Е. Річ цілий набір мовних та поетичних засобів і прийомів (специфічну лексику, символіку й метафорику), які були покликані артикулювати на письмі унікальний жіночий досвід, маргіналізований або зігнорований в американській літературі попередніх років.

Бібліографічні посилання

1. **Брайдотти Р.** Различие полов как политический проект номадизма / Р. Брайдотти // Хрестоматия феминистских текстов. Переводы; под. ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2000. – 228 с.
2. **Габриэлян Н.** Ева – значит «жизнь». Проблема пространства в современной русской женской прозе / Н. Габриэлян // Вопр. лит. – 1996. – Июль-август. – С. 31–71.
3. **Гендер и язык** / под. ред. А. В. Кириловой. – М. : Языки слав. культуры, 2005. – 624 с.
4. **Гречушникова Т. В.** Загадки гендерной идентичности в немецкоязычной женской прозе конца XX века / Т. В. Гречушникова // Женщины. История. Общество / под общ. ред. В. И. Успенской. – Тверь, 2002. – Вып. 2. – С. 251–258.
5. **Кирилина А.** Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Отеч. зап. Журн. для медл. чтения [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2005/2/lingvisticheskie-gendernye-issledovaniya>. – Загл. с экрана.
6. **Основні теорії гендеру** : навч. посіб. / за ред. В. П. Агеєвої, Л. С. Кобелянської, М. М. Скорик. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.

7. **Collins M. J.** The Unearthing of the Body in Adrienne Rich's Poetics / M. J. Collins // Thesis Abstract in partial fulfillment of the requirements for the Master of Arts. – Seton Hall University, 2009. – 32 p.
8. **Plath S.** The Collected Poems / S. Plath. ; ed. by Ted Hughes. – New York : Harper & Row, Publishers, Inc. – 1981. – 351 p.
9. **Rich A.** Adrienne Rich's Poetry And Prose / A. Rich : ed. by Barbara Charlesworth Gelpi, Albert Gelpi. – New York-London : W. W. Norton & Company, 1993. – 434 p.
10. **Rich A.** Poems: selected and new, 1950–1974 / Adrienne Cecile Rich. – New York : W.W. Norton & Company, 1975. – 256 p.
11. **Tanenhaus B.** Politics of Suicide and Survival: The Poetry of Anne Sexton and Adrienne Rich // B. Tanenhaus / Women, Literature, Criticism : edited by Harry R. Garvin. – Bucknell University Press : London, 1978. – 183 p.

Надійшла до редколегії 23.02.15

УДК 811.161.1'42

М. И. Жадлун

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ОБРАЗНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КОНЦЕПТА «ВОДА» В ПОЭЗИИ А. АХМАТОВОЙ И М. ЦВЕТАЕВОЙ (на примере сравнения и метафоры)

Рассмотрена когнитивная (метафорическая) составляющая образного компонента концепта «вода» в поэзии А. Ахматовой и М. Цветаевой. Определены признаки, лежащие в основе сравнения и метафорического переноса сопоставляемых объектов. Выявлены общие и отличительные черты для сравнения и метафорического переноса «воды» и ее лексических репрезентантов с объектами, предметами, явлениями окружающей действительности. Выделены объекты, предметы, явления, образное воплощение которых происходит посредством их сравнения с водой.

Ключевые слова: поэзия, картина мира, образный компонент концепта, концепт «вода», сравнение, метафора, метафорический перенос.

Жадлун М. І. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
**ОБРАЗНОЕ ЗОБРАЖЕНИЕ КОНЦЕПТУ «ВОДА» В ПОЕЗИИ А. АХМАТОВОЙ
ТА М. ЦВЕТАЕВОЙ (на прикладі порівняння та метафори)**

Розглянуто когнітивний (метафоричний) складник образного компонента концепту «вода» в поезії А. Ахматової та М. Цветаєвої. З'ясовано ознаки, що лежать в основі порівняння та метафоричного перенесення зіставляваних об'єктів. Виявлено спільні та відмінні риси для порівняння та метафоричного перенесення «води» і лексичних репрезентантів з об'єктами, предметами, явищами навколишньої дійсності. Виділено об'єкти, предмети, явища, образне втілення яких відбувається за допомогою їх порівняння з водою.

Ключові слова: поезія, картина світу, образний компонент концепту, концепт «вода», порівняння, метафора, метафоричний перенос.

Zhadlun M. I. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **FIGURATIVE REPRESENTATION OF THE «WATER» CONCEPT IN THE POETRY OF A. AKHMATOVA AND M. TSVETAEVA (ON EXAMPLES OF SIMILES AND METAPHORS)**

Life and works of A. Akhmatova and M. Tsvetaeva many times attracted attention of researchers. The study and comparison of the components of their poetic concept is especially relevant. This article describes a cognitive (metaphoric) component of imaginative component of «water» concept in the poetry of Anna Akhmatova and Marina Tsvetaeva: there were defined signs of underlying comparison and metaphorical transference of compared objects; there are identified common and distinctive grounds for comparison and metaphorical transfer of «water» and its lexical represen-

tants with objects, things, phenomena of reality; objects, things, phenomena, figurative embodiment of which occurs by comparing them with water have been distinguished. The conclusions were made that the bases for comparison and metaphorical transfer of compared objects are such signs: movement, sound, color, taste, temperature, sensations. In general, poetry of A. Akhmatova and Marina Tsvetaeva is characterised by bright metaphors, use of techniques impersonation, symbols. The abundance of examples in which the concept of «water» is objectified by similes and metaphors, suggest that for poetic pictures of the world, water element is of great value for both poetesses.

Keywords: poetry, picture of the world, figurative component of concept, the concept of «water», similes, metaphor, metaphorical transfer.

Два сильных крыла расправляют нам спины –
Величие Анны, мятежность Марины...»
Ю. Друнина

На рубеже XIX и XX ст. русская поэзия пережила второе рождение, а ее представители (А. Ахматова, К. Бальмонт, А. Белый, А. Блок, З. Гиппиус, Н. Гумилев, С. Есенин, В. Маяковский, О. Мандельштам, Б. Пастернак, И. Северянин, В. Соловьев, В. Хлебников, М. Цветаева и многие др.) подарили миру несчетное количество гениальных произведений.

Русская поэзия серебряного века с самобытным женским нутром наиболее ярко воплощена в творчестве А. Ахматовой и М. Цветаевой. «Рождаются женщины-поэты... Многие ли читали... Марину Цветаеву, Анну Ахматову? ... это подлинники поэты... Они оригинальны. Они самобытны. В их творчестве раскрывается выявлявшаяся лишь до сих пор в творчестве мужчины сущность женской души, женская стихия» [5, с. 25].

А. Ахматова и М. Цветаева «шли» по творческому пути рука об руку, отдавая должное таланту друг друга, что подтверждают их письма. Марина Цветаева в письме к Ахматовой от 26 апреля 1921 г. писала: «Вы мой самый любимый поэт...» [5, с. 28], Анна Ахматова как бы отвечала ей: «...Мечтаю почитать Ваши новые стихи» [Там же, с. 29]. Красноречивой является и надпись Ахматовой на книге для Марины Цветаевой: «Милой Марине Цветаевой моему таинственному другу съ любовью» [Там же, с. 28].

По мнению поэта Павла Антакольского, «в читательской памяти и признательности обе стоят рядом – каждая по-своему проделавшая труднейший жизненный и творческий путь, каждая по-своему отразившая эпоху народной жизни, – две самых значительных фигуры в нашей поэзии. Сопоставить их – задача неизбежная» [Там же, с. 50].

Жизнь и творчество А. Ахматовой и М. Цветаевой уже не раз становились объектом изучения современных исследователей [12], как в сопоставительном плане – в сравнении друг с другом и представителями серебряного века (А. С. Кудрякова «Речевое поведение лирических героинь А. Ахматовой и М. Цветаевой» (Уфа, 2005 г.), Е. А. Семенова «Поэма-цикл в творчестве И. Бродского: Традиции А. Блока, М. Цветаевой, А. Ахматовой в поэме И. Бродского «Части речи» (Москва, 2000 г.), Л. М. Комиссарова «Лингвосоциологическая методология изучения языковой личности в русском языке: На материале произведений М. Цветаевой, О. Мандельштама, А. Ахматовой, Н. Гумилева, Б. Пастернака» (Барнаул, 2002 г.), А. А. Шадрин «Эстетическое функционирование лексики, обозначающей артефакты, в поэзии Серебряного века (на материале лирики А. Ахматовой, Н. Гумилева, М. Цветаевой, И. Северянина» (Саратов, 2006 г.)), так и обособленно (Н. Н. Конарева «Метафорическая репрезентация художественного концепта «любовь» в поэтическом дискурсе М. Цветаевой» (Иваново, 2010 г.), О. И. Кудашова «Ключевые слова в лирике М. И. Цветаевой» (Арзамас, 2000 г.), Т. А. Самсонова «Поэтика имени в лирике А. А. Ахматовой» (Ульяновск, 2010 г.), Т. Н. Данькова «Концепт «любовь» и его словесное воплощение в

индивидуальном стиле А. Ахматовой» (Воронеж, 2000 г.)). Приведенные работы являются лишь небольшой частью исследований, посвященных поэтическому наследию А. Ахматовой и М. Цветаевой.

Учитывая интерес исследователей к сопоставительному изучению поэзии А. Ахматовой и М. Цветаевой и работая над проблемой сравнения в их идиостилиях концепта «вода», выявления общего и отличного в представлении водной стихии, определения места данного концепта в авторских картинах мира, считаем актуальным рассмотреть в настоящей статье указанный концепт в образном аспекте.

Образный компонент в структуре концепта, по определению З. Д. Поповой и И. А. Стернина, состоит из двух составляющих: перцептивного образа (зрительные, тактильные, вкусовые, звуковые и обонятельные образы) и когнитивного (метафорического) [8, с. 109].

Когнитивный (метафорический) образ концепта формируется его образными признаками, создавая при этом конкретное образное содержание того или иного концепта, и закрепляется в универсальном предметном коде [8, с. 109].

Когнитивные (метафорические) образы труднее формулируются по сравнению с перцептивными, но они, как правило, более многочисленны и информативны, что способствует образному представлению концептов.

В силу того что стихотворениям А. Ахматовой и М. Цветаевой свойственна яркая метафоричность (использование метафор и сравнений), когнитивная (метафорическая) составляющая образного компонента концепта «вода» вызывает у нас интерес.

Метафора – одно из самых загадочных явлений языка, которое «пронизывает нашу повседневную жизнь, и не только язык, но и мысль, и действие. Наша обычная концептуальная система, в терминах которой мы думаем, является метафорической по своей природе» [7, с. 6].

Мыслители древности (Аристотель, Квинтилиан) порой называли метафору скрытым сравнением. «Все удачно употребленные метафоры будут в то же время сравнениями, а сравнения, наоборот, будут метафорами, раз отсутствует слово сравнения («как»)» [1, с. 56].

Сравнение, по мнению Ж. А. Вардзелашвили, является семантическим посредником метафоры. «Основываясь на общем для прямого и переносного значения признаке, метафорическая номинация являет собой разновидность переносного значения, которая обусловлена сходством образной основы, когда вместо названия одного объекта употребляется название другого на основании выделения сферы сходства» [4].

Принимая во внимание все вышесказанное, *цель* нашего исследования определяем таким образом: установить, что лежит в основе метафорического переноса и сравнения воды, а также ее лексических репрезентантов с предметами окружающей действительности и наоборот, какие предметы, явления в идиостилиях А. Ахматовой и М. Цветаевой образно изображаются через метафорический перенос и сравнение с водой.

Для реализации цели следует решить следующие *задачи*: 1) рассмотреть стихотворные тексты А. Ахматовой и М. Цветаевой и определить признаки, лежащие в основе сравнения и метафорического переноса сопоставляемых объектов; 2) выявить общие и отличные основания для сравнения и метафорического переноса «воды», а также ее лексических репрезентантов с предметами окружающей действительности и наоборот, установить, какие предметы, явления и т. д., описанные в стихотворениях А. Ахматовой и М. Цветаевой, находят образное воплощение посредством сравнения с водой.

Тот фает, что «воду» в русской культуре по праву принято считать концептом, подтверждают работы Ю. С. Степанова, В. А. Масловой, И. А. Богдановой, А. Ж. Вардзелашвили, А. К. Висловой, И. В. Войтецук, Е. В. Галдина, Г. Г. Гачева, Н. В. Гришеной и др.

Следует отметить, что у поэтов в сравнительных и метафорических конструкциях концепт «вода» лексически объективируется именами существительными – *река, море, озеро, океан, ручей, волна, родник, источник, жидкость, вал, пена, прибой, водопад, снег, лед* и глаголами – *струится, журчат, течь, омыть, литься, катиться, носиться, плыть, приносить, выплывать, синеть*, что свидетельствует о многослойном строении концепта «вода».

Знакомство с корпусом поэтических текстов А. Ахматовой и М. Цветаевой позволило выделить основания (общие признаки) для сопоставления «воды» и ее лексических репрезентантов с предметами окружающего мира, а также обозначить реальные объекты, явления, которые изображаются через сравнение с водой.

У А. Ахматовой мы отметили такие.

1. Движение: ... *струи́тся* (стихи. – М. Ж.) *по белой бумаге, / Как чистый источник в овраге* [2, с. 279] – изображен процесс словотворчества, стихи «струи́тся» на бумаге, словно бегущий ручей; *И пусть с неподвижных и бронзовых век* (о памятнике. – М. Ж.), */ Как слезы, струится подтаявший снег* [Там же, с. 202] – в основе сравнения слез человека и подтаявшего снега лежит их способность течь, бежать струйками; так, слезы и снег передают свойство воды как жидкости. В приведенных стихотворных отрывках продукт человеческого творчества (стихи), способность человека плакать (слезы), природное явление (снег) реализуют сходство с репрезентантами концепта «вода» (ручей, жидкость) благодаря семантике глагола «струи́тся».

2. Цвет и оттенок:

– черный: *Без фонарей как смоль был черен невиский вал, / Глухонемая ночь вокруг стеной стояла* [Там же, с. 272] – цвет невиского вала сравнивается со смолью («смоль» – (устар.) – смола – сохранилось только в выражении «черный как смоль» [9, с. 1669]);

– голубой: *И женщина с прозрачными глазами / (Такой глубокой синевы, что море / Нельзя не вспомнить поглядевши в них)* [2, с. 259] – цвет используется для описания глаз женщины, которые сходны с синевой моря;

– зеленый: *Эти глаза, зеленее моря* [Там же, с. 121] – сравнительная степень прилагательного «зеленый» передает степень проявления признака у сравниваемых объектов – глаз и моря;

– светлый: *Жизнь светла, как горный ручей* [Там же, с. 258] – прилагательное «светлый» имеет отношение не столько к цвету, сколько к свету; речь идет о течении благополучной человеческой жизни (совокупности всего пережитого и сделанного человеком), которая в переносном значении, как и горный ручей, может быть чиста и прозрачна.

Кроме указанных цветов и их оттенков в основе сравнения лежит признак чистоты: *Я все разглядела сквозь белую ночь: / ... и то зеркало, где как в чистой воде, / ты сейчас отразиться мог* [Там же, с. 269] – чистота, прозрачность зеркала сравнивается с прозрачностью чистой воды. В данном примере можно провести аналогию с фразеологизмом «глядеть в воду». Наши предки воспринимали воду как магическую стихию, им представлялось, что, глядя в воду, можно предугадать будущее. Зеркало, также как и вода, по их мнению, служило проводником в мир иной, «глядение» в воду, в зеркала, действительно, было древними способами ворожбы.

3. Звук: *Осторожно подступает, / Как журчанье воды, / К уху жарко приникает / Черный шепоток беды – / И бормочет, словно дело / Ей всю ночь во-*

зится тут: / «Ты уюта захотела, / Знаешь, где он – твой уют?» [2, с. 181]. Персонифицируя беду, А. Ахматова наделяет ее речевыми характеристиками человека (способность шептать, бормотать), которые сопоставляет с журчанием воды, а «звучание» воды, как известно, нередко отождествляется с речью;

отсутствие звука: *А я молчу, я тридцать лет молчу. / Молчание арктическими льдами* [Там же, с. 265]. Скрытое сравнение «молчание арктическими льдами» точно воплощает «безмолвие» Арктики в силу того, что она до сих пор остается одним из самых малоизученных мест на Земле.

4. Вкус: *И мне любо, что брызги зеленой волны, / Словно слезы мои солены* [Там же, с. 132], основание для сравнения морской волны и слез – их химическое свойство – соленость, а также способность создавать брызги («брызги волн», «слезы брызнули»).

5. Температура: *Сияет солнце. Лижет берег гладкий / Как будто теплая волна* [Там же, с. 115] – сопоставляется способность солнца ярко светить, греть воду и сушу с теплотой морской волны, солнечные лучи «лижут» берег, как его «заключает в свои объятья» морская волна.

А. Ахматова также использует сравнение для описания жизни и различных душевных состояний лирической героини, отождествляя их с рекой (*Меня, как реку, / Суровая эпоха повернула* [Там же, с. 263]), течение жизни – с течением воды (*Мне подменили жизнь. В другое русло, / Мимо другого потекла, / И я своих не знаю берегов* [Там же, с. 263]), жизненные события – с беспокойной водной стихией (*Я шла, как в глубине морской... / И встретить я была готова / Моей судьбы девятый вал* [Там же, с. 272]).

У М. Цветаевой основания для сравнения следующие.

1. Движение: *Мироносица! К чему мне мир? / Ты меня омыла / Как волна* [10, с. 221] – строки посвящены Марии Магдалине, автор сравнивает христианское таинство помазания со способностью волны омыwać берег; *Слова твои льются, участием согреты, / Слова твои струи, вскипают и льются* [Там же, с. 92] – здесь использована универсальная аналогия льющейся речи и льющейся воды; *Сплетаются руки на вечные веки – / Как ветви – и реки...* [Там же, с. 399] – сопоставляются сплетенные руки и ветви, сплетенные во время сильного порыва ветра, и реки, которые впадают одна в другую; *Моим стихам, написанным так рано, / Что и не знала я, что я – поэт, / Сорвавшимся, как брызги из фонтана, / Как искры из ракет* [Там же, с. 178] – свои ранние стихи М. Цветаева сравнила с брызгами воды из фонтана, охарактеризовав их словом «сорвавшиеся», то есть стремительные, амбициозные, смелые.

2. Цвет:

– голубой: *Голубые, как небо, воды* [Там же, с. 352] – цветовая характеристика воды схожа с цветом неба;

– синий: *Море синее вдали, как огромный сапфир* [Там же, с. 94] – синева моря сопоставляется с цветом драгоценного камня;

– белый: *Невидаль, что белокур он! / И у пены – кудри белы* [Там же, с. 468] – цвет волос такой же, как цвет морской пены.

А следующие стихотворные отрывки (*Есть огромные глаза / цвета моря* [Там же, с. 184], ... *море сохранило глаза его* [Там же, с. 330], *Все так же, так же в морскую синь – / Глаза трагических героинь* [Там же, с. 213], *В их очах я видел океаны* [Там же, с. 109], *Очи – два пустынных озера* [Там же, с. 476], *В очах твоих Дон ночевал* [10, с. 87], «*В очеса его глядеть – / В те озера голубые*» [Там же, с. 342]) содержат сравнение глаз человека с водой (морем, океаном, озером, рекой Дон) на основе сходства по цвету.

3. Звук: *Сизые воды в снег сбиты, / На голос воют. Рвут пасти – / Что звери* [Там же, с. 251] – воды олицетворяются, наделяются способностью быть так же, как и звери; *Это жизнь моя пропела – провила / Прогудела – как осенний прибой – / И проплакала сама над собой* [Там же, с. 317] – жизнь героини сравнивается с пением, воем, шумом прибоя;

отсутствие звука: *О том, что тише ты и я / Травы, руды, беды, воды* [11, с. 181], быть тише воды – значит совершенно не издавать каких-либо звуков.

4. Степень проявления качества (признака): объем, наполненность жидкостью (*Море – полней вымени* [Там же, с. 330]); древность (*Море – седей времени* [Там же, с. 330]); время существования (*Любовь – .. / Старей! – камней, старей морей...* [Там же, с. 366]); благо и гладь (*Вернейшее из ночных / Мест – смерть!*) *Платных теснот / Ночных блаже вода! / Вода – глаже простынь!* [Там же, с. 229]; сила (*Не возьмешь моего румянца – / Сильного – как разлива рек* [10, с. 251]); длина (*Разве что Нила короче / Было две черных косы* [11, с. 334]);

5. Ощущения (впечатления): *Здесь, в Париже, где катится Сена, / Я с тобою, как там, на Оке* [10, с. 26] – сравниваются внутренние ощущения героини, когда она находится в разных городах; *Пусть я лишь стих в твоём альбоме, / Едва поющий, как родник; / (Ты стал мне лучшею из книг, / А их немало в старом доме!).. / Пусть так. Но вот в полуистоме / Ты над страничкою поник ... / Ты вспомнишь все.. / Пусть я лишь стих в твоём альбоме!* [Там же, с. 92] – стихотворение посвящено М. Волошину, «стих в альбоме, едва поющий, как родник» воплощает М. Цветаеву.

6. Внешний вид: *Как Дзингара в золоте / Деревня в ручьях / Монистами – вымылась! / .. Как Дзингара в краденом / Деревня в ручьях* [Там же, с. 195] – уравнивается количество украшений цыганки Дзингары и множество ручьев в деревне; *Сумерки. Медленно в воду вошла / Девочка цвета луны. / ...Вся – как наяда. Глаза зелены, / Стеблем меж вод расцвела* [Там же, с. 54]. Наяды – в древнегреческой мифологии нимфы рек, источников и стоячих вод, их хранительницы, которые обладают благотворными функциями. Воды источников, где обитали наяды, имели очистительные и прорицательные свойства и даже были способны даровать бессмертие. В славянской мифологии наяды соответствуют русалкам [6, с. 96].

М. Цветаева сравнивала спокойное течение дней человеческой жизни и течение маленьких волн (*Дни мои, как маленькие волны, / на которые гляжу с моста* [11, с. 70], способности лирической героини и волн преодолевать преграды (*Я же весело / Как волны валки / Народ расталкиваю. / Бегу к Москва-реке / Смотреть, как лед идет* [10, с. 263]), характеристики буйного морского вала и лирической героини (*Как вал морской, / Ношу вдоволь всех итыков, мешков и граждан. / О вспененный высокий вал морской / ... И, приступом, как резвая волна, / Беру головоломные дома* [Там же, с. 529]).

Помимо многочисленных сравнений А. Ахматова и М. Цветаева использовали метафорические переносы. Интересны и неожиданны индивидуально-авторские метафоры с компонентом «вода».

Так, М. Цветаева сопоставляет волосы (прическу) с волнами, дождем, прибоем, а основанием для метафорического переноса являются такие их свойства, как волнообразность, рельефность, объемность: *В волнах прически темной – ты* [Там же, с. 31], *«Я был бос, а ты меня обула / Ливнями волос* [11, с. 221], *Напрасен водоворот волос / Над темным профилем инородца* [10, с. 244], *А что если кудри в плат / Упрячу – что выются валом* [11, с. 310].

Не менее ярким является и цветаевское метафорическое сопоставление занавеса и потока воды, при этом и занавес сравнивается с водой (*Водопадами занавеса, как пеной* [11, с. 204]), и наоборот вода – с занавесом (*Под занавесом до-*

ждя [10, с. 232]), а также с волосами (...*Бежим, зарываясь в гриву дождя* [11, с.232]). Основанием для сопоставления водопада и занавеса служит стремительность опускания первого и непрерывность движения водных потоков второго; занавес схож с сильным, мощным дождем, потому что стоит стеной; сравнение гривы и дождя проявляется в их «текучести».

К поэтическим находкам метафорического переноса А. Ахматовой можно отнести следующие строки: *Когда лежит луна ломтем чарджуским дыни / ...И в чашке глиняной холодная вода / И полотенца снега...* [2, с. 217] – основание для сравнения – гладкость; *Что ты видишь... / Чайку ли на синей скатерти воды* [Там же, с. 58] – сравнивается спокойствие воды и гладкость скатерти, можно сравнить метафору «скатерть воды» с выражением «водная гладь»; *По аллеям проводят лошадок / Длинные волны расчесанных грив* [Там же, с. 26] – аналогично М. Цветаевой Ахматова сопоставляет гриву лошади (а у Цветаевой – волосы) с волнами, основание для сходства – волнообразность, рельефность.

Обе поэтессы сравнивают время, прожитые годы с водой, которая символизирует необратимость всего того, что прошло. Ахматова: *Ты мои разрушил чары, / Годы плыли, как вода, / Отчего же ты не старый, / А такой, как был тогда?* [3, с. 149], Цветаева: *Тонкий звон / Старинных часов – как капельки времени* [10, с. 328], *Так: временем как океаном / Прокрасться, не встревожив вод* [11, с. 199]).

Анализ стихотворений А. Ахматовой и М. Цветаевой показал, что в основе сравнения и метафорического переноса концепта «вода» и его репрезентантов с предметами и явлениями окружающей действительности и наоборот, сопоставления различных предметов, явлений с водой лежат как общие признаки и основания (движение, цвет, звук), так и отличительные (у Ахматовой – вкус, температура, у Цветаевой – степень проявления качества (признака), ощущения).

Как у А. Ахматовой, так и у М. Цветаевой «вода» чаще всего является объектом сопоставления: с водой сравниваются зеркало, образ лирической героини (слова, волосы, руки, глаза, слезы), молчание и жизнь. Сама же вода и ее репрезентанты как субъекты сопоставления сравниваются со слезами, небом, сапфиром.

А. Ахматовой и М. Цветаевой свойственна яркая метафоричность, ассоциативное мышление, использование приемов олицетворения и символа. Обилие примеров, в которых концепт «вода» объективируется посредством сравнения и метафоры, свидетельствует о том, что для поэтических картин мира обеих водная стихия имеет огромную ценность, помогает охарактеризовать лирического героя стихотворений, раскрыть его внутренний мир, передать мысли и переживания. Все это обогащает образный компонент концепта «вода» в идиостилиях поэтов.

Библиографические ссылки

1. **Аристотель.** Поэтика / Аристотель / пер. Н. И. Новосадского. – Л. : Academia, 1927. – 120 с.
2. **Ахматова А.** Сочинения : в 2 т. : Стихотворения и поэмы / А. Ахматова / сост. и подгот. текста М. М. Кралина. – М. : Правда, 1990. – Т. 1. – 448 с.
3. **Ахматова А.** Сочинения: в 2 т. : Стихотворения разных лет / А. Ахматова / сост. и подгот. текста М. М. Кралина. – М. : Правда, 1990. – Т. 2. – 432 с.
4. **Вардзелашвили Ж. А.** Сравнение как семантический посредник метафоры [Электронный ресурс] / Ж. А. Вардзелашвили. – Режим доступа: <http://vjanetta.narod.ru/sem.posr.met.html>. – Загл. с экрана.
5. **Зыслин Ю.** Вашингтонский музей русской поэзии и музыки. Хроника сопоставления Анны Ахматовой и Марины Цветаевой / Ю. Зыслин. – Чикаго : Континент, 2009. – 237 с.
6. **Краткий словарь мифологии и древностей** / гл. ред. М. Корш. – СПб. : Изд. А. С. Суворина, 1894. – 252 с.

7. **Лакофф Дж.** Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А. Н. Баранова, А. В. Морозовой ; предисл. А. Н. Баранова. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с.
8. **Попова З. Д.** Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2010. – 314 с.
9. **Толково-энциклопедический словарь.** – СПб. : Норинт, 2006. – 2144 с.
10. **Цветаева М.** Собрание сочинений: в 7 тт. – Т. 1. : Стихотворения / М. Цветаева / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М. : Эллис Лак, 1994. – 640 с.
11. **Цветаева М.** Собрание сочинений : в 7 тт. – Т. 2. : Стихотворения. Переводы / М. Цветаева / сост., подгот. текста и коммент. А. Саакянц и Л. Мнухина. – М. : Эллис Лак, 1994. – 592 с.
12. **Электронная библиотека диссертаций** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com>. – Загл. с экрана.

Надійшла до редколегії 20.02.15

УДК 801.311

І. Б. Іванова

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (м. Київ)

ВИТОКИ РЕКЛАМНОЇ ТВОРЧОСТІ В МОВНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Досліджено питання зародження рекламної творчості в мовному просторі України. Чинниками виникнення та розвитку рекламного дискурсу є соціальні, культурні, економічні трансформації, що зумовили появу різних жанрів та стилів реклами. Розглянуто провідні напрями формування реклами в епоху її зародження, це насамперед усна народна творчість, літературні джерела та приклади рольової мовленнєвої поведінки – ярмаркова культура та побутова магія. Проаналізовано проторекламу як важливе джерело та складник рекламного дискурсу.

Ключові слова: протореклама, лінгвостилістика, лінгвокультурологія, рекламний дискурс, рекламний текст.

Іванова І. Б. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова.

ИСТОКИ РЕКЛАМНОГО ТВОРЧЕСТВА В ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНЫ

Исследован вопрос о зарождении рекламного творчества в языковом пространстве Украины. Факторами возникновения и развития рекламного дискурса являются социальные, культурные, экономические трансформации, которые обусловили появление различных жанров и стилей рекламы. Рассмотрены ведущие направления рекламы в эпоху ее зарождения, это прежде всего устное народное творчество, литературные источники и пример ролевого речевого поведения – ярмарочная культура и бытовая магия. Проанализирована протореклама как источник и необходимая составляющая рекламного дискурса.

Ключевые слова: протореклама, лингвостилистика, лингвокультурология, рекламный дискурс, рекламный текст.

Ivanova I. B. Mykhailo Dragomanov National Pedagogical University. **ORIGINS OF ADVERTISING WORKS IN UKRAINE LANGUAGE SPACE**

The article deals with origin of advertising creativity in Ukrainian language space. Factors of development and advertising discourse are the social, cultural, economic transformation, which led to the emergence of different genres and styles of advertising. The case in question is about the expansion and modernization of subject matter of the texts on commercial advertising, the introduction of new communication channels, expanding of stylistic horizons of advertising copies. Advertising style and pastiche is one of the artistic techniques that is closely connected with the history, tradition and socio-political life of the country. This article gives a brief description of the main directions of modern Ukrainian advertising styling, outlines the specifics of the advertising text and

its relationship with the functional style of the Ukrainian language. The leading advertising trends of its origin period are considering. First off all, there are folklore, literature sources and fair culture and everyday magics as an example of role of verbal behavior. It's investigating the phenomenon of protoadvertising as the source and necessary composing of advertising discourse.

Key words: protoadvertising, linguostylistics, linguistic culturology, advertising discourse, advertising text.

Дослідження реклами як культурно-національного, соціально-економічного, психологічного і мовного феномена видзначається своєю різнонаправленістю. Рекламний текст у сучасному світі є особливим втіленням діяльності та творчості людини. Реклама – це індустрія, що зароджувалася разом із цивілізацією, вона має свою історію становлення та еволюції, постійно зазнає змін на мовному рівні. Власне лінгвістичне дослідження з історії реклами певним чином визначає наукову проблематику сучасних мовознавчих розвідок. Актуальним є розгляд прагматичного потенціалу, особливостей лінгвостилістики рекламного дискурсу. У такому контексті особливого значення набувають стиль, стилізація та мода в рекламі.

Сучасний характер дослідної парадигми щодо явища протореклами, розгляд лінгвостилістичних інновацій у період зародження реклами обумовлюють *актуальність* даної статті.

Вітчизняні дослідники та науковці пострадянського простору розглядали власне лінгвістичні проблеми рекламної комунікації, рекламного дискурсу, реклами як такої, а саме: маніпулятивні техніки в рекламі (В. В. Зірка, Т. Г. Хазагеров, О. С. Иванова); прагмалінгвістичний аспект буття рекламного тексту (Ю. Б. Корнева, Т. М. Лівшиц, І. П. Мойсеєнко, Ю. В. Сильвестров); рекламний текст у психолінгвістичному аспекті (Т. Ю. Ковалевська, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов); когнітивний аспект формування рекламного повідомлення (О. В. Анопіна, В. І. Охріменко, О. Є. Ткачук-Мірошніченко); історія реклами (О. І. Зелінська, В. В. Ученова, Старих); загальний лінгвістичний опис рекламних текстів (В. Ф. Іванов, О. В. Медведєва, Г. Г. Почепцов); лінгвостилістичний аспект (Н. М. Кохтева, Д. Е. Розенталь, О. С. Кара-Мурза, Н. В. Слухай); лінгвістичний аналіз та опис рекламних текстів на різних мовних рівнях: фонетичному (О. А. Ксензенко, І. О. Лисичкіна), лексичному (І. О. Соколова, С. А. Федорець), морфологічному (О. І. Зелінська, В. В. Зірка, Є. П. Ісакова); синтаксичному та структурно-семантичному (Н. Л. Коваленко, Ю. Б. Корнева, О. В. Медведєва); особливості використання текстових категорій у рекламі (Н. Т. Гуменюк, Н. Л. Коваленко, М. Л. Крамаренко); рекламний текст як форма маніфестації рекламного дискурсу (Н. В. Вертянкін, Н. Л. Волкогон, А. О. Дедюхін, Т. В. Кравець, О. Є. Ткачук-Мірошніченко). Потребує комплексного дослідження історія мови реклами як чинника формування рекламного дискурсу.

Наша *мета* – дослідження явища протореклами як основи зародження та еволюції мови реклами в Україні.

В. В. Ученова визначає проторекламу як «комплекс культурних передумов, що має деякі функції рекламної комунікації» [12, с. 8]. Первісна людина прагне до самоідентифікації та самопрезентації. Це проявляється в зовнішньому вигляді, імені, потребі створення оригінальних та індивідуальних формах виокремлення власної особистості. Осмислення цього та усталеність через демонстративність перетворюються на символізацію. В. В. Ученова дає таке визначення символізації в рекламі: «Це – надання предметам і знакам додаткових смислів, часом дуже далеких від вихідних значень» [Там само, с. 9]. Цей процес є закладенням підвалин для створення культової реклами.

За визначенням О. Головльової: «Протореклама – першооснова, історико-культурна форма сучасної реклами» [1, с. 13]. Серед форм протореклами, її знаково-текстового втілення дослідниця виокремлює культову проторекламу (родові та племінні тотеми, замовляння, назви), знаки належності, власності (клейма, печатки, девізи, імена), знаки авторства (екслібриси, сигнатури). Основним елементом протореклами названо символ, що в ході розвитку суспільства формує демонстративну символіку, у тому числі на вербальному рівні [Там само, с. 14]. Саме це дає початок розмаїттю жанрово-стилістичної системи сучасної реклами.

Л. Кошетарова пов'язує проторекламу із комплексом культурних передумов: «У формуванні такого складного відгалуження культури як реклама бере участь цілий комплекс культурних передумов, поєднання яких й викликає до життя якісно нове явище – проторекламу» [5, с. 37]. Рекламний текст як продукт особливого виду творчої діяльності є результатом культурно-історичного розвитку людства в цілому.

Паростки рекламної творчості виходять із декількох культурних та мовних джерел. Важливим складником української реклами давніх часів є міфологія та побутова магія. Давні міфологічні уявлення українців реалізовані в обрядовості. Ярмаркова обрядовість, магічні тексти-формули є невід'ємною частиною торгових справ. Наприклад, обряди під час купівлі-продажу. В. Милорадович так описує продаж коня: *Покупець платить гроші та отримує шкану у недоуздку з поли до поли. Узавши коня, він кружляє тричі навколо себе, а продавець вдаряє позаду, «щоб жаліла як за господарем». Потім покупець бере жменю землі та тре спину коня, примовляючи: «Іж гній, а бери на себе лий». Потім наставляє полу та просить талану: «Ану, свате, щоб на талан, щоб Бог дав»* [6, с. 269]. Окреме місце відводиться могоричу (виставлення певної міри горілки від покупця): *...питає продавця: «Будь здоров, свату, скажи: чи годиться?» – «Годиться, веди прямо додому»* [Там само, с. 270]. Прикметними рисами рольової магічної гри з елементами рекламування є використання сталих мовних формул, активний діалог, звертання до надприродних сил, визначення якості товару, що продовжується й після продажу.

Рекламний текст бере початок з народної творчості, саме в народних творах є зразки усної реклами. Фольклор є відбитком різних періодів творчого розвитку народу, разом із мовою він несе багатовіковий досвід, формуючи культурні константи та ментальність українців.

Жанрово-стилістична система фольклору лежить в основі рекламного тексту. У народній творчості склалася система жанрів, що вплинула на створення перших рекламних текстів.

Протореклама утилітарна. Маємо зважати на важливий момент: фольклорний жанр, а особливо з позицій дослідника історії мови, має певні утилітарні функції. Ця утилітарність дає можливість рекламному тексту не тільки з'явитися, але й виокремитися до певної дискурсивної практики, свідомо визначеної жанрово-стилістичної системи.

Зустрічаємо певні фрейми, «скалки» рекламного тексту в багатьох фольклорних жанрах: українських народних піснях (особливо соціально-побутових, родинно-побутових, родинно-обрядових, думах, історичних, баладах), казках, іграх, замовляннях, анекдотах, прислів'ях та приказках тощо. Наприклад, записані І. Франком галицько-волинські приповідки містять згадки про правила та звичаї ведення торгу: *В торгу гніву нема* [13, с. 287], *в торзі збрехати не гріх* [Там само, с. 288];

красний торг (останній тижневий торг перед Великоднем) [Там само, с. 288]; *де-сять раз торгуй, а раз купуй* [Там само, с. 288].

Мотив торгування, мета якого продати нелюбого, негарного родича на ярмарку, наявний в українській народній пісні «То сьодні Івана...»: *То сьодні Івана, а завтра Купала, / Треба рано встати да й на ярмарок. / Треба рано встати да й на ярмарок, / Да й свекоронька да й продати. / Да й свекоронька да й продавати, / А рідного батька да й купувати*. Звернемо увагу на використання повторів та песливих суфіксів у пропозиції неякісного товару (*свекоронька*).

Не можна не згадати багаті мовно-культурні традиції української ярмаркової торгівлі, надзвичайно поширеної та популярної в нашій країні. Під загальним найменуванням «український ярмарок» розуміють низку гуртових або оптових ярмарків, що переходять один в один протягом цілого року. Часто ярмарками мандрували одні і ті ж торговці, хоч були й винятки. Так зароджувалися жанри усного рекламування.

Відомо, що кожна мова та культура переживають часи розквіту та занепаду. Однак, за будь-якої соціально-політичної ситуації та мовної політики щодо українства, ярмаркова традиція зберегалася. Український ярмарок став центром спілкування українською мовою. Люди торгувалися, галасували, лаюлись, суперечили та домовлялися. Так складався первісний рекламний україномовний дискурс. І. Нечуй-Левицький так описував Білоцерківський роковий український ярмарок: *І скрізь по майданах тільки й чуть чисту українську мову, ні кришки не покалічену. По-українській говорять пани й батюшки і пани-католики, котрі тутечки навіщось звуть себе поляками, і жиди, бо в тутешніх католиків-панів та дідичів, в тутешніх жидів свій рідний язык – є тільки український. Пани-католики польській говорять погано й нечисто і тільки народною українською мовою говорять чудово, мов сам народ, хоч ця мова чомусь їм не до вподоби... Ця незліченна ярмаркова народна маса несамохіть асимілює, уподоблює собі і панів, і жидів своєю живою мовою* [7].

Первісна реклама за рольовими позиціями учасників торгівлі має власну класифікацію. Дослідники [1; 5; 12] визначають три провідні різновиди усного рекламування: по-перше, реклама гукальників, мандрівних ремісників, ярмаркових торговців. Вони приносили товар додому, ходили усталеними маршрутами, мали готові тексти для відомих клієнтів. По-друге, реклама стаціонарних гукальників, яка була більш впливовою, іноді агресивною. По-третє, ярмаркова реклама – найбільш відпрацьована та довершена. Її тексти мали багато варіантів, прийомів впливу.

Усні форми реклами не дійшли до нас у їх «чистому» вигляді. Не збереглося зразків творчості українських гукальників, проте її сліди є в українській народній пісні, баладі, думі, оповідках і казках тощо. На жаль, не маємо збірок українських «криків вулиць», однак багатство та розмаїття народної творчості дає можливість відновити провідні тенденції зародження та розвитку рекламної творчості українців, багатство мовностилістичних засобів рекламування, створюваних народом.

Важливі різновиди протореклами – престижний та конфесійний – містять літературні твори. Давня література часів Київської Русі – багате джерело для формування власне української реклами, її жанрово-стилістичної організації. В. Русанівський зазначає: «Літературна мова існує відтоді, відколи існують твори, написані нею. При цьому можна, не порушуючи цієї істини, зробити її на одне-два століття старшою, пам'ятаючи про те, що найперші пам'ятки могли й не зберегтися» [9, с. 10]. Те саме можна сказати й про мову реклами.

Давньокиївська літературна мова складалася з трьох стилів: високого (конфесійна і ораторська література), середнього (мова літописів і художньої літератури) і зниженого («Руська Правда», грамоти). Цей розподіл на стилі однаково сприймався усіма східними слов'янами. Саме він закладає основи для формування стилів та жанрів сучасної реклами.

Прикладом високого стилю, що формує підвалини майбутньої престижної та конфесійної реклами, є творчість письменника-проповідника Кирила, єпископа Туровського, що мав неабиякий ораторський талант. Представника давньокиївської літератури 60–80-х рр. XII ст. вважають одним з найосвіченіших діячів тогочасної Київської Русі. Стилю його творів властиві риторичність, алегоричність, драматизація та афористичність. Показова проповідь «Слово в новую недѣлю по пасцѣ», що містить проторекламні елементи: *Придем и мы, братіе, в святую церковь; възвеличим Христа бога нашего, давѣшаго ны живот; прославим и по сих обѣщаваѣшаго небесное царство; възнесем имя его въкупѣ, да послеть и нам пресвятый свой дух; того бо есмы раби, и тому славу, чѣсть и поклоняніе въсылаем, с отцем и с пресвятымъ, благымъ и животворящим духомъ, ныня и присно и вѣки вѣкомъ, аминь* [11].

Мовні засоби, притаманні творам Кирила Туровського, показові і для деяких жанрів сучасної реклами, які «експлуатують» експресивність та пафосну риторику високого стилю. Це використання сталих епітетів (*святую, небесное, благымъ, животворящимъ*), звертань (*братіе*), правила формування перформативних висловлювань, створення динамічності за рахунок однорідних дієслів тощо.

Рекламну традицію, збережену з часів Київської Русі, можна простежити у рекламних оголошеннях, епідейктичних промовах, статтях, посланнях. Традиційні рекламні елементи притаманні не лише культовій та комерційній рекламі, але й політичній і соціальній (промови, статті, маніфести, відкриті листи тощо).

До зразків рекламної творчості можна зарахувати і традицію графіті – написів, надряпаних на стінах будівель. Археологи знаходять їх в Києві та Чернігові. Такі написи є на стінах Софійського, Успенського Печерського та Михайлівського Видубицького соборів, на Золотих воротах, а також церкві Спаса у Чернігові. Збереглися декілька сотень стародавніх написів, найдавніші з них датовані XI ст. Тематика написів різноманітна, відбиває коло потреб пересічного містянина тих часів. Це коментарі до фресок, поминальні записи, побутові коментарі щодо купівлі-продажу, інформація про відвідування собору.

Наявність написів на стінах храмів, побутових та інших предметах вказує на те, що писемність була достатньо поширена серед ремісників та торговців у X–XIII ст. Знання грамоти вимагала специфіка торгівлі та окремі ремісничі спеціальності. Оскільки писемність була доступна не тільки князям та духовництву, але й простим містянам, це також сприяло зародженню культури рекламного оголошення. Можна стверджувати, що підвалини для створення товарного знаку, нейму, емблеми, фірмової назви були закладені ще за часів Київської Русі в її ремісничо-торговому середовищі, паралельно з розвитком вищими верствами геральдичних традицій. Свідченням цьому є написи на пряслицях веретен, зброї, посуді. Попри тематичну розмаїтість таких написів, вони є спробами ідентифікації певного предмету, його виробника, власника або його дарувальника. Наприклад, позначки на пряслицях містили імена та ініціали власниць або благодійників, подяки та написи-обереги. Один з перших написів, знайдений поблизу Софійського собору в Києві, містить назву предмета та ім'я власниці у присвійній формі: «ПОТВОРИНЪ ПРЯСЛЬНЪ» [3]. Потвориня – жіноче ім'я, що означає «чарівниця», «знахарка». На вишгород-

ських веретенцях є жіночі імена НЄВЄСТОЧ(Ь), ИУЛИАНА, ЛИДИА, у давньому Любичі – пряслиця з написами «ЖИЛИСЛАВА», «ОТ НЄЖИЛОВЦА», «СТИПАНИДА», «ІВАНКЪ СЪЗДАЛЪ ТЄЄ Ю ОДИНА ДЩЕРЬ»; у Тербовлі – «РОМАДИНЪ» [Там само]. Такі знаки археологи знаходили і в інших давньокіївських містах. Вони свідчать не тільки про грамотність жінок Київської Русі, але й про зародження традиції ідентифікації предметів побуту.

Керамічні вироби (корчаги та амфори) епохи Київської Русі також мають цікаві написи. Наприклад, напис «БЛАГОДАТНЕЙША ПЛОНА КОРЧАГА СИЯ» містить позитивну характеристику майстра, з Києва походить напис – перша торгова назва – «БЪЛО В(ИНО) ЗОКОВА...». Цікавим є напис-пересторога «БДИ КЪПА(НЬ)», що значить «Зберігай міру» [Там само]. Такі перестороги спочатку писали на корчагах, а пізніше наносили на скляні пляшки.

З часом з'являються перші фірмові назви, торгові марки тощо. Напис на ювелірній формочці XIII ст., знайденої в Києві, уже містить прототип фірмової назви – «МАКОСИМОВ». Показовою є інкрустація леза меча із с. Хвощевате на Полтавщині з написом імені виробника «КОВАЛЬ ЛЮДО(Т)А» [Там само]. Є також проформи рекламного девізу, майбутніх плакатних текстів та написів на етикетках. На плінфі з Успенського собору Печерського монастиря є трьохрядковий напис «ЯЖЄ ЛОЗА ВО(Р) РЫТО СЄ БЫЛО Ч(ЬТО) ВАЄШИ ЧОВЕК(Ь)» [Там само]. Вірогідно, це алегоричне порівняння будівництва «великої церкви» із садінням виноградної лози.

Процес створення масової комерційної реклами загальний для становлення усієї європейської культури. У середньовіччі розвиток протореклами пов'язаний з виникненням братств ремісників та гільдій торговців. Відповідно розробляється власна символіка, традиції та специфіка наймів. Геральдика як прототип престижної персоналізованої реклами також знаходиться у стадії формування. Відомо про існування печаток та знаків вищих церковних чинів та князів, титулованих воїнів. Наприклад, на монетах князя Київської Володимира Святославовича є написи «Владимир, а се его злато», «Владимир на столе» [3]. Ідентифікація золотих монет та своєрідний показник владності – зародок персоналізованої престижної реклами.

Отже, слід зробити такі висновки: рекламна творчість виникає зі «складної єдності» індивідуального осмислення та колективної творчої свідомості народу, тому дослідження лінгвостилістичних аспектів еволюції рекламного дискурсу передбачають дослідження еволюції мови реклами. Провідні джерела протореклами – усна народна творчість, національна література, ярмаркова культура, торгівельно-ремісницькі традиції тощо. Не варто також не враховувати впливів масової культури, естетики, засобів масової інформації.

Бібліографічні посилання

1. **Головлева Е. Л.** Основы рекламы : учеб. пособ. для вузов / Е. Л. Головлева. – М. : Академ. проект, 2008. – 330 с.
2. **Елина Е. А.** Семиотика рекламы [Электронный ресурс] / Е. А. Елина. – Режим доступа : <http://book-online.com.ua>. – Загл. с экрана.
3. **Зубанов В. О.** Україна : хронологія розвитку. Давні слов'яни. Київська Русь : в 2 т. / В. О. Зубанов, А. В. Толстоухов. – К. : КРІОН, 2009. – т. 2. – С. 34–553.
4. **Катеринюк А. В.** Практическая реклама / А. В. Катеринюк. – Ростов н/Дону : Феникс, 2008. – 428 с.
5. **Кошетарова Л. М.** Реклама в контексте социокультурных флуктуаций / Л. Н. Кошетарова // Вестн. Челябинск. гос. академ. культуры и искусств. – 2010. – № 3. – С. 37–39.

6. Милорадович В. П. Життє-буттє лубенського крестьянина / В. П. Милорадович // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : Либідь, 1992. – С. 170–341.
7. Нечуй-Левицький І. С. Роковий ярмарок [Електронний ресурс] / І. С. Нечуй-Левицький. – Режим доступу : http://ukrlit.org/nechui_levytskyi_ivan_semenovych/rokovyi_ukrainskyi_yarmarok. – Заголов. з екрана.
8. Павлюк Л. С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л. С. Павлюк. – Л. : ПАІС, 2007. – 168 с.
9. Русанівський В. М. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
10. Руська правда // Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – К. : ВУАН, 1935. – Редакція IV. – С. 137–144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, № 240, Новгородський 1-й літопис XV ст.).
11. Туровський К. «Слово в нову неділю по пасці» [Електронний ресурс] / К. Туровський. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/biletso/bilo03.htm>. – Заголов. з екрана.
12. Ученова В. В. История рекламы / В. В. Ученова, Н. В. Старых – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
13. Франко І. Галицько-руські приповідки : у 3 т. / Франко І. – 2-ге вид. – Л. : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – Т. 3. – 699 с.

Надійшла до редколегії 26.01.15

УДК 81'373.612.2

А. М. Ильвицкая

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

АНТРОПОМОРФНАЯ МЕТАФОРА В РОК-ПОЭЗИИ Д. АРБЕНИНОЙ (на материале сборника «Сталкер»)

Рассмотрены приемы и средства антропоморфной метафоризации в рок-поэзии Д. Арбениной. Определены направления метафоризации внутри сферы-источника «Человек как биологическое существо». Выявлены основные таксоны, в соответствии с которыми систематизированы метафоры. Проведен их лексический анализ.

Ключевые слова: рок-поэзия Д. Арбениной, антропоморфная метафора, человек, таксоны.

Ільвицька О. М. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. **АНТРОПОМОРФНА МЕТАФОРА В РОК-ПОЕЗІЇ Д. АРБЕНІНОЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «СТАЛКЕР»)**

Розглянуто прийоми та засоби антропоморфної метафоризації в рок-поезії Д. Арбениної. Визначено напрями метафоризації у сфері-джерелі «Людина як біологічна істота». Виявлено основні таксони, відповідно до яких систематизовано метафори. Здійснено їх лексичний аналіз.

Ключові слова: рок-поезія Д. Арбениної, антропоморфна метафора, людина, таксони.

Ilvitskaya A. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **ANTHROPOMORPHIC METAPHOR IN DIANA ARBENINA'S ROCK POETRY (BASED ON THE BOOK «STALKER»)**

The aim of this work is to identify anthropomorphic metaphors in D. Arbenina's rock poetry (based on the book «Stalker») and its analysis. The aim is to identify anthropomorphic metaphors in rock poetry of D. Arbenina, their classification according to the categories and lexical analysis.

Anthropomorphic metaphor arises in the source «Man as a biological entity», which in turn may include the category «Parts and organs of the human's body», «Health and disease», «Posture, movement», «Feelings, memory properties», «Physical and mental processes, states», «Appearance of man», «Biological and physiological needs of man» and others.

Having studied the semantic features of anthropomorphic metaphors in D. Arbenina's rock poetry, we can make the following conclusions: 1) the most common type of metaphor in D. Arbenina's rock poetry is an anthropomorphic metaphor. So this metaphor has become the subject of our analysis in this article. We systematized anthropomorphic metaphors in accordance with the terms of «Parts and organs of the human's body», «Posture, movement», «Feelings, memory properties», «Physical and mental processes, states», «Biological and physiological needs of man», «Human skills» and others; 2) metaphor is an integral feature of the author's handwriting. It is one of the main indicators in a unique way in the structure of the poet's works. The vast majority of metaphors in D. Arbenina's rock poetry has its soleness. It reflects the individual beginning of the creation of the poet.

Key words: D. Arbenina's rock poetry, anthropomorphic metaphor, man, taxons.

Вопрос о сущности метафоры привлекает внимание еще со времен древнегреческого философа Аристотеля, ведь именно он дал первое известное ныне определение метафоры как «приложения к одной вещи имени, принадлежащего другой» [3]. В одной из последних монографий, посвященных этому вопросу, ее автор, Ю. В. Кравцова анализирует уже не просто метафоры, а метафорическое моделирование мира [4]. Среди известных исследователей метафоры, ее сути, классификации, структуры и функционирования нужно отметить Н. Д. Арутюнову, Е. Т. Черкасову, В. Н. Телию, Н. В. Черемисину, В. П. Москвина и др. Этот список исчисляется уже сотнями фамилий ученых, ведь метафору рассматривали и продолжают рассматривать со всех сторон и направлений, и в будущем данный вопрос вряд ли утратит свою актуальность.

В нашем исследовании мы хотим обратить внимание на метафору, функционирующую в художественном произведении, а именно в поэзии. Поэзия, пожалуй, наиболее метафоричный вид искусства, поскольку в ней важны образы, возникающие в сознании слушателя или читателя в момент восприятия произведения. А на этот процесс значительное влияние оказывают лексические средства, к которым обращается поэт. Использование привычных лексем в непривычном окружении создает особо яркие и впечатляющие образы, что особенно важно для рок-поэзии, которая призвана вызывать сильные эмоции у слушателя.

Русская рок-поэзия как самостоятельный жанр сформировалась только к концу 1970-х гг. [7] и долгое время не рассматривалась как явление художественное. Однако сейчас этот жанр становится все более привычным для социума, а следовательно, начинает вызывать интерес ученых. В основе рок-поэзии лежит утверждение, что мир по своей природе глуп, бесчеловечен, несправедлив и жесток. Фактически это крик человека (он часто находит прямое отражение в музыке), не видящего выхода из этого невероятно дисгармоничного пространства, куда он заброшен самой природой и социумом – из «озверевшего трагического мира» [2].

В целом язык рок-поэзии близок к разговорному, иногда он включает элементы различных жаргонов, сленга или даже ненормативной лексики, ведь язык такой поэзии подразумевает чрезвычайную эмоциональность, экспрессивность и призван резко, быстро воздействовать на чувства слушателей или читателей и мгновенно находить в них отклик.

М. Шидер выделяет такие признаки языка рок-поэзии, как необычная плотность семантических стилизованных фигур, прежде всего метафор и символов; употребление экспрессивных эпитетов, часто в сочетании с лексемами различных семантических полей; использование фразеологизмов и речевых оборотов их преобразование через лексические изменения или дополнения, что приводит к семантически новому высказыванию или придает всему выражению новый смысл; использование лексем различных социальных стилей (жаргон и сленг) и др. [8]. Все это призвано создать некий «эффект неожиданности», усиливающий экспрессивность текста.

Сегодня известны имена очень многих российских рок-поэтов и музыкантов. Это В. Цой, Е. Летов, Г. Самойлов, С. Чиграков, В. Шевчук, А. Макаревич, В. Бутусов, Б. Гребенщиков, К. Кинчев и др. Рок-поэты значительно меньше. Возможно, это связано с представлением о мужском характере подобной музыки и, как следствие, подобной поэзии. «Женскую» рок-поэзию представляют Я. Дягилева, С. Сурганова, Земфира, М. Пушкина-Линн и, конечно, Д. Арбенина.

Творчество Д. Арбениной, лидера российской рок-группы «Ночные снайперы», не ограничивается музыкой. Ее поэзия обращает на себя внимание и, безусловно, выходит за рамки только песенных текстов. В первую очередь она интересна тем, что это женская рок-поэзия. Тематика и проблематика, свойственная рок-поэзии, здесь представлена несколько в другом, все-таки женском ракурсе. Это может быть не выражено лексически или грамматически, но это так. Часто в поэзии Д. Арбениной использует словоформы мужского рода, но это всего лишь прием. За ними все равно стоит именно лирическая героиня, а не герой. Иногда это даже нечто среднее между мужчиной, женщиной, иногда подростком.

В данном исследовании мы рассмотрим песенные тексты Д. Арбениной, опубликованные в последнем вышедшем на сегодняшний день сборнике «Сталкер».

Целью нашей работы является описание антропоморфной метафоры в рок-поэзии Д. Арбениной (на материале сборника «Сталкер») и ее анализ. В **задачи** исследования входит: выявление антропоморфных метафор в рок-поэзии Д. Арбениной, их систематизация в соответствии с таксонами и лексический анализ.

Актуальность исследования обусловлена совершенной неизученностью метафор-олицетворений на материале рок-поэзии Д. Арбениной. Следует отметить, что в целом творчество Д. Арбениной еще не становилось предметом серьезного анализа. Написаны отдельные статьи, посвященные семантике обозначений цвета (Т. О. Галичева) и запаха (А. В. Юрченко) в ее поэзии, однако работы по исследованию метафор в ее творчестве отсутствуют.

Антропоморфная метафора, по нашим наблюдениям, наиболее употребляема и любима поэтессой. Особенностью антропоморфной метафоры является заключенный в ней принцип олицетворения, построенный на сравнении предметов, животных, растений, абстрактных явлений с человеком. Именно человек, его интеллектуальная, физическая деятельность, внешний вид становятся сферой-источником для подобного переноса. Новизна такой метафоры является, пожалуй, наиболее существенной и отличительной чертой поэзии Арбениной.

В данной работе мы обратимся к лексической классификации метафор, которая поможет нам определить направления метафоризации внутри сферы-источника.

Антропоморфная метафора зарождается в сфере-источнике «Человек как биологическое существо», которая, в свою очередь, может включать таксоны «Части и органы человеческого тела», «Здоровье и болезни», «Позы, движения», «Чувства, свойства памяти», «Физические и психические процессы, состояния», «Внешний вид человека», «Биологические и физиологические потребности человека» и др. [6].

Категория «Части и органы человеческого тела» представлена в рок-поэзии Д. Арбениной чаще всего лексемами *глаза – лицо – голова*, соматизмами *плечи – руки* (то есть верхняя половина тела человека). Практически каждый поэт в метафорах упоминает глаза человека. Д. Арбенина «наделяет» этим органом такой природный объект, как океан: *мы лежали и курили океану в стальные глаза* [1, с. 55. – Далее будем указывать только номер страницы источника. – А. И.]. Поэтесса соединяет лексему *глаза* с прилагательным *стальные*, совмещающим в этом контексте, как нам кажется, несколько метафорических значений: «имею-

щий цвет стали; серебристо-серый» и «сильный», «жесткий, холодный, недружелюбный (о взгляде)» [5]. Благодаря этому приему возникает представление об океане как могущественном живом существе, которое в любой момент может проявить свой истинный характер.

Человеческими глазами обладает и время года – весна: *бредит шальная весна. просит и/ просит воды./ я раздеваю ее / я смотрю ей в глаза...* [с. 36]. В этом контексте лексема *глаза* встраивается в сложную антропоморфную метафору, отождествляющую весну с неуравновешенным, непостоянным в своих проявлениях человеком, образ которого создается при помощи глагольных и атрибутивных метафор. Весна «бредит», «просит воды, она награждена эпитетом «шальная», что указывает на утрату ясности мышления, а развитым мышлением обладает именно человек. Лирический герой поэтессы раздевает весну, что более чем явно указывает на примененный в этом случае принцип олицетворения.

Более традиционное использование лексемы *глаза* мы обнаруживаем в строках: *я в черные глаза своей тоски смотрю./ ей все равно о чем я пела и пою./ на стержне лет повисла. касается щекой/ и шепчет постоянно: «я с тобой с тобой с тобой»* [с. 127]. То, что тоска обладает глазами и они темные, – уже не новая метафора в литературе, но у Арбениной тоска полностью очеловечивается, приобретает лицо (щека), может касаться чего-либо, способна разговаривать. Именно в этом заключается новизна такой антропоморфной метафоры.

Глаза сами по себе тоже могут обладать человеческими способностями. Это наглядно продемонстрировано поэтессой в строках: *глаза той что далеко/ грустят обо мне* [с. 95]. Принято полагать, что грусть свойственна человеку.

Человеческим лицом обладают космические тела и планеты, такие как Луна и Земля: *меняет цвет/ лицо луны земли анфас* [с. 64], а природное явление (в данном случае туман) имеет вполне человеческую голову: *...и апрельский туман/ нервы теребя/ падает головой/ на теплый гранит* [с. 111]. Но объекты поменьше, такие как квартиры и улицы, тоже не лишены лиц: *тоска меняет лица улиц и квартир* [с. 128].

В поэзии Д. Арбениной достаточно часто метафоризируются соматизмы *плечи* и *руки*. Причем первый встречается сразу несколько раз в разных произведениях. В песне «осень наступила. ну и что?» плечи имеют деревья: *оголяют плечи дерева* [с. 83]. Деревья не только подобно человеку имеют плечи, но и производят человеческое действие, выраженное глаголом «оголять».

Ветви деревьев, действительно, иногда напоминают человеческие плечи, а стихах поэтессы они есть стен и улиц: *плечи/ вишневых стен сольются с белым фраком* [с. 98], *будто в язвах/ плечи улиц...* [с. 44]. Существительное «плечи» вне поэтического контекста вряд ли может сочетаться с существительным *стена* в его прямом значении – «вертикальная часть здания, помещения» [5]. Метафора здесь создана явно не по внешнему виду, ведь ничего напоминающего плечи стена не имеет. Метафора «плечи улиц» более прозрачна. Улицы Санкт-Петербурга поэтесса воспринимает как человека, пораженного язвами. Такое сравнение неудивительно, потому что в первое десятилетие XXI в. северную столицу стали очень активно реставрировать и реконструировать, появились новые здания. Это все больше меняло привычный внешний облик города, что немало огорчало поэтессу. Она не принимает этого, называет уродством: *вырастают/ сплошь безликие уроды / новой жизни заготовки* [с. 44].

В таксон «Процесс речи» входят метафоры, в которых фигурируют глаголы говорения, пения и т. д. Так, окно вполне может давать советы: *подскажет окно/ когда уходить...* [с. 22], а дорога, асфальт и провода звать за собой: *зовет дорога меня в путь/ зовет асфальт меня куда-нибудь/ ...дорога снова/ зовет меня с со-*

бой в привычный плен/...опять зовут все те же провода [с. 47–48]. Но отнюдь не за собой, а к любимому человеку зовет лирического героя день: *зовет меня к тебе неторопливый день/ и в небе высоко поет поет труба* [с. 55].

Предметы и объекты в рок-поэзии Д. Арбениной чаще поют, чем говорят, будь это часть механизма – мотор (*вырывается страсть и поет мотор* [с. 53]) или часть тела – горло (*но горло поет/ неуставаемо* [с. 50]). Наряду с глаголом «петь» поэтесса использует его видовые корреляты, образованные при помощи разных приставок, вносящих оттенки значения: *...железо запоеет* [с. 20], *и улица весело весело в такт/ его четким шагам напевала: куда ты?* [с. 143].

Глагол «стонать» или активное причастие настоящего времени «стонущий» используется в основном применительно к листам бумаги: *поплыву по реке да по стонущим письмам* [с. 98] или *и пусть стонет твой лист/ и не устает карандаш* [с. 94], но в поля зрения попадает и такая метафора: *о чем-то стонут языки* [с. 128].

Отсутствие голоса (молчание) отражено в такой метафоре: *март немного простужен и голос молчит* [с. 114].

Другую немалую группу составляют метафоры с глаголами движения, источником которых является таксон «Человеческие позы, движения». Глагол «идти» характеризует движение льда по воде: *а по реке идут льды. а по мосту иду я* [с. 37]. Эта метафора довольно устойчива, потому что движение тающих льдов, действительно, называют ходом. В стихотворении движение льда в нижней части картины (река) еще и противопоставляется движению лирического героя в верхней ее части (мост).

Быстрое движение представлено только глаголом «бежать»: *и песни бегут по кругу...* [с. 121], а вот для определения медленного движения Д. Арбенина избирает сразу несколько глаголов. Рассвет в ее поэзии бродит: *лидокаиновый бродит во мне рассвет* [с. 78], а автобус плетется: *автобус сморщенный гармошкой/ плетется сзади неотложки* [с. 119]. Отсутствие же движения представлено, конечно, глаголом «стоять»: *март печально стоял у кирпичной стены* [с. 114].

Удары в метафоре способна наносить тишина: *...бьет под дых тишина* [с. 59].

Таксон «Физические и психологические процессы, состояния» представлен прежде всего глаголом «жить» в метафорах: *...на дне живет весна* [с. 44] и *сердце живет в груди солнцем сжигающим суть* [с. 84]. Во втором случае антропоморфная метафора дополнена сравнением, выраженным творительным падежом.

Физиологическое состояние покоя и отдыха также отражено в антропоморфных метафорах Д. Арбениной. В состоянии сна находятся пистолет (*в ручье спит пистолет* [с. 43]), море и земля (*над землей/ спят моря./ подо мной/ спит земля* [с. 97]) или государство (*спит государство в метелях* [с. 121]).

Зрительная функция человеческого организма проявляется в антропоморфных глагольных метафорах с компонентами «смотреть» (*и осень смотрела откуда-то издалека* [с. 137]), «наблюдать» (*наблюдала и не хмурилась земля/ от пристанища тревоги и любви...* [с. 103]). Значение глагола «хмурить» («морщить лицо») также относится к области физических действий.

Способность человека плакать переносится на предметы, окружающие поэтессу, и небесные тела: *там темно и плачут свечи* [с. 34]; *ты песни мне поешь о плачущей луне* [с. 115]; *но земля слезы прячет от дождя* [с. 94].

Нежность проявляется в поцелуях и объятиях. Это безусловная потребность человека и неотъемлемая часть его жизни. Это не могло не найти отражения в метафорах Д. Арбениной: *лети моя душа и солнце поцелуй...* [с. 33]. В ее стихах целовать могут даже пули: *пули целуют фаланги* [с. 106], а обнимать – ночь: *...ночь*

обнимает меня за плечи [с. 52]. Данные метафоры уместно будет отнести к категории «Биологические и физиологические потребности человека».

Таксон «Свойства памяти» представлен в рок-поэзии Арбениной глаголом «забыть». Этим свойством обладает небо: *и небо забыло о земном притяжении...* [с. 142].

Довольно часто поэтесса олицетворяет человеческие умения, которыми она наделяет чаще всего природные объекты или проявления. Так, умением грациозно двигаться, танцевать обладает вода или тень и это, несомненно, связано с реальными их движениями. И тень, и вода (а также падающий снег) практически никогда не находятся в состоянии покоя. Это вполне можно назвать танцем: *танцует на стене тень крошечной спички* [с. 96]; *под мостами танцует слезами/ умытая та же вода/ что растаяла не доверяя теплу на ладонях* [с. 36]. Во втором случае принцип олицетворения подчеркивается и использованием по отношению к воде пассивного причастия «умытый» и деепричастием с отрицанием «не доверяя». Вероятно, речь здесь идет не просто о воде, а скорее, о растаявшем снеге, попавшем в реку.

В метафорах Д. Арбениной разнообразные физические действия выполняют не только люди. Обозначение действия, выраженного глаголом «плести» с дополнением «кружева», встречается два раза: *и плетут карусели/ кружева* [с. 121], *...в полночь к дровам/ бледно скалясь бросается мозг/ и трещит и плетет кружева* [с. 24]. Согласно данному контексту мозг не только функционирует как отдельное живое существо, но обладает и внешними признаками живого существа, ведь глагол «скалиться» используется для обозначения «демонстрации зубов из-за приоткрытых губ». Другим умением – шить – в одной из метафор обладает сама смерть: *смерть стежок прошила на брови...* [с. 142].

Рассмотрев семантические особенности антропоморфной метафоры в рок-поэзии Д. Арбениной, можем сделать следующие выводы:

1) наиболее распространенным типом метафоры в рок-поэзии Д. Арбениной является антропоморфная метафора, зарождающаяся в таких областях (таксонах) сферы-источника, как «Человек», «Части и органы человеческого тела», «Позы, движения», «Чувства, свойства памяти», «Физические и психические процессы, состояния», «Биологические и физиологические потребности человека», «Человеческие умения» и др.;

2) антропоморфная метафора представляет собой неотъемлемую черту авторского почерка; она является одним из главных показателей уникальности образов в структуре произведений поэта, основным показателем идиостиля Д. Арбениной, указывает на самобытность и своеобразие женской рок-поэзии.

Перспективы дальнейшего исследования видятся нам в выявлении и описании на материале поэзии Д. Арбениной метафор других типов (зоологической, военной и т. д.), а также обращении к изучению такого средства создания образности, как сравнение.

Библиографические ссылки

1. Арбенина Д. Сталкер / Д. Арбенина. – М. : АСТ, 2014. – 288 с.
2. Арбенина Д. С. Стихи, песни [Электронный ресурс] / Д. С. Арбенина. – Режим доступа : <http://www.aprelpp.ru>. – Загл. с экрана.
3. Аристотель. Поэтика [Электронный ресурс] / Аристотель. – Режим доступа : <http://www.litmir.me/br/?b=128433>. – Загл. с экрана.
4. Кравцова Ю. В. Метафорическое моделирование мира: поэзия и проза / Ю. В. Кравцова. – К. : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2011. – 360 с.

5. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов. – Режим доступа : <http://www.ozhegov.org/>. – Загл. с экрана.
6. **Пристойко Т. С.** Метафора и научная картина мира / Т. С. Пристойко // Наук. зап. Луган. нац. пед. ун-ту. Сер. «Філол. науки» : зб. наук. пр. [Норми та парадокси свідомості й мислення]. – Луганськ, 2006. – Вип. 6. – С. 72–81
7. **Смирнов И. В.** Время колокольчиков: жизнь и смерть русского рока [Электронный ресурс] / И. В. Смирнов. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/CULTURE/MUSIC/SMIRNOW/kolokolchiki.txt>. – Загл. с экрана.
8. **Шидер М.** Язык русского рока [Электронный ресурс] / М. Шидер. – Режим доступа : <http://www.fedy-diary.ru/Gold/books-r/poeza4/15.htm>. – Загл. с экрана.

Надійшла до редколегії 28.01.15

УДК 81'27:316.75

С. Є. Корнева

Чорноморський державний гуманітарний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв)

ОСНОВНИ СКЛАДНИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Розкрито зміст поняття «мовна ментальність». Наведено схеми для аналізу ментальності, розроблені в науковій парадигмі. Виокремлено основні складники дослідження мовної ментальності.

Ключові слова: мовна ментальність, лексичний тип, граматичний тип, текст, мовлення.

С. Е. Корнева. Черноморский государственный университет имени Петра Могилы (г. Николаев). **ОСНОВНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ МЕНТАЛЬНОСТИ**

Раскрыто содержание понятия «языковая ментальность»; даны схемы для анализа ментальности, разработанные в научной парадигме; выделены основные составляющие исследования языковой ментальности.

Ключевые слова: языковая ментальность, лексический тип, грамматический тип, текст, речь.

Kornieva S. Ye. Petro Mohyla Black Sea State University (Mykolayiv). **BASIC CONSTITUENTS OF LANGUAGE MENTALITY RESEARCHING**

The theory of mentality studies verbal forms, which represent the information and express the importance of the culture. Language mentality determines the connection between the mental life and the language of the human being. The purpose is to define the basic constituents of language mentality researching. To achieve the purpose such tasks are completed: the way of fixing and the context of the concept “language mentality” are analysed; the structures for analysing mentality, worked out in the scientific paradigm, are given; constituents, researching of which encourages finding out the language mentality, are distinguished. The language mentality is the certain thinking process that constantly develops and characterized by the mutual influence of the culture and ways of behaviour. Mental features present in the language and can differ in relation to an individual, group, region, nationality, continent, etc. Researching of the language mentality means to work with the lexical and semantic structures and grammar fixed in various texts and in the speech. The study of the language mentality should take into consideration external factors that directly influence on the language (culture, social environment, politics, religion, etc.). In future, the distinguished constituents of language mentality researching may give an opportunity to develop the mechanisms of the analysis of mental features.

Key words: language mentality, lexical type, grammatical type, text, speech.

Лінгвістичні дослідження сьогодення в переважній більшості спрямовані на виявлення ментальності, відображеної в мові. Мовознавці розробляють та засто-

совують багато теорій (фреймову, прототипічну, аргументної семантики, процедурної семантики тощо) для визначення особливостей людського мислення. Деякі вчені виокремлюють теорію ментальності, яка передбачає вивчення вербальних засобів репрезентації інформації (М. Ф. Алефіренко), що мають культурно-значуще наповнення (В. В. Красних). Ментальність пов'язана з процесом пізнання та усвідомлення світу, а в мові виражена духовна культура народу. Мовна ментальність віддзеркалює зв'язок між духовним життям людини та його мовним зображенням.

Мета нашої розвідки – визначення основних складників дослідження мовної ментальності. Для досягнення мети необхідно виконати такі *завдання*: проаналізувати введення та зміст поняття «мовна ментальність»; невести схеми для аналізу ментальності, розроблені в науковій парадигмі; виокремити складники, дослідження яких сприятиме розкриттю мовної ментальності окремого індивіда, групи, народу.

Прояви ментальності розвиваються поступово й характеризуються різноманітними відтінками. Як зазначає М. В. Піменова, ментальність народу необхідно розглядати невідривно від вивчення мови та культури, які є взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємообумовленими явищами [6, с. 18]. Мовну ментальність дослідниця визначає як фрагмент фізичного чи віртуального світу, який має те чи інше позначення в мові, являє собою певне мовне осмислення у вигляді понятійної чи граматичної категорії [Там само].

Усі існуючі наукові підходи до вивчення ментальності, на думку В. В. Колесова, можна розподілити за такими типами: логічна настанова, етносоціальна настанова, теорія генотипу, психологічний кут зору, психоаналітичні судження, мовна модель ментальності. Об'єктами дослідження цих типів є ідеї, загальнолюдські цінності, символи народної культури, підсвідомість, особисті якості характеру, концепти народної культури тощо [3, с. 13–14]. Аналізуючи деякі аспекти мовного ментального простору англіців, німців, французів, науковець вказує на те, що західноєвропейське бачення менталітету і російське розуміння ментальності відрізняються змістовими формами: «Порівнюючи прояви російського світовідчуття із західноєвропейським менталітетом, добре відомим і описаним, завжди доходиш висновку, що подібного менталітету в нас немає, а є його еквівалент – ментальність, тобто менталітет, повінчаний з духовністю» (тут і далі переклад наш. – С. К.) [Там само, с. 18]. Дослідник пропонує з'ясовувати особливості ментальності, яку визначає як «національний спосіб вираження та сприйняття світу, суспільства і людини у формах і категоріях рідної мови, здатність тлумачити явища як їхні сутності та відповідно до цього діяти в певних обставинах» [Там само, с. 13]. В. В. Колесов вважає, що вивчення мовної ментальності ще залишається складним процесом, оскільки йому перешкоджають теоретична нерозробленість проблеми, стійке неприйняття таких досліджень та праці, результати яких дискредитують проблему (нарис Н. Я. Марра) [Там само, с. 38].

Одним з перших, хто намагається детально охарактеризувати зміст поняття «мовна ментальність», є О. Г. Почепцов. Аналізуючи мовне зображення світу, дослідник пояснює його як мовне мислення, в якому інтерпретація світу відбувається та існує у формі мови. О. Г. Почепцов підсумовує: «Співвідношення між деякою ділянкою світу та її мовною репрезентацією можна визначити як *мовну ментальність*» [8, с. 111]. Під «світом» автор розуміє «не тільки світ, який оточує людину, а й світ, який створює людина і більша частина якого часто припиняє своє існування, коли зникає його творець і носій, тобто світ мовленнєвих дій людини та її станів» [Там само]. Таким чином, мовна ментальність відображається як у письмових текстах, так і в усному мовленні.

Останнім часом розробленням поняття «мовна ментальність» займаються представники психолінгвістичного напрямку, проте чіткої впорядкованості в дослідженні мовних засобів ще остаточно не затверджено. Перш ніж виокремити основні компоненти аналізу мовної ментальності в лінгвістиці, розглянемо розуміння та способи аналізу ментальності науковців інших гуманітарних дисциплін.

В *історії* на системності ментальності наголошує П. М. Немирович-Данченко, вважаючи ментальність багаторівневою структурою з великою кількістю складників. Історик пропонує розглядати ментальність як умовно-матеріальний об'єкт – у цьому випадку її можна уявити як рухому в часі систему координат, у якій різні координати рухаються з різними швидкостями. П. М. Немирович-Данченко наводить схему еволюції розвитку менталітету, яка складається з п'яти рівнів людської свідомості (ментальності): перший рівень – найнижчий (давній), п'ятий – найвищий (молодий). Довжина рівнів збільшується від першого до останнього, що є вказівкою на еволюцію цих рівнів з різною швидкістю протягом людського життя. Найнижчі рівні майже не змінюються, вони, на думку історика, охоплюють культурні коди, «звички свідомості». Вищі рівні пов'язані з різноманітними суспільними інститутами (наприклад, проведення релігійних обрядів); зміни на цих рівнях можливі, проте часто людина намагається їх уникати. Найвищі рівні мають безпосередній зв'язок з нашим досвідом, світоглядом, знаннями, інтелектом і змінюються майже все життя. Таким чином, усі ці рівні уособлюють цілісний феномен ментальності. Автор також відзначає, що ментальність функціонує поза межами свідомості, впливаючи на наші вчинки, а не на мислення [5, с. 91–93]. Доречно зауважити, що в межах історії сформувався напрям «Історія ментальностей», який розробляли французькі вчені, а в пострадянських країнах він поширився завдяки працям А. Я. Гуревича.

У *соціальній психології* Т. В. Іванова вважає ментальність системою логічно взаємопов'язаних елементів, яка завжди має причетність до суб'єкта: «Абстрактної „просто ментальності” не існує, як не існує ментальності поза психікою (свідомістю), історією (часом) та географічною територією (простором)» [2, с. 168]. Дослідниця обґрунтовує суб'єктно-діяльнісний підхід, відповідно до якого термін *ментальність* прирівнюють до терміна *ментальність суб'єкта діяльності*, а рівнем «суб'єктності» визначають рівень узагальнення, на якому застосовують лексему *ментальність* і утворені з нею словосполучення. Т. В. Іванова виокремлює такі характеристики поняття «ментальність»: 1) ментальність людства в цілому – це цивілізація; 2) ментальність народу – культура; 3) ментальність нації – національний характер; 4) ментальність країни – суспільна свідомість; 5) ментальність політичної групи або економічної системи – менталітет; 6) ментальність історичної епохи – буденна свідомість, що вивчається історичною психологією; 7) ментальність географічної території – буденна свідомість, яку вивчає поведінкова географія; 8) ментальність великої групи – групова свідомість, тобто умонастрій або світогляд соціальних прошарків населення, що є предметом вивчення соціальної психології; 9) ментальність малої групи – групова свідомість, тобто мікроклімат сім'ї, психологічна атмосфера трудового колективу тощо – вивчає соціальна психологія; 10) ментальність людини – ментальний світ людини, її ідентичність (статеві-вікова, професійна, національна тощо) [2, с. 169–170]. Зазначену ієрархічну схему дослідниця пропонує розглядати як «класифікації ментальностей». Крім того, Т. В. Іванова, розкривши та порівнявши зміст понять «ментальність», «культура» та «мистецтво», зазначає, що: «Поняття „ментальність” ширше поняття „культура”. ... Ментальність змінюється в часі швидше, ніж культура. ... Мистецтво може бути назване специфічною ментальністю, що органічно входить до ментальності будь-якого рівня узагальнення» [Там само, с. 176].

У філософії Р. О. Додонов характеризує ментальність як структуру з трьома рівнями: психоенергетичним, безсвідомим та логічним. Критерієм для структурування «служує визначена форма існування психічної інформації, а саме – поле, образи, поняття» [1, с. 8]. Із соціально-філософського погляду, Д. В. Полежаєв визначає у структурі менталітету «основні блоки-настанови: а) сприйняття; б) оцінка; в) поведінка. Це свого роду „горизонтальний”, функціональний розподіл. До вертикальних складників належать функціональні соціальні настанови індивідуальної та масової свідомості та сфери позасвідомого, що впливають на вироблення ставлення до оточуючих людину явищ, подій та процесів» [7, с. 4]. Серед найбільш важливих настанов науковець відзначає: правову, природну, господарсько-економічну, національно-патріотичну, естетичну, релігійно-містичну, мовну, освітньо-виховну тощо. На думку Д. В. Полежаєва, структура, яку він запропонував є функціональною схемою феномену менталітету (однаково для індивідуальної ментальності та суспільного менталітету) [7, с. 4–5].

У лінгвістиці ментальність охоплює всі мовні форми: «уся мова в цілому є носієм народної ментальності» [3, с. 42]. О. Г. Почепцов виокремлює два типи мовної ментальності: лексичний та граматичний. Лексичний тип відображається в лексико-семантичній системі, граматичний тип визначається «локальними, темпоральними та іншими фокусами зображення світу. Ці фокуси закріплені в першу чергу в граматичній системі (у системі часу, категорії числа, категорії роду тощо)» [8, с. 113]. Мовна ментальність, на думку науковця, реалізується за допомогою мовноментального та мовленнєво-ментального актів. Мовними складниками мовноментального акту є слово і словосполучення, а мовленнєво-ментального – речення і текст [Там само, с. 114]. Дослідник вказує, що мовну ментальність індивіда формують: «...а) ті його особливості, які визначаються його причетністю до певної соціокультурної групи (у найширшому розумінні культури), тобто особливості цього індивіда як представника певної соціокультурної групи (яка виділяється на основі рівня освіченості, професії, віку, статі тощо); б) ті особливості, які визначаються соціокультурним середовищем індивіда, належать, наприклад, коло знайомих на роботі, знайомих поза роботою, родичів, близьких, країна проживання. Особливості країни як соціокультурного середовища – це культурні традиції, історія, політичний устрій і т. п.» [Там само, с. 118]. Зважаючи на соціокультурний фактор, типи мовних ментальностей доречно виокремлювати за соціокультурною ознакою: «говорячи про російську, англійську та інші ментальності, слід розуміти ментальності, які співвідносяться з відповідними соціокультурними спільнотами, а не мовами» [Там само, с. 119]. Крім того, оскільки мовна ментальність, з погляду О. Г. Почепцова, є неоднаковою в різних людей, важливим є розрізнення індивідуальної, групової та колективної мовної ментальності. Мовну ментальність можна досліджувати ізольовано або на основі зіставлення з іншими мовними ментальностями: «порівняльний аналіз мовних ментальностей дозволить виявити універсальні та індивідуальні якості мовних ментальностей, які, звичайно, неможливо виокремити шляхом ізольованого розгляду» [Там само, с. 120]. Як бачимо, мовну ментальність формують лексичні та граматичні складники, які виражаються лексичними та синтаксичними одиницями.

Фундаментальним дослідженням мовної ментальності вважають роботу російського мовознавця В. В. Колесова «Російська ментальність у мові та тексті». Аналізуючи лексичні й синтаксичні одиниці, а також граматику, автор визначає особливі риси російської ментальності. На думку В. В. Колесова, «...основною інформації є текст. Мудрість віків збиралася в тексті, з усіма символами, образами і поняттями. ...Саме тексти зберігають культурну традицію – у літературних формах мови. ...Літературна мова – це мова інтелектуальної дії» [3, с. 46]. Отже, мовна

ментальність людей зафіксована в текстах, які охоплюють відомості про способи мислення та поведінки в різний час.

У мовній ментальності виражено розуміння та пояснення світу за допомогою мови. Дослідження мови дозволяє виявити специфічне ставлення людини до навколишньої дійсності. В. В. Колесов зазначає: «Ми живемо в логіці категорій, які відображені в мові частинами мови. Іменник – предметність, прикметник – якість, дієслово – стан або дія і т. д.» [Там само, с. 45]. Мова, на думку науковця, є спільною для всіх і до важливих її компонентів, на які слід звертати увагу, належать власні імена, звертання, побутовий та сакральний етикет тощо [Там само, с. 46]. Проаналізувавши мовну ментальність російського народу, В. В. Колесов виокремив складники, на які першочергово потрібно звертати увагу під час дослідження: 1) мовні універсали – найбільш узагальнені поняття або абстрактні категорії; 2) характерні особливості мови, що відображають ментальні характеристики свідомості, кожен з яких можна вивчити самостійно і на дуже великому матеріалі: іменник, дієслово; 3) рід іменників; однина, множина, відмінювання; збірна множинність об'єктів; 4) прикметники (для характеристики зовнішнього світу – якісні або кількісні); 5) використання займенників, їх поява в мові; 6) дієслівні категорії (часу, виду); тривалість, завершеність дії; дієслово-зв'язка; модальність; 7) використання або відсутність артиклів; 8) відмінювання або використання прийменників для вираження різноманітних синтаксичних зв'язків (наприклад, різноманітність словесних форм російської мови, об'єднаних спільним змістом, автор трактує як свободу у відображенні власної думки зі збереженням народного надбання); 9) активність словотворчих процесів; спосіб словотворення (у російській мові характерним є додавання афіксів, флексій для приєднання нових відтінків думки); 10) використання метафори, створення індивідуально-авторської метафори; 11) побудова висловлювання (категоричність, ухильність); використання визначень (наприклад, надмірне використання непотрібних визначень посилює емоційність висловлювання в російській мові та є ознакою вміння переконувати); 12) акцентні маркери; наказовий спосіб; використання заперечення; 13) діалогічне, монологічне мовлення; переконання, доведення; 14) синтетичні (аналітичні) моделі висловлювання; стилістичні форми (порядок слів у реченні); 15) синтаксичні конструкції; типи речень (безособові, неозначено-особові, узагальнено-особові); формування складних речень (підрядні зв'язки, вживання сполучників); 16) фонетичні зміни; зміни зовнішньої та внутрішньої форми слова [3, с. 46–56]. Крім того, вчений підкреслює необхідність врахування обставин соціального, політичного та культурного життя, що вплинули на світосприйняття та світобачення [Там само, с. 47]. Джерелами поповнення образного словника В. В. Колесов визнає діалекти, у яких створюються особливі стилі відображення культурних символів народу [6, с. 12]. Мовним матеріалом дослідження, на думку науковця, можуть слугувати: казкові оповідання для малечі, прислів'я, кожне окреме слово, що має таємничу силу; форми словників, граматики, ідеології, де зосереджено ментальну програму, історично створену предками; поезія, белетристика, публіцистика тощо [3, с. 47–48]. Розвиваючи теорію мовної ментальності в наш час, лінгвісти як матеріал дослідження використовують також тексти Давньої Русі – літописи, проповіді, повчання, молитви тощо (О. М. Кондратьєва [4]); народні прикмети (Т. В. Симашко [4]); міфологеми (С. П. Балінченко [4]); об'яви (І. С. Черкасова [4]); художні тексти, реклами тощо [4].

Отже, мовна ментальність є певним мисленням, яке постійно розвивається і характеризується взаємовпливом культури та способів поведінки. Ментальні ознаки об'єктивуються в мові й можуть різнитися стосовно окремого індивіда, групи, регіону, національності, континенту і т. д. Дослідження мовної ментальності передба-

час звернення до лексико-семантичного складу та граматики, фіксація яких має місце в різноманітних текстах, а також усному мовленні. Мовну ментальність доречно вивчати з урахуванням зовнішніх факторів, що безпосередньо впливають на мову (культура, соціальне середовище, політика, релігія тощо). Виокремлені складники дослідження мовної ментальності дають змогу в подальшому розробляти механізми аналізу ментальних особливостей.

Бібліографічні посилання

1. Додонов Р. А. Теория ментальности : учение о детерминантах мыслительных автоматизмов / Р. А. Додонов. – Запорожье : Тандем-У, 1999. – 264 с.
2. Иванова Т. В. Ментальность, культура, искусство / Т. В. Иванова // Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 168–177.
3. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте / В. В. Колесов. – СПб. : Петербург ; Востоковедение, 2006. – 624 с.
4. Ментальность и изменяющийся мир : коллект. моногр. : к 75-летию проф. В. В. Колесова / [отв. ред. М. В. Пименова]. – Севастополь : Рибэст, 2009. – 504 с.
5. Немирович-Данченко П. М. К вопросу о методах изучения ментальности / П. М. Немирович-Данченко // Вестн. Томск. гос. ун-та. Сер. История. – 2008. – № 1 (2). – С. 88–96.
6. Образ мира в зеркале языка : сб. науч. ст. / [отв. ред. В. В. Колесов и др.]. – М. : ФЛИНТА, 2014. – 568 с.
7. Полежаев Д. В. Идея менталитета в русской философии «золотого века» / Д. В. Полежаев. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2003. – 360 с.
8. Почепцов О. Г. Языковая ментальность : способ представления мира / О. Г. Почепцов // Вопр. языкознания. – 1990. – № 6. – С. 110–122.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.161.1'367.624

С. В. Короткова

ГВУЗ «Национальный горный университет» (г. Днепропетровск)

ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ НАРЕЧИЯ НА МАТЕРИАЛЕ НАЦИОНАЛЬНОГО КОРПУСА РУССКОГО ЯЗЫКА

На примере выявления особенностей функционирования наречий в специальном тексте продемонстрированы возможности, предоставляемые лингвисту языковым корпусом текстов. Путем анализа и систематизации результатов поиска наречий в подкорпусе текстов учебно-научной сферы установлены самая многочисленная семантическая группа адverbиальной лексики, наиболее частотные единицы, количественный состав и частотность наречий, образованных по определенным словообразовательным моделям.

Ключевые слова: наречие, лингвистический (языковой) корпус текстов, специальный текст, семантический признак, ключевой смысл.

Короткова С. В. ДВНЗ «Національний гірничий університет» (м. Дніпропетровськ). **МОЖЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ НА МАТЕРІАЛІ НАЦІОНАЛЬНОГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ**

На прикладі виявлення особливостей функціонування прислівників у спеціальному тексті продемонстровано можливості, що надає лінгвісту мовний корпус текстів. Шляхом аналізу та систематизації результатів пошуку прислівників у підкорпусі текстів навчально-наукової сфери встановлено найбільш чисельну семантичну групу адverbіальної лексики,

найчастотніші одиниці, кількісний склад та частотність прислівників, утворених за певними словотворчими моделями.

Ключові слова: прислівник, лінгвістичний (мовний) корпус текстів, спеціальний текст, семантична ознака, ключовий сенс.

Korotkova S. V. National Mining University. **ADVERBS INVESTIGATION OPTIONS: ON RUSSIAN LANGUAGE NATIONAL COLLECTION OF WRITING MATERIAL**

The collections of writings considerably facilitate the procedure of large text blocks linguistic processing. With no volume constraints and time limits, they bring to light immense texts arrays of different types.

The peculiarities of adverbs functioning in special texts illustrate the options provided to the linguist by the collection of writings. Assigning an adverb as a search task in the subcollection of academic nonfiction texts and removing grammatical homonymy, we get 194 files, 17 041 inclusions. The collection of writings itself provides the possibility of assigning pronominal adverbs as a search task, resulting in 165 files and 5 786 inclusions.

RLNCW analysis and search results systematization enabled the outlining of special text adverbial vocabulary groups: the most numerous one - qualitative adverbs; the group with most frequent components – quantitative adverbs; the most frequent units – adverbs *более, уже, еще*. The analysis also helped to define quantitative representation and frequency of adverbs built on specific word-building patterns: adjective adverbs in *-o* dominate in almost all groups, while non-derived units dominate in the groups of quantitative and time adverbs.

Key words: adverb, linguistic (language) collection of writings, special text, semantic feature, key essence.

Развитие информационных технологий, и в частности создание лингвистических корпусов, способствует появлению новых возможностей исследования языка. Раньше исследователь должен был просматривать тексты и вручную выписывать из них нужные примеры – такая трудоемкая предварительная деятельность не позволяла обрабатывать большие массивы текстов, а от объема материала, задействованного в исследованиях, напрямую зависит достоверность выводов. Сейчас процедура лингвистической обработки больших массивов текстов может быть значительно упрощена: с появлением корпусов текстов ограничений на объем анализируемого материала и скорость поиска информации в нем по существу нет, в распоряжении ученого оказываются колоссальные массивы текстов самого разного типа. Это расширяет возможности статистической обработки текстов, позволяет обнаружить в структуре и развитии языка такие закономерности, о существовании которых ученые лишь строили свои предположения, но не могли строго обосновать. Учет корпусных данных, на наш взгляд, должен стать обязательным при специальных научных исследованиях.

Лингвистический, или языковой, корпус текстов – это «большой, представленный в электронном виде, унифицированный, структурированный, размеченный, филологически компетентный массив языковых данных, предназначенный для решения конкретных лингвистических задач». Это также «специализированная поисковая система, включающая программные средства для поиска данных в корпусе, получения статистической информации и предоставления результатов пользователю в удобной форме» [3, с. 3]. Важно отметить, что корпус – это не просто набор текстов, это научно обработанные тексты, представляющие данный язык на определенном этапе (или этапах) его существования во всем многообразии жанров, стилей, территориальных и социальных вариантов и т. п., которые могут использоваться для научных исследований и обучения языку.

Свои национальные корпуса имеют английский, немецкий, французский, датский, шведский и многие другие, в том числе славянские, языки. Русский язык представляет Национальный корпус русского языка (НКРЯ) [4].

Цель настоящего исследования – на примере выявления особенностей функционирования наречия в специальных текстах, а именно в текстах учебно-

научной сферы, продемонстрировать возможности, которые предоставляет лингвисту конкретный корпус текстов.

Отметим две важные особенности корпуса. Во-первых, обязательным требованием к корпусу является представительность, или сбалансированный состав текстов. Это означает, что корпус содержит по возможности все типы письменных и устных текстов, представленные в данном языке (художественные разных жанров, публицистические, учебные, научные, деловые, разговорные, диалектные и т. п.), и что все эти тексты входят в корпус пропорционально их доле в языке соответствующего периода. Следует иметь в виду, что хорошая представительность достигается только при значительном объеме корпуса (десятки и сотни миллионов словоупотреблений) [Там же]. Так, на сегодняшний день объем всего НКРЯ составляет 85 996 документов, 19 362 746 предложений, 229 968 798 слов. Если исследователь языка ставит перед собой задачу сравнить особенности функционирования той или иной лексемы, группы лексем в определенной сфере, то полученные данные следует интерпретировать с учетом объема текстов конкретной сферы. При этом не следует забывать, что большой объем материала способен как оптимизировать, так и существенно осложнять его использование для чисто научных целей. Поэтому в нашем случае мы считаем целесообразным ограничить поиск исследуемого материала текстами со снятой грамматической омонимией.

Снятие омонимии произведено в относительно небольшой части основного корпуса, тем не менее объем этой части – 6 млн словоупотреблений. Кроме того в данной части осуществлена дополнительная коррекция результатов работы программы автоматического морфологического анализа. Как утверждают составители, эта часть корпуса со снятой омонимией может служить удобным полигоном для тестирования различных программ поиска, морфологического анализа и автоматической обработки текстов, а также для исследований современной русской морфологии, требующих повышенной точности поиска [4].

Кроме возможности работать только с текстами со снятой омонимией НКРЯ позволяет задавать поиск в том или ином подкорпусе текстов различных сфер. Для нехудожественных текстов доступны обиходно-бытовая, официально-деловая, производственно-техническая, учебно-научная, художественная, церковно-богословская сферы, а также сферы публицистики, рекламы и электронной коммуникации. Так, задав в поиск наречие в подкорпусе нехудожественных текстов учебно-научной сферы со снятой грамматической омонимией, получаем 194 документа, 17 041 вхождение. Отдельно корпус позволяет задавать в поиск местоименные наречия – результатом такого действия будут 165 документов, 5 786 вхождений.

Более того, корпус позволяет извлечь данные о частотности наречий в текстах определенной тематики. Так, ограничив поиск текстами учебно-научной сферы и тематикой «Бизнес, коммерция, экономика, финансы», получаем 10 документов объемом 2 126 предложений, 35 078 слов, среди которых наречия встречаются 1 332 раза (в том числе 270 случаев словоупотребления местоименных наречий). А в текстах с тематикой «Здоровье и медицина» результатом поиска являются 9 документов общим объемом 940 предложений, 15 543 слова (меньше в 2,25 раза), но частотность наречия в них снижается почти втрое (в 2,9 раза) – 459 вхождений (в том числе 75 вхождений местоименных наречий). Примечательно, что местоименные наречия в текстах с тематикой «Бизнес, коммерция, экономика, финансы» встречаются чаще – объем выборки в данных текстах в 3,6 раза превысил объем выборки из текстов с тематикой «Здоровье и медицина».

Статистику по текстам со снятой грамматической омонимией учебно-научной сферы разной тематики в более общем виде можно продемонстрировать

с помощью таблицы, которая показывает, что по употреблению наречий учебно-научные тексты гуманитарной направленности оказываются на первом месте. Кроме того статистические данные можно сравнить с данными о распределении словоупотреблений по частям речи во всем корпусе со снятой грамматической омонимией – наречие встречается 246 214 раз и занимает девятое место (4,1% словоупотреблений), местоименное наречие встречается 129 370 раз, что позволяет расположить его на десятом месте (2,2% словоупотреблений) [4].

Тематика текстов	Общее число документов, слов	Число вхождений (в том числе местоименных наречий)
Естественные науки	112 документов 218 671 слово	8 147 (2 014) = 3,72% (0,92%)
Прикладные науки	20 документов 50 419 слов	1 772 (275) = 3,51% (0,54%)
Гуманитарные науки	59 документов 234 573 слова	10 695 (2 883) = 4,56% (1,23%)

Дополнительная информация о свойствах входящих в корпус текстов – разметка – его вторая важная особенность. Простые коллекции текстов, так называемые библиотеки, создаются в первую очередь теми и для тех, кого в большей степени интересует содержание текстов, чем их языковые параметры. Для составителей Национального корпуса первостепенными факторами являются богатство и разнообразие разметки – именно она представляет наибольшую научную и учебную ценность корпуса.

В НКРЯ в настоящее время используется пять типов разметки: метатекстовая, морфологическая (словоизменительная), синтаксическая, акцентная и семантическая. Система разметки постоянно совершенствуется [Там же]. Поэтому при исследовании наречия корпус может быть полезен не только в сборе статистических данных – поиск может производиться по семантическим признакам и даже по типу производящих основ.

Семантическая классификация наречий, как известно, проблема достаточно сложная, до настоящего времени не получившая однозначного решения в современном языкознании. Наиболее распространено деление наречий на определительные (собственно-характеризующие) и обстоятельственные [1; 2; 5]. Однако четкого размежевания внутри этих групп и даже самих этих групп нет. Работа с конкретным материалом доказывает несостоятельность предлагаемых в современных учебниках классификаций. Ни одна из них не дает четких критериев разграничения качественных наречий и наречий способа и образа действия, нет единого мнения насчет статуса модальных слов типа *конечно*, *безусловно*, наречий совместности типа *вместе*, *гурьбой*, не проведена четкая граница между наречиями причины и цели.

Есть случаи, когда, действительно, граница между подгруппами стирается в силу того, что в разных контекстах слова реализуют ту или иную семантику. Например, наречие *сильно* можно рассматривать и как качественное, и как количественное. Только в конкретном контексте можно определить статус подобных слов. НКРЯ предоставляет мгновенный доступ к текстам той или иной сферы, в которой встречается искомая единица. Задав данную лексему в поиск и ограничив его текстами учебно-научной сферы со снятой грамматической омонимией, можем увидеть лексико-семантические варианты, встречающиеся в конкретных контекстах. Так, из 92 словоупотреблений данного наречия лишь в одном контексте можно квалифицировать его как качественное в значении «с силой»: *Перед ним снова была прежняя Нойс, которую он знал и любил, и, как прежде, при взгляде*

на неё его сердце забилося **сильнее** (В. Н. Комаров. Тайны пространства и времени) [4]. В остальных случаях наречие функционирует с семантикой «значительно», «в большой степени», что позволяет классифицировать его как количественное, например: *Поглощённая энергия **сильно** зависит от параметров элемента и структуры кузова* (В. А. Овчинников. Применение генетических алгоритмов в задачах синтеза кузова автомобиля // «Информационные технологии», 2004) [Там же]. Сказанное касается и таких наречий, как *всё, широко* и др.

Отсутствие единой классификации наречий иллюстрируют и параметры лексико-грамматического поиска, предлагаемые в НКРЯ: по семантическим признакам доступными для поиска оказываются выделяемые всеми учеными наречия места и времени, кроме того, отдельно можно задать в поиск наречия направления, расстояния (в том числе большого и малого), скорости (в том числе большой и малой) и количества. Наречия времени, в свою очередь, делятся на такие, которые характеризуют длительность (в том числе большую и малую) и возраст. Поэтому можно автоматически получить выборку всех наречий места (а мы будем включать туда также наречия направления и расстояния) и времени. Что касается остальных разрядов, то классификацию и подсчеты придется вести вручную на основании общей выборки для заданного подкорпуса.

В качестве опорной классификации мы выбрали наречную классификацию Л. А. Савёловой, которая группирует наречную лексику в соответствии с выражаемыми ею ключевыми смыслами и семантическими категориями 'кваликативность', 'количественность', 'отношение', 'время', 'пространство', 'обусловленность' [6, с. 130–136].

Результаты работы с подкорпусом текстов со снятой грамматической омонимией учебно-научной сферы следующие. Основную массу наречий из 17 041 найденных составляют наречия качественные, или, по терминологии Л. А. Савёловой, **кваликативные**, то есть наречия, реализующие смысл, который в общем случае можно обозначить словом *как*, среди них:

- отадекативные наречия на *-о* – 235 единиц, 4 216 вхождений; при большом количестве единиц для примера будем приводить первые десять наиболее частотных слов с указанием количества вхождений: *особенно* (263), *хорошо* (228), *обычно* (204), *просто* (173), *легко* (143), *точно* (100), *примерно* (93), *быстро* (93), *трудно* (77), *резко* (72);

- отадекативные образования на *-ски* – 31 единица, 406 вхождений: *практически* (142), *оптически* (67), *фактически* (44), *исторически* (27), *теоретически* (20), *автоматически* (15), *логически* (14), *математически* (10), *физически* (9), *экологически* (8);

- отадекативные наречия, образованные конфиксальным способом – 11 единиц, 281 вхождение: *вообще* (199), *слегка* (22), *заново* (17), *попросту* (11), *порусски* (10), *по-настоящему* (7), *напрямую* (7), *по-гречески* (3), *по-английски* (3), *по-азербайджански* (1), *наготове* (1);

- отсубстантивные наречия, восходящие к предложно-падежным или беспредложным формам существительных, – 4 единицы, 67 вхождений: *сначала* (60), *волей-неволей* (5), *верхом* (1), *трусцой* (1);

- отадекативные наречия на *-е* представлены двумя единицами: *внешне* (20), *опьяняюще* (1);

- непроизводное наречие *вдруг* (23).

Общее количество кваликативных наречий – 284 единицы, 5 014 вхождений – число вовсе не предельное, а лишь показательное, демонстрирующее их количество по отношению ко всем остальным. Дело в том, что кваликативные наречия представляют собой открытую группу: образуясь в боль-

шинстве своем по продуктивным словообразовательным моделям, они легко возникают в том числе и в специальном тексте. Показателен также тот факт, что непроизводные наречия данной группы оказались в абсолютном меньшинстве.

Вторая по численности группа представлена **количественными** наречиями, которые соотносятся с ключевыми смыслами, означенными исходными местоимениями *сколько, насколько*, среди них:

- отадъективные наречия на -о со значением неточного количества, в том числе лексемы, которые в одном из своих значений указывают на интенсивность действия или признака, – 31 единица, 1 979 вхождений: *часто* (307), *достаточно* (238), *мало* (238), *совершенно* (205), *довольно* (122), *существенно* (100), *значительно* (99), *сильно* (91), *широко* (74), *относительно* (69);

- непроизводные наречия – 16 единиц, 2 702 вхождения: *еще* (641), *много* (521), *очень* (401), *почти* (204), *иногда* (171), *вместе* (159), *весьма* (150), *совсем* (119), *слишком* (83), *гораздо* (65), *вовсе* (63);

- производные от так называемых неопределенно-количественных слов *мало, много, сколько, столько* – 12 единиц, 1 454 вхождения: *более* (741), *наиболее* (330), *менее* (146), *несколько* (86), *насколько* (43), *настолько* (38), *больше* (21), *намного* (18), *немного* (17), *наименее* (8), *понемногу* (5), *немногим* (1);

- наречия, имеющие в качестве мотивирующей или одной из мотивирующих основ количественные или порядковые числительные и так или иначе называющие точное количество – 12 единиц, 171 вхождение: *впервые* (69), *первоначально* (23), *дважды* (19), *однозначно* (18), *вдвое* (16), *однажды* (15), *втрое* (5), *однократно* (2), *первично* (1), *втроем* (1), *поодиночке* (1), *односторонне* (1);

- отсубстантивные наречия – 6 единиц, 53 вхождения: *отчасти* (30), *наполовину* (9), *пополам* (7), *вдобавок* (5), *вволю* (1), *разом* (1);

- отадъективные наречия, образованные конфиксальным способом, – 4 единицы, 306 вхождений: *вполне* (178), *вновь* (60), *снова* (49), *зачастую* (19);

- отадъективные суффиксальные образования (кроме суффикса -о) – 3 единицы, 154 вхождения: *полностью* (98), *крайне* – 2 (29), *целиком* (27);

- единичные примеры наречий, образованных путем повтора слова, а также путем прибавления частицы: *опять-таки* (11), *только-только* (2);

- наречие *всё*, которое в количественном значении встречается 180 раз.

Как видим, по количеству самих единиц – 87 – данная группа уступает предыдущей, однако частота количественных наречий гораздо выше, чем у qualificативных, и составляет 7 012 вхождений.

К **модальным** словам мы отнесли 14 единиц, которые встретились в исследуемом подкорпусе 809 раз: *соответственно* (152), *следовательно* (134), *действительно* (95), *наконец* (83), *собственно* (79), *очевидно* (65), *естественно* (61), *наоборот* (58), *обязательно* (25), *скорее (всего)* (24), *напротив* (23), *поистине* (10), *воистину* (3), *вправду* (2);

Временные наречия вовлечены в реализацию ключевых смыслов, которые можно в общем виде обозначить словом *когда*, их в заданном подкорпусе было обнаружено 52, 2 709 вхождений, среди них:

- отадъективные наречия на -о 21 единица, 1 036 вхождений: *обычно* (204), *одновременно* (119), *поздно* (79), *рано* (74) (а также формы сравнительной степени *позднее* (8) и *ранее* (66)), *скоро* (68), *постоянно* (64), *нередко* (61), *давно* (60), *редко* (60), *предварительно* (42);

- непроизводные наречия – 9 единиц, 1 318 вхождений: *уже* (656), *затем* (254), *прежде* (186), *сегодня* (84), *пока* (68), *ныне* (34), *тотчас* (15), *завтра* (13), *уж* (8);

– отсубстантивні наречія – 9 одиниць, 248 вхождень: *сразу* (77), *спочатку* (60), *наспереду* (38), *внаслідок* (35), *вслід* (11), *наспереду* (9), *під час* (8), *вчас* (6), *наперед* (4);

– отадективні наречія, образовані конфіксальним способом, – 5 одиниць, 54 вхождень: *вскоро* (22), *задовго* (11), *надолго* (8), *изредка* (8), *издавна* (5);

– отнаречні прислівочні образи – 5 одиниць, 45 вхождень: *заране* (23), *навсеред* (13), *незадовго* (5), *поныне* (3), *послезавтра* (1);

– одиничні приклади складних образи (*давным-давно* (2)) і образи з допомогою частини (*тогда-то* (3)).

– наречіє *всё*, яке вказує на час в трьох контекстах.

Семантика **пространственных** наречій зацікавлена в організації ключових значень, які можна позначити словами *где, куда, откуда*. Таких в текстах з знятою омонимією навчально-наукової сфери ми виявили 36, 1 305 вхождень, серед них:

– отадективні наречія на *-о* – 13 одиниць, 775 вхождень: *далеко* (89), *близко* (48), *прямо* (47), *обратно* (29), *высоко* (27), *низко* (22) (в їх числі ми також будемо враховувати форми порівняльної ступені *далее* (303), *выше* (139) і *ниже* (48), які в НКРЯ приведені в результатах пошуку як лемми, однак ми їх розглядаємо як форми відповідних породжуючих наречій *далеко, высоко* і *низко*), *повсеместно* (9), *недалеко* (6), *внутриенно* (3), *северно* (3), *внутримышечно* (1), *встречно* (1);

– отсубстантивні наречія, виходячі до іменному з предлогом або до безпредложної падежної форми, – 13 одиниць, 378 вхождень: *внутри* (107), *вокруг* (76), *назад* (54), *вниз* (38), *сверху* (28), *вперед* (27), *дома* (17), *впереди* (12), *навстречу* (10), *сбоку* (4), *вверху* (3), *стороной* (1), *заграницу* (1);

– непроизводні наречія – 4 одиниць, 72 вхождень: *вплоть* (34), *рядом* (31), *вспять* (5), *прочь* (2);

– отнаречні префіксальні образи – 3 одиниць, 36 вхождень: *напротив* (26), *снаружи* (7), *вплотную* (3);

– отадективні конфіксальні образи представлені двома одиницями, 35 вхождень: *слева* (18), *справа* (17);

– отнаречне суфіксальне образи *наружу* (9).

Наречія причини і цілі ми, вслід за Л. А. Савілової, будемо відносити до **наречій умовленості**. Аналіз отриманих результатів пошуку в заданому нами підкорпусі дозволив встановити всього три одиниць, які виражають ключові значення, позначені словами *почему, зачем, недаром* (16), *нарочно* (3), *понапрасну* (1). Надо сказати, що наречія причини і цілі навіть в літературному мові задаються закритим списком і представлені невеликим кількістю, крім того, типові вони більш всього для розмовної мови.

Таким образом, аналіз і систематизація результатів пошуку наречій в НКРЯ, а особливо в підкорпусі нехудожественних текстів навчально-наукової сфери з знятою граматическою омонимією, дозволили: 1) виявити найбільш численну групу адвербіальної лексики – кваліфікативні наречія; 2) групу, компоненти якої є найбільш частотними в текстах досліджуваної сфери, – кількісні наречія; 3) встановити найбільш частотні одиниць – наречія *более, уже, ещё*; 4) кількісний склад і частотність наречій, образованих по тем або іншим словообразовательним моделям: основну масу практично в кожній групі складають отадективні наречія на *-о*, однак по частотності вони можуть значно поступати непроизводним адвербіальним одиницям, в частотності таке спостерігається в групі кількісних і часових наречій.

Описанными результатами возможности работы с НКРЯ не ограничиваются. Корпус может обеспечить научные исследования лексики и грамматики языка, а также непрерывных процессов языковых изменений, происходящих в языке на протяжении нескольких периодов; для научных и практических целей (в частности, для преподавания иностранных языков) можно задействовать корпусы параллельных текстов и пр.

Библиографические ссылки

1. Галкина-Флорук Е. М. Наречие в современном русском языке / Е. М. Галкина-Федорук. М. : МГИИФил, 1939. – 155 с.
2. Евтюхин В. Б. Наречие: учеб. пособие / В. Б. Евтюхин. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1999. – 48 с.
3. Захаров В. П. Корпусная лингвистика : учеб.-метод. пособие / В. П. Захаров. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. – 48 с.
4. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ruscorpora.ru>. – Загл. с экрана.
5. Русская грамматика [Электронный ресурс] : в 2 т. / под ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – Режим доступа : <http://www.rusgram.narod.ru>. – Загл. с экрана.
6. Савёлова Л. А. Семантика и прагматика русского наречия : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Савёлова Любовь Анатольевна. – Северодвинск, 2009. – 386 с.
7. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / отв. ред. А. В. Бондарко. – СПб. : Наука, 1996. – 229 с.
8. Филипенко М. В. Семантика наречий и адвербиальных выражений / М. В. Филипенко. – М. : Азбуковник, 2003. – 304 с.

Надійшла до редколегії 20.02.15

УДК 811.161.1'38

Е. К. Куварова

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ДИНАМИКА ВОКАТИВНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ

Исследована динамика нарастания регулярных и нерегулярных вокативных моделей в эпистолярном дискурсе И. Н. Крамского и И. Е. Репина. Показано, что в начале переписки у разных адресантов актуализируются, как правило, общепринятые лингвистические и этические нормы письменного обращения, а при её пролонгированном характере начинают проявлять себя индивидуально-авторские особенности вокативного творчества. Доказано, что динамика нарастания регулярных вокативных образований в значительной мере подчиняется неким общим закономерностям речепроизводства, появление же в эпистолярном дискурсе произвольных и спонтанных вокативов зависит от целого ряда экстралингвистических факторов и характеризует индивидуальный стиль адресанта.

Ключевые слова: вокатив, обращение, адресат, адресант, письмо, эпистолярный дискурс.

Куварова О. К. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ДИНАМІКА ВОКАТИВНИХ УТВОРЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено динаміку нарастання регулярних і нерегулярних вокативних моделей в епістолярному дискурсі І. М. Крамського й І. Ю. Рєпіна. Показано, що на початку листування у різних адресантів актуалізуються, як правило, загальноприйняті лінгвістичні й етичні норми

письмового спілкування, а в разі її пролонгованого характеру починають проявлятися індивідуально-авторські особливості вокативної творчості. Доведено, що динаміка наростання регулярних вокативних утворень значною мірою підпорядковується певним загальним закономірностям мовотворення, поява ж в епістолярному дискурсі довільних і спонтанних вокативів залежить від низки екстралінгвістичних чинників і характеризує індивідуальний стиль адресанта.

Ключові слова: вокатив, звертання, адресат, адресант, лист, епістолярний текст.

Kuvarova O. K. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *VOCATIVE FORMATIONS DYNAMICS IN THE EPISTOLARY DISCOURSE*

The purpose of this article is finding out some conformities to law of correlation of regular and irregular vocative formations in the dynamics of their appearance in the epistolary discourse of addresser. The material of the research are Ivan Kramskoy's and Ilya Repin's letters. These two arrays of letters have comparable volume and contain approximately the same number of vocatives. The whole multitude of the vocatives we have summarized in a relatively small number of their models, combining the vocatives with syntactic dominating anthroponym (with its variants: a name, a name and patronymic, a surname), as well as cognate words and different grammatical forms of the same lexeme. Vocative regular models are models that moved one percent statistical threshold at one of the addressers.

It is shown that the generally accepted linguistic and ethical standards of the written appeal actualize usually at the beginning of correspondence of different senders; and when it prolonged some individually-authorial features of their vocative creativity begin to prove themselves. The dynamics of growth of regular vocative formations largely submits to some general regularities of speech generation, while appearance of arbitrary and spontaneous vocatives in epistolary discourse depends on a variety of extra-linguistic factors and characterizes an addresser's individual style.

Key words: the vocative, appeal, addressee, addresser, letter, epistolary discourse.

Лингвостилистическое исследование эпистолярных текстов включает достаточно широкую проблематику, в которую входит изучение структуры письма [1], эпистолярного идиостиля [2; 3; 11], стилистической специфики некоторых жанровых разновидностей корреспонденции [12; 13], функционирования в текстах писем различных речевых фигур [4; 8; 14] и др. Предметом исследования в лингвостилистическом аспекте становилась и такая функционально значимая, чрезвычайно гибкая и разнообразная в плане структурно-семантических свойств лингвистическая фигура, как вокатив (обращение), рассматривались, в частности, структура и стилистические функции обращений в письмах И. С. Тургенева и А. П. Чехова [7; 6], индивидуально-авторские и окказиональные обращения в эпистолярном стиле XIX – начала XX в. [5; 10]. Однако соответствующий языковой материал при этом неизбежно оказывается представленным фрагментарно, внимание учёных сосредоточено на ярких, нестандартных, образных выражениях и тех авторах, чьё речевое творчество даёт множество соответствующих примеров. Адресант как личность, а тем более личность творческая, проявляет себя в разной, правда, степени и во всём тексте письма, и в отдельных его фрагментах, и (за исключением, по-видимому, сугубо официальной переписки) в используемых им обращениях к адресату. Мы зафиксировали, например, в письмах М. Горького оригинальные вокативные конструкции типа *Верочка, китайское чудовище и ведьма* или *Уважаемая, окаянная и проклятая девушка* (Горький, с. 350, 406), у А. П. Чехова: *Бесшабашный шантажист, разбойник пера и мошенник печати* (Чехов, с. 243), у В. Г. Белинского: *Уродина Кетчер, чудовище нелепости* (Белинский, с. 59), а в письме А. И. Герцена И. С. Тургеневу – *Ваше Литературное Высокпревосходительство* (Герцен, с. 428) и многие др.

Можно, конечно, составить список такого рода вокативных фигур и даже найти у них определённые лингвистически значимые параметры, можно восхищаться их образно-эстетическим потенциалом или не считаться с ним, но возможности выстроить на такого рода материале какую-либо адекватно интерпретируемую типологию мы не видим. Количество в данном случае не даёт предпосылок для выявления существа изучаемого явления и, следовательно, не может

перейти в качество. Системный подход к исследованию языка требует, чтобы определённый фактический материал был, во-первых, субстанционально и функционально детерминированным и, во-вторых, однозначно маркированным в его количественных и качественных параметрах. Что же касается изучения и описания индивидуально-авторских вокативных образований как реальной или возможной персонификации эпистолярного вокатива, связанной с определением общего и специфического у разных адресантов, то такого рода исследования требуют, по-видимому, специальной методики, позволяющей обобщать не только материал, который в силу тех или иных причин носит в сущности спонтанный характер, хотя суммарно представляет собой весьма обширный пласт вокативных конструкций, но и статистически маркированные факты, регулярные вокативные образования типа *Дорогой Пётр Сергеевич; Милая Танюша; Друг мой* и т. п. Количество моделей такого рода конструкций не так велико, как число спонтанных вокативов, но в сумме реализованные регулярные вокативные образования в письмах любого адресанта значительно превышают неузуальные вокативные конструкции, а значит, без их учёта, без описания соотношения регулярного и нерегулярного в речевом творчестве участника переписки невозможно представить сколько-нибудь объективную картину его эпистолярного идиостиля.

Целью данного исследования является выяснение некоторых закономерностей соотношения регулярных и нерегулярных вокативных образований в динамике их появления в эпистолярном дискурсе адресантов. Под эпистолярным дискурсом мы, вслед за А. В. Курьянович, понимаем «ряд текстов определённой жанрово-стилевой принадлежности в единстве их лингвистических и экстралингвистических аспектов рассмотрения, за которыми стоит одна и та же языковая личность автора» [9, с. 146]. Уточним одно, на наш взгляд, существенное при изучении динамики вокативов обстоятельство: необходимо учитывать хронологию создания текстов, составляющих эпистолярный дискурс.

В качестве материала исследования мы взяли два массива писем сопоставимого объёма с примерно одинаковым количеством в них вокативов. Это письма И. Н. Крамского и И. Е. Репина – современников, мастерски владевших словом, что проявилось как в их художественно-критических статьях, так и в эпистолярном наследии, и в то же время людей, чья профессиональная деятельность, как известно, не была связана с литературным творчеством. Оба наших адресанта регулярно вели переписку с широким кругом корреспондентов, среди которых много выдающихся людей, в том числе писатели Л. Н. Толстой, В. М. Гаршин, А. П. Чехов; учёные Д. И. Менделеев, И. П. Павлов, Д. И. Яворницкий; художники Ф. А. Васильев, Н. Н. Ге, В. Д. Поленов, В. А. Серов, И. И. Шишкин; коллекционер и художественный деятель П. М. Третьяков; критик, историк искусства В. В. Стасов и др. Опубликованные двухтомные собрания писем содержат 600 писем И. Н. Крамского и 671 письмо И. Е. Репина, в которых было зафиксировано соответственно 774 и 720 вокативов и вокативных конструкций.

Всё множество вокативов мы обобщили и свели в сравнительно небольшое число их моделей, объединив вокативы с синтаксической доминантой антропонимом (с его вариантами: имя (И), имя и отчество (ИО), фамилия (Ф)), а также однокоренные апеллятивы типа *голубчик / голубушка, милостивый государь / милостивая государыня* и разные грамматические формы одной лексемы *милый / милая, добрый / добрейший* и т. п. В результате всё вокативное творчество Крамского представляют 75 моделей, у Репина же зафиксировано 82 модели вокатива. Как видим, снова вполне соотносимые цифры. При этом частота реализации отдельных моделей в эпистолярном дискурсе каждого адресанта может существенно различаться. Так, в письмах Крамского модель *Многоуважаемый ИО* реализо-

вана в 270 вокативних конструкціях у Рєпина ця модель зустрілась 60 раз, а частіше всього – 366 раз – він використовував модель *Дорогой ІО* (більше ніж в половині всіх його писем!). Зустрічаються і єдиничні вокативи – унікальні моделі, представлені всього одним звертанням. У Крамського такі, наприклад, вокативи *Друг мой Михаил Борисович; Моя именинница; Радость моя Сонечка; Любовь моя дорогая и чистая; Жена моя милая, мать детей моих; Любезнейший Михаил Борисович; Золотой мой юноша; Мой благородный друг; Мой дорогой друг Фёдор Александрович; Батюшка* (Крамської, т. 1, с. 11, 25, 52, 57, 89, 123, 124, 194; т. 2, с. 80) і др. Єдиничні вокативні конструкції в листах Рєпина: *Несказанно добрый Адриан Викторович; Мой хороший Адриан Викторович; Моя радость; Наивный человек; Любезный брат мой по искусству Василий Максимович; Наш честный, наш благородный рыцарь добра и правды; Умная – добрая – красивая Татьяна Львовна; Приветливая – талантливая графиня; Прекрасная дама сердца; Мой прелестный Василий Васильевич; Дорогой маэстро; Милый, дорогой именинник; Друг милый мой, дорогой казаче Николай Дмитриевич* (Рєпин, т. 1, с. 24, 27, 101, 145, 252, 269; т. 2, с. 3, 102, 159, 173, 311, 365) і др.

Регулярними в епістолярному дискурсі кожного адресанта будемо вважати вокативні моделі, число реалізацій яких становить не менше одного відсотка від загальної кількості вокативних образів, тобто в нашому випадку статистичний поріг становить 8. При цьому у Крамського переходить однопроцентний статистичний поріг 15 моделей вокатива (в дужках вказана частота їх реалізації): *Многоуважаемый ІО* (270), *Глубокоуважаемый ІО* (50), *Дорогой мой ІО* (46), *Милостивый государь ІО* (38), *Дорогой ІО* (37), *Добрый мой ІО* (33), *Милый мой* (32), *Дорогой мой* (32), *Уважаемый ІО* (28), *ІО* (25), *И* (18), *Милый мой И* (15), *Голубчик мой* (14), *Голубчик* (10), *Добрый ІО* (8). Десять запорогових вокативів в листах Рєпина: *Дорогой ІО* (366), *ІО* (82), *Многоуважаемый ІО* (60), *Дорогой, глубокоуважаемый ІО* (21), *Глубокоуважаемый ІО* (20), *Милостивый государь ІО* (12), *Милый ІО* (10), *И* (10), *Добрый ІО* (8), *Милый И* (8).

Розглянемо тепер динаміку появи регулярних вокативних моделей в епістолярному дискурсі Крамського і Рєпина. Уже в першій десятці писем Крамського реалізовано п'ять із п'ятнадцяти запорогових моделей вокатива: в першому листі – *Дорогой мой Михаил Борисович*; в третьому – *Дорогой Михаил Борисович*; в п'ятому – *милая моя*; в шостому – *Александр Васильевич*; в дев'ятому – *Добрый мой Михаил Борисович*. В перших сорока листах реалізовано уже десять запорогових моделей, тобто дві треті всіх його регулярних вокативів. Решта п'ять з'являються далі з інтервалом в декілька десятків писем, причому остання із них модель – *Уважаемый ІО* – в 220-м із 600 його писем.

Подібною обставиною є і регулярні вокативні образи у Рєпина. В перших тридцяти листах реалізовані шість із десяти запорогових моделей; в межах першої сотні писем їх уже вісім, а остання, десятка регулярна модель – *Дорогой, глубокоуважаемый ІО* – вперше з'являється в 241-му листі. В решти ж більш ніж чотирьохстах листах якщо і з'являються нові моделі вокатива, то це більшою частіною спонтанні єдиничні образи або нерегулярні у даного адресанта моделі.

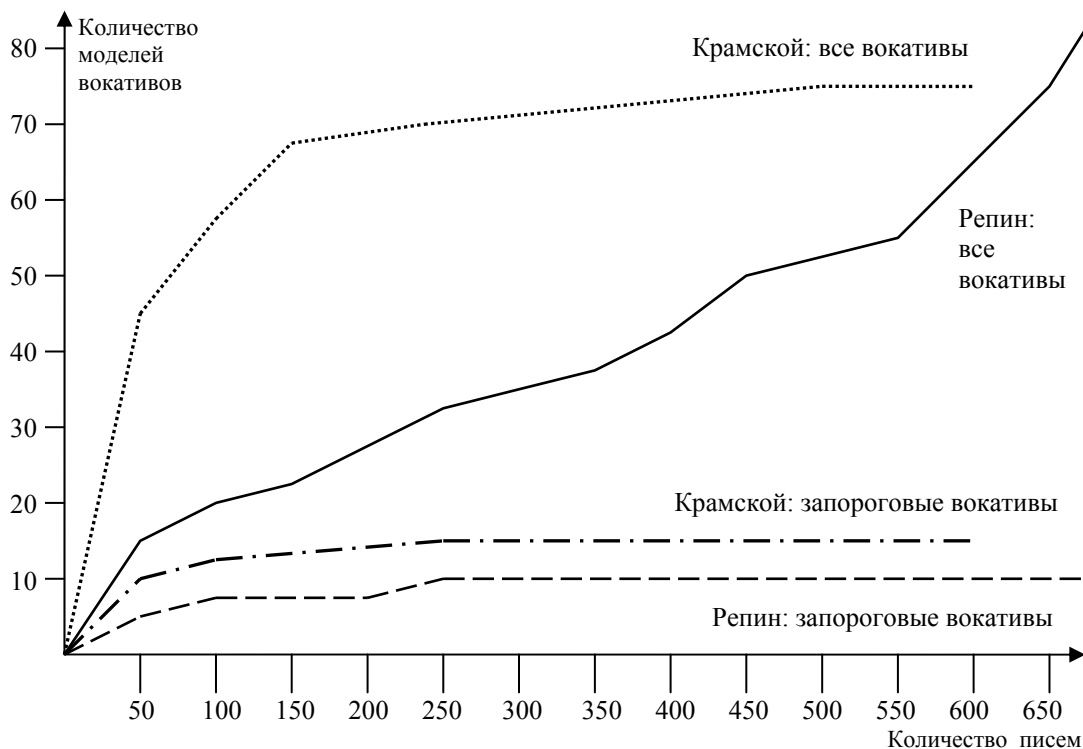
Зовсім інші результати дає порівняння динаміки розгортання всієї системи вокативних моделей у наших адресантів. В перших 50 листах Крамського реалізовано 45 моделей вокатива – більша частина всього їх корпусу. В наступних 50 листах додається ще 13 нових моделей, далі наростання вокативних моделей в епістолярному дискурсі адресанта уповільнюється, і наступні 50 писем дають всього 10 нових моделей, а потім кожні нові п'ятдесят писем поповнюють вокативний ресурс лише 1 – 2 не використаними раніше моде-

лями вокатива, причём из всех этих моделей только одна, как это было указано выше, становится регулярной в его вокативном творчестве. Такое распределение вокативного ресурса связано с экстралингвистическими факторами, в частности с характером круга адресатов, который со временем у Крамского, естественно, менялся. Начало переписки приходится на 1862–1866 гг., и многие письма этого периода адресованы С. Н. Крамской – сначала невесте, а затем жене художника. Форсированная динамика нарастания вокативов в эпистолярной в значительной мере связана с эмоциональным отношением Крамского к любимой женщине, ставшей матерью его детей. Он с нежностью обращается к Софье Николаевне, иногда по нескольку раз в одном к ней письме: *Моя дорогая Соня; Милая моя, дорогая; Друг мой дорогой и милый, Соня; Милый друг мой Соня, Голубчик Соня, Сонечка милая; Милочка моя; Родная моя Соня; Хорошая моя; Милая жена моя; Добрая моя* (Крамской, т. 1, с. 6, 17, 18, 21, 32, 52, 56, 58, 63). Позднее, в 1870-е гг., когда круг корреспондентов Крамского расширяется, переписка с некоторыми из них, в частности с П. М. Третьяковым, А. В. Никитенко, Ф. А. Васильевым, В. Д. Поленовым, И. Е. Репиным, принимает постоянный и регулярный характер, обсуждаемые в письмах вопросы имеют важное общественное значение, касаются задач искусства, предназначения художника, судьбы русской реалистической школы живописи, а также актуальных политических событий, Крамской предпочитает стереотипные формулы обращения, более характерные для частно-деловой переписки: *Многоуважаемый ИО, Глубокоуважаемый ИО, Милостивый государь ИО* и т. п.

В эпистолярной Репина динамика развёртывания вокативных моделей существенно отличается от описанной выше. Нарастание разных моделей вокатива происходит постепенно и довольно равномерно на протяжении всего времени, охваченного перепиской, а это более шестидесяти лет. Начиная с пятидесятого письма, каждые следующие пятьдесят писем добавляют к уже реализованным, как правило, от двух до шести новых вокативов. Всплески вокативного творчества приходится на фрагменты эпистолярного дискурса, объединяющие письма от 550-го до 600-го и от 600-го до 650-го (по одиннадцать новых вокативных моделей). Это происходит, во-первых, в связи с появлением в кругу корреспондентов художника новых адресатов, например, к Ф. И. Шаляпину Репин обращается: *Неизречимо дорогой и бесконечно обожаемый Фёдор Иванович*; к Н. А. Гедройцу – *Многоуважаемый князь Николай Антонович*; к М. Н. Климентовой-Муромцевой – *Дорогая, Вещая, Могучая Мария Николаевна*; к И. К. Григоровичу – *Ваше высокопревосходительство, милостивый государь Иван Константинович* (Репин, т. 2, с. 292–296), а во-вторых, с изменившимися условиями общения. Так, в послереволюционные годы Репин в одном из писем обращается к будущим инженерам, учащимся техникума точной механики и оптики: *Молодые товарищи* (Репин, т. 2, с. 343), отдавая, конечно же, дань новым этическим нормам общения. Когда Д. И. Яворницкому было присвоено звание члена-корреспондента Всеукраинской Академии наук, Репин торжественно и даже несколько пафосно обращается к нему: *Дорогой, глубокоуважаемый маститый академик Дмитрий Иванович* (Репин, т. 2, с. 397).

Ниже приведён график, кривые на котором, демонстрирующие нарастание разных вокативных моделей в эпистолярном творчестве Крамского и Репина, значительно расходятся, отражая специфику стилистики каждого автора. Кривые же, фиксирующие динамику запороговых вокативных моделей, при небольшом расхождении в начале, дальше идут практически параллельно, эти модели большей частью проявляются в самом начале переписки, при этом оба адресанта исчерпывают ресурс регулярных вокативных образований уже в начале третьей сотни писем. Если в дальнейшем этот ресурс и пополняется новыми моделями, которые

становляться продуктивними в епістолярії даного адресанта, то это происходит редко и, как показано выше, бывает связано с изменившимися условиями общения, включая круг адресатов, с которыми ведётся переписка.

Таким образом, исследование динамики развёртывания системы вокативных моделей показывает, что в начале переписки у разных адресантов актуализируются, как правило, общепринятые лингвистические и этические нормы письменного обращения, а при её пролонгированном характере начинают проявлять себя в непрерывающемся потоке писем индивидуально-авторские особенности вокативного творчества. В эпистоляріку могут быть введены и нередко вводятся нестандартные, зачастую весьма оригинальные и даже экзотические вокативные образования, а значит, и их модели. Образуется, как минимум, два функциональных эшелона эпистолярного вокатива: универсальный с преобладанием в нём общепринятых нормативных обращений и специфический с включением произвольных и спонтанных вокативных фигур. Динамика нарастания регулярных вокативных образований в значительной мере подчиняется неким общим закономерностям речепроизводства, появление же в эпистолярном дискурсе произвольных и спонтанных вокативов зависит от целого ряда экстралингвистических факторов и характеризует индивидуальный стиль адресанта.

Бібліографічні посилання

1. **Антоненко С. В.** Структура писем А. С. Пушкина (Лингвостилистика текста) / С. В. Антоненко. — К. : Знання, 2000. — 154 с.
2. **Братаніч О. В.** Лінгвостилістика епістолярію Г. П. Кочура (на матеріалі листування 60–80-х рр. XX століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — укр. мова / О. В. Братаніч. — К., 2004. — 215 с.

3. **Глинкина Л. А.** Проблема эпистолярного идиостиля в русистике / Л. А. Глинкина // Семантика слова, образа, текста : тез. междунар. конф. / отв. ред. А. А. Камалова. – Архангельск, 1995. – С. 13.
4. **Гусева С. В.** Перифрастика в эпистолярном дискурсе А. П. Чехова / С. В. Гусева // 2-е Междунар. Бодуэновские чтения : Казанская лингвист. школа: традиции и современность (Казань, 11–13 дек. 2003 г.) : тр. и матер. : в 2 т. – Казань, 2003. – Т. 1. – С. 42–45.
5. **Журавльова Н. М.** Індивідуально-авторські та оказіональні гоноративи в епістолярному стилі XIX – початку XX ст. / Н. М. Журавльова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : материалы 2-й Междунар. науч. конф. (Днепропетровск, 14–15 апр. 2005 г.). – Д., 2005. – С. 149–153.
6. **Захарова В. Е.** О функциях и структуре начального обращения в частных письмах А. П. Чехова / В. Е. Захарова // Языковое мастерство А. П. Чехова [отв. ред. Л. В. Баскакова]. – Ростов н/Д, 1988. – С. 110–115.
7. **Климова Н. В.** Структура и стилистические функции обращений в письмах И. С. Тургенева / Н. В. Климова // Исследования по русскому языку. – Д., 1970. – С. 127–133.
8. **Комарова С. И.** Функционирование перифразы в эпистолярном стиле 2-й пол. XVIII века : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С. И. Комарова. – Д., 1990. – 285 с.
9. **Курьянович А. В.** Функциональные возможности эпистолярного дискурса как особой формы межличностной коммуникации / А. В. Курьянович // Вестн. Томск. гос. пед. ун-та. – 2009. – Вып. 9 (87). – С. 146–150.
10. **Кыштымова Т. В.** Ономастическая игра в письмах А. П. Чехова к брату (на примере обращений и самопрезентаций) / Т. В. Кыштымова // Изв. Уральск. гос. ун-та. – 2008. – № 60. – С. 221–225.
11. **Маймин Е. А.** Дружеская переписка Пушкина с точки зрения стилистики / Е. А. Маймин // Пушкинский сборник. – Псков, 1962. – С. 77–87.
12. **Нгуен Тхи Бик Лан.** Лингвостилистические особенности русской коммерческой корреспонденции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 – рус. язык / Тхи Бик Лан Нгуен. – М., 2006. – 27 с.
13. **Федюрко С. Ю.** Стилистические особенности русского делового письма как жанровой разновидности официально-делового стиля : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С. Ю. Федюрко. – Воронеж, 2002. – 140 с.
14. **Шульга Д. О.** Іншомовні слова в письменницькому епістолярії 20–50 років XX століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Д. О. Шульга. – Кіровоград, 2012. – 221 с.

Источники фактического материала

- Белинский В. Г.** Полное собрание сочинений : в 13 т. / В. Г. Белинский [гл. ред. Н. Ф. Бельчиков]. – Т. 12. Письма 1841–1848. / [ред. тома Ю. Г. Оксман]. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – 596 с.
- Герцен А. И.** Сочинения в 9 т. / А. И. Герцен [под общ. ред. В. П. Волгина и др.]. – Т. 9. Дневник 1842–1845. Письма 1832–1870 / [подгот. текста писем и прим. Л. Р. Ланского]. – М. : ГИХЛ, 1958. – 756 с.
- Горький М.** Собрание сочинений : в 30 т. / М. Горький. – Т. 30. Письма, телеграммы, надписи : 1927–1936. – М. : ГИХЛ, 1956. – 820 с.
- Крамской И. Н.** Письма, статьи : в 2 т. / И. Н. Крамской [сост. С. Н. Гольдштейн]. – М. : Искусство, 1965. – Т. 1. – 628 с.; 1966. – Т. 2. – 532 с.
- Репин И. Е.** Избранные письма : в 2-х т. / И. Е. Репин [сост. и автор вступ. ст. И. А. Бродский]. – М. : Искусство, 1969. – Т. 1. Письма 1867–1892. – 456 с.; Т. 2. Письма 1893–1930. – 464 с.
- Чехов А. П.** Собрание сочинений : в 12 т. / А. П. Чехов [под общ. ред. В. В. Ерилова и др.]. – М. : ГИХЛ, 1963. – Т. 11. – 696 с.

Надійшла до редколегії 15.01.15

Ю. В. Куш

Донецький національний університет

КОМБІНОВАНІ НАЙМЕНУВАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ

Проаналізовано комбіновані найменування транспортних засобів (НТЗ) у різноструктурних мовах. Розглянуто НТЗ із застосуванням двох та більше номінативно-мотивувальних ознак. Виявлено основні метафоричні моделі НТЗ із комбінованими ознаками та визначено їх продуктивність.

Ключові слова: найменування транспортних засобів, парафраза, розмовна / нестандартна мова, метафора, номінативно-мотивувальна ознака.

Куш Ю. В. Донецький національний університет. **КОМБИНИРОВАННЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ В РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКАХ**

Проанализированы комбинированные наименования транспортных средств (НТС) в разноструктурных языках. Рассмотрены НТС с использованием двух и более номинативно-мотивирующих признаков. Установлены основные метафорические модели НТС с комбинированными признаками и определена их продуктивность.

Ключевые слова: наименования транспортных средств, парафраза, разговорный/нестандартный язык, метафора, номинативно-мотивирующий признак.

Kushch J. V. Donetsk National University. **THE COMBINED VEHICLE NOMINATIONS IN THE LANGUAGES WITH DIFFERENT STRUCTURE**

The goal of my work is the comparative study of NMF, on which the combined VN are based in the languages with different structure. The goal set in my research is achieved by carrying out a number of the following tasks: 1) to identify the corpus of the nouns which denote transport vehicles in the colloquial speech, slang and jargon (German, English; Russian, Ukrainian; Spanish, French); 2) to classify VN according to the main identified NMF in the above mentioned languages; 3) to identify the productivity of these NMF.

The methods used in the paper include: comparative analysis which involves the identifying of the similarities and differences between the lexical units in different languages; the descriptive method which is based on the describing the basic semantic features of VN in a study; componential analysis which is used to analyze separate elements and components; quantitative analysis allows using the quantitative evaluation of the empiric material.

The analysis of the material of this work shows that nouns which denote transport vehicles possess both common and differential features in their semantics. In conclusion it should be said that the common features result from the genetic proximity of English and German, on the one hand, and Ukrainian, on the other. It should be also emphasized that certain linguo-psychological factors are conditioned by cultural-historical factors.

Key words: lexico-semantic group, vehicle, colloquial / non-standard language, animalistic metaphor, nominative-motivational feature.

Вступ. Стаття присвячена найменуванням транспортних засобів (НТЗ) – спеціальних пристроїв для перевезення вантажу, транспортування людей та ін. Розглянуто НТЗ із комбінованими ознаками, тобто такі мовні одиниці, які об'єднують у своїй номінативній структурі одночасно декілька ознак, пор.: нім. *schneller Käfer* 'швидкий гоночний автомобіль' (швидкість + форма); англ. *big cat* 'автомобіль марки Ягуар' (швидкість + параметрична ознака «великий розмір»); укр. *кінь* 'автомобіль з великою потужністю двигуна' (швидкість + параметрична ознака «великий розмір») [8, с. 206].

Актуальність нашого дослідження обумовлена підвищенням інтересом сучасних лінгвістів до проблем номінації, включаючи процеси вторинної номінації

(метафоризацію, метонімізацію) (див., наприклад праці Ш. Р. Басирова [2], В. Г. Гака [4], К. В. Головенко [5] та ін.).

Мета написання статті полягає у вивченні спільних та відмінних рис у комбінованих НТЗ англійської, німецької та української розмовних мов. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: 1) визначити корпус НТЗ у німецькій, англійській та українській розмовних мовах; 2) виявити набір номінативно-мотивувальних ознак (НМО), покладених в основу НТЗ зазначених мов; 3) встановити продуктивність цих ознак у зіставляваних мовах.

У ході дослідження застосовано такі методи дослідження: *зіставний*, спрямований передусім на виявлення спільних і відмінних рис у структурі та семантиці НТЗ в англійській, німецькій та українській розмовних мовах; *описовий*, що передбачає систематизацію формальних і семантичних особливостей найменування транспортних засобів (ТЗ) у різноструктурних мовах; *компонентний аналіз* – для визначення інтегральних і диференційних семантичних елементів у структурі НТЗ; *кількісний аналіз* спрямований на визначення продуктивності метафоричних моделей НТЗ у порівнюваних мовах.

Об'єктом дослідження є НТЗ, а **предметом** – комбіновані НТЗ у німецькій, англійській та українській розмовних мовах.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка комбінованих НТЗ із тлумачних словників розмовної та нестандартної мови. Корпус досліджуваних у роботі НТЗ у німецькій мові становить 604 од., англійській – 190 од., українській – 115 од.

Семантичний аналіз НТЗ у німецькій, англійській та українській розмовних мовах свідчить про те, що номінація ТЗ заснована на метафорі із залученням різних НМО, які певним чином комбінуються одна з одною [6, с. 144].

Зіставний аналіз НТЗ дозволив попередньо встановити наведені далі метафоричні моделі з такими комбінованими ознаками.

1. Параметрична ознака + швидкість руху

Комбіновані НТЗ, які об'єднують певні параметричні ознаки (масу, розмір, вагу) та швидкість руху, найбільш чисельні в німецькій мові (7 од.) порівняно з англійською (2 од.) та українською (1 од.) мовами. Зазначені НМО аналізованих НТЗ порівнюються з аналогічними властивостями різних представників фауни: амебою, коником, бджолою, конем: нім. *Heuschrecke*, f <**kleines** Jagdflugzeug, das **rasch** aus dem Hinterhalt vorstößt>, буквально, коник, тобто 'маленький літак-винишувач, який **стрімко** з'являється із засідки'; англ. *grasshopper* <a **light** military aircraft used for observation, liaison, etc.>, букв. коник, тобто 'невеликий військовий літак, який використовується для спостереження, зв'язку та т. ін.'. У семантичній структурі наведених НТЗ має місце комбінування ознак, з одного боку, параметричної ознаки (маленький розмір коника), а з іншого – швидкість його руху. Комбінація цих ознак метафорично переноситься на розмір та швидкість літака-винишувача в німецькій мові та військового літака в англійській мові.

Наступні приклади демонструють метафоричне перенесення на основі порівняння великого розміру тварини та її високої швидкості з великим розміром та високою швидкістю ТЗ: англ. *beast* <a **large fast** car> буквально, звір, тварина, тобто 'великий, швидкий автомобіль'; укр. *мерин* 'автомобіль «Mercedes»'.

До аналізованого типу НТЗ належать також такі лексичні одиниці: нім. *Amöbe*, f <**Klein**auto; Amöben bewegen sich **langsam** fort>, буквально, амеба (вона пересувається повільно), тобто 'маленький автомобіль', *flinke Biene* <Motorrad mit **hoher** Motorleistung>, буквально, моторна (ознака «швидкість») бджола (ознака «маленький розмір»), тобто 'мотоцикл із високою потужністю двигуна'.

2. Параметрична ознака + перцептивна ознака

НТЗ другої метафоричної моделі включають параметричні ознаки (маса, розмір, вага) та перцептивні (вплив ТЗ на органи чуття людини: нюх, слух, зір та ін.) (нім. – 7 од., англ. – 2 од.). Яскравими прикладами НТЗ цієї моделі є німецькі композити *Stinkwanze*, f <**qualmendes** Auto mit Diesel-Antrieb>, буквально, клоп, що **погано пахне**, тобто ‘автомобіль із дизельним двигуном, який випускає багато диму’ та *Stinkmoppel*, m <Auto>, буквально, мопсик, що **погано пахне**, тобто ‘автомобіль’. У цих прикладах метафоричний перенос ґрунтується на параметричній ознаці, пов’язаній, з одного боку, з маленьким розміром комахи (*Wanze*, f ‘клоп’), а з іншого – з маленьким розміром собаки (*Moppel*, m, ‘мопсик’). Ця параметрична ознака комбінується із перцептивною ознакою («вплив ТЗ на нюх людини»), яка в структурі композитів вербалізується детермінативним компонентом (*stink(en)* ‘смердіти, погано пахнути’).

Комбінування параметричної ознаки з перцептивною ознакою «вплив на слух людини» чітко простежується в номінативній структурі наступного НТЗ: нім. *dicke Hummel* <Hubschrauber des Typs «Sikorsky CH-53 D»>, буквально товстий джміль, тобто ‘гелікоптер типу Sikorsky CH-53 D’. З одного боку, в основі перенесення лежить параметрична ознака великого розміру комахи (*dicke* ‘товстий’ + *Hummel*, f ‘джміль’ → *dicke Hummel* букв. ‘товстий джміль’), а з іншого – перцептивна ознака «вплив ТЗ на слух людини» – глухе гудіння мотора гелікоптера нагадує дзижчання джмеля [9, с. 15].

У наведеному прикладі головним компонентом є така тварина, як *cat* ‘кішка’: англ. *wooden cat* <a Morris Traveller car>, буквально **дерев’яна** кішка, тобто ‘автомобіль «Моріс Тревелер»’. Серед представників тваринного світу коти відомі своїм гучним галасом, з якими порівнюється шум двигуна під час руху ТЗ (перцептивна ознака «неприємний вплив на слух людини»). Незвичність внутрішньої форми цієї лексичної одиниці полягає в тому, що залежний ад’єктивний компонент *wooden* ‘дерев’яний’ слугує не тільки для підсилення перцептивної ознаки (вплив на слух людини, тобто дуже неприємний гуркіт автомобіля під час пересування), а ще й демонструє незвичний матеріал (фізична ознака), з якого виготовлені певні частини автомобіля [5, с. 245]. Таким чином, у Цьому прикладі мова йде про комбінування перцептивної ознаки (вплив ТЗ на слух людини) та фізичної ознаки (матеріал, з якого виготовлений ТЗ). Також слід додати, що певну роль у номінативній структурі цього НТЗ відіграє її параметрична ознака (невеликий розмір автомобіля порівнюють з розміром кішки), хоча ця ознака є другою та відходить на другий план [1, с. 26].

3. Параметрична ознака + локативна ознака

До наступної метафоричної моделі належать НТЗ, які охоплюють певні параметричні (наприклад, малий /великий розмір), а також локативні ознаки (поверхню/місце, де курсує ТЗ) (нім. – 10 од.). Так, у німецьких композитах *Chausseefloh*, m <**Klein**auto>, буквально **шосейна** блоха, тобто ‘**маленький** автомобіль’ та *Wassermücke*, f <**kleines** Motorboot>, буквально **водяний** комар, тобто ‘моторний човен’ спостерігаємо комбінування названих ознак. По-перше, маленький розмір ТЗ (автомобіль, моторний човен) порівняно з блохою (*Floh*) та комаром (*Mücke*) (параметрична ознака). По-друге, детермінативні компоненти цих складних слів вказують, де саме пересувається ТЗ (*Chaussee* ‘шосе’, *Wasser* ‘вода’), пор. їх парафрази: *Chausseefloh* → *Floh, der auf der Chaussee* (локативна ознака) *verkehrt*; *Wassermücke* → *Mücke, die auf dem Wasser* (локативна ознака) *fährt*. Ще одним прикладом, в основі якого лежить порівняння ТЗ із блохою, є композит *Stadtfloh* <**Klein**auto im Stadtverkehr> буквально міська блоха, тобто ‘маленький автомобіль у міському русі’. Основним компонентом (В) цього композита є

іменник *Floh* ‘блоха’ (ознака «малий розмір»), а залежним (детермінативним, означувальним) (A) – *Stadt* ‘місто’. Парафразою для цього композита є синтаксична конструкція: *Stadtfloh* → *Floh* (перен.) (= *kleines Auto*), *der in der Stadt* (локальна ознака) *verkehrt*.

У НТЗ *Pflasterhirsch*, m <Auto> буквально олень, який рухається по бруківці, тобто ‘автомобіль’, *Pistenhirsch*, m <Fahrrad> букв. олень, який рухається по велосипедній доріжці, тобто ‘велосипед’ базовий компонент (*Hirsch*, m ‘олень’) метафорично номінує параметричну і/або атрибутивну ознаку ТЗ (великий розмір / форма руля), а їх залежні компоненти (*Pflaster*, n ‘бруківка’ та *Piste*, f ‘велосипедна доріжка’) реалізують локативну ознаку, тобто поверхню, по якій рухається цей ТЗ. Порівняємо парафрази цих композитів: *Pflasterhirsch* → *Hirsch* (= *großes Auto*), *der sich über das Pflaster fortbewegt*; *Pistenhirsch* → *Hirsch* (= *großes Auto*), *der sich über die Piste fortbewegt*.

Семантико-когнітивний аналіз НТЗ дозволяє зробити припущення про наявність ще однієї ознаки (швидкість руху ТЗ), яка комбінується з параметричною та локативною ознаками. Тобто швидкість досліджуваних ТЗ можна порівняти з маленькою/великою швидкістю пересування тварин (*Floh*, m ‘блоха’, *Mücke*, f ‘комар’, *Hirsch*, m ‘олень’). Проте ця ознака є імпліцитною, оскільки вона не відображається ані в структурі композитів, ані в їх словникових тлумаченнях.

4. Параметрична ознака + спосіб руху

Розглянемо метафоричну модель, яка об’єднує параметричні ознаки та спосіб переміщення (нім. – 2 од.). Спосіб переміщення (як саме певний ТЗ рухається у певному просторі), є однією з важливих ознак кожного ТЗ, наприклад: нім. *Entlein*, n <**Klein**auto> буквально качечка, тобто ‘**міні**-авто’. В основі метафоричного перенесення цієї лексичної одиниці лежить порівняння маленького за розмірами ТЗ (параметрична ознака) із розміром тварини (*Entlein* ‘качечка’). Слід додати, що параметрична ознака в аналізованому НТЗ реалізується за допомогою демінутивного суфікса *-lein* (*Ent-lein* (n) ← *Ente*, f). Цей НТЗ порівнюють з качкою не тільки за маленьким розміром, але й способом переміщення. Автомобіль сильно розгойдується під час їзди зі сторони в сторону, нагадуючи маленьку качку (спосіб руху).

Ще однією твариною, спосіб пересування якої лежить в основі метафоричного перенесення ТЗ, є равлик: нім. *lahme Schnecke* <schwerfälliges Auto mit Motordefekt> буквально **кульгавий** равлик, тобто ‘**незграбний та неповороткий** автомобіль з **дефектом двигуна**’. З одного боку, в основі порівняння ТЗ з равликом (*Schnecke*) лежить параметрична ознака «маленький розмір», а з іншого – очевидним є спосіб руху (*lahm* ‘паралізований, кульгавий’).

5. Перцептивна ознака + швидкість

У ході семантичного аналізу емпіричного матеріалу було виявлено модель метафоричного переносу, яка ґрунтується на комбінації перцептивної ознаки (вплив на зір, нюх, слух) та швидкості НТЗ (нім. – 15 од., англ. – 7 од., укр. – 2 од.). Номінація більшості НТЗ цієї моделі заснована на порівнянні великої швидкості пересування певної тварини з відповідною швидкістю ТЗ, пор.: нім. *Vogel*, m <Flugzeug> буквально птах, тобто ‘літак’; англ. *bird* <a helicopter> буквально птах, тобто ‘гелікоптер’; укр. *яструб* <літак>, *сокіл* <літак>. У вищенаведених прикладах високу швидкість літака/гелікоптера порівняно зі швидкістю птаха, а також підкреслено схожість форми цих ТЗ із формою птаха (голова, крила, хвіст) (перцептивна ознака «вплив на зір людини») [3, с. 10].

Цікавими є також наступні приклади: нім. *Donnervogel*, m <**Renn**wagen, **der ohne Auspuffrohr** gefahren wird>, буквально птах, що реве, тобто ‘гоночний автомобіль, який рухається без вихлопної труби’, *Knatterbiest*, n <Motorrad>, бук-

вально тварина, що **реве**, тобто 'мотоцикл'. Головними компонентами композитних НТЗ є *Vogel* 'птаха' та *Biest* 'тварина', які актуалізують ознаку «велика швидкість». Залежні (детермінативні) компоненти *donnern* 'гриміти' та *knattern* 'тріщати' вербалізують перцептивну ознаку «вплив на слух людини». Парафразами для цих композитів є такі синтаксичні конструкції: *Donnervogel* → *Vogel* (= *Rennwagen*), *der donnert* (перцептивна ознака); *Knatterbiest* → *Biest* (= *Motorrad*), *das knattert* (перцептивна ознака).

6. Комбінування трьох ознак

Серед німецьких та англійських НТЗ зафіксовано п'ять лексичних одиниць, номінація яких пов'язана з трьома НМО (нім. – 3 од., англ. – 2 од.).

До аналізованої моделі належать такі НТЗ: англ. *tin dog* <a snowmobile> буквально **бляшаний** собака, 'снігохід', *iron dog* <a snowmobile> буквально **залізний** собака, 'снігохід'. Собака (англ. *dog*), як відомо, бігає дуже швидко. Цю якість тварини метафорично переносено на швидкість їзди ТЗ (снігохід). Прихована ознака (швидкість руху) комбінується з експліцитно вираженою фізичною ознакою («матеріал, з якого виготовлено ТЗ снігохід») (*tin* 'бляха', *iron* 'залізо'). Як відомо, снігохід людина використовує для пересування по снігу. Аналогічне функціональне призначення мають певні породи собак (їздові) – для перевезення людей та вантажу в упряжці по снігу. Можна припустити, що до механізму номінації аналізованих англійських НТЗ імпліцитно залучено також функціональну схожість цих ТЗ із твариною [10, с. 88].

Розглянемо наступний приклад: нім. *leichter Esel* <**Kleinmotorrad**, Moped> букв. 'легкий осел, тобто **міні**-мотоцикл/мопед, який під час руху видає **потужний гуркіт**, подібно до осла'. У наведеному НТЗ гуркіт мотоцикла/мопеда та його маленький розмір порівняно з ревінням осла (перцептивна ознака «вплив на слух людини») та його невеликим розміром (параметрична ознака). Третьою НМО, яка комбінується з перцептивною та параметричною ознаками, є спосіб керування ослом (наїзник поганяє тварину ударами ніг по його боках), що метафорично переноситься на спосіб керування ТЗ (водій прискорює рух мотоцикла шляхом перемикання ногою швидкісної педалі).

Розглянемо НТЗ *Hai*, m <**kleines Unterseeboot**> буквально акула, тобто '**маленький підводний човен**'. Слід зазначити, що на початку XIX ст. іхтіологи звернули увагу на будову тіла певних риб, здатних швидко стартувати, тобто стрімко збільшувати свою швидкість. Ці спостереження було застосовано в суднобудівництві, зокрема в ході проектування підводних човнів із акулподібною формою. Отже, в лексичні одиниці *Hai*, m <**kleines Unterseeboot**> 'маленький підводний човен' закладено порівняння саме з цією мешканкою підводного світу. Видовжена форма човна, акулподібна носова та хвостова частини (носова - загострена, хвостова – звужена), наявність надводної частини човна дозволяє порівняти цей ТЗ з рибою. Також слід враховувати наявність у човна надводної частини корпусу, яка виступає над поверхнею води подібно до спинних плавників акули та робить її помітною під час руху. Саме ця зовнішня схожість обумовлює перцептивну ознаку (вплив ТЗ на зір людини). Крім певної форми та будови аналізований ТЗ має у своїй семантичній структурі параметричну ознаку (сему «klein/маленький»). Із перцептивною та параметричною ознаками комбінується локативна ознака, тобто місце, де саме відбувається рух ТЗ (*Untersee*-/під водою).

До аналізованої моделі належить також німецькій композит *Dampfroß*, n <*Dampflokomotive*> буквально 'кінь, який випускає пар', тобто 'паровоз'. Цей композит складається із головного компонента *Roß*, n 'кінь' та означального (детермінативного) компонента *dampf(en)* 'випускати пар'/*Dampf* 'пар'. Порівняє-

мо парафразу цього композита: *Dampfroß* → *Roß, das den Dampf beim Laufen von sich gibt/aus Nüstern dampft*. Додамо також схожість функціонального призначення паровоза (тягне за собою вагони) та коня, якого використовують у сільському господарстві як тяглову силу. Отже, у метафоричній моделі «паровоз – кінь» асоціативно пов'язані параметрична ознака (велика маса/вага), перцептивна (вплив пари на зір та нюх людини) та функціональне призначення (тяглова сила).

7. Поодинокі моделі комбінованих НТЗ

У матеріалі дослідження виявлено поодинокі моделі комбінованих НТЗ із німецької та англійської розмовних мов. Так, у німецького композита *Gummiesel*, м <Fahrrad> буквально **гумовий осел**, тобто 'велосипед' головним компонентом є іменник *Esel*, м 'осел'. В основі метафоричного перенесення лежить спосіб керування твариною, порівнюваний зі способом надання ТЗ руху. Подібно до того як наїзник поганяє осла ударами ніг по його боках, велосипедист прискорює рух велосипеда шляхом крутіння ногами педалей. Залежний компонент у структурі цього НТЗ (*Gummi*, м 'гума') вказує на матеріал, з якого виготовлено певні частини велосипеда (колеса, кермо) (фізична ознака). Гума є м'яким матеріалом, тому виникає асоціація з плавним, м'яким рухом велосипеда. Таким чином, це НТЗ об'єднує в собі такі ознаки, як функціональне призначення та фізичну ознаку (матеріал).

Досить цікавим прикладом в англійській мові є НТЗ *whirly bird* <a helicopter> буквально **птах-вертушка**, тобто 'гелікоптер'. В основі порівняння цього ТЗ (гелікоптер) лежить велика швидкість руху, яку зіставлено зі швидкістю руху птаха. Суттєвою ознакою є також спосіб переміщення досліджуваного ТЗ (*whirly* 'обертаючись').

Висновки. Аналіз семантики НТЗ із застосуванням двох і більше номінативно-мотивувальних ознак в англійській, німецькій та українській мовах дозволяє зробити такі висновки:

1. Номінація транспортних засобів являє собою складний і багатогранний процес, що відображає життєвий досвід людини та його пізнання в різних сферах діяльності і тісно пов'язаний із переосмисленням (вторинною семантикою).

2. Найменування ТЗ в англійській, німецькій та українській розмовних мовах ґрунтується на основі різних метафоричних моделей із застосуванням певних комбінованих ознак.

3. Серед комбінованих НТЗ на основі зоонімів у германських (англійській, німецькій) та слов'янських (українській) мовах виявлено 6 основних метафоричних моделей.

4. Універсальні номінативно-мотивувальні ознаки, на яких ґрунтується номінація зоонімних ТЗ, часто пов'язані з різними представниками фауни (тваринами, птахами, комахами тощо) та з їх якостями / властивостями (швидкістю, способом та середовищем переміщення, розмірами, вагою тощо).

5. Найбільш активний процес номінації ТЗ у зіставляваних мовах із застосуванням параметричних ознак (розмір, форма, маса, вага), які комбінуються з іншими ознаками (локальними, перцептивними, фізичними).

6. Головні фактори, які впливають на семантику НТЗ та їх продуктивність: 1) особливості менталітету того або іншого народу, його цінності, прихильність до певного виду транспорту; 2) оцінно-емоційна забарвленість іменників (часто жартівлива, іронічна, зневажлива) ґрунтується на сталих у мовній свідомості стереотипах відносно певного транспортного засобу (його зовнішнього вигляду, марки виробника або технічних характеристик і т. д.).

Бібліографічні посилання

1. **Азнаурова Э. С.** Стилистический аспект номинации словом как единицей речи / Э. С. Азнаурова // Языковая номинация. Виды наименований. - М. : Просвещение, 1977. - С. 21-37.
2. **Басиров Ш. Р.** Метафоричні моделі орнітонімів у різноструктурних мовах / Ш. Р. Басиров // Наук. вісн. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Сер. : Філол. науки (мов-во). - Дрогобич. - 2014. - № 1. - С. 3-13.
3. **Басиров Ш. Р.** Метафоричні моделі у сфері дієслів розуміння германських і слов'янських мов / Ш. Р. Басиров // Одес. лінгв. вісн. : зб. наук. пр. / [гол. ред. Н. В. Петлюченко]. - О., 2014. - Вип. 2. - С. 3-9.
4. **Гак В. Г.** К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация : общие вопросы. - М. : Наука, 1997. - С. 230-239.
5. **Головенко К. В.** Внутрішня форма метафори в українській та англійській мовах / К. В. Головенко // Наук. зап. Сер. : Філол. науки (мов-во). - Кіровоград, 2005. - Вип. 59. - С. 240-247.
6. **Замалетдинов Р. Р.** Проблемы номинации в сопоставительном аспекте / Р. Р. Замалетдинов // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Междунар. науч. конф., посвящ. 200-летию Казан. ун-та : тр. и матер. / под общ. ред. К. Р. Галиуллина. - Казань, 2004. - С. 144-145.
7. **Сиротинина О. Б.** Разговорная речь / О. Б. Сиротинина // Вопр. социальной лингвистики. - Л., 1969. - С. 373-391.
8. **Тарасова В. В.** Лексико-семантичне поле «Засоби пересування» у світлі когнітивної лінгвістики / В. В. Тарасова // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. - Житомир, 2006. - № 28. - С. 205-208.
9. **Уфимцева А. А.** Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубряков // Языковая номинация: общие вопросы. - М. : Наука, 1977. - С. 7-98.
10. **Уфимцева А. А.** Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / А. А. Уфимцева. - М., 1962. - 287 с.

Надійшла до редколегії 17.02.15

УДК 801.311

Е. Л. Ляпичева

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТА ЖЕНЩИНА В РАССКАЗАХ М. ЖВАНЕЦКОГО (на материале сборника «Женщины»)

Определены языковые, психологические и коммуникативные особенности женской речи в представлении М. Жванецкого, которые сопоставлены с описанными в науке гендерными закономерностями с целью выявления специфики авторской оценки женщин.

Ключевые слова: психология, коммуникация и речь женщин, концепт, художественный текст.

Ляпичева О. Л. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУ ЖІНКА В ОПОВІДАННЯХ М. ЖВАНЕЦЬКОГО
(за матеріалами збірки «Жінки»)

Визначено мовні, психологічні та комунікативні особливості жіночого мовлення в уявленні М. Жванецького, зіставлено їх з гендерними закономірностями, описаними в науці з метою виявлення специфіки авторської оцінки жінок.

Ключові слова: психологія, комунікація та мовлення жінок, концепт, художній текст.

Lyapicheva O. L. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *GENDER ASPECT OF THE CONCEPT WOMAN IN M. ZHVANETSKIY'S STORIES (BASED ON THE BOOK «WOMEN»)*

Gender studies are the new direction of linguistic searches in the field of communication theory. However the conceptual research can also touch gender science. Our aim is to describe the concept WOMAN in M. Zhvanetskiy's stories. For this purpose we have the next tasks: 1) identification of linguistic, psychological and communicative features of female speech in the presentation of M. Zhvanetskiy; 2) comparison of them with certain gender patterns in order to identify the specificity of the author's assessment of women. The method of our research is the allocation of meanings that make up the concept and a comparative method.

As a result of research, we came to the following conclusions: 1. The author of the book «The Women» confirms the opinion of scientists that women are more than men extroverts, are more emotional, more prone to collectivism, caring, keen to help and expect support from others, active and socially oriented; in a conflict situation they behave emotionally; they are characterized by situational morality; they are liberated sensually, test the strength of men, they have more subtle intuition; their deep femininity gives peace and freedom. 2. The new features of women's psychology in M. Zhvanetskiy's representation, compared with a list of features offered by the researchers of communication, are variety of personality types of women, men support by women and leading by them in life together, paradoxical female logic, creativity, the desire to find a man support in life at men, special mentality of Russian women.

Key words: psychology, communication and speech of women, concept, artistic text.

Гендерные исследования являются сегодня одним из самых популярных направлений в лингвистике. Интерес к данному вопросу вызван как лингвистическими, так и нелингвистическими аспектами. К первым относится логика исторического развития языкознания, отражающая смену научной парадигмы в конце XX в., а именно переход к изучению языка как «дома» человека. Отсюда берёт начало возникновение теории коммуникации, психолингвистики и лингвокультурологии – наук, в рамках которых востребована гендерная проблематика. Экстралингвистическими причинами актуальности языковой гендерологии являются социальные факторы: негармоничные семейные отношения, «искажённая» сексуальность, проблемы воспитания детей и т. д.

Гендер, определяемый исследователями [8] как социокультурный конструкт, связанный с приписыванием индивиду определенных качеств и норм поведения на основе его биологического пола, полоролевых стереотипов и социокультурных составляющих пола, активно исследуется начиная с конца 60-х гг. XX в. В то время в американском и немецком языкознании возникла феминистская лингвистика, подвергшая критике язык за его ориентированность на мужчину. Позднее развинулось социолингвистическое, психолингвистическое и лингвокультурологическое изучение гендера, появились мужские исследования. Социологическое направление представлено работами Л. Булаховского. Он сообщает о том, что противопоставление языка мужчин и женщин составляло ещё факт индийской жизни II тыс. до н.э. Автор санскритской грамматики Патанджали указывает, что при обращении друг к другу мужчин высшей касты один собеседник говорит: «Я вот кто, господин», а второй отвечает: «Будь долголетним, такой-то», сильно удлиняя при этом последний слог слова. При обращении к людям низших каст и женщинам говорят просто: «Вот я!». Л. Булаховский, вслед за Цицероном, указывает, что причина отличий в языке женщин и мужчин объясняется тем, что женщины не принимают участия в общественной жизни. По Л. Булаховскому, фонетическими особенностями речи русских мужчин является отсутствие цоканья и чоканья, а женщины чаще отображают освоенный с детства родной диалект. Л. Булаховский указывает на свидетельство Г. Ахвледиани о существовании в осетинском языке женского тайного языка. На нём говорят только женщины, ко-

гда хотят сообщить друг другу что-то такое, что следует скрыть от мужчин. Последние относятся к женскому языку с уважением. При этом в каждое слово осетинского языка вставляется слог *-ид* [6]. По мнению Т. Космеды, круг общения мужчин в годы советской власти и раньше был шире, чем у женщин. Этому способствовали военная служба; профессии, связанные со сменой места работы и т. д. Все эти факторы лишали язык мужчин его специфики, язык женщин же сохранял свои особенности.

А. Кирилина и М. Томская выделяют в гендерных исследованиях два направления: отражение пола в языке и коммуникативное поведение мужчин и женщин [5]. В работах по теории коммуникации сложилась традиция изучать не только коммуникативные и языковые черты женского стиля общения, но и психологические особенности женщин.

Важными в области гендерных исследований считаются книга Деборы Таннен «Ты меня просто не понимаешь. Женщины и мужчины в диалоге» [10] и работы Д. Дейда «Путь настоящего мужчины» и др. [3]. В 2002 г. в России вышел первый «Словарь гендерных терминов» [9]. Ведётся изучение гендерной метафоры, под которой понимается перенесение всей совокупности свойств, приписываемых культурой мужественности или женственности, на предметы и явления, с полом не связанные.

Гендерные исследования – это новое направление лингвистических поисков, осуществляемое главным образом в области теории коммуникации. Однако концептуальные исследования также могут касаться гендерологии. Концепт *женщина* уже был объектом научного исследования [7], однако его изучение в художественном творчестве современного автора вполне закономерно, так как даёт возможность определить специфику осмысления данного концепта и показать, насколько новым является представление о женщине у того или иного автора в сравнении с доминирующими в обыденном мышлении представлениями.

Настоящая статья посвящена изучению ключевого концепта гендерологии ЖЕНЩИНА в художественном тексте. Нашей *целью* является описание данного концепта на материале рассказов М. Жванецкого [4]. В задачи автора входит: 1) выявление языковых, психологических и коммуникативных особенностей женской речи в представлении М. Жванецкого; 2) сопоставление их с описанными в науке гендерными закономерностями с целью выявления специфики авторской оценки женщин.

В рассказах М. Жванецкого из сборника «Женщины» отражены следующие особенности психологии женщин, которые мы разместили в порядке убывания частотности: 1) повторяющиеся характеристики: поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни, парадоксальная женская логика, непредсказуемость и интуитивизм поведения, раскрепощение чувственности, агрессивность, общительность, разнообразие типов; 2) единичные характеристики: энергичность, стремление к удобству в одежде, украшение себя, привязанность к своему мужчине, глубинная женственность, бесконтрольность эмоций, стремление ко взаимозависимости в общении с мужчиной, заботливость, потребность в помощи со стороны мужчины, изобретательность, социальная ориентированность, стремление иметь опору в жизни, ситуативность морали, особенности менталитета русских женщин.

Наиболее частотной характеристикой психологии женщин у М. Жванецкого является поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни. В одном из рассказов из серии «История вкратце» [4, с. 144] показано, как женщина может

поддерживать мужа: *В Одессе с таксистом по ночам его жена ездит ... Каждую ночь. Они вдвоём. Они работают. Они зарабатывают. Они счастливы.* В рассказе «Мужчина и женщина до этого и после» [Там же, с. 181] отмечено, что женщина настраивается или на мужчину, или на себя и на него вместе; что женщина прокладывает дорогу мужчине, что она непредсказуема: *Мужчина после независимо и свободно идёт по дороге, проложенной женщиной, ухитряясь кормить её и её семью, которую ошибочно называет своей.* В рассказе «А теперь пить» показано, что женщина, благодаря поддержке мужчины, может взять на себя полное руководство им:

– *А теперь пить*, – сказала женщина.

– *А теперь в кровать*, – сказала женщина.

– *А теперь спать*, – сказала женщина.

– *А теперь вставать*, – сказала женщина.

– *Иди и приходи*, – сказала она.

Отныне, если вы меня увидите идущим, спросите у неё – куда и зачем.

В рассказе «В чём разница между мужчиной и женщиной?» звучит фраза: *Вначале совпадут желания, а потом и движения* [Там же, с. 256].

Другой частотной характеристикой психологии женщин у М. Жванецкого является парадоксальная женская логика. В рассказе «Опоздала» героиня говорит: *Я никогда не опаздываю. Я просто не успеваю ... И так легко ей, так чудесно стало той, что повсюду опоздала* [Там же, с. 150]. Нелогичность поведения женщин показана в рассказах «Она паркуется» [Там же, с. 319] и «Вот характер» [Там же, с. 324]. В первом рассказе героиня, говоря по телефону, делает кучу дел: паркуется, закрывает крышу кабриолета, выходит с двумя маленькими детьми и огромной сумкой; в мини, на огромных каблуках; пытается открыть тяжёлые двери магазина, который закрыт, и возвращается. Во втором рассказе героиня, ищущая себе мужа, хочет общаться с мужчиной, но почему-то во время разговора ведёт себя так, будто он ей безразличен: требует перейти на другую тему; прерывает разговор, но вновь его начинает; уходит, но возвращается: – *Я приду, если вы заболели. Не пришла. – Меня к вам привели. Всё в порядке? Выздоровели? Я ухожу. Ушла. – Алло! Почему я ушла? А почему вы за мной не пошли?*

Следующей повторяющейся характеристикой женщин в рассказах М. Жванецкого является непредсказуемость и интуитивизм поведения. В рассказе «Я представляю их разговоры» мужчина жалуется своим друзьям на то, что не может заставить женщину себя полюбить: *Я уже её колотил. Молотком иногда. Травил. Одежду жёг. За волосы таскал. Брата избил. Всё равно не любит, сволочь* [Там же, с. 268]. В рассказе «Наблюдатель» мужчина, изучающий женщин, отмечает их привязанность только к определённом мужчине: они *страшно кричат, если не тот гладит* [Там же, с. 107].

М. Жванецкий не оставляет без внимания и такую черту женщин, как раскрепощение чувственности. В рассказе «Замужем я» [Там же, с. 228] описан тип женщины, следующей своей сексуальности и правилам, но не способной любить по-настоящему. Она гордится тем, что она сближается с мужчиной не просто так, а каждый раз выходя за него замуж, рожая ребёнка, что не изменяет мужу, пока не встретит нового. В рассказе «У меня Олег и Игорь» [Там же, с. 314] описана женщина («светла и добра ко всем», ей «очень тяжело мужчине отказать»), у которой так много любви, что она делится ею с двумя мужчинами.

В рассказах «Она» и «Его кардиограмма состояла из её оскорблений» описана агрессивность женщин. В главной героине первого рассказа не могут прийти в

гармонию душевная и ментальная стороны личности. Её душа женственна и привлекает к себе многих мужчин, ум же требует от них избавляться: *Я не знаю, что делать, чтобы не нравиться мужчинам ... Высморгаться, что ли? Или вспотеть? Или матом. Или глиной измазаться ... Балахоны на себя надеваю. Галифе какие-то. Вычисляю, сволочи. Что бы я ни сказала: мама болеет, с работы увольняют, – им всё равно* [4, с. 239]. Во втором рассказе показано, какой оскорбляющей, злой, неумелой может быть женщина в семейной жизни, когда «включает» свою агрессию: *В печени нашли её слова. Рентген выдал её портрет. В желудке – её помои ...* [Там же, с. 276].

Автор сборника рассказов «Женщины» отмечает также разнообразие психологии женщин. В рассказе «Наша!» [Там же, с. 7] сказано, что иностранцы расхвывают и вывозят национальное русское достояние – женщин. Причём могут найти женщин на любой вкус: хочешь – дурочку, хочешь – умную, хочешь – сильную, хочешь – слабую. В рассказе «Наблюдатель» рассказчик-мужчина, изучающий женщин, приходит к выводу об их разнообразии (задумчивые и бегающие), о преобладании среди них энергичных (бегут, не стоят никогда, всё время крутятся, не присядут), разговорчивых (между собой стрекочут), стремящихся к удобству в одежде и красоте во внешнем виде (некоторые в причёсках; у некоторых мех на одежде там, где у неё его не ждёшь; некоторые в капюшонах – ничего не слышат и не видят, им тепло и окружающих нет).

Рассмотрим черты психологии женщин, встретившиеся по одному разу.

В рассказе «Наша!» описаны типичные черты характера русской женщины: она не требует ухаживаний, не признаёт брак по расчёту, освоила мужские профессии (лесоруб, спортсменка, танкист, вагоновожатая), самостоятельная, выносливая, самоотверженная, смелая.

В рассказе «Инночке» [Там же, с. 132], посвящённом Инне Чуриковой, М. Жванецкий описывает глубинную женственность, пронизанную любовью, которая *«вызывает желание подойти поближе»*. Она вызывается несоразмерной, немилостивой, немолодой красотой, лишённой *«сокрушительного очарования глупости и кровопролитной кошачьей грации»*.

В рассказе «Больничный коридор» показано отсутствие эмоционального контроля, умение женщин самих себя раззадорить, довести до ссоры и драки [Там же, с. 174–176].

В рассказе «Баба-Яга» [Там же, с. 196] женщина, не способная остановить балующегося ребёнка сама, проявляет недюжинную изобретательность и обращается за помощью к незнакомому человеку. Она набирает выдуманный номер телефона, сообщая ребёнку, что с ним сейчас заговорит Баба-Яга.

В рассказе «Вместо любви» [Там же, с. 271] автор замечает, что женщины часто выбирают не любовь, а опору в жизни, за что расплачиваются отсутствием любви.

Ситуативность морали женщин, нелогичность поведения и убеждённости в способности управлять такой неуправляемой ситуацией показана в рассказе «Мой лучший мужчина» [Там же, с. 320], где главная героиня, беременная не от мужа, уже всё решила за мужа и за любовника: муж – её самый любимый мужчина, любовник будет ребёнку старшим братиком, и они будут вместе гулять. Зарабатывать он «не претендует», но может помочь что-нибудь выгрузить, погрузить, в магазин съездить.

В рассказах М. Жванецкого представлены коммуникативные и языковые особенности женщин. Автор описывает главным образом речевое поведение жен-

щин конфліктного типа комунікативної компетенції (конфліктно-агресивного підтипу) і інвективної стратегії ведення конфлікту [2]. Конфліктний тип характеризується установкою говорящого проти партнера по комунікації. Эта установка отражает стремление одного из участников общения самоутвердиться за счет собеседника. Конфліктно-агресивний підтип характеризується тим, що один з учасників (або обидва) демонструють комунікативному партнеру агресію. Для того чтобы добиться ощущения социальной полноценности, коммуникант такого рода доставляет собеседнику моральный дискомфорт. Крайней формой вербальної агресії стає комунікативний садизм, коли партнер по спілкуванню стає об'єктом словесного издевательства.

Інвективна стратегія ведення конфлікту демонструє понижений знак: оскорблення тут є відображенням емоційно-біологічних реакцій і виливаються в афективну розрядку в формі брани, ругани (інвективи).

М. Жванецький у розповіді «В шлюбній житті» [4, с. 109] зазначає, що жінку скандал не портить, а освіжає. Вона скандалить і живе. А чоловік скаже: «Щоб ти подох!» – він тут же виконує.

В розповіді «Больничный коридор» описано мовне поведіння двох медсестер, які змагаються в мовній агресії по відношенню одна до одної. По діалогу жінок можна вивчати тактику інвективної стратегії ведення конфлікту. Конфлікт починається з критичного зауваження: *Ви така нервна*, це твердження однієї медсестри повністю заперечується другою, кожна намагається на свій, в ході ведуться докази: *Ви кричите. А чого ж я вдрогнула?*; нападаюча і обороняюча сторони міняються ролями; використовуються звичайні інвективи з зменшеною лексику (*псих-канцероген*; *Хто ще тобі «ти» скаже?* *Крім мене, шепотом правду в рожу-мат?*; *Патлы торчат, ... из рта разит болотом*), по-жіночому витримані інвективи-порівняння з тваринами: *Ви нервна, як собака-шниц*; *А ти нервна, як жеребець на переезді, куриний помёт*; інвективи з області музики (*шея, як аккордеон*; *зуби шатаються, як клавіши*); потім починаються загрози (*Я тобі виверну нос*; *а я тобі видавлю очі*; *зубів зараз не буде*; *Тебе коли в останній раз стулом грівали?*; *Тільки дотронуся – виверну педикюр*). Все це закінчується дракою і взаємною перев'язкою.

Для вираження агресії з-за покупки незручних туфель героїня розповіді «Прохожая» [4, с. 193] використовує бранну лексику (*сволочь*) і прокляття: *Щоб у неї стільки волос випало, скільки вона мені неприємностей зробила!*. В ній комічно поєднуються відкритість в спілкуванні з перехожим і агресивність по відношенню до продавця туфель.

В одному з розповідей серії «Історія вкратці» [Там же, с. 267] героїня представляє конфліктно-маніпуляторський підтип конфліктного типу мовного поведіння людини [2]. Він орієнтований на комунікацію, в ході якої один з учасників спілкування бачить в своєму співрозмовнику об'єкт маніпуляції. Маніпулятор самостверджується, ставляючи співрозмовника в конкретній ситуації спілкування на нижню по порівнянню з собою статусну позицію. Він не відчуває поваги до адресату свого висловлювання, вважаючи його істотою, менш розвиненою. Домінуюча установка в мовному поведінні подібної мовної особистості – нав'язування свого висловлювання. В ході спілкування маніпулятор проявляється в настановках, порадах, диктанті, а крім того, в манері, задавши питання, не дослухавши відповіді на нього або ж самому дати відповідь, в безцеремонній зміні теми шляхом перебивання співрозмовника. Героїня розповіді М. Жванецького звикла видавати всім вказівки, її свідомість працює не гірше машини-автомата:

– Не робіть цього!..

– Цей клей не витримає!..

- *Здесь плохо стригут!..*
- *Вы напрасно это сделали!..*
- *Вы здесь пропадёте!..*
- *Америка не для вас!..*
- *Вас там не вылечат!..*
- *Немедленно переезжайте!..*
- *Машина ничего, но вы разоритесь на ремонте...*
- *Уберите ребёнка, ему этого нельзя...*

В рассказе «Ругань по-русски» [Там же, с. 245] М. Жванецкий описывает возможный выход из конфликтных ситуаций в семейной жизни: муж-немец и жена-русская общаются по-английски, поэтому никогда не ругаются. Перед тем как высказаться, оба долго думают.

После выявления языковых, психологических и коммуникативных особенностей женской речи в представлении М. Жванецкого интересно сопоставить их с определёнными наукой гендерными особенностями женщин с целью выявления специфики авторской оценки представительниц слабого пола.

В качестве психологических особенностей женщин, проявляющихся в их коммуникации, исследователи обычно называют экстравертность, свободное выражение эмоций, желание поделиться чувствами, коллективизм, дружелюбность, заботливость, сочувствие к другим людям и желание им помочь, потребность в помощи окружающих, активность, ситуативность в области морали [1]. К коммуникативным навыкам женщин чаще всего относят взаимозависимость, предпочтение партнёрского общения, попытки сократить дистанцию между собеседниками, социальную ориентированность, эмоциональность, желание поддерживать гармоничную атмосферу общения, умение отказываться от своих взглядов, эмоциональное поведение в конфликтной ситуации. Наконец, языковыми особенностями женщин являются большая способность в области языковых навыков, не прямое высказывание желаний в виде вопросов, доминирование прилагательных, наречий, актуализаторов (*так, ты что?*), сигналов обратной связи, вежливых слов, использование неточного названия предметов (*эта штучка*), преобладание слов со значением неуверенности (*наверное, кажется*). Д. Дейда [3] дополняет этот список следующими психологическими особенностями женщин:

1) раскрепощение чувственности (вышибающие слезу сериалы, сентиментальные романы, душевные беседы с друзьями – судьба женственных; они жаждут испытать любовное томление, а если оно все не приходит, утешают себя шоколадом, тортиком или просмотром мелодрамы);

2) испытание на прочность способности мужчины сохранять спокойствие в любых ситуациях (испытания эти могут принимать форму упреков, провокаций, попыток смутить его ум); в такие минуты женщине не хватает уверенности, что её любят; упрёки женщин – свидетельство того, что целостность мужчины раскололась, что мужчина утратил по ходу жизни осознанность и сердечность;

3) легкомысленное отношение к обещаниям (когда вы слышите от женщины «ненавижу», следует знать, что это отражение мимолетной волны сиюминутного настроения);

4) открытость в ответ на похвалу (женщине нужен не вызов, а поддержка и одобрение);

5) интуиция, ощущение тонких энергий, непроявленного плана бытия;

6) желание оставить всякое планирование, не указывать мужчине, что ему следует делать, но расслабиться и сдаться на волю потока, зная, что ее спутник позаботится обо всем остальном;

7) страх женщины открыться любви заставляет её страдать от внутренней опустошенности, а это побуждает его «наполняться» едой, болтовней и бессмысленными покупками;

8) глубинная красота зрелой женственности сияет мягким светом, пробуждает сознание, умиротворяет душу, даёт внутреннее освобождение, способна управлять событиями;

9) для женщины её мужчина незаменим;

10) для развития своей женственности женщине следует раскрепоститься: петь, танцевать, смеяться, общаться с подругами.

Сопоставление данного списка черт с особенностями психологии женщин в рассказах М. Жванецкого позволяет отметить следующее:

1) автор сборника рассказов «Женщины» подтверждает мнение учёных о том, что женщины – в большей степени, чем мужчины, экстраверты, более эмоциональны, более склонны к коллективизму, заботливы, стремятся помочь и ожидают поддержки от других, активны, социально ориентированы; в конфликтной ситуации ведут себя эмоционально; им свойственна ситуативность морали; они раскрепощены чувственно, испытывают мужчин на прочность, обладают более тонкой интуицией; глубинная женственность даёт умиротворение и свободу;

2) новыми чертами психологии женщин по сравнению со списком черт, предложенных исследователями коммуникации, у М. Жванецкого являются разнообразие психологических типов женщин, поддержка мужчины и руководство им в совместной жизни, парадоксальная женская логика, изобретательность, стремление найти в мужчине опору в жизни, особенности менталитета русских женщин.

Перспективным направлением исследования концепта *женщина* в гендерном аспекте является исследование представления о женщине на материале текстов других авторов, а также изучение языковых средств создания женских образов.

Библиографические ссылки

1. **Бацевич Ф. С.** Основы комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. **Горелов И. П.** Основы психолінгвістики / И. П. Горелов, К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2001. – 304 с.
3. **Дейда Д.** Путь настоящего мужчины / Д. Дейда. – К. : София, 2004. – 107 с.
4. **Жванецкий М. М.** Женщины / М. Жванецкий. – М. : Эксмо, 2013. – 352 с.
5. **Кирилина А.** Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Отеч. зап. – 2005. – № 2. – С. 6–9.
6. **Космеда Т. А.** Розбудова гендерної лінгвістики: вчення Л. Булаховського / Т. А. Космеда // Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда [та ін.]; за наук. ред. проф. Т. А. Космеда. – Х. : Дрогобич, 2014. – С. 41–48.
7. **Маслова В. А.** Лингвокультурология : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
8. **Серебрянская В. Н.** Гендер в социальной коммуникации / В. Н. Серебрянская // Вестн. Волгоград. госун-та. Сер. 7 : Философия. – 2011. – № 1 (13). – С. 148–151.
9. **Словарь гендерных терминов** / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация XXI век. – 2002. – 256 с.
10. **Таннен Д.** Ты меня не понимаешь! Почему женщины и мужчины не понимают друг друга / Д. Таннен. – М. : Вече ; Персей ; АСТ, 1996. – 431 с.

Надійшла до редколегії 03.02.15

УДК 811.161.2'58

Ю. П. Майданюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

СЕМАНТИЧНИЙ ОБСЯГ ІМЕННИКОВИХ СЛОВОНАЗВ ПРЕДМЕТНИХ ДЕНОТАТИВ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ МОВЛЕННЯ (на прикладі творів Л. Денисенко та Н. Гербіш)

Розглянуто ключові питання, пов'язані з функціональною реалізацією природи повнозначного слова крізь призму денотативного спрямування на прикладі текстів художнього стилю. Окреслено зміст категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* як виразника семантичного обсягу номінації денотата. Розглянуто параметри експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових слівоназв. З'ясовано семантичний обсяг іменникових слівоназв у творах Л. Денисенко й Н. Гербіш. Доведено функціональні можливості категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* відображати особливості художнього стилю мовлення.

Ключові слова: денотат, семантичний обсяг, автосемантизм, синсемантизм, художній стиль.

Майданюк Ю. П. Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского. **СЕМАНТИЧЕСКИЙ ОБЪЕМ СУБСТАНТИВНЫХ НАИМЕНОВАНИЙ ПРЕДМЕТНЫХ ДЕНОТАТОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ СТИЛЕ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Л. ДЕНИСЕНКО И Н. ГЕРБИШ)**

Рассмотрены ключевые вопросы, связанные с функциональной реализацией природы знаменательного слова сквозь призму денотативного направления на примере текстов художественного стиля. Определено содержание категории *автосемантизм* / *синсемантизм* как выразителя семантического объема номинации денотата. Рассмотрены параметры экспликации / конкретизации семантического объема субстантивного наименования. Выяснен семантический объем субстантивных наименований в произведениях Л. Денисенко и Н. Гербиш. Доказаны функциональные возможности категории *автосемантизма* / *синсемантизма* отражать особенности художественного стиля речи.

Ключевые слова: денотат, семантический объем, автосемантизм, синсемантизм, художественный стиль.

Maidaniuk Y. P. Vinnytsya State Pedagogical University named after M. Kotsybinskiy. **SEMANTIC CONTENT OF THE REFERENTS NOMINATION OF THE ARTISTIC STYLE (BASED ON WORKS WRITTEN BY L. DENYSENKO AND N. GERBISH)**

The article deals with the diverse nominative phenomena of the extralinguistic reality which gives opportunity to develop the theory of division of meaningful words into authosemantic and synsemantic. The aim of research is to demonstrate the peculiarities of the semantic content of the substantival referents of the object nomination in artistic style of speech. The investigation deals with the content of the authosemantics and synsemantics categories as an indicator of the semantic content of the referents nomination; considered parameters of explication/ concretization of the semantic content of the referents nomination; clarified the semantic content of the referents nomination in works written by L. Denysenko and N. Gerbish; proved the functional possibilities of the category of the authosemantics and synsemantics to reflect the peculiarities of the artistic style of speech, that is the usage of tools of this style and filling the texts with emotional and accentuational content. It is proved that adjective nominations of the attributive referents have a great functional capacity in the process of the widening the semantic content of the nouns as referents nominations. The investigation of the nouns nominations of the objectival referents based on the works of artistic style which is proved the capacity of this nominations to widen the semantic content with the help of determined elements in the special functional.

Key words: referent, semantic content, authosemantics, synsemantics, artistic style.

Постановка наукової проблеми. Природа повнозначного слова обумовлює його властивість виконувати номінативну функцію. Номінування явищ позамовної дійсності має неоднорідний характер вияву в мові: іменникові слівоназви познача-

ють предметні денотати, дієсловні – процесуальні денотати, прикметникові – атрибутивні, прислівникові – адвербіальні. Ця функція дає можливість говорити про повнозначні й неповнозначні слова, крім того, розвинути теорію про поділ повнозначних слів на автосемантичні й синсемантичні, а також інформативно недостатні слова. Н. Іваницька з цього приводу стверджує: «Повнозначне слово в аспекті вивчення його номінативної природи й здатності називати денотат розглядаємо як основну мовну одиницю, здатну акумулювати складну й суперечливу наукову проблематику, що стосується слова» [8, с. 126].

Повнозначне слово виконує свої функції, ґрунтуючись на граматичних категоріях. Примітно, що такий процес відбувається переважно на основі словозміни чи словотворення, наприклад категорії роду, числа і відмінка. Однак функціональний план повнозначного слова при цьому залишається маргінальним. Заслуговує на увагу думка О. Бондарка, який визначає «три рівні опису категорій, для кожного з яких характерний власний план граматичного узагальнення і граматичної абстракції: 1) рівень абстракції граматичної системи; 2) рівень репрезентації абстрактної граматичної системи; 3) рівень функціонування граматичних одиниць у складі висловлень у тексті» [1, с. 61]. Ідеться не лише про номінативну функцію повнозначного слова, а й про її зображення в певних синтагматичних і комунікативних умовах.

Справедливим вважаємо твердження А. Загнітка: «Загалом погоджуючись із віднесенням парадигми граматичної категорії і парадигми частини мови до першого рівня абстракції – рівень абстрактної граматичної системи мови, парадигми лексеми – до рівня репрезентації парадигматичних систем абстрактно-граматичного рівня в лексиці, словоформи як компонента лексемної парадигми – до рівня функціонування граматичних одиниць у складі висловлення, необхідно підкреслити синкретизм парадигматики мовної категорії. Вона охоплює потенціали функціональної спрямованості та функціональної орієнтованості окремих мовних форм» [5, с. 27]. Тут автор зазначає про функціональну спрямованість граматичних категорій (автосемантизму / синсемантизму) у певних синтагматичних умовах у поєднанні із рівнями абстрактної та репрезентативної систем, що становить складну й неоднозначну наукову проблематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд проблеми різноплановості вияву дійсності в мові знаходимо в працях таких учених світового рівня, як: Р. Якобсон, В. Матезіус, В. Брендал, Х. Харріс, Л. Щерба, В. Виноградов. Провідні українські граматисти, які більшою чи меншою мірою вивчали у своїх роботах природу повнозначного слова, В. Німчук, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Н. Л. Іваницька та Н. Б. Іваницька, О. Селіванова та ін.

Мета нашого дослідження – продемонструвати особливості семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів у художньому стилі мовлення. Досягнення мети потребує виконання ряду **завдань**: 1) окреслити зміст категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* як виразника семантичного обсягу номінації денотата; 2) розглянути параметри експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв; 3) з'ясувати семантичний обсяг іменникових словоназв на матеріалі творів Л. Денисенко й Н. Гербіш; 4) довести функціональні можливості категорії *автосемантизму* / *синсемантизму* відображати особливості художнього стилю мовлення.

Розвідку виконано на **матеріалі** іменникових словоназв предметних денотатів із роману «Відлуння: від загиблого діда до померлого» Л. Денисенко та літературно-художнього видання «Теплі історії до кави» Н. Гербіш (200 одиниць).

Виклад основного матеріалу дослідження. За основу роботи взято теорію про граматичну категорію *автосемантизму* / *синсемантизму*. На сучасному етапі

розвитку мовознавчої науки цю тему розробляє професор Н. Л. Іваницька. Автосемантичну словоназву денотата визначають як здатність лексеми своїм фонемним складом номінувати денотат. Синсемантична словоназва денотата відповідно не здатна своїм фонемним складом виконувати номінативну функцію. Отже, автосемантична словоназва не потребує додаткових мовних засобів вираження її сутності. Однак «другорядні» елементи можуть бути вжиті разом зі словоназвою даного типу. У такому разі йдеться про конкретизацію семантичного обсягу автосемантичної словоназви предметного денотата. Синсемантичні словоназви мають потребу в поєднанні з іншими словоназвами (іменниковими, прикметниковими чи іншими засобами), а тому вживання їх окремо призводить до нечіткості висловлювання, що суперечить інформативним і комунікативним цілям висловлювання.

Семантичний обсяг іменникових словоназв предметів – явище динамічне, що зазнає наповнення, видозмін і конкретизацій у певних функціонально визначених умовах. Переважно такі обставини іманентно притаманні словоназві за рахунок денотатно-номінативної функції. Ряд попередніх досліджень [6–9] дає змогу визначити засоби, які використовують для експлікації / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів: 1) повнозначне слово: а) автосемантична словоназва предметного денотата; б) синсемантична словоназва предметного денотата; в) прикметникова словоназва атрибутивного денотата; 2) службові слова; 3) частина речення; 4) прийменниково-іменникові конструкції.

Художній стиль є носієм мовно-естетичних знаків національної культури, тому має широку сферу застосування. Це індивідуальна й колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта.

Основне призначення художнього стилю – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки.

Головними ознаками художнього стилю є образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображуваність (конкретно-чуттєве живописання дійсності – людей, природи, явищ, понять, якостей, властивостей). Такі ознаки можуть реалізовуватися за допомогою художніх засобів: епітетів, метафор, порівнянь, метонімії тощо, вони первинно мають мовний характер, оскільки ґрунтуються на процесах, які відбуваються в мові. Так, епітетизація відбувається на основі розширення / конкретизації семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів: *стол*ик (який?) *сусідній*, *відчуття* (яке?) *радісне*.

Найчастіше іменникова словоназва предметного денотата (і синсемантична й автосемантична) динамізує свій семантичний обсяг за допомогою повнозначного слова або словосполучення. Наприклад: ...*розумна Дора швидко вирішила мою проблему щодо стилю поведінки* [3, с. 101]. *Проблема* – автосемантична словоназва предметного денотата, семантичний обсяг якої конкретизується в цьому випадку за допомогою словосполучення *щодо стилю поведінки*. Словоназва й додатковий компонент вступають у підрядні зв'язки *проблема* (яка?) *щодо стилю поведінки*. Така структура подібна до конструкції розширення семантичного обсягу синсемантичної чи конкретизації автосемантичної іменникової словоназви за допомогою прикметникової словоназви атрибутивного денотата. Яскраво представлений такий тип конкретизації семантичного обсягу іменникової словоназви предметного денотата у реченні: *лист Манфреда прикрашали хлібні крихти та палтуса́ча кістка, цей натюрморт нагадував мені скаженого птаха з ви́ряченими очима та коротесенькими крильця́ми* [Там само, с. 125]. Більшість іменнико-

вих слівоназв цієї структури належать до автосемантичних – **крихти, кістка, птах, очі, крильця**. Семантичний обсяг розширюється прикметниковими словоназвами атрибутивних денотатів відповідно: *хлібні, палтуса, скажений, вирячені, коротесенькі*. Однак іменникова словоназва **лист**, на нашу думку, належить до синсемантичних, що обумовлено традиційною категорією багатозначності лексем. Саме за допомогою експлікатора семантичного обсягу – повнозначного слова (власні назви вважаємо автосемантичними) – розуміємо, що йдеться про вид письмової комунікації – листування. Словоназви вступають між собою в означальні зв'язки: **лист** (який? чий?) *Манфреда*.

Конструкції описаного типу динамізації семантичного обсягу зустрічаємо часто і в іншого автора: *Здавалося, що пронизливий вітер із осінньої нью-йоркської набережної пробрався під комір пальта, поміж петлями вовняного шарфа, під улюблену поторсану кофтинку й дістався самого серця* [2, с. 63]. У реченні конкретизовано автосемантичні іменникові словоназви предметних денотатів – **вітер, комір, петлі, кофтинка** – переважно за допомогою прикметникових словоназв атрибутивних денотатів – *пронизливий, улюблену, поторсану*; а також через слова й словосполучення, що виконують аналогічну функцію й за структурою є неузгоджено-означальними – *із осінньої нью-йоркської набережної, пальта, вовняного шарфа*. Так, помічено, що виявлені закономірності розширення (процес притаманий синсемантичним іменниковим словоназвам предметних денотатів) чи конкретизації (що стосується автосемантичних) семантичного обсягу притаманні художньому стилю загалом.

Наведений матеріал доводить, що динамічні процеси семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів обумовлюють художній засіб епітеїзації тексту, дають змогу розширити зображуваність та наповнити емоційно-експресивним складником реченнєвої структури. Пор.: *У велике прозоре горня насипаєш подрібнених горішків – зовсім трішки* [2, с. 72] і *У горня насипаєш горішків, зовсім трішки*.

Оскільки художній стиль не обмежений штампами, певними мовно-мовленнєвими засобами, у ньому розширення / конкретизація семантичного обсягу словоназв може реалізуватися й за допомогою частин речень (підрядних означальних), а подекуди й цілими реченнями: *Секретарка, схожа на сіру чаплю завдяки своїм тоненьким ніжкам у дивних панчохах кольору осуги, довгому носу та сірому костюму, люб'язно провела мене до її кабінету* [3, с. 101]. **Секретарка** – автосемантична словоназва предметного денотата, адже здатна своїм фонемним складом номінувати денотат. У цьому випадку семантичний обсяг конкретизується за допомогою підрядної означальної частини реченнєвої структури, що залежить від виявленої словоназви.

Наведемо такий приклад: *Софія пришивдишила крок і за кілька митей опинилася в затишному кафе, де пахло свіжозмеленою кавою, мигдалевим печивом і ваніллю* [2, с. 53]. Автосемантична іменникова словоназва **кафе** конкретизує свій семантичний обсяг через залежну від неї частину речення – *де пахло свіжозмеленою кавою, мигдалевим печивом і ваніллю*. Примітно, що саме в таких синтагматичних і комунікативних умовах вдається реалізувати образність (адже читач уявляє саме таке кафе, а не інше), естетику мовлення та конкретно-чуттєвий опис дійсності.

Особливим випадком конкретизації семантичного обсягу вважаємо такий, що реалізується за допомогою порівняльної конструкції: *Широка Київська траса перетворилася на вузьку дорогу, майже таку, як вуличка біля будинку її бать-*

ків у приватному секторі [Там само, с. 11]. *Дорога* – іменникова словоназва, обсяг семантики якої пізнаємо через порівняння – *майже така, як вуличка біля будинку її батьків у приватному секторі*. Такий спосіб трапляється рідше, ніж зазначені вище.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів здатен до розширення чи конкретизації, що яскраво зображено на прикладі художнього стилю мовлення. Саме описані процеси дають змогу застосовувати епітетизацію й метафоризацію як засоби наповнення тексту художністю, а також є невід’ємними мотивами реалізації ключових стильових особливостей.

Дослідження іменникових словоназв предметних денотатів на матеріалі текстів художнього стилю доводить здатність таких словоназв динамізувати семантичний обсяг за допомогою визначених елементів у певних функціональних умовах.

У ході дослідження проаналізовано 200 іменникових словоназв, із них 86 % випадків, у яких динаміка семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів обумовлює епітетизацію текстів. У кожному виявленому прикладі простежено емоційно-експресивне наповнення та розширення зображуваності об’єктивної дійсності.

Порушена проблематика може стати предметом наукових досліджень у вигляді статей, курсових, дипломних робіт та дисертацій.

Бібліографічні покликання

1. **Бондарко А. В.** Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 208 с.
2. **Гербіш Н.** Теплі історії до кави / Н. Гербіш. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2014. – 168 с.
3. **Денисенко Л.** Відлуння: від загиблого діда до померлого : роман / Л. Денисенко / пер. Г. Гузю. – Х. : Книж. клуб «Клуб сімей. дозвілля», 2012. – 320 с.
4. **Загнітко А. П.** Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : в 4 т. / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон НУ, 2012. – Т 1. – 402 с; Т 2. – 350 с; Т 3. – 370 с; Т 4. – 388 с.
5. **Загнітко А. П.** Сучасні лінгвістичні теорії : монографія / А. П. Загнітко. – Вид. 2-ге виправл. і доповн. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 912 с.
6. **Іваницька Н. Л.** Повнозначне слово в його проекції на денотат / Н. Л. Іваницька // Укр. мова. – 2006. – № 3. – С. 48–57.
7. **Іваницька Н. Л.** Повнозначне слово в синтаксисі: традиція й оновлені підходи / Н. Л. Іваницька // Граматики слов’янських мов: основи типологій і характерологій. Тематичний блок : матеріали 15-го Міжнар. з’їзду славістів (20.08.–27.08.2013 р.), Мінськ, Республіка Білорусь. – К., 2013. – С. 65–68.
8. **Іваницька Н. Л.** Семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата / Н. Л. Іваницька // Наук. зап. Сер. : Філологія. – Вінниця, 2014. – Вип. 19. – С. 126–133.
9. **Іваницька Н. Б.** Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мові : монографія / Н. Б. Іваницька. – К. : КНТУ, 2004. – 194 с.
10. **Селіванова О. О.** Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
11. **Селіванова О. О.** Концептуальний аналіз: проблеми та принципи / О. О. Селіванова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. : Лінгвістика. – Херсон, 2006. – Вип. 4. – С. 194–197.

Надійшла до редколегії 01.03.15

УДК 811.161.2'42

І. Г. Мірошниченко

*Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна*

ПРЕСУПОЗИЦІЇ ТА ІМПЛІКАТУРИ ЯК ЗАСОБИ СТИСНЕННЯ ТЕКСТУ В УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено проблему імпліцитності у стислих текстах українського мас-медійного дискурсу, а саме проаналізовано пресупозиції та імплікатури у ролі семантичних компресорів прихованого змісту: суть таких явищ, їх функціонування і значення у конденсації. З'ясовано, що важлива властивість будь-якого повідомлення ЗМІ – існування за формальною структурою прихованої, тобто імпліцитної, вербально не вираженої, інформації. Серед ряду способів реалізації такої інформації є пресупозиції та імплікатури, значення яких виводиться на основі експліцитно виражених компонентів висловлювання, а також на основі попереднього досвіду і знань.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, стислий текст, імпліцитність, пресупозиції, імплікатури.

Мирошниченко И. Г. Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна. **ПРЕСУПОЗИЦИИ И ИМПЛИКАТУРЫ КАК СРЕДСТВА СЖАТИЯ ТЕКСТА В УКРАИНСКОМ МАСС-МЕДИЙНОМ ДИСКУРСЕ**

Исследована проблема имплицитности в сжатых текстах украинского масс-медийного дискурса, а именно проанализированы пресуппозиции и имплицатуры в роли семантических компрессоров скрытого содержания: суть таких явлений, их функционирование и значение в конденсации. Выяснено, что важное свойство любого сообщения СМИ – существование за формальной структурой скрытой, то есть имплицитной, вербально не выраженной, информации. Способами реализации такой информации наряду с другими являются пресуппозиции и имплицатуры, значение которых выводится на основе эксплицитно выраженных компонентов сообщения, а также на основе предыдущего опыта и знаний.

Ключевые слова: масс-медийный дискурс, сжатый текст, имплицитность, пресуппозиции, имплицатуры.

Miroshnichenko I. G. Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan. **PRESUPPOSITIONS AND IMPLICATURES AS MEANS OF COMPRESSED TEXT IN UKRAINIAN MASS-MEDIA DISCOURSE**

The aim of this article is to enlighten the role and functioning of presuppositions and implicatures as means of text condensation of Ukrainian mass-media discourse. Pragmatic presuppositions are the part of the background knowledge (or shared knowledge), presumed to be already known to the addressee and addresser. This knowledge is omitted without any damage for an adequate perception of verbal act. Because of the components which are known to participants of communicative act the text semantic structure is widened and at the same time the formal structure is decreased.

This paper deals with some peculiarities of conversational implicatures and their function in text condensation. The conversational implicatures are accounted for the contextually relevant meanings in a speech act. They are based on the context, associated maxims and Grice's Cooperative Principle. The interpretation of implicit meanings has in mind the deducing maximum of implicatures. It is a complex and mental process. The more implicatures are implicated in a sentence the more saturated with information it is. The success of communication act depends on both participants.

The self-descriptiveness of context is culminated by means of verbal communicative resources that have implicit meanings.

Presuppositions and implicatures enable to compress the mass-media texts by using shared knowledge of speaker/hearer, their cultural context, erudition, individual logic and thinking. These means of semantic assist in reducing efforts, time, space for making a text in mass-media. Further investigations should deal with analyses of other implicit constructions as means of condensation.

Key words: mass-media discourse, compressed text, implication, presupposition, implicature.

На початку ХХІ ст. у лінгвістиці активно відбувається дослідження проблем функціонування мови в різних сферах суспільного життя, розпочате ще в ХХ ст. Особливу увагу учених зосереджено на характеристиках мас-медійного дискурсу, який став центром наукових інтересів фахівців із лінгвістики, філософії і лінгвофілософії, соціології та соціолінгвістики, психології й психолінгвістики, журналістики та медіалінгвістики, теорії комунікації. Мас-медіа стали основним засобом впливу на свідомість людини та інструментом формування складників світогляду: моральних, культурних, політичних установок особистості. Дослідженнями особливостей мови у сфері мас-медіа займалися вітчизняні (М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, А. О. Капелюшний, О. Д. Пономарів) та зарубіжні вчені-лінгвісти (J. Aitchison, A. Bell, L. Manovich, F. Presbrey, A. Swaan, В. Г. Костомаров, С. І. Сметаніна, О. І. Соколова, Г. Я. Солганик та ін.). Сучасний інформаційний простір перевантажений, тому постає нагальна проблема раціональної подачі інформації, прагматичного підходу для її репрезентації споживачам. Саме тому першорядної актуальності в лінгвістиці набуває стиснення (конденсація) тексту та реалізація цього явища в конкретних жанрах ЗМІ.

Учені-лінгвісти, застосовуючи різні терміни для позначення явища стиснення тексту: «згортання», «компресія», «конденсація», однак у дефініціюванні суті цього мовленнєвого процесу: «Компрессия текста – преобразование исходного текста с целью придать ему более сжатую форму. Компрессия текста достигается путём опущения избыточных элементов высказывания, элементов, восполняемых из контекста и внеязыковой ситуации, а также путём использования более компактных конструкций» [7, с. 21]. Природа людини визначає прагнення економити зусилля в усьому, у тому числі й на передачу словесного повідомлення. На сучасному етапі досліджене постає чимале коло питань, що висвітлюють ті чи інші проблеми компресії (Е. Я. Алянська, Ш. Баллі, Ю. С. Бернадська, Н. С. Валгіна, О. П. Василевський, Т. Г. Винокур, Н. О. Гетьман, Т. ван Дейк, Б. П. Дюндик, Ю. М. Емдіна, М. В. Зеликов, Н. Г. Калашник, Л. М. Мурзін, О. І. Панченко, Л. В. Сахарний та ін.). Учені розглядають це явище на різних рівнях: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, семантичному, – але ми вважаємо, що проблема функціонування явища стиснення на рівні підтексту (тобто на рівні прихованої інформації) наразі мало досліджена в українській лінгвістиці, невіршеними залишаються багато питань, пов'язаних із семантичною компресією інформації в українському мас-медійному дискурсі. Тому *метою* нашої розвідки є аналіз конкретних засобів (пресупозицій та імплікатур) семантичної компресії прихованого змісту інформації висловлювання у стислих текстах ЗМІ.

Ми поставили собі завдання проаналізувати явище імпліцитності як засіб компресії тексту, а також дослідити суть, функціонування і роль пресупозицій та імплікатур у стислих текстах українських мас-медіа.

Проблема прихованих смислів у актах вербальної комунікації стала предметом активних міждисциплінарних досліджень, тому що імпліцитна інформація являє собою один із найважливіших елементів розуміння смислової структури тексту. «Определенная ... пропорция между явным и имплицитным является одним из аспектов функционирования языка, важной характеристикой рациональности построения речи, мерилем культуры речи» [2, с. 98].

У сучасній лінгвістиці інформацію, що міститься у тексті (усному чи письмовому), поділяють на формально виражену, явну – експліцитну – та формально не виражену, приховану, але наявну в конкретному мовленнєвому акті, тобто імпліцитну [3, с. 173]. Учені стверджують, що підвалини для вивчення імпліцитного у мов-

ленні заклала стаття російського вченого С. О. Карцевського «Про асиметричний дуалізм лінгвістичного знака» (1929). Концепцію імпліцитного активно розробляли у філософії Ш. Баллі, Г. Райл, М. М. Бахтін, Л. С. Виготський та ін., а потім вона набула застосування у лінгвістиці (Н. Д. Арутюнова, В. Х. Багдасарян, І. Беллерт, В. Г. Гак, І. Р. Гальперін, К. А. Долинін, Х. Дж. Філлмор, Л. Карттунен, І. М. Кобозєва, М. В. Нікітін, О. О. Потебня та ін.). Експліцитна інформація виражається вербально: лексичними, граматичними, синтаксичними засобами, а імпліцитну адресат виводить із значень наведених одиниць з урахуванням конкретної ситуації, регістру та контексту спілкування. Так, за І. В. Арнольд, «імплікація в широкому смислі – це наявність у тексті вербально не виражених, вгадуваних адресатом смислів» [1, с. 148]. Адресат домислює і розширює сприйняте, спираючись на експліцитну інформацію, мовну компетенцію, асоціації, пов'язані з життєвим досвідом та набутими знаннями, загальнонаціональний і особистий спільний для учасників мовленнєвого акту культурний фон, на власний психоемоційний стан та, врешті-решт, на ерудицію, індивідуальну систему логіки і мислення; в усній комунікації відтворенню прихованого змісту сприяють також міміка, жести, інтонація. Як бачимо, активність очікується від обох комунікантів – і адресанта, і адресата інформації. Імпліцитна інформація (разом з іншими засобами: лексичними, морфологічними, синтаксичними) сприяє стисненню інформації: за її допомогою зменшується структурно-кількісний склад висловлювання. Підвищення інформативності висловлювання та скорочення формальної структури (компресія) досягається за допомогою мінімуму вербально виражених комунікативних ресурсів, що містять приховані смисли.

Учені розрізняють різні види імпліцитного змісту: текстовий імпліцитний зміст, який відповідає явно вираженим комунікативним намірам мовця; підтекстовий імпліцитний зміст, який не потребує обов'язкового сприйняття його адресатом, однак запланованого мовцем; притекстовий імпліцитний зміст, який може бути виведений із повідомлення, але не був запланований відправником тексту [3, с. 174–175]. До імпліцитних конструкцій лінгвісти зараховують пресупозиції, пропозиції, імплікатури, початкове передбачення запитання, вставні компоненти.

Пресупозиції відіграють важливу роль у продукуванні та сприйманні висловлювання як у комунікативному плані, так і в прагматичному. Наразі серед учених не існує єдиної думки щодо визначення цього явища. Так, Г. Хадсон визначає пресупозицію як те, що сприймається як правдиве твердження у реченні, яке підтверджує інша інформація [8, с. 321]; пресупозиції стосуються знань, які і мовець, і слухач не підтверджують експліцитно у мовленнєвому акті, але передбачають як попередній досвід, відомий обома сторонам комунікації. О. В. Падучева однією з ознак прагматичної пресупозиції вважає «элемент общего знания говорящего и слушающего» [5, с. 101]. С. К. Левінсон підкреслює, що однією з важливих властивостей пресупозиції інформації є збереження останньої під час перетворення речення на заперечне або питальне [9, с. 186]. У реченні *Петро припинив пити каву вранці* пресупозиція – *Петро якийсь період пив каву вранці* – залишається сталою в разі заперечної та питальної модальності висловлювання: *Петро не припинив пити каву вранці; Петро припинив пити каву вранці?*

Пресупозиція сприяє стисненню висловлювання. Більшість учених сходяться в тому, що пресупозиції – це не виражений вербально компонент смислу тексту, який містить «фонові знання», відомі учасникам мовленнєвого акту і опущені без шкоди для адекватного сприймання висловлювань. Отже, речення з пресупозиціями формально фрагментарні, бо не несуть у своїй структурі вербальне вира-

ження попереднього досвіду, але при цьому вони сприймаються як фактично та інформаційно повні завдяки загальному фонду знань учасників комунікативного акту. За рахунок імплікування компонентів, які здаються учасникам мовленнєвого акту легкими для відтворення зі змісту експліцитних компонентів, смислова і змістова структура тексту розширюється, у той час як формальна зменшується: 1) *РФ позбавили права голосу в ПАРЄ* (tsn.ua, 29.01.2015) << пресупозиція: РФ мала право голосу в ПАРЄ; 2) *На виборах у Греції перемогли ліві* («Газета по-українськи» від 30.01.2015) << пресупозиції: у Греції є ліва партія, яка брала участь у виборах; у Греції відбулися вибори; 3) *США скасували деякі санкції щодо Криму* («Газета по-українськи» від 31.01.2015) << пресупозиція: існують санкції щодо Криму; 4) *На Черкащині зняли з дрейфуючої крижини 25 рибалок* («Газета по-українськи» від 31.01.2015) << пресупозиція: на Черкащині дрейфувала крижина з рибалками.

Інша імпліцитна конструкція, що сприяє стисненню інформації – імплікатура дискурсу. Поняття імплікатури вперше зустрічаємо у роботі Герберта Пола Грайса «Логіка і мовленнєве спілкування» («Logic and Conversation»), у якій відомий філософ мови, засновник теорії імплікатур розмежував те, що говориться, і те, що мається на увазі. Серед імплікатур учений виокремив два різновиди: конвенційні (conventional implicatures) та неконвенційні (імплікатури дискурсу, або комунікативні імплікатури, – conversational implicatures). Значення конвенційних імплікатур виводиться із лексичних значень слів та словосполучень, які входять у повідомлення, – цим вони схожі на пресупозиції. Г. П. Грайс назвав імплікатурами дискурсу або комунікативними імплікатурами (conversational implicatures) такі смислові компоненти повідомлення, які реципієнт виносить із контексту спілкування завдяки знанням комунікативних постулатів і конвенцій спілкування. Це такий прагматичний компонент змісту, який адресат виводить на основі експліцитних складників, але на відміну від пресупозицій це менш стабільний компонент, оскільки може зникати або подавлятися під дією контексту; він дійсний лише для певного контексту. Імплікатури називають смисловими висновками, на відміну від логічних висновків (entailments) [9, с. 174].

За Г. В. Черновим, імплікатура пов'язана з чотирма взаємозалежними, але в той же час чітко відмінними явищами: 1) семантико-смисловою структурою усієї попередньої частини повідомлення – мовним висновком; 2) компонентами змісту довгострокової пам'яті (тезауруса знань про світ) – тезаурусним висновком; 3) факторами ситуативного контексту повідомлення – ситуативно-дейктичним висновком; 4) соціально-рольовими характеристиками адресанта і адресата – прагматичним висновком [6, с. 52]. Доходячи таких висновків з повідомлення, адресат користується постулатами (максимами) мовленнєвого спілкування, що входять до принципу кооперації, охарактеризованого Г. П. Грайсом [4, с. 222]. Імплікатури мають значний компресивний потенціал. Розглянемо такі приклади зі ЗМІ: 1) *До стаціонару – зі своїм ліжком?* («Голос України» від 23.01.2014) << імплікатури: у лікарні не вистачає ліжок; лікарня не може забезпечити хворих ліжкомісцями; сфера медицини погано фінансується; лікарня зубожіла; 2) *Криваві ріки напередодні Різдва* («Україна молода» від 6.01.2015) << імплікатури: бойові дії не припиняються навіть на свята; багато загинув і поранених; гинуть військові і мирні жителі; свято не стало перепорою для військових дій; 3) *На столичній залізниці впроваджено безпрецедентні заходи безпеки* (tsn.ua, 2.02.2015) << імплікатури: перевірки на залізниці; наразі на залізниці працює багато представників МВД; перевірки документів; на залізниці шукають зброю, вибухівку. Як бачимо з наведе-

них прикладів, інтепретація стислого повідомлення передбачає виведення якомога більшої кількості імплікатур і співвідношення їх із ситуацією мовлення та принципом кооперації, тобто сприймання такого висловлювання – складний інтелектуально-психічний процес. Чим більшу кількість імплікатур приховує кожне речення, тим насиченішим інформаційно буде висловлювання в цілому, тим ширша картина дійсності постане перед реципієнтом. І правильно буде зауважити, що успішність комунікації однаковою мірою в цьому випадку буде залежати і від адресанта, і від адресата. Навіть продуцент повідомлення не може чітко передбачити кінцеву кількість імплікатур, які виведе реципієнт. Отже, імплікатури розширюють формальну структуру повідомлення на смисловому та інформаційному рівні, а адресант при цьому витрачає мінімум зусиль. Такий прийом передачі інформації найбільш затребуваний у сфері мас-медіа, тому що дозволяє максимально зекономити площу, час, зусилля для передачі повідомлень.

На основі нашого дослідження можемо зробити висновок, що українські мас-медійні тексти підпорядковуються одному з основних законів мови – закону економії мовленнєвих зусиль і засобів. Важливою властивістю будь-якого повідомлення є існування за формальною структурою прихованої, тобто імпліцитної, формально не вираженої, інформації. Способом існування такої інформації є пресупозиції та імплікатури, значення яких виводиться на основі експліцитно виражених компонентів висловлювання, а також на основі попереднього досвіду і знань, загальнонаціонального і особистого спільного для учасників мовленнєвого акту культурного фону, ерудиції, індивідуальної логіки і мислення, міміки, жестів, інтонації (трьох останніх – в усній комунікації). Мас-медійний текст здатен змалювати широку картину дійсності, якщо в ньому використано речення з великою кількістю пресупозицій та імплікатур. Отже, пресупозиції та імплікатури сприяють стисненню тексту та інформації, допомагають економити зусилля, час, площу, уникати будь-якої відомої або надмірної інформації. Подальшу перспективу наших наукових пошуків ми бачимо в дослідженні явищ таких імпліцитних конструкцій, як пропозиції, початкове передбачення запитання, вставні компоненти та аналіз їх ролі у стисненні мас-медійних текстів.

Бібліографічні посилання

1. **Арнольд И. В.** Стилистика. Современный английский язык : учебник для вузов / И. В. Арнольд. – 4-е изд., исправл. и дополн. – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
2. **Багдасарян В. Х.** К вопросу об имплицитном в языке / В. Х. Багдасарян // Философия и методологические вопросы науки. – Ереван, 1977. – С. 96–103.
3. **Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доповн. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
4. **Грайс Г. П.** Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Прагмалингвистика. Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. XVI. – С. 217–237.
5. **Падучева Е. В.** Понятие презумпции в лингвистической семантике / Е. В. Падучева // Семиотика и информатика. – М., 1977. – Вып. 8. – С. 91–125.
6. **Чернов Г. В.** Контекстно-свободная и контекстно-связанная имплицативность и проблема переводимости / Г. В. Чернов // Текст и перевод. – М., 1988. – С. 51–63.
7. **Швейцер А. Д.** Перевод и лингвистика: газетно-информационный и военно-публицистический перевод / А. Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 280 с.
8. **Hudson G.** Essential Introductory Linguistics / G. Hudson. – N. Y. : Blackwell, 2000. – 533 p.
9. **Levinson S. C.** Pragmatics / S. C. Levinson. – Cambridge: Cambridge University press, 1983. – 420 p.

Надійшла до редколегії 18.02.15

УДК 811.112.2'25+81.112.2'36

Л. Ф. Пономарева

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ СРЕДСТВАХ ВЫРАЖЕНИЯ МОДАЛЬНОСТИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ КАК ОДНОМ ИЗ АСПЕКТОВ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В КАНДИДАТСКОМ СЕМЕСТРЕ

Рассмотрены лексико-грамматические средства выражения модальности в немецком языке и лексико-грамматические способы перевода модальных глаголов, модальных слов и грамматических конструкций, имеющих модальное значение, в научно-технической литературе как один из аспектов обучения немецкому языку аспирантов. Сделан вывод о том, что знание лексико-грамматических средств выражения отношения к высказываемому дают возможность при чтении научно-технического текста правильно понять точку зрения автора, поскольку в тексте находят свое отражение все аспекты модальных отношений, внутренние и внешние.

Ключевые слова: специальный текст, модальность, аспекты модальных отношений, средства выражения, способы перевода.

Пономарева Л. Ф. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОДАЛЬНОСТІ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЯК ОДНОМУ З АСПЕКТІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ У КАНДИДАТСЬКОМУ СЕМЕСТРІ

Розглянуто лексико-граматичні засоби вираження модальності в німецькій мові та лексико-граматичні способи перекладу модальних дієслів, модальних слів та граматичних конструкцій, що мають модальне значення, у науково-технічній літературі як один з аспектів навчання німецької мови аспірантів. Зроблено висновок про те, що знання лексико-граматичних засобів вираження ставлення до висловлюваного, дає змогу в ході читання науково-технічного тексту, правильно зрозуміти позицію автора, оскільки у тексті відображаються всі аспекти модальних зв'язків, внутрішні та зовнішні.

Ключові слова: спеціальний текст, модальність, аспекти модальних зв'язків, засоби вираження, способи перекладу.

Ponomareva L.F. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **TO THE PROBLEM OF LEXICAL AND GRAMMATICAL MEANS OF EXPRESSING MODALITY IN THE GERMAN LANGUAGE AS ONE OF THE ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN THE PROCESS OF TRAINING CANDIDATES OF SCIENCE**

The selection of the teaching language material is of great importance for all kinds of educational establishments at all levels of teaching. The language material selection for teaching post-graduate students sets two main goals: to learn how to read the literature on technical sciences and to acquire the speaking and listening skills within the communication on the professional matters.

The aim of the article is to analyze lexical and grammatical means of expressing modality in the literature on technical sciences in German and the ways of their translating. Basing on the aim of the research, it is necessary to solve the following problems: 1) to distinguish the means of expressing modality in the literature on technical sciences; 2) to define the role of lexical and grammatical means of expressing modality in a special text; 3) to identify the means of expressing modality which are the most difficult to translate and to understand in the text; 4) to give some recommendations as to developing and improving the skills of translating and using the means of expressing modality in speech. Knowing lexical and grammatical means of expressing the attitude to what is being said enables the speaker while reading the text on technical sciences to understand the author's point of view, because all the aspects of modal attitude, both external and internal, are reflected in the text. More extensive studying of modality meets the aims and tasks of communicatively oriented teaching foreign languages.

Key words: special text, modality, aspects of modal attitude, means of expressing, ways of translating.

Как известно, отбор языкового материала для обучения имеет очень важное значение для всех видов учебных заведений и на всех этапах обучения. Отбор языкового материала при изучении иностранного языка в аспирантуре преследует две основные цели: научиться читать научно-техническую литературу и овладеть навыками говорения и аудирования в пределах осуществления коммуникации по темам специальности.

При обучении в аспирантуре языковой материал делится на новый и уже известный, знания которого необходимо углубить и расширить. Изучение средств выражения модальности в немецком языке в школьных и вузовских программах в основном ограничивается изучением модальных глаголов. Они относятся к ключевым темам повторительного курса при обучении в аспирантуре и включаются в тему «Пассив», основательно прорабатываемую как во время повторительного, так и основного курсов. Кроме модальных глаголов обычно изучаются способы перевода конструкций *haben*, *sein+zu+Infinitiv*. Другие средства выражения модальности, а именно модальные слова и словосочетания, а также модальные глаголы с *Infinitiv I* и *II* для выражения различной степени вероятности и *Futurum II*, не получают достаточного внимания, как при обучении чтению и переводу научно-технической литературы, так и пониманию устной речи. В основном они не выделяются в отдельную группу, а изучаются при прохождении других тем.

В лингвистике существуют многочисленные работы, посвященные семантическим, морфологическим и синтаксическим особенностям средств модальности (В. Г. Адмони, Ш. Балли, А. В. Бондарко, Л. Р. Зиндер, Л. Е. Строева, Е. И. Шендельс, J. Buscha, U. Engel, J. Erben, G. Helbig, W. Jung, A. Weidner, H. Weinrich и др.). Для категории модальности характерны многогранность семантики и способов ее выражения, разнообразие отношений между формой и содержанием в процессе языкового функционирования. В. В. Виноградов рассматривал модальность как основную языковую категорию, которая присуща разным языкам и имеет специфические формы выражения в зависимости от системы конкретного языка [3, с. 57].

Несмотря на некоторые различия в оценке сущности и границ модальности, все исследователи считают, что модальность характеризует предложение в целом [1, с. 168; 2, с. 239; 3, с. 57; 7, с. 8; 8, с. 448; 9, с. 49]. Это позволяет рассматривать модальность как семантическую категорию, которая является признаком всего содержания сообщения, то есть модальные слова выполняют в составе предложения непосредственную лексическую функцию и необходимы для правильного и полного понимания высказывания, устного или письменного. Опираясь на понимание сущности модальности В. В. Виноградова, многие лингвисты выделяют три аспекта модальности: внутреннюю модальность, отношение субъекта действия к действию, которое он осуществляет, внешнюю, объективную модальность, отношение содержания высказывания к действительности в плане реальности или нереальности, и субъективную, степень уверенности говорящего в сообщаемых фактах или его отношение к высказыванию в общем [1, с. 168; 4, с. 125–128; 5, с. 148].

В научно-технической литературе имеют место все названные аспекты модальных отношений. Модальные глаголы, модальные слова и словосочетания выражают различные типы отношения автора к излагаемым фактам [12]. В этой связи представляется целесообразным при изучении темы способов выражения модальности использовать, в частности, семантическую классификацию, включающую два класса модальных слов и словосочетаний [6, с. 214].

1. Модальные слова и словосочетания, выражающие уверенность в том, что сообщается: *zweifelloos*, *zweifelsohne*, *ohne Zweifel*, *kein Zweifel*, *schlechterdings*, *natürlich*, *selbstverständlich*, *unbedingt*, *bestimmt*, *durchaus*, *klar*, *wohlverstanden*, *ver-*

ständlicherweise, selbstredend, versteht sich, allerdings, freilich, zwar, wahrhaftig, wahrhaft, wahrlich, wirklich, fraglos, in Wirklichkeit, tatsächlich, in der Tat, sicher, mit Sicherheit, sicherlich, gewiss, gewisslich, fürwahr.

2. Модальні слова і словосполучення, виражають передположення, сумнів у тому, що повідомляється: *offenbar, anscheinend, scheinbar, offensichtlich, sichtlich, augenscheinlich, voraussichtlich, vielleicht, wohl, wahrscheinlich, hoffentlich, womöglich, möglicherweise, vermutlich, eventuell, etwa, kaum, angeblich, schwerlich.*

Ці засоби вираження відношення до висловлюваному дають можливість при читанні науково-технічного тексту краще зрозуміти точку зору автора. Слід підкреслити, що зазвичай при перекладах текстів навчаючися опускають і не перекладають слова даних категорій, не надаючи їм значення, що суттєво знижує якість перекладу. Тому представляється цілорозумним приділити цій темі особливу увагу при плануванні навчального процесу і розробити ряд вправ як для перекладу, так і розвитку навичок мовлення.

Слова першого класу використовуються для того, щоб підкреслити правильність судження, категоричність рішення, неспірність існування фактів і явищ, про які повідомляється: *Gewiss, darf man nicht annehmen, dass.... – Нечинно, не можна вважати, що....*

Слова другого класу використовуються в тому випадку, коли мовлячий недостатньо інформований про той чи інший факт чи явище. Він не може категорично стверджувати чи заперечувати, що зміст повідомлення відповідає реальній дійсності, тому висловлюється з певною ступенем ймовірності в залежності від ступеня своєї інформованості, чи сумнівається, чи не впевнений в наведених фактах: *Es ist kaum möglich, dass.... – Вряд чи можливо, що....*

Якщо виключення модальних слів першого класу суттєво не порушує ствердильний зміст висловлювання, то виключення слів другого класу вносить значущі зміни в модальну характеристику висловлювання, так як воно втрачає свою передположительну модальність і набуває характер ствердильної модальності [6, с. 213].

Ці модальні слова і словосполучення особливо часто зустрічаються в тих частинах наукових статей, в яких проводиться дискусія (Diskussion), обговорення наведеного матеріалу, результатів і прогнозів дослідження. Знання цих слів дозволяє правильно зрозуміти зміст наведеного матеріалу і проблеми, пов'язані з наведеним змістом, неспірність чи ймовірність існування фактів чи явищ.

Вживання деяких слів для вираження відношення до висловлюваному необхідно відрізняти від інших значень цих слів. Наприклад, слово для вираження ймовірності *etwa* «пожаль, ймовірно»: *Das ist etwa nur in den Fällen möglich, in denen.... – Це, можливо, пожаль, лише в тих випадках, коли....*, слід відрізняти від іншого значення цього слова: «около, приблизно»: *die Temperatur von etwa 300° C. – Температура приблизно в 300°С.* В таких випадках після слова *etwa* зазвичай стоїть чисельне.

Слово *Gewiss* крім модального значення неспірності має також ствердильне значення, наприклад:

<i>Gewiss, darf man nicht annehmen, dass....</i>	<i>Нечинно, не можна вважати, що....</i>
<i>Gewiss ... aber...</i>	<i>Правда ... однак...</i>

Незрідка модальні слова німецького речення при перекладі на російську мову виявляються зайвими і їх доводиться опускати, наприклад при поєднанні дієслова *scheinen* «казатися» і модального слова *wohl* «пожаль», які

служит для выражения предположения. Одно из них при переводе следует исключить.

Diese Auffassung scheint wohl schon widergelegt zu sein. *Эта точка зрения, насколько можно судить (wohl опускаем. – Л. П.), уже опровергнута.*

Для лучшего усвоения данного материала в речи можно предложить выражения типа: выразите предположение, уверенность, неуверенность, сомнение в том, что сообщается в данном высказывании или небольшом тексте; замените модальные глаголы модальными словами или словосочетаниями с данной семантикой, не меняя смысл высказывания, и др.

Модальные глаголы с инфинитивом, как известно, могут выполнять две функции. Сохраняя свое лексическое значение, они выражают отношение говорящего к действию как возможному, необходимому, обязательному или желаемому. При видоизменении своего лексического значения они служат для выражения предположения и различной степени вероятности. Кроме традиционных модальных глаголов *können, dürfen, müssen, sollen, wollen, mögen* к глаголам, имеющим модальное значение, относят глаголы *brauchen, vermögen, wissen, verstehen* [11, с. 416]; *scheinen, pflegen, wissen, suchen, haben, sein* [10, с. 109]. U. Engel предлагает распределить немецкие глаголы на две подгруппы: модальные и полумодальные [8]. В первую подгруппу входят кроме уже названных традиционных глаголов *brauchen* и *werden*. Во вторую подгруппу включены *pflegen, scheinen, haben, sein, stehen, umhinkönnen, vermögen, verstehen, wissen* и др. Глаголы *können* и *mögen* с Infinitiv I выражают осторожное субъективное предположение, при употреблении *können* в Imperfekt Konjunktiv этот оттенок предположения усиливается.

In diesem Fall kann (könnte) auch ein Einfluss der magnetischen Wellen vorhanden sein. *В этом случае, возможно, имеется и влияние магнитных волн.*

Модальные глаголы при употреблении с Infinitiv II выражают различные оттенки предположения и переводятся, как правило, вводными словами и оборотами: *müssen* – должно быть, несомненно; *können* – возможно, вполне вероятно; *sollen* – судя по (имеющимся сообщениям), если судить, ..., по-видимому, насколько известно.

Eine genaue spektroskopische Bestimmung von m/mh muss zugleich eine genauere Kenntnis von e/m bedeutet haben. *Несомненно, точный спектрографический анализ m/mh даст одновременно более точное определение e/m.*

Das kann noch vor 1900 gewesen sein. *Возможно (не исключено), что это было еще до 1900 года.*

Neulich wurde ein kleines Radargerät gebaut. Das Gerät soll nicht mehr als 200 Gramm wiegen. *Недавно был сконструирован миниатюрный радиолокатор. Прибор весит всего лишь 200 грамм.*

В научно-технической литературе для выражения предположения в отношении какого-либо действия, которое должно произойти в будущем, употребляется Futurum II.

Die Raumfahrt wird ihren Höhenpunkt erreicht haben, wenn.... *Космонавигация достигнет, по-видимому, своего кульминационного пункта, когда...*

Dieses Problem wird (wohl) nicht bald gelöst worden sein. *Эта проблема, по-видимому, будет решена не скоро.*

Типичной ошибкой при переводе предложений с Futurum II является их перевод или будущим временем, или пассивной формой глагола. При переводе предложений, в которых употребляется Futurum II, следует использовать вводные

слова и обороты, выражающие предположение, например, *по-видимому, пожалуй, насколько можно судить*.

Для развития навыков автоматизированного перевода лексико-грамматических явлений, характерных для немецкой научно-технической литературы, необходимо создание специальных упражнений с практическими указаниями, в которых обращается внимание на наиболее трудные моменты для усвоения конкретного материала и делаются предупреждения в отношении возможных типичных ошибок, и подбор текстов, содержащих максимум лексико-грамматических явлений в сочетании с синонимическими формами для наиболее продуктивного усвоения материала.

Следует отметить, что категория модальности, семантика и функционирование модальных глаголов, способы выражения и перевода лексико-грамматических средств выражения модальности достаточно основательно изучены в лингвистической литературе и отражены в практических курсах перевода научно-технической литературы. Как представляется, в аспирантском курсе целесообразно изучение отдельной темы «Лексико-грамматические средства выражения модальности в немецком языке и способы их перевода», так как она относится к наиболее сложным для перевода языковым явлениям с широкой семантикой. Поскольку модальность выражает не только отношение содержания высказывания к действительности, но и отношение высказывания к объективной действительности с точки зрения автора, более полное изучение средств выражения модальности является не самоцелью, а подчинено целям и задачам коммуникативно-ориентированного обучения иностранным языкам.

Библиографические ссылки

1. Адмони В. Г. Строй современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – М.–Л. : Просвещение, 1966. – 284 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
3. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. Избранные труды. – М., 1975. – С. 53–87.
4. Зеленецкий А. Л. Сравнительная типология немецкого и русского языков / А. Л. Зеленецкий, П. Ф. Монахов. – М. : Просвещение, 1983. – 240 с.
5. Зиндер Л. Р. Пособие по теоретической грамматике и лексикологии немецкого языка / Л. Р. Зиндер. – Л. : Просвещение, 1962. – 148 с.
6. Кравченко М. К. О некоторых лексико-грамматических средствах выражения модальности в немецком языке / М. К. Кравченко // Лингвистика и методика преподавания иностранных языков. – М. : Наука, 1976. – С. 211–215.
7. Шендельс Е. И. Практическая грамматика немецкого языка / Е. И. Шендельс. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
8. Engel U. Deutsche Grammatik / U. Engel. – Heidelberg : Groos, 1991. – 888 s.
9. Erben J. Abriss der deutschen Grammatik / J. Erben. – Berlin : Akademie Verl., 1966 – 316 s.
10. Helbig G. Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig, Berlin, München :
11. Langenscheidt, Verl. Enzyklopädie, 1991. – 736 s.
12. Moskalskaja O. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / O. Moskalskaja. – Moskau : Vyssšaja Škola, 1983. – 344 s.
13. Weidner A. Die russischen Übersetzungäquivalente der deutschen Modalverben : Versuch einer logisch-semantischen Charakterisierung / A. Weidner. – Hrsg. v. Holthusen J. – München : Verlag Otto Sagner, 1986 // Slavistische Beiträge, Bd. 203. – 336 s.

Надійшла до редколегії 20.02.15

УДК 811.161.1'373.612.2

Н. И. Пустовалова

Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды

КОМПОЗИЦИОННО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СТИХОТВОРЕНИЯ АРСЕНИЯ ТАРКОВСКОГО «НОЧЬЮ МЕДЛЕННО ВРЕМЯ ИДЕТ...»

Рассмотрены композиционно-семантические приемы поэтической организации стихотворения русского поэта Арсения Тарковского «Ночью медленно время идет». Изучено взаимодействие тропов и их влияние на формирование поэтических образов. Показано, что внешние описания в стихотворении имеют глубокий подтекст, выступая как символические обозначения субъективных личных эмоций лирического героя.

Ключевые слова: метафора, метафора-символ, олицетворение, кольцевая рифма антитеза.

Пустовалова Н. І. Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. **КОМПОЗИЦІЙНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІРША АРСЕНІЯ ТАРКОВСЬКОГО «НОЧЬЮ МЕДЛЕННО ВРЕМЯ ИДЕТ...» («ВНОЧІ ПО-ВІЛЬНО ЧАС МИНАЄ...»)**

Розглянуто композиційно-семантичні прийоми поетичної організації вірша російського поета Арсенія Тарковського «Ночью медленно время идет». Вивчено взаємодію тропів і їхній вплив на формування поетичних образів. Показано, що зовнішній опис у вірші має глибокий підтекст, виступаючи символічною ознакою суб'єктивних особистих емоцій ліричного героя.

Ключові слова: метафора, метафора-символ, уособлення, кільцева рима, антитеза.

Pustovalova N. I. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. **COMPOSITIONAL SEMANTIC ORGANIZATION OF ARSENY TARKOVSKY'S POEM «НОЧЬЮ МЕДЛЕННО ВРЕМЯ ИДЕТ» (THE TIME GOES SLOWLY AT NIGHT)**

In this work composite and semantic receptions of the poetic organization in the poem of the Russian poet Arseny Tarkovsky are considered. The interrelation of tropes and its influence on the poetical image formation is studied. The study of the works by Arseny Tarkovsky was only briefly considered by researchers and many aspects remained out of their field of research. In this article with the help of the methods of compositional and semantic, lexical, syntactic and graphic analysis the key lexical features of the poem are pointed out, as well as the identification of individual and author's tropes which represent the author's world view.

The purpose of this work is the intensive and profound analysis of the verbal and figurative means which are forming composition and semantic structure of Arseny Tarkovsky's poem «The time goes slowly at night...». The main objectives of research are: 1) to give a general characteristic of the poem; 2) to reveal keywords, the main tropes and to find their functions in figurative system of work. By consideration of the poem in general, the usage of a ring rhyme and an alliteration were noted. In a more detailed study key images which are metaphorically expressed and form the basis of the author's artistic world are identified. The polysemy of tropes, a lamination of metaphorical meaning on direct meaning are the features of this poem.

In summary it should be noted that basic positions of this article can be as part of the base for researchers in the field of Tarkovsky's poetry.

Key words: metaphor, metaphor-symbol, embodiment, ring rhyme, antithesis.

В последнее время проблема творческой личности, отбирающей и организуемой в сложное структурно-эстетическое единство языковой материал, в соответствии с собственным индивидуально-художественным видением, выдвинулась на передний план филологических исследований.

Арсений Тарковский принадлежит к числу великих поэтов XX в. Но его творчество всё еще недостаточно изучено. Это связано с «длительным «замалчи-

ванием» поэта в советский период» [1, с. 9]. По словам И. А. Старцевой, «Тарковский долго оставался на периферии, мало и поверхностно изучен» [2, с. 3].

Целью данной работы является интенсивно-углубленный анализ словесно-образных средств, формирующих композиционно-семантическую структуру стихотворения Арсения Тарковского «Ночью медленно время идет».

Лирике поэта присущи две тенденции: натурфилософская – представляющая образ единства бытия, запечатленный в языке, и метафизическая, затрагивающая проблемы бессмертия [3, с. 94].

Сложность и многоплановость семантики – отличительная черта поэзии Тарковского. Через ключевую лексику, как правило, раскрываются первостепенные категории мировоззрения и мироощущения автора, которые и составляют основу его художественного мира [4, с. 1].

*Ночью медленно время идет,
Завершается год высокосный.
Чуют жилами старые сосны
Вешних смол коченеющий лед.*

*Хватит мне повседневных забот,
А другого мне счастья не надо.
Я-то знаю: и там, за оградой,
Чей-нибудь завершается год.*

*Знаю: новая роща встает
Там, где сосны кончаются наши.
Тяжелы черно-белые чаши,
Чуют жилами срок и черед [5].*

В первой же строфе появляются два ключевых образа, выраженных метафорически: *год – жизнь, сосна – автор*. Метафоричность *года* раскрывается не сразу. Первое упоминание (*Завершается год высокосный*) сначала можно рассматривать номинативно, но во второй строфе упоминание той же структуры (*Чей-нибудь завершается год*) расставляет акценты и мысль о конце жизни становится очевидной. Метафоры усиливаются эпитетами *высокосный* и *старая*. Функционально эпитеты различаются: *старая сосна* – эпитет, конкретизирующий метафорический образ; эпитет *высокосный* имеет собственную образность, хотя и непосредственно связанную с ключевой метафорой.

Особое место эпитета *высокосный* обусловлено сразу несколькими факторами. Во-первых, стихотворение «Ночью медленно время идет» было написано в высокосном 1976 г. Во-вторых, традиционные ассоциации, возникающие с этим словом (*сложный, необычный, неудачный*), семантически соответствуют тому настроению, которое передается в стихотворении. Синтез личных переживаний и взаимодействие с внешним миром создает особую неузуальную индивидуально-авторскую метафору *высокосный год*.

Во второй строфе автор ставит себя на первое место и отделяет себя от внешнего мира, используя такие выразительные средства, как повтор местоимений:

*Хватит **мне** повседневных забот,
А другого **мне** счастья не надо.
Я-то знаю...*

Противопоставление себя миру выражается на разных уровнях: синтаксически-графическом – при помощи двоеточия, пояснительная функция которого конкретизируется следующими значениями: причинной обусловленности, обоснова-

ния, раскрытия содержания, конкретизации общего понятия, которое обозначает разграничение [6, с. 139]; лексическом – неоднократное употребление местоимений; семантическом – противопоставление базовых сем ‘я’ и ‘они’.

Слово *ограда* можно рассматривать двояко. Как вариант интерпретации ограда может быть кладбищенской и символизировать конец жизни. Но ярче и рельефнее вырисовывается вторая, метафорическая трактовка – ограничение личного пространства автора и противопоставление его окружающему миру.

Словесные элементы, использующиеся во второй строфе и настраивающие читателя на смиренность, покой и умиротворение, прерываются восклицанием:

Знаю: новая роща встает

Там, где сосны кончаются наши...

Здесь в главной роли выступает метафора-символ (*роща встает* и *сосны кончаются*), осложненная олицетворением. Они объединяются в антитезу: «новая роща» противопоставляется «нашим (старым. – Н. П.) соснам», «роща встает» – «сосны кончаются» – и символизируют начало новой жизни и завершение старой, неизбежный природный цикл. За две предыдущие строфы у слова *сосны* сложился образ, относящийся к понятию «старость». Слово *роща*, при помощи окружающих его слов *новая* и *встает*, получает приращения смысла и выступает в стихотворении обозначением нового поколения.

Последние строки стихотворения раскрывают предчувствие гнетущей неминуемости:

Тяжелы черно-белые чаши,

Чуют жилами срок и черед.

Чаши – это метафора-символ, которая обозначает *весы*. На них находятся поступки, совершенные лирическим героем на протяжении жизни. Противопоставление *черного* и *белого* – это архетипное трактование колоративов: *черное* символизирует плохое, а *белое* – хорошее. Ключевой семантический оттенок здесь – сопоставление.

Слово *тяжелы* в составе метафорической структуры *тяжелы чаши* можно трактовать двояко. Можно истолковывать, что чаши тяжелы оттого, что за долгую жизнь накопилось множество поступков. В другом значении (более близком общей метафорике текста) чаши «тяжелы», потому что герою сложно морально осознать невозможность изменить что-то в прожитой жизни. Образ тяжелых чаш дополнительно усиливается использованием уже упомянутой в стихотворении метафоры-олицетворения *чуют жилами*. Это образное средство символизирует глубинное приближение конца, но его функции в обоих случаях различны. В начале стихотворения оно вводилось как лейтмотив неотвратимости окончания жизни. Повтор этого образа в конце подтверждает его актуальность для автора, осознанное использование того же образа как вывода размышлений усиливает экспрессивность метафоры.

В стихотворении используется кольцевая рифма, когда первая строка рифмуется с последней. Кольцевая рифма создает завершенную картину внутри каждой отдельной строфы. Кольцевые рифмы одинаковы в каждой строфе. Таким образом строфы связаны между собой, что позволяет воспринимать картину целостно.

Аллитерация в исследуемом стихотворении основана на скоплении шипящих [ш, щ, ж, ч] и свистящих [с, з], которые создают звуковой образ ночного зимнего бора.

Анализ стихотворения Арсения Тарковского «Ночью медленно время идет...» показал, что внешние описания имеют здесь глубокий подтекст: они вы-

ступают как символические обозначения субъективных личных эмоций лирического героя. В поэтических образах сливаются два ряда значений: обычное, прямое значение и новое, «наслаивающееся» над ним метафорическое значение, вбирающее смысловые отражения первого и в то же время до конца не растворяющего их в себе. Поэтическая мысль движется как бы по грани этих двух значений – с прикрытостью, затушеванностью метафорического истолкования, отчего возникает впечатление смысловой неопределенности, загадочности, эмоциональной напряженности.

Библиографические ссылки

1. **Воронова Т. А.** Словарь языка лирики А. А. Тарковского / Т. А. Воронова // Сб. студенческих работ филол. фак. ВГУ. – Вып. 3. – Воронеж, 2001. – С. 9.
2. **Старцева И. А.** Художественный мир А. Тарковского (Онтологическая проблематика и предметно-смысловая структура) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Старцева И. А. – Ташкент, 1997 – 25 с.
3. **Пустовалова Н. И.** Композиционно-семантическая организация стихотворения Арсения Тарковского «Посредине мира» / Н. И. Пустовалова // Русская филология: Вестн. Харьков. нац. пед. ун-та им. Г. С. Сковороды. – 2014. – № 1–2 (51). – С. 94–96.
4. **Воронова Т. А.** Принципы словаря лирики Арсения Тарковского : дис. ... канд. филол. наук / Воронова Т. А. – Воронеж, 2007. – 207 с.
5. **Тарковский А. А.** Избранные стихи [Электронный ресурс] / А. А. Тарковский. – Режим доступа : <http://rupoem.ru/tarkovskij/nochyu-medlenno-vremya.aspx> – 19.02.2015. – Загл. с экрана.
6. **Валгина Н. С.** Синтаксис современного русского языка : учебник / Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2000. – 416 с.

Надійшла до редколегії 14.02.15

УДК 811.112.2'42

И. А. Сахно

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ПРИЕМ ГИПЕР- И ГИПОВЕРБАЛИЗАЦИИ В ARBEITSZEUGNIS

Исследованы особенности делового дискурса современного немецкого языка, в частности проанализирована характеристика с места работы как разновидность текстов деловой коммуникации. Уделено внимание национально специфическим для Германии, Австрии и Швейцарии традициям составления документов такого типа. Рассмотрены соответствующие лингвистические приемы влияния на адресата, а именно: клише и функционально обусловленные обороты, специфические формы положительной оценки, явления гипо- и гипервербализации как средство кодирования информации.

Ключевые слова: деловая коммуникация, дискурс, вербализация, кодирование, ценностные представления.

Сахно І. Р. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ПРИЙОМ ГИПЕР- ТА ГИПОВЕРБАЛІЗАЦІЙ В ARBEITSZEUGNIS

Досліджено особливості ділового дискурсу сучасної німецької мови, зокрема проаналізовано характеристику з місця роботи (Arbeitszeugnis) як різновид текстів ділової комунікації. Приділено увагу національно специфічним традиціям укладання документів такого типу і відповідним лінгвістичним засобам впливу на адресата, а саме: кліше та функціонально зумо-

вленим зворотам, специфічним формам позитивної оцінки, явищам гіпо- й гіпервербалізації як засобу кодування інформації.

Ключові слова: ділова комунікація, дискурс, вербалізація, кодування, ціннісні уявлення.

Sakhno I. A. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *THE TECHNIQUE OF HYPER- AND HYPOVERBALISATION IN THE JOB REFERENCE*

The article analyses some linguistic, cultural and vocabulary peculiarities of Arbeitszeugnis (job reference) as a genre variety of written documentation in German. The author examines the specific nature of modern business discourse in German, constituents of Arbeitszeugnis, various linguistic means of influencing the addressee. Each German-speaking country has formed its own traditions, legislative basis and requirements to be met at writing job references.

A new notion, Zeugnissprache (a specific encoded language full of clichés and ambiguities) has arisen. Combining such opposites as hypo- and hypoverbalisation accounts for implementation of contradictory communicative strategies. On the one hand, referees make use of stock phrases, clichés and norms, on the other – they resort to numerous techniques providing the informative riches of the document without violating accepted conventions. This requires considerable interpreting effort while writing and reading job references.

Key words: business communication, discourse, verbalisation, encoding, value standards.

Коммуникация в сфере делового общения вызывает сегодня постоянный и многосторонний интерес как отечественных, та и зарубежных психологов, журналистов, специалистов в области теории дискурса, лингвопрагматики, лингвокультурологии и т. д. [2; 4; 7]. Это обусловлено, с одной стороны, практическими потребностями современных сложных экономических отношений внутри страны и на международном уровне. А с другой стороны – необходимостью детального изучения различных аспектов функционирования языка с учетом дискурсной специфики деловой коммуникации.

В данной статье анализируются некоторые лингвокультурные и лексические особенности такой жанровой разновидности письменной документации на немецком языке, как Arbeitszeugnis. Целесообразность постановки такой задачи обусловлена недостаточным вниманием исследователей к данному типу делового документа, широко представленного в международной практике, имеющего богатую историю и целый ряд национально специфических особенностей. В последнее время формируется новое наполнение учебно-исследовательского направления современного языкознания – документной лингвистики, раздела, описывающего лингвистические особенности документных объектов, их знаковый состав, особенности построения текстов, причины ошибок, возникающих при построении документных текстов, а также правила, регулирующие языковые стороны документной коммуникации [7]. Известны диссертационные работы, рассматривающие типологию «рекомендательного письма» как речевого жанра в сопоставительном аспекте [3]. Анализируются особенности переговорного дискурса в англоязычной деловой коммуникации [1], лингвостилистические средства выражения отдельных модальных категорий в текстах официально-деловой прозы [6]. Важность роли Arbeitszeugnis в процессе трудовых отношений подчеркивает множество немецкоязычных вспомогательных и рекомендательных пособий, семинаров и тренингов, судебных решений, освещаемых в том числе и на сайтах интернет-ресурсов [9; 11; 12].

В рамках решения поставленной в статье исследовательской задачи далее будут рассмотрены специфика современного делового дискурса, жанровое многообразие деловой коммуникации на немецком языке, конститутивные признаки документа «Arbeitszeugnis», разновидности лингвистических средств воздействия на адресата.

Современный деловой дискурс понимается нами как двуединство текста и экстралингвистических факторов, как сложное коммуникативное явление, реализующееся в определенных социокультурных условиях. Как отмечается в ряде ис-

следований, деловой документ осуществляется в форме монологического дискурса, так как в нем вербально реализована речевая активность одного субъекта (адресанта). Вместе с тем деловой документ потенциально диалогичен. Важно, что деловое общение посредством корреспонденции – это своего рода модель письменного диалога, растянутого во времени [6].

Официально-деловой стиль делится на несколько подстилей: 1) официально-документальный (законодательные, судебные, дипломатические, военные документы); 2) обиходно-деловой (деловая, служебная корреспонденция). Установление более детального перечня основных типов текста в практике делового общения должно учитывать реальные коммуникативно-прагматические ситуации, составляющие содержание деятельности в деловой сфере [Там же].

Нами были проанализированы образцы служебных документов, опубликованные в открытой печати, в частности – *Arbeitszeugnis*. В украинском делопроизводстве анализируемый документ более всего соответствует понятию «Характеристика з місця роботи», в русскоязычной традиции это соответственно «Характеристика с места работы».

В каждой из немецкоязычных стран сложились свои традиции, своя законодательная база и требования к написанию характеристики с места работы. В Австрии, например, речь идет чаще не о *Arbeitszeugnis*, а о *Dienstzeugnis*. При этом различаются простая характеристика с места работы (*einfaches Dienstzeugnis*) и квалификационная характеристика (*qualifiziertes Dienstzeugnis*). Первая содержит только общие личные данные и сведения о месте и сроках службы работника. *Qualifiziertes Arbeitszeugnis* дает, как правило, оценку личных и профессиональных качеств и может включать элементы рекомендательности. Германия и Швейцария – единственные страны Европы с четкой законодательной регламентацией квалификационной характеристики. Предъявляемые требования предусматривают четкость и понятность формулировок, верную и благожелательную оценку качества выполняемых работником задач, его социального и служебного поведения [10, с. 33].

В отличие от рекомендательного письма, *Arbeitszeugnis* дается и подписывается руководителем предприятия. По мнению ряда исследователей, в ходе многолетней практики составления служебных характеристик на немецком языке возникло такое специфическое явление, как *Zeugnissprache* [13]. Это своеобразный закодированный, полный штампов и двусмысленности язык. Ему присущи специальные техники, например, прием позитивной шкалы, определенная последовательность в подаче информации, намеки и др. [10, с. 33]. К такому специфическому языку бывают вынуждены прибегнуть составители характеристик чаще всего в случае противоречия между реально проявленными работником качествами и предписанием об обязательной позитивной тональности характеристики. Разумеется, мотивы авторов характеристик могут быть при этом разнообразными. С точки зрения прагматической лингвистики можно говорить об одновременной реализации в документах такого типа двух отчасти взаимоисключающих коммуникативных задач: во-первых, выдержать обязательные стандарты и создать положительный имидж, а во вторых, – передать адресату информацию о возможно менее позитивных моментах в профессиональной деятельности и личных качествах работника. Именно двумя этими противоречивыми стратегиями объясняется, на наш взгляд, сочетание в *Arbeitszeugnis* таких взаимоисключающих приемов, как гипо- и гипервербализация.

Применительно к текстам деловой коммуникации гипервербализация трактуется обычно как информационная неточность, отклонение в количественном составе информации, которое уменьшает информационную плотность документа, затрудняет поиск необходимой реципиенту информации и снижает эффектив-

ность коммуникации в целом [5, с. 67]. В случае *Arbeitszeugnis* можно утверждать, что детализация изложения не только не уменьшает его информационную плотность (отношение физического объема к информационному объему текста), но и является конститутивным признаком данного типа документов.

Как отмечают современные исследователи, в немецком этническом менталитете важное место занимают ценностные представления об ответственном, добросовестном выполнении своих трудовых обязанностей. Концепт «*Arbeit*» имеет в немецком языке обширное вербальное воплощение в процессуальных лексемах, в основных частеречных реализациях с богатым словообразовательным потенциалом, в синонимических средствах и паремиологическом фонде [8, с. 116–117]. Часть этого богатого языкового арсенала широко представлена в текстах характеристик с места работы. В ходе исследования особое внимание было уделено типам и средствам оценки профессиональных достижений работников в характеристиках из разных сфер занятости. Общеобязательными для освещения моментами являются в большинстве случаев профессиональные знания, инициативность, трудолюбие, успехи и т. д. [9; 11; 12]. Высокий оценочный уровень актуализируется, например, через многочисленные синонимические словосочетания, как свободные, так и устойчивые. Например: *fundierte/umfassende Fachkenntnisse, große Berufserfahrung, vollkommen sicher, völlig selbstständig erfolgreich, mit schwierigen Aufgaben betraut werden, sich stets sicher zurechtfinden*. Следует отметить, что синонимические прямые оценочные единицы воспринимаются в *Arbeitszeugnis* как нейтральные и соответствуют оценкам «*befriedigend*», «*ausreichend*» в системе школьного и профессионального обучения, например: *Sie zeigte gute Fachkenntnisse; er verfügte über das erforderliche Fachwissen* [12, с. 58]. При законодательном запрете на негативную характеристику наблюдаем семантическое смещение в спектре оценочных средств. Субстантивные единицы *Fleiß und Eifer, Wissen, Engagement*, например, без адъективного сопровождения *große Fleiß und Eifer, großes Wissen, beachtliches Engagement* дискурсивно утрачивают сему положительности. Выражаемая ими оценка соответствует уровню «*befriedigend*».

Часто наблюдаемый в характеристиках прием гипервербализации требует значительных усилий при попытках разобраться в сути излагаемого. Отношение специалистов к такому своего рода «профессиональному жаргону» неоднозначно. Так, П. Хойзерман выступает за открытый, лишенный двусмысленности стиль [9]. Более того, использование завуалированных, двусмысленных формулировок запрещено законодательно [10, с. 33]. Тем не менее практические документы изобилуют гиперболическими формулировками типа *sehr einsatzwilliger und beweglicher Mitarbeiter, sehr tüchtig, toleranter Mitarbeiter, vorbildliche und viel beachtete Vorträge*. Перенасыщение, избыток средств положительной оценки может служить сигналом к необходимой субъективной интерпретации текста характеристики. К иносказательности приводит также использование полисемантических оценочных прилагательных и наречий, ср.: *anspruchsvoll* (в значении «*war nie zufrieden*»), *kritisch* («*mäkelte andauernd herum*»), *leistungswillig* («*sie wollte, aber sie schaffte es nicht*»), *kommunikationsbereit* («*sie redete ständig mit ihren Kollegen*») [Ibid., с. 61].

Не менее эффективным приемом скрытой оценки оказывается гиповербализация: умолчание, недосказанность, осознанное несообщение информации. Остаются формально невыраженными как целые фрагменты реального послужного списка, так и структурные элементы принятых в *Arbeitszeugnis* языковых штампов. Для опытного руководителя отсутствие в характеристике сведений о способностях, поведении равносильно негативной оценке. Фраза «*Seine Pünktlichkeit war*

vorbildlich» может означать, что пунктуальность была единственным положительным качеством, достойным упоминания.

Целенаправленная элиминация определенных ожидаемых в традиционном документе слов и целых словосочетаний создает целую многоступенчатую шкалу оценок. Часто сокращаются типичные для характеристик речевые штампы. Так, заключительные фразы «*stets zur vollsten Zufriedenheit*», «*stets zur vollen Zufriedenheit*», «*zur vollen Zufriedenheit*» мало отличаются с формальной точки зрения. На первый взгляд они звучат в равной степени благожелательно, но на самом деле в них однозначно закодировано снижение оценки от очень положительной до посредственной.

Важную роль в градации оценок играет наличие или отсутствие частотных маркеров. Так, намеренное опущение в тексте характеристики обстоятельства *stets* превращает *ein einwandfreies Verhalten* в намек на то, что поведение работника могло бы быть лучше (ср.: *ein stets einwandfreies Verhalten*). Фраза «*Er fand sofort richtige Lösungen*» в сравнении с «*Er fand schnell Lösungen*» сигнализирует о максимально позитивном впечатлении о работнике. П. Хойзерман, например, разработал ряд советов для менеджеров по персоналу. Для смягчения негативных высказываний он советует прибегать к обилию так называемых Füllwörter, например: *noch, noch nicht, nicht immer, nicht ganz, noch nicht ganz, noch nicht immer vollumfänglich, manchmal, hin und wieder, öfters, gelegentlich, vielleicht* и т. д. [9].

С точки зрения достижения информационной точности документа оба приема (гипо- и гипервербализация) являются отклонением в количественном составе информации и служат своего рода кодирующим сигналом для адресата сообщения.

С одной стороны, авторы характеристик соблюдают необходимое употребление штампов и норм, с другой – прибегают к многочисленным приемам, гарантирующим информационную насыщенность документа, не нарушая принятых условностей. Это требует значительных интерпретативных усилий при составлении и прочтении *Arbeitszeugnis*.

Хорошо известно о том, что традиции составления характеристик с последнего места работы, резюме и тому подобных документов специфичны для разных лингвокультурных сообществ. Принятые формулировки, важность тех или иных деталей приводят к ошибочным интерпретациям в процессе международного общения.

В дальнейшем представляется целесообразным рассмотреть в сопоставительном аспекте особенности языковых средств документных текстов на немецком и украинском языках. Заслуживают внимания композиционные и языковые параметры конкретных деловых документов как сложных лингвистических объектов. Нормы и практика составления, в частности, характеристик служат зеркалом лингвокультурных традиций и культурно обусловленной картины мира.

Библіографічні посилання

1. **Баландина Н. А.** Дискурс переговоров в англоязычной деловой коммуникации : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. А. Баландина. – Волгоград, 2004. – 195 с.
2. **Гах Й. М.** Етика ділового спілкування : навч. посіб. / Й. М. Гах. – К. : Центр навч. літератури, 2005. – 160 с.
3. **Канеева Т. Р.** Речевой жанр «Рекомендательное письмо» : характеристики и типы (на материале русского, английского и французского языков) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Т. Р. Канеева. – Волгоград, 2011. – 209 с.
4. **Карасик В. И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

5. **Ковшикова Е. В.** Категория коммуникативной точности (на материале текстов деловых писем) : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Е. В. Ковшикова. – Волгоград, 1997. – 147 с.
6. **Комлева Е. В.** Лингвостилистические особенности выражения побудительности в текстах официально-деловой прозы : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. В. Комлева. – СПб., 2003. – 199 с.
7. **Кушнерук С. П.** Документная лингвистика : учеб. пособие/ С. П. Кушнерук. – Волгоград : Волгоград. науч. изд-во, 2007. – 313 с.
8. **Приходько А. Н.** Концепты и концептосистемы : монография / А. Н. Приходько. – Д. : Белая Е. А., 2013. – 307 с.
9. **Arbeitszeugnis. Brücke bauen – statt Codes** [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.arbeitszeugnisse.ch/pdf/Organisator-Zeugnisse.pdf> – Title from the screen.
10. **Knobbe Th.** Arbeitszeugnisse für Führungskräfte. Qualifiziert gestalten und bewerten / Th. Knobbe, M. Leis, K. Umnuß. – Freiburg, München, B., Würzburg : Rudolf Haufe Verlag, 2006. – 243 s.
11. **Tschumi M.** Arbeitshandbuch für die Zeugniserstellung. Praxisinformationen für den beruflichen Erfolg. Speziell für Schweizer Betriebe entwickelt / M. Tschumi. – Zürich : Praxium, 2015. – 316 s.
12. **Vogel H.** Geheim-Code Arbeitszeugnis. So verbessern Sie Ihre Berufs- und Verdienstmöglichkeiten spürbar / Heinz W. Vogel. – Regensburg ; B.: Walhalla-Fachverlag, 2001. – 128 s.
13. **Weuster A.** Arbeitszeugnisse in Textbausteinen. Rationelle Erstellung, Analyse, Rechtsfragen / A. Weuster, B. Scheer. – Stuttgart, München, Hannover, B., Weimar, Dresden : Richard Boorberg Verlag, 2007. – 440 s.

Надійшла до редколегії 19.02.15

УДК 811 111'42

Н. М. Семешко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТИЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ ПОВІСТІ Т. КАПОТЕ «СНІДАНОК У ТІФФАНІ»

Розглянуто ключові аспекти стилістичної характеристики головної героїні повісті Т. Капоте Холлі Голайтли. Надано семантичну інтерпретацію мовних одиниць, які дали змогу розкрити головну ідею автора. Під час інтерпретації збережено єдність мовних одиниць та естетичних функцій художнього тексту. Доведено, що численні стилістичні засоби, основою яких у багатьох випадках є контраст, допомогли автору створити суперечливий, але романтичний характер головної героїні, наповнити повість особливим психологізмом.

Ключові слова: стилістичний аналіз, інтерпретація, тропи, слова-реалії, психологізм.

Семешко Н. М. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СТИЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЛАВНОЙ ГЕРОИНИ ПОВЕСТИ Т. КАПОТЕ «ЗАВТРАК У ТИФФАНИ»**

Рассмотрены ключевые аспекты стилистической характеристики главной героини повести Т. Капоте Холли Голайтли. Предложена семантическая интерпретация языковых единиц, что дало возможность раскрыть главную идею автора. Во время интерпретации сохранено единство языковых единиц и эстетических функций художественного текста. Доказано, что многочисленные стилистические приемы, в основе которых во многих случаях лежит кон-

траст, помогли автору создать противоречивый, но романтический характер главной героини, наполнить повесть особенным психологизмом.

Ключевые слова: стилистический анализ, интерпретация, тропы, слова-реалии, психологизм.

Semeshko N. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *SOME ASPECTS OF THE MAIN PERSONAGE STYLISTIC CHARACTERIZATION IN T. CAPOTE'S STORY «BREAKFAST AT TIFFANY»*

The article deals with the stylistic analysis of the main personage – Holly Golightly – in T. Capote's story «Breakfast at Tiffany» as this aspect is not sufficiently studied in linguostylistics. It is well-known that stylistic analysis presupposes semantic interpretation research of language units that help to disclose the author's main message. While interpreting this story we tried to preserve the entirety of language units and esthetic functions of the text. Language units were analyzed in connection with the literary and esthetic views of the author. We managed to state that «Breakfast at Tiffany» is a deeply psychological story. We proved that T. Capote had given the so-called speaking name to his main personage – Holiday Golightly – which can be interpreted in various ways characterizing this girl as a person who is always on the point of leaving. The description of her apartment, her portrait are full of various stylistic devices such as epithets, similes, metaphors, antithesis sometimes based on contrast. All of them reveal contradictory but romantic character of the story as well as the remarkable features of the individual style of the author. Even nowadays T. Capote is considered to be a great master of fine prose.

Key words: stylistic analysis, semantic interpretation, stylistic devices, tropes, psychologism.

Розуміння художнього твору – складний процес, який залежить від рівня знань читача, його досвіду та інших факторів. Саме стилістичний аналіз дає змогу відрізнити високоінтелектуальну літературу від масової, формує вміння аналізувати художній твір, розвиває естетичні ідеали та смаки. На думку Н. С. Болотнової, стилістичний аналіз повинен бути комплексним, урахувати різні лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори мовної комунікації [1, с. 95]. Вирішення проблем стилістичного аналізу художнього твору в діалектичній єдності, взаємодії і своєрідності зв'язків між формою і змістом має важливе суспільне значення.

Принцип і методи стилістичного аналізу твору у філологічній науці розглядали видатні вчені: Л. В. Щерба, В. В. Виноградов, Л. О. Булаховський, Л. П. Якубинський, Г. О. Винокур, І. Р. Гальперін, М. О. Рудяков та ін. Одним із завдань науки про мову художньої літератури є найбільш повне і об'єктивне виявлення ідейно-художньо-образної смислової структури, знаходження таких шляхів стилістичного аналізу, які б залучали читача до співпереживання і співтворчості з автором. Сучасні дослідження, присвячені проблемам стилістичного аналізу художніх творів, можемо знайти в таких науковців, як В. А. Кухаренко, І. Р. Гриценко, Л. Ф. Моїсєєва, А. А. Стриженко, Н. О. Позднякова, Н. Ф. Пелевіна, Б. П. Гончаров, Ю. М. Горідько, Т. Веденська, Н. С. Болотнова і т. д.

Саме М. О. Рудяков дає найбільш чітке визначення стилістичного аналізу, який являє собою семантичну інтерпретацію художнього твору, тобто дослідження мовних одиниць, які репрезентують ту об'єктивну реальність, у якій можна знайти ідейно-образний зміст. Необхідність спеціального стилістичного дослідження художнього твору обумовлена специфічністю його ідейно-образного змісту. Суть стилістичного дослідження художнього твору – виявлення ідейно-образного змісту в аналізі словесної форми [14, с. 10].

В. П. Дроздовський наголошує на важливості естетичної категорії мовних засобів, яка повинна гармонійно з ними поєднуватись і яку слід розглядати разом з усіма засобами під час стилістичного аналізу. Дослідник також приділяє увагу ідейно-художній авторській позиції, без якої неможливо в повній мірі досягнути ідейно-художній зміст тексту та яка повинна враховувати історико-літературні норми певної епохи. Саме В. П. Дроздовський уперше звертається до психологізації образу, яка є невід'ємна частина естетичної категорії. І в цьому випадку він

наголошує на актуалізації ідейно-художнього змісту за допомогою художньо-виразальних засобів та прийомів [3, с. 85–86].

Наявність у художньому творі двох закономірностей – естетичних і мовних – створює передумови для розмежування двох різних за своїми методами й завданнями літературознавчої та лінгвістичної стилістики. Проте М. О. Рудяков наголошує, що спроби такого розмежування заважають стилістичному дослідженню художнього твору, суть якого в аналізі форми розкриття повного змісту, оскільки вони ведуть до розриву об'єкта дослідження, яке являє собою єдине цілісне явище. На основі естетичних та мовних закономірностей у художньому творі науковець виділяє тільки два взаємопов'язані етапи в стилістичному дослідженні об'єкта.

Перший етап – це виявлення естетичних закономірностей, тобто тих протиріч між об'єктивною дійсністю та її відображенням у свідомості суб'єкта, які покладені в основу словесного образу суб'єкта оповіді й словесних образів відтворених ним персонажів та якими обумовлені естетичні перетворення мовних одиниць у художньому творі та їх об'єднання в особливу, функціонально спеціалізовану систему [14, с. 113].

Другий етап – семантична інтерпретація художнього твору, тобто дослідження значень мовних одиниць, які являють собою ту об'єктивну реальність, що передає ідейно-образний зміст. Семантична інтерпретація художнього твору – кінцевий етап стилістичного дослідження, вона має свою специфіку, обумовлену тим, що в такому творі особлива роль належить другорядним естетичним значенням. Ці найбільш суттєві для розуміння ідейно-образного змісту значення – результат функціонального перевтілення мовних одиниць, обумовленого естетичними закономірностями. І вони можуть бути розтлумачені в результаті попереднього дослідження естетичних закономірностей, які діють у даному художньому творі. Отже, семантична інтерпретація може бути успішною та вичерпною тільки після виконання завдань, які належать до першого етапу стилістичного дослідження [14, с. 113–114].

Стилістичний аналіз художнього твору в першу чергу має справу з подвійним існуванням конкретного предмета або персонажа. Суть такого аналізу полягає в тому, щоб «підняти» читача до вищого системного рівня сприйняття художнього твору. Опанувавши основи стилістичного аналізу, читач зможе не тільки зрозуміти закономірності використання мовних засобів у даному художньому творі для висловлення певного ідейно-образного змісту, а й сприймати зміст, який складається як і з буквальних значень мовних одиниць, так і з їх смислових складників.

Мета даного дослідження – виявити стилістичні засоби, що створюють індивідуальність образу головної героїні повісті Трумана Капоте «Сніданок у Тіффі», оскільки увага попередніх розвідок зосереджена на творчій манері письменника.

Створення образів-типів героїв літературних творів досягається різноманітними художніми способами: зображенням героя через зовнішні дії і вчинки, відтворенням його портрету, внутрішнього світу, авторською характеристикою, засобами словесного образу персонажа та ін.

Л. І. Тимофєєв акцентує увагу на мові персонажів художнього твору не як на елементі стилю, а в першу чергу як на формі зображення людини. Він вважає закономірним і художньо виправданим використання художником засобів мови і композиції для зображення, трактування та оцінки створюваних характерів [15, с. 234].

Такої самої думки в цьому питанні притримується і П. Г. Пустовойт у своїй праці «От слова к образу», у якій досліджено роль слова у створенні мовленнєвої

характеристики героїв і доведено, що мовлення персонажів – важлива форма зображення їх характеру. Водночас науковець розглядає вибір слів, їх розміщення у мовленні героїв «как составную часть стиля, как необходимое условие художественности» [13, с. 74].

На думку К. П. Фролової, поняття «літературний персонаж» ширше за поняття «словесний образ», оскільки воно включає вчинки героя, стосунки з іншими персонажами, його портрет і, звичайно, мовлення, а поняття «словесний образ» – «тільки рівень і характер свідомості, як він проявляється в мові персонажа» [16, с. 32].

У різних видах мистецтва образ створюється по-різному: у живописі – за допомогою фарби, у музиці – за допомогою звуків. У художній літературі образи створюються за допомогою слів. А. Мясников дотримується думки, що літературний художній образ – це словесний образ. Художник повинен уміти підбирати точні слова, ураховуючи ймовірний прихований смисл. У мистецтві слово відіграє важливу роль: це не тільки засіб повідомлення думки, але і тканина художнього образу, ось чому його форми і форми сполучення слів важливі для художнього смислу творів [10, с. 241].

В. В. Виноградов вважає, що слово не є природним матеріалом, його призначення – функціонування як засобу відображення реальності. Слово надає нам можливість прослідкувати як за допомогою первісних художніх засобів відбувається засвоєння більш нових та більш конкретних явищ, зв'язків, відносин. Відображаючи те чи інше явище дійсності, слово відображає і його зміст, те, із чим воно пов'язане в житті [2, с. 154].

Слово як засіб створення художнього образу виявляє свою стилістичну здатність – образність.

У комплексі усіх слів та їх особливому розміщенні формується стилістична категорія образності.

Н. Замошкін стверджує, що «нет образности за пределами языка, живого слова, как и нет идей, которые существовали отдельно от языка», що «літературно виражать чувства, мысли – это значит найти им форму с помощью слова» [4, с. 76].

Отже, образ персонажа неможливо уявити без використання стилістичних засобів, які надають йому виразності, яскравості та емоційного забарвлення.

Твори Трумана Капоте займають особливе місце в американській літературі післявоєнного періоду, тому що в них найбільш гостро зображена неприваблива дійсність країни того часу, яка мала негативний вплив на світогляд американської молоді та призвела зрештою до знецінення моральних ідеалів та появи культу божого образу життя, сповненого насолодою і розкішшю.

Багато дослідників вважають його одним із найголовніших представників «південної готики», поряд із Вільямом Фолкнером і Теннесі Вільямсом. Як зазначають літературознавці, Т. Капоте писав у жанрі «невгаданого» роману або так званої «нової журналістики» [5–9].

Відомий літературознавець А. Зверев пояснює характер персонажів Т. Капоте, мотиви їх вчинків, намагається зрозуміти, чому вони так відрізняються від навколишньої дійсності. Як правило, герої Капоте – мрійники, які живуть всупереч здоровому глузду. Незнищенність мрії, на його думку, – одна з головних тем у творчості письменника [6, с. 18].

Якщо звернутись до повісті «Сніданок у Тіффані», то головна героїня – мрійниця, яка мандрує від міста до міста, від мрії до мрії. Її уявлення про ідеальне життя перебувають у гострому протиріччі з реальним життям. Майстерність Капоте вражає в першу чергу багатством стилістичних прийомів, експресивною лексикою та літературними традиціями.

Аналізуючи повість «Сніданок у Тіффані», можна побачити, що художник досягає експресивності завдяки тому, що в загальній структурі твору те чи інше слово, словосполучення набуває особливого значення.

Є. Б. Гусиніна зазначає, що Труман Капоте – обдарований представник тієї літературної школи, яка тісно пов'язана зі специфічною дійсністю американського Півдня.

У повісті «Сніданок у Тіффані» велика кількість слів-реалій, що дозволяють найбільш повно розкрити задум автора. За допомогою назв національних реалій здійснюється національне забарвлення творів Т. Капоте. Слова-реалії відображають додаткові смислові відтінки, що є результатом «бачення світу» [2].

За чверть століття літературної роботи письменницька манера Трумана Капоте не раз змінювалася, але глибинне звучання його нових творів залишалося незмінним. В першу чергу можна відзначити, що письменнику притаманні ті ж самі стилістичні, композиційні й мовні особливості.

Дослідники зазначають, що Капоте – надзвичайно обдарований літератор, який не тільки відмінно пише англійською мовою, але і майстерно створює гнітючу атмосферу знедолення і гіркоти, яка панувала в Америці під час Другої світової війни. Оповідна манера американського письменника проста і витончена; «она знаходиться где-то на стику тонкого психологічного письма і фантастичного гротеска» [7]. І. Левідова називає Т. Капоте майстром ілюзорного жанру, легка, впевнена, винахідлива техніка якого уповні проявилася у повісті «Сніданок у Тіффані» [Там же, с. 125].

Серед багатьох проблем, піднятих в американському романі післявоєнного періоду, чи не найбільш гострою і злободенною є проблема молоді США.

Невідповідність між економічним добробутом та ідейною нікчемністю країни, різкий контраст між пишними фразами про «найдемократичнішу державу» і непривабливою дійсністю особливо гостро відчувала американська молодь, що спричиняло стихійний протест її кращої частини. Іноді цей протест виявляється у формі цілковитого заперечення навколишнього світу, повного ігнорування будь-яких цінностей, кримінальних злочинах, пияцтві та розпусті. Інша частина молоді ховається у свій власний внутрішній світ, відгороджується від суспільства, протиставляючи йому свій гострий індивідуалізм [12, с. 79]. Після Другої світової війни в США відбувається переосмислення поняття індивідуалізму. Знову, як і раніше, він має позитивне та моральне значення. В атмосфері духовного конформізму індивідуалізм людей, які заявляють про своє право на незалежне судження, починає сприйматися як ознака мужності та людської порядності [11, с. 151]. Саме ці проблеми яскраво простежуються в повісті Трумана Капоте «Сніданок у Тіффані».

В основу сюжету повісті покладено опис життя дев'ятнадцятирічної Холлі Голайтлі. Це добра дівчина, яка не може знайти своє місце в суспільстві. Мрійлива та безрозсудна, вона стає «білою вороною» у світі корисловості, жорстокості та підлості. Холлі живе у світі, де не можуть існувати добрі стосунки між людьми, справжнє почуття, чиста любов. Вона з відразою ставиться до суспільства, в якому вона живе, та мріє стати самою собою, а не грати обридлу роль.

У «вищому світі», у світі грошей, пафосу, брехні, Холлі женеться за мрією, за зовнішньою красою життя.

Загальна риса, яку можна простежити в усіх її мріях, – це жага спокійного життя, звичайного щастя. Але ці мрії нездійсненні. Головною темою повісті є тема невідповідності між мрією головної героїні та дійсністю.

«Сніданок у Тіффані» написаний від першої особи, від імені молодого письменника-початківця, у розповіді якого легко впізнати голос самого автора.

Холлі теж є своєрідним інтерпретатором авторських думок. Стилiстична природа повісті «Сніданок у Тіффані» блискуча, але вона зовсім не схожа на попередні твори Капоте. Нью-Йоркське «вище суспільство» письменник змальовує гостросатиричними барвами. Як зазначає американська критика, письменник дуже вдало відтворює мовленнєву манеру соціальних прошарків. «Сніданок у Тіффані» – виразно «міська» оповідь і за своїм загальним стилем типова для сучасної літератури США [12, с. 78].

Труман Капоте надає головній героїні так зване «speaking name» – *Holiday Golightly*. *Holiday* в перекладі з англійської мови означає «канікули, відпустка». *Golightly* можна розкласти на «*Go*» – «йти», «мандрувати» та «*Lightly*», що означає «весело, необмірковано, легко, безтурботно». Цей переклад найкраще характеризує дівчину. Холлі намагається йти по життю легко, безтурботно, проте часто чинить необдумано і потрапляє в халепи. Найбільш вдало характеризує її життя дієслово *travel* (мандрувати). Героїня часто мандрує, намагаючись знайти своє місце в світі. Проте вона ніде не відчуває затишку і комфорту.

Для цілісного опису образу головної героїні повісті важливе змалювання її зовнішності. Портретний опис Холлі надано від імені її друга: «*She was still on the stairs, now she reached the landing, and ragbag colors of her boy's hair, tawny streaks, strands of albino-blond and yellow, caught the hall light. It was a warm evening, nearly summer, and she wore a slim cool black dress, black sandals, a pearl choker. For all her chic thinness, she had an almost breakfast-cereal air of health, a soap and lemon cleanness, a rough pink darkening in the cheeks. Her mouth was large, her nose upturned. A pair of dark glasses blotted out her eye. It was a face beyond childhood, yet this side of belonging to a woman*» [17, p. 5].

Опис зовнішності Холлі заснований переважно на використанні контрастних характеристик. На фоні світлих тонів її волосся (*strands of albino-blond and yellow*) наявні темні тони в її одязі (*she wore a slim cool black dress, black sandals*). Також ми можемо бачити контраст між прекрасним теплим вечором «*It was a warm evening, nearly summer*» та тим, як одягнута Холлі «*she wore a slim cool black dress, black sandals, a pearl choker*». Автор наголошує, що таким чином Холлі закривається від світу навіть тоді, коли він до неї прихильний. Ця ідея ще більше розкривається, коли автор згадує про окуляри (*A pair of dark glasses blotted out here yes*), які слугують її своєрідним щитом. «*Dark glasses*» доповнюють образ Холлі, одягнену в чорту одягу, а дієслово *blotout* має значення «закривати».

У ході опису Холлі автор дуже вдало використовує метафори, які надають барвистості: «*chic thinness, an almost breakfast-cereal air of health, a soap and lemon cleanness, a rough pink darkening in the cheeks*». На перший погляд здається, що молода жінка притримується здорового способу життя, проте справа в тому, що Холлі не має достатку і гроші в неї надовго не затримуються. Епітет «*An almost breakfast-cereal air*» свідчить, що їжа Холлі проста, дешева і не відрізняється різноманітністю. Вона не може дозволити собі дорогу косметику, про що свідчать дешеві рум'яна «*a rough pink darkening in the cheeks*» та мило «*a soap and lemon cleanness*». Протиставлення «*It was a face beyond childhood, yet this side of belonging to a woman*», надає образу Холлі суперечливості: вона вже не дівчина, але ще не жінка.

Під час дослідження мовленнєвої характеристики Холлі можна помітити, що вона часто вживає ласкаві слова, наприклад:

Sorry darling, – I forgot my key

Bless you, darling – you were sweet to see me home etc.

Дівчина дуже вдало користується своїми жіночими чарами для досягнення своєї мети. Для неї дуже просто зачарувати чоловіків з першого погляду та першого слова. Про її чарівність свідчать такі рядки:

She was never without dark glasses, she was always well groomed, there was a consequential good taste in the plainness of her clothes, the blues and grays and lack of luster that made her, herself, shine so. One might have thought her a photographer's model, perhaps a young actress, except that it was obvious, judging from her hours, she hadn't time to be either [17, p. 6].

Бездоганність зовнішності Холлі передано за допомогою епітету «*well groomed*» та прямої характеристики «*a consequential good taste in the plainness of her clothes*». Основний прийом зображення зовнішності Холлі – контраст – яскраво проявляється в поєднанні з метонімією та метафорою «*the blues and grays and lack of luster that made her, herself, shine so*». Темні відтінки одягу (*the blues and grays*) та відсутність у них лоску (*lack of luster*) не тільки не відтіняють природну привабливість Холлі, а, навпаки, роблять її зовнішність ще яскравішою та блискучою.

Інша характеристика, яка привертає нашу увагу – це очі Холлі. Вперше таке спостереження зробив оповідач, коли він врешті-решт познайомився з героїнею:

I'd never seen before not wearing dark glasses, and it was obvious now that they were prescription lenses, for without them her eyes had an assessing squint, like a jeweler's. They were large eyes, a little blue, a little green, dotted with bits of brown: varicolored, like her hair; and, like her hair, they gave out a lively warm light [Ibid., p. 7].

По-перше, оповідач наголошує, що Холлі носила лінзи, які переливались різними кольорами. Він також порівнює її пильний, оцінювальний погляд з поглядом ювеліра (*had an assessing squint, like a jeweler's*). Як ювелір намагається роздивитися чистоту та унікальність діаманта у прикрасах, так і Холлі намагається розгледіти чистоту душі людей, із якими вона спілкується. Вона з недовірою ставиться до оточуючих, оскільки не раз розчарувалася в людях. Цей опис багатий на стилістичні прийоми, які, поєднуючись одне з одним, надають йому яскравості та витонченості. По-перше, очі Холлі автор порівнює із її волоссям: «*varicolored, like her hair; and, like her hair, they gave out a lively warm light*». По-друге, в описі домінує повтор, який утворює редуплікацію. І, нарешті, прихована, але дуже доречна в цьому описі метафора (*they gave out a lively warm light*) довершує опис очей. Вона найбільш яскраво розкриває відомий вислів «очі – дзеркало душі» і підтверджує доброту та чистоту душі Холлі.

Різні деталі побуту доповнюють і розкривають натуру Холлі. Те, що вона полюбляла читати, яскраво характеризує її внутрішній світ: *her regular reading consisted of tabloids and travel folders and astrological charts*. Укотре ми переконуємося в любові Холлі до мандрівок (*travel folders*); також можна помітити її схильність до наслідування світського способу життя, оскільки вона захоплювалася бульварною пресою (*tabloids*), у якій найчастіше писали про модні тенденції та світські події. Її захоплення астрологічними прогнозами (*astrological charts*) можна пояснити тим, що вона завжди чекала від долі доброзичливості, хоча ці сподівання не завжди справджувались. Фінансовий стан Холлі занадто скрутний: дешеві сигарети, які вона палила (*an esoteric cigarette called Picayunes*), невибаглива їжа (*cottage cheese and melba toast*), саморобна зачіска (*her varicolored hair was somewhat self-induced*) свідчать про те, що вона не вміла заробляти та економити гроші.

Єдине місце, де Холлі знаходить спокій, – це ювелірна крамниця Тіффані:

«I don't want to own anything until I know I've found the place where me and things belong together. I'm not quite sure where that is just yet. But I know what it's like». ... «It's like Tiffany's». ... «Not that I give a hoot about jewelry». ... «It calms me down right away, the quietness and the proud look of it; nothing very bad could happen to you there»... [17].

«Тіффані» для Холлі – це ідеал буденного життя, хоча і недосяжний для неї, але саме тут на деякий час вона знаходить затишок і впевненість у майбутньому: *«nothing very bad could happen to you there...»*.

Образ Холлі Голайтли, блискуче розкритий у повісті «Сніданок у Тіффані» за допомогою емоційно-експресивної лексики, слів-реалій і різноманітних стилістичних засобів, набуває витонченості. Стає зрозумілим, що Холлі поєднує в собі риси протилежних соціальних груп. Вона постійно мріє про розкішне життя, але є чужою серед «вищого світу», де панує лицемірство та брехня. Все це робить її образ культовим в американській літературі XX ст.

Бібліографічні посилання

1. Болотнова Н. С. Стилистический анализ текста в школе / Н. С. Болотнова // Рус. яз. в шк. – 2002. – № 2. – С. 95–106.
2. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. / В. В. Виноградов. – М. : АН СССР, 1963. – 512 с.
3. Дроздовський В. П. Принципи і передумови стилістичного аналізу прозового тексту / В. П. Дроздовський. – О. : ОДУ, 1972. – 95 с.
4. Замошкин Н. Слово, стиль, время / Н. Замошкин // Октябрь. – 1959. – № 2. – С. 76–185.
5. Засурский Я. Н. История американской литературы : в 2 т. / Я. Н. Засурский. – М. : Просвещение, 1971. – Т. 2. – 297 с.
6. Зверев А. Одинокие мечтатели Т. Капоте / А. Зверев // Capote T. The Grass Harp. Breakfast at Tiffany's. – М., 1974. – С. 3–21.
7. Капоте Труман. Биография [Электронный ресурс] / Труман Капоте. – Режим доступа: <http://www.livelib.ru/author/6168>. – Загл. с экрана.
8. Левидова И. Молодой человек с закопченными стеклами / И. Левидова // Вопр. лит. – 1960. – С. 125–127.
9. Медникова Э. Послесловие. Комментарий / Э. Медникова // Capote T. The Grass Harp. Breakfast at Tiffany's. – М., 1974. – С. 186–223.
10. Мясников А. Образ / А. Мясников // Слов. литературовед. терминов. – М., 1974. – С. 241–248.
11. Осипова Э. Ф. Традиция романтической утопии в послевоенной американской литературе: Тор, Эмерсон, Капоте, Миллер, Гарднер, Беллоу / Э. Ф. Осипова // Литературные традиции в зарубежной литературе XIX–XX в. – Пермь, 1983. – С. 144–153.
12. Покальчук Ю. Проблема молоді в романах Трумена Капоте / Ю. Покальчук // Рад. літературознавство. – 1966. – № 9. – С. 79–88.
13. Пустовойт П. Г. От слова к образу / П. Г. Пустовойт. – К. : Рад. шк., 1974. – 191 с.
14. Рудяков Н. А. Стилистический анализ художественного произведения / Н. А. Рудяков. – К. : Вища шк., 1977. – 136 с.
15. Тимофеев Л. И. Есть ли особая наука о языке литературы? / Л. И. Тимофеев // Лит. и жизнь. – 15 марта 1960. – С. 3.
16. Фролова К. П. Аналіз художнього твору. Деякі методичні вивчення художнього твору : посіб. для вчителів / К. П. Фролова. – К. : Рад. шк., 1975. – 176 с.
17. Truman Capote [Electronic resource]. – Access mode : <http://uk.wikipedia.org/wiki>. – Title from the screen.

Надійшла до редколегії 20.02.15

УДК 811.161.1'367.335

Е. В. Ситникова

*Мариупольский государственный университет***СЛОЖНОПОДЧИНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ И ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИКАЦИИ**

Рассмотрен вопрос, связанный с понятием «сложноподчиненное предложение». Подчеркнуто, что с момента введения в русскую грамматическую науку термина «придаточное предложение» лингвисты пытаются выделить основания, необходимые для классификации данной структурной составляющей сложноподчиненных предложений: свои наименования придаточные предложения получали в соответствии с морфолого-синтаксическим, семантико-синтаксическим, формальным и структурно-семантическим принципами. Исходя из этого, предпринята попытка привести к единообразию наработанный лингвистами материал по распределению сложноподчиненных предложений на группы и обосновать целесообразность применения структурно-семантического принципа при классификации придаточных предложений.

Ключевые слова: придаточное предложение, сложноподчиненное предложение, логико-грамматическая классификация, формально-грамматическая классификация, структурно-семантическая классификация.

Ситникова О. В. Маріупольський державний університет. **СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКАЦІЇ**

Розглянуто питання, пов'язане з поняттям «підрядне речення». Наголошено, що з моменту введення в російську граматичну науку терміна *підрядне речення* лінгвісти намагаються виділити підстави, необхідні для класифікації даного структурного складника складнопідрядних речень: свої найменування підрядні речення одержували відповідно до морфолого-синтаксичного, семантико-синтаксичного, формального та структурно-семантичного принципів. Виходячи з цього, зроблено спробу узагальнити напрацьований лінгвістами матеріал із розподілу складнопідрядних речень на групи та обґрунтувати доцільність застосування структурно-семантичного принципу під час класифікації підрядних речень.

Ключові слова: підрядне речення, складнопідрядне речення, логіко-граматична класифікація, формально-граматична класифікація, структурно-семантична класифікація.

Sytnykova O. V. Mariupol State University. **COMPLEX SENTENCE: THE DEFINITION AND PRINCIPLES OF CLASSIFICATION**

Since the term «subordinate clause» was introduced to Russian grammatical science linguists have been trying to identify the base required for classification of the given structural component of a complex sentence. First appeared in the works of N. I. Grech term «subordinate clause» was defined as reproduction, detailed development of any part of the main clause. Among subordinate clauses themselves the scientist distinguished only three varieties: nouns, adjectives and adverbial subordinate clauses. In the following the types of subordinate clauses have been considered by linguists within the classifications of complex sentences. Russian grammatical science knows logical grammatical, formal grammatical and structural semantic classifications of complex sentence.

The present article is an attempt to lead to uniformity the accumulated by the linguists material on division of complex sentences into groups. In this connection the algorithm of analysis of complex sentences was developed: definition of the complex sentences within the framework of each classification, establishing the procedure of their analysis, naming the sign by which the complex sentences are distributed into groups and characterized according to the established procedure of their analysis. Consideration of classification of complex sentences is accompanied by examples from the works of imaginative, journalistic and popular-scientific literature.

In addition, the author substantiates the practicability of using the structural semantic principle for the classification of the complex sentences.

Key words: subordinate clause, complex sentence, logical grammatical classification, formal grammatical classification, structural semantic classification.

Учение о придаточных предложениях в русской грамматической литературе сложилось в первой половине XIX в. Термин «придаточное предложение» был введен Н. И. Гречем. Данный компонент сложноподчиненного предложения (далее СПП) характеризуется лингвистом в первом издании «Практической русской грамматики»: «Придаточное предложение – есть размножение, пояснение, подробное развитие какой-либо части главного предложения» [7, с. 248].

При классификации придаточных предложений Н. И. Греч исходил из того, какую часть речи они заменяют в главном предложении: «Придаточными предложениями могут быть замѣнены въ главномъ предложѣніи: имя существительное, имя прилагательное и нарѣчіе, и по сему сіи предложѣнія бывають:

1. Существительныя, замѣняющіе имя существительное въ главномъ предложѣніи, на примѣр: *что домъ его сгорѣл*; здѣсь замѣняется имя существительное: *пожаръ, о пожарѣ, о сгорѣніи*.

2. Прилагательныя, коими замѣняется имя прилагательное (в обширномъ смыслѣ, т. е. и причастіе), на примѣр: *котораго вы знаете, вм. знаемый*.

3. обстоятельственныя, коими замѣняется нарѣчіе всякаго разряда, на примѣр: *возвратившись изъ города, вм. по возвращеніи*, или просто: *возвратившись*» [Там же, с. 248–249].

В дальнейшем типы придаточных предложений рассматривались лингвистами в рамках классификаций СПП. Русской грамматической науке известны логико-грамматическая, формально-грамматическая и структурно-семантическая классификации СПП.

В данной статье ставится *цель* привести к единообразию наработанный лингвистами материал по распределению СПП на группы.

В связи с этим был разработан алгоритм анализа СПП: в рамках каждой классификации дается определение СПП, устанавливается порядок их анализа, называется признак, по которому СПП распределяются на группы и характеризуются согласно установленному порядку их анализа.

Освещение вопроса о классификациях СПП сопровождается примерами из произведений художественной, публицистической и научно-популярной литературы.

Кроме того, автор статьи обосновывает целесообразность применения структурно-семантического принципа при классификации СПП.

Логико-грамматическая (логическая, смысловая) классификация сложноподчиненных предложений

Основы логико-грамматической классификации были заложены А. Х. Востоковым [5]. В разработке данной классификации СПП принимали также участие И. И. Давыдов [8], Ф. И. Буслаев [4], А. Г. Руднев [12] и др. Определяя группы СПП, лингвисты исходили из отождествления синтаксических функций членов определяемого предложения и определяющего предложения и логического вопроса от определяемого предложения к определяющему предложению.

Сложноподчиненное предложение – это «такое сложное предложение, в котором два или несколько предложений выступают по отношению друг другу одно в роли определяемого, а остальные в роли определяющих, или в так называемом грамматическом подчинении» [12, с. 236].

СПП = определяемое предложение + определяющее предложение

Анализ СПП:

а) что конкретизирует определяющее предложение в определяемом предложении (какой член предложения);

б) на какой вопрос отвечает определяющее предложение;

в) при помощи чего определяющее предложение присоединяется к определяемому предложению.

По отождествлению функций членов определяемого предложения и определяющих предложений **СПП** делятся на следующие **группы**:

1. СПП с определяющим подлежащим

возвратный глагол; указательное, отрицательное, определительное местоимения + кто? что? + союз, союзное слово:

*Ему казалось, **что** никогда еще не ощущал он так остро жизнь родной стороны* (союз).

2. СПП с определяющим сказуемым

указательное местоимение + каков? какова? каково? что такое? + союз, союзное слово:

***Каков** работник, такова и плата* (союзное слово).

3. СПП с определяющим дополнительным

указательное, определительное местоимения, сказуемое + вопросы косвенных падежей + союз, союзное слово:

*Грустно думать, **что** напрасно была нам молодость дана* (союз).

4. СПП с определяющим определительным

указательное местоимение, существительное + какой? какая? какое? + союз, союзное слово:

*На зеленых кустах, **которые** смотрелись в воду, сверкала роса* (союзное слово).

5. СПП с определяющим обстоятельственным:

а) СПП с определяющим места

местоименное наречие + где? куда? откуда? + союзное слово:

***Куда** иголка, туда и нитка* (союзное слово);

б) СПП с определяющим времени

определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение + когда? с каких пор? до каких пор? как долго? + союз:

*На востоке уже занималась заря, **когда** рыбацья лодка отчалила от берега* (союз);

в) СПП с определяющим образа действия

соотносительное слово, сказуемое + как? каким образом? + союз:

*Прожить надо так, **чтобы** ни перед людьми, ни перед собой не было стыдно* (союз);

г) СПП с определяющим меры и счета

прилагательное, глагол + в какой мере? в какой степени? до какой степени? как долго? + союз, союзное слово:

*Воздух становился так редок, **что** трудно было дышать* (союз);

д) СПП с определяющим условия

определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение + при каком условии? + союз:

***Если** жизнь тебя обманет, не печалься, не сердись* (союз);

е) СПП с определяющим уступки

определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение + несмотря на что? вопреки чему? + союз:

***Как ни** спокойно он держался, душа его болела и страдала* (союз);

ж) СПП с определяющим сравнения

глагол, прилагательное, наречие + как? каким образом? + союз:

*Увидев Лену, он покраснел так густо и быстро, **как** умел краснеть только он* (союз);

- з) СПП с определяющим причины:
 – СПП с определяющим основания
 определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение
 + почему? отчего? по какой причине? в силу чего? + с. *потому что*:
*Обоз тронул с места рано, **потому что** было не жарко (союз);*
 – СПП с определяющим повода
 определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение
 + почему? отчего? по какой причине? в силу чего? + с. *из-за того что*:
*Густая трава росла только по берегам озера, **из-за того что** здесь было много влаги (союз).*
 – СПП с определяющим цели
 определяющее предложение конкретизирует все определяемое предложение
 + зачем? с какой целью? для чего? + с. *для того чтобы*:
*Сумрак сгустился, **для того чтобы** через час бесследно исчезнуть под напором рас-
 света (союз).*

Формально-грамматическая классификация сложноподчиненных предложений

А. М. Пешковский [10] отходит от семантико-синтаксического принципа при классификации СПП. Учение о данной разновидности сложных предложений лингвист сводит к изучению лишь формальных средств связи придаточного предложения с главным предложением – союзов и союзных слов, на основе значения которых и делает попытку классифицировать СПП. Нарботки А. М. Пешковского были уточнены и детализированы Л. А. Булаховским [3], А. Б. Шапиро [13], М. Н. Петерсоном [9].

Сложноподчиненное предложение – это сложное целое (СЦ), состоящее из предложений, соединенных союзами, союзными словами или соединительными синтаксическими паузами и не разъединенных разделительными синтаксическими паузами [10, с. 410].

СЦ = главное предложение + придаточное предложение

Анализ СЦ:

а) при помощи чего придаточное предложение присоединяется к главному предложению.

По значению подчинительных союзов и союзных слов **СЦ** делятся на следующие **группы**:

1. СЦ с придаточным предложением с союзным подчинением, присоединенным:

а) причинными союзами:

*В этом, казалось, и заклучалась главная цель связей его со старым повых-
 чиком, **потому что** тут же сундук свой он отправил секретно домой;*

б) союзами цели:

*Дай только, боже, **чтобы** сошло с рук поскорее!;*

в) союзами следствия:

*Один подбородок только выступил очень далеко вперед, **так что** он дол-
 жен был всякий раз закрывать его платком ...;*

г) изъяснительными союзами:

*Надобно заметить, **что** учитель был большой любитель тишины и хоро-
 шего поведения;*

д) пояснительными союзами:

*Я начинаю, **то есть** я хотел бы начать мои записки с девятнадцатого
 сентября прошлого года;*

е) условными союзами:

Если поклонение Патти было бы известно только в кругу лиц, близких к нему, то беда была бы невелика;

ж) уступительными союзами:

Он весь был ясно виден, даром что ехал в тени;

з) сравнительными союзами:

Меня тотчас охватила неприятная, неподвижная сырость, точно я вошел в погреб;

и) временными союзами:

Когда набралось денег до пяти рублей, он мешочек зашил и стал копить в другой.

2. СЦ с придаточным предложением с относительным подчинением:

а) СЦ с придаточным предложением с косвенно-вопросительным подчинением:

Интересно, знает ли он (союз);

б) СЦ с придаточным предложением с собственно-относительным подчинением:

У вас там в передней, куда обыкновенно являются просители, сторожа завели домашних гусей (союзное слово).

Структурно-семантическая классификация сложноподчиненных предложений

В. А. Богородицкий [2], В. В. Бабайцева и Л. Ю. Максимов [1], Д. Э. Розенталь [11] и другие при классификации СПП учитывают структуру обеих частей СПП, синтаксические средства связи между ними, смысловое значение придаточных частей, то есть в основу распределения СПП по группам кладется уже структурно-семантический принцип.

Сложноподчиненное предложение (СПП) – это «сложное предложение, в котором одна предикативная часть (придаточная) зависит от другой (главной), распространяет ее и присоединяется к ней подчинительными союзами или союзными словами» [13, с. 186].

СПП = главная часть + придаточная часть

Анализ СПП:

а) что распространяет придаточная часть в главной части (какую часть речи);

б) при помощи чего придаточная часть присоединяется к главной части.

По тому, что распространяет придаточная часть в главной части, **СПП** делятся на следующие **группы**:

1. СПП нерасчлененной структуры:

а) СПП с придаточной присубстантивно-атрибутивной
существительное (с указательным местоимением или без него) + союзное слово:

Это было то место, где шоссе обрывалось над рекой у сожженного моста (союзное слово);

б) СПП с придаточной изъяснительно-объектной
глагол, прилагательное, слово категории состояния, существительное + союз, союзное слово:

Пусть думает, что знакомство с ней мне не так уж интересно (союз);

в) СПП с придаточной сравнительно-объектной
сравнительная степень наречия, прилагательного, слово категории состояния + союзы *чем, нежели*:

Он оказался выносливее, чем мы думали (союз);

г) СПП местоименно-соотносительного типа:

– СПП субстантивного местоименно-соотносительного типа

субстантивированное местоимение + союзное слово:

*Я делал то, **что** считал необходимым* (союзное слово);

– СПП адъективного местоименно-соотносительного типа

такой (или *таков*) в главной части + *какой* (или *каков*) в придаточной части:

*Тишина такая, **какая** бывает только перед рассветом* (союзное слово);

– СПП адвербиального местоименно-соотносительного типа

столько + Р.п. существительного в главной части + *сколько* в придаточной части,

настолько (или *так*) + слово качественной семантики в главной части + *на-сколько* в придаточной части,

так + глагол в главной части + *как* в придаточной части:

*Она знала жизнь настолько плохо, **насколько** это возможно в 20 лет* (союзное слово).

2. СПП расчлененной структуры:

а) СПП с придаточной места

местоименное наречие + союзное слово:

*Он выехал оттуда, **откуда** съезжались во двор лошади* (союзное слово);

б) СПП с придаточной времени

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

***Когда** она вошла, лейтенант быстро встал и пошел навстречу* (союз);

в) СПП с придаточной условия

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

***Раз** вы согласились, так уж нельзя вам отказываться* (союз);

г) СПП с придаточной цели

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

*Я на все готова, **только бы** мама выздоровела* (союз);

д) СПП с придаточной сравнения

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

*Мелкие листья ярко и дружно зеленеют, **словно кто** их вымыл и лак на них навел* (союз);

е) СПП с придаточной причины

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

*Он не брал никаких сверхурочных работ, **потому что** все свободное время проводил в экспериментальном цехе* (союз);

ж) СПП с придаточной уступки

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

*Он выглядит опрятным и чистым, **несмотря на то, что** одежда его изрядно поношена* (союз);

з) СПП с придаточной следствия

придаточная часть распространяет всю главную часть + союз:

*Снег становился белее и ярче, **так что** домило глаза* (союз);

и) СПП с придаточной подчинительно-присоединительной

придаточная часть распространяет всю главную часть + союзное слово:

*Пала роса, **что** предвещало завтра хорошую погоду* (союзное слово).

Все достоинства и недостатки рассматриваемых классификаций СПП могут быть выявлены при анализе следующих предложений.

Там, где глаз не мог уже отличить в потемках поле от неба, ярко мерцал огонек.

По логико-грамматической классификации данное СПП состоит из определяемого предложения *Там ярко мерцал огонек* и определяющего предложения *где глаз не мог уже отличить в потемках поле от неба*. Определяющее предложение

конкретизує в визначеному пропозиції обставина там, виражене місцеименним нареччям, відповідає на запитання де?, приєднується при допомозі союзного слова *де*. Перед нами СПП з визначуючим місця.

По формально-грамматическій класифікації данне СЦ складається з головного пропозиції *Там яро мерцал огонек и придаточного пропозиції де глаз не мог уже отличить в потемках поле от неба*. Придаточне пропозиції приєднується к главному пропозиції при допомозі союзного слова *де*. Перед нами СЦ з придаточним пропозиції з власне-відносительним підчиненням.

По структурно-семантическій класифікації данне СПП складається з головної часті *Там яро мерцал огонек и придаточної часті де глаз не мог уже отличить в потемках поле от неба*. Придаточна частия розповсюджує в головній часті місцеименне нареччя *там*, приєднується при допомозі союзного слова *де*. Перед нами СПП розчлененої структури з придаточною місця.

Рассмотрим еще одно предложение:

Лисий след волчиха принимала за собачий и иногда даже сбивалась с дороги, чего с ней никогда не бывало в молодости.

По логико-грамматическій класифікації данне СПП складається з визначеного пропозиції *Лисий след волчиха принимала за собачий и иногда даже сбивалась с дороги* и визначуючого пропозиції *чего с ней никогда не бывало в молодости*. Визначуюче пропозиції конкретизує все визначене пропозиції. Задати запитання від визначеного пропозиції к визначуючому не представляється можливим. Следовательно, виконати дальніший аналіз СПП и визначити його різновидність по данній класифікації також неможливо.

По формально-грамматическій класифікації данне СЦ складається з головного пропозиції *Лисий след волчиха принимала за собачий и иногда даже сбивалась с дороги* и придаточного пропозиції *чего с ней никогда не бывало в молодости*. Придаточне пропозиції приєднується к главному при допомозі союзного слова *чего*. Перед нами СЦ з придаточним пропозиції з власне-відносительним підчиненням.

По структурно-семантическій класифікації данне СПП складається з головної часті *Лисий след волчиха принимала за собачий и иногда даже сбивалась с дороги* и придаточної часті *чего с ней никогда не бывало в молодости*. Придаточна частия розповсюджує всю головну частию, приєднується при допомозі союзного слова *чего*. Перед нами СПП розчлененої структури з придаточною підчинительно-приєднательною.

Интересным для рассмотрения представляется и следующее предложение:

Савельич так поражен был моими словами, что всплеснул руками и остолбенел.

По логико-грамматическій класифікації данне СПП складається з визначеного пропозиції *Савельич так поражен был моими словами* и визначуючого пропозиції *что всплеснул руками и остолбенел*. Визначуюче пропозиції конкретизує в визначеному пропозиції обставина так, виражене місцеименним нареччям, відповідає на запитання до якої степені?, приєднується при допомозі союзу *что*. Ми маємо СПП з визначуючим міри и рахунку.

По формально-грамматическій класифікації данне СЦ складається з головного пропозиції *Савельич так поражен был моими словами* и придаточного пропозиції *что всплеснул руками и остолбенел*. Придаточне пропозиції приєднується к главному при допомозі союзу *что*. Однак автори данній класифікації не рахували СПП, в яких придаточні пропозиції приєднуються к главному пропозиції при допомозі союзів міри и степені. Поэтому визначити різновидність розглянутого пропозиції не представляється можливим.

По структурно-семантической классификации данное СПП состоит из главной части *Савельич так поражен был моими словами* и придаточной части *что всплеснул руками и остолебенел*. Придаточная часть распространяет в главной части местоименное наречие *так*, присоединяется при помощи союза *что*. Это СПП нерасчлененной структуры местоименно-союзного соотносительного типа.

Анализ предложений по логико-грамматической, формально-грамматической и структурно-семантической классификациям СПП позволил сделать следующие выводы.

Структурно-семантическая классификация СПП дает наиболее полную и всестороннюю характеристику данной разновидности сложных предложений, так как она учитывает и соотношенность придаточной части с главной частью (придаточная часть распространяет главную часть в полном объеме или только ее компонент), и характер поясняемого компонента в главной части (слово или словосочетание), и средство связи придаточной части с главной частью (союз или союзное слово), и возникающие смысловые отношения между придаточной и главной частями (временные, условные, причинные и т.д.).

Нельзя не согласиться и с мнением Н.С. Валгиной о том, что очень удачным является введение в структурно-семантическую классификацию СПП терминов «главная часть» и «придаточная часть» вместо терминов «главное предложение» и «придаточное предложение». Вновь введенные термины хотя и употребляются условно, однако подчеркивают некоторую самостоятельность частей сложного целого [5, с. 311].

Логико-грамматическая и формально-грамматическая классификации СПП имеют ряд недостатков. И та и другая классификации не охватывают все имеющиеся разновидности придаточных предложений: в логико-грамматической классификации отсутствуют придаточные предложения со значением следствия, в формально-грамматической классификации – придаточные предложения со значением места, образа действия, меры и степени.

Среди разновидностей СЦ в формально-грамматической классификации отмечаются СЦ с придаточным предложением с относительным подчинением, где средством связи придаточных предложений с главными предложениями являются союзные слова. Однако среди разновидностей данной группы выделяются СЦ с придаточным предложением с косвенно-вопросительным подчинением, где средством связи почему-то указывается союз *ли*.

Библиографические ссылки

1. **Бабайцева В. В.** Современный русский язык в 3 ч. / В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. – М. : Просвещение, 1981. – Ч. 3 : Синтаксис. Пунктуация. – 271 с.
2. **Богородицкий В. А.** Общий курс русской грамматики : (из университетских чтений) / В. А. Богородицкий. – Казань : Типограф. Император. ун-та, 1904. – 211 с.
3. **Булаховский Л. А.** Курс русского литературного языка : в 2 т. / Л. А. Булаховский. – 5-е изд., перераб. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1952. – 447 с.
4. **Буслаев Ф. И.** Историческая грамматика русского языка: синтаксис / Ф. И. Буслаев. – 7-е изд. – М. : КомКнига, 2006. – 344 с.
5. **Валгина Н. С.** Синтаксис современного русского языка : учеб. пособие / Н. С. Валгина. – 2-е изд. – М. : Высш. шк., 1978. – 439 с.
6. **Востоков А. Х.** Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же Сокращенной грамматики, полнее изложенная / А. Х. Востоков. – СПб. : Тип. И. Глазунова, 1831. – 408 с.
7. **Греч Н. И.** Практическая русская грамматика / Н. И. Греч. – СПб. : Типогр. Император. Санкт-Петербург. воспитат. Дома, 1827. – 588 с.

8. **Давыдов И. И.** Опыт общесравнительной грамматики русского языка, изданный Вторым отделением Императорской Академии наук / И. И. Давыдов. – СПб. : Тип. Император. Акад. наук, 1852. – 462 с.
9. **Петерсон М. Н.** Союзы в русском языке / М. Н. Петерсон // Рус. яз. в школе. – 1952. – № 5. – С. 28–34.
10. **Пешковский А. М.** Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский; с вступит. ст. «Основные понятия грамматики в освещении А. М. Пешковского» проф. С. И. Бернштейна. – 6-е изд. – М. : Учпедгиз, 1938. – 452 с.
11. **Розенталь Д. Э.** Современный русский язык : учеб. пособие / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. – М. : Высш. шк., 1991. – 559 с.
12. **Руднев А. Г.** Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. – 2-е изд. – М.: Высш. шк., 1968. – 320 с.
13. **Шапиро А. Б.** О принципах классификации подчиненных предложений / А. Б. Шапиро // Рус. язык в школе. – 1937. – № 2. – С. 13–36.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.929

М. А. Стражева

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ШТУЧНА МОВА ЛААДАН ЯК МОВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Розглянуто історію виникнення, особливості текстуального втілення і специфіку функціонування штучної мови лаадан у романі С. Х. Елджин «Native Tongue». Проаналізовано співвідношення лаадану з гіпотезою Сепіра-Ворфа.

Ключові слова: лаадан, штучна мова, конланг, феміністська мова, гіпотеза лінгвістичної відносності.

Стражева М. А. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ИСКУССТВЕННЫЙ ЯЗЫК ЛААДАН КАК ЯЗЫКОВОЙ ЭКСПЕРИМЕНТ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ**

Рассмотрена история появления, особенности текстуального воплощения и специфика функционирования искусственного языка лаадан в романе С.Х. Элджин «Native Tongue». Проанализировано соотношение лаадана с гипотезой Сепира-Ворфа.

Ключевые слова: лаадан, искусственный язык, конланг, феминистический язык, гипотеза лингвистической относительности.

Strazheva M. A. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **CONSTRUCTED LANGUAGE LAADAN AS A LINGUISTIC EXPERIMENT IN THE LITERARY TEXT**

The feminist constructed language láadan, developed by Suzette Haden Elgin, appeared as an experiment in 1982. The author implemented many ideas and professional researches in this language, thus making it unique. láadan was created for an Elgin's trilogy *Native Tongue* that describes the alternative future society. According to the writer, her language is radically different from European languages, which are focused on androcentrism. As Elgin's novels are remarkable for women's studies whose problems are now becoming even more urgent, constructed language láadan as the way of expressing women's thinking determines the relevance of this article. The purpose of this work is to study the linguistic and functional features of láadan as a fictitious experiment. The objectives of the paper are to study the history of the novel *Native Tongue* and language láadan, its place among conlangs and correlation with the Sapir-Whorf hypothesis, the analysis of its linguistic units and their functions at different levels.

As the result of the research, it was determined that láadan as a constructed language was worked up by the author as thoroughly as it was necessary to achieve the grammatical objectives. However, despite the fact that Láadan cannot serve as a full-fledged feminist language, it is extremely interesting for scientists as a constructed language. Unfortunately, now we have an incomplete understanding of the láadan vocabulary and its impact on the style of a literary text that provides the basis for further detailed study.

Key words: laadan, constructed language, feminist language, linguistic relativity.

Шляхи оновлення будь-якої мови зазвичай обумовлені багатьма факторами: лінгвістичними, культурними, історичними чи соціальними. Усі зміни в об'єктивній реальності неминуче приводять до змін у лексичному складі мови. Ф. де Соссюр писав із цього приводу: «Неможливо знайти таку мову, яка б знаходилась у стані спокою та нерухомості» (тут і далі переклад наш. – М. С.) [2, с. 47]. Найяскравішим доказом динаміки мови є процес створення нових слів, оскільки людство завжди прагне знайти нові слова для номінації позначуваного. Створення нової лексичної одиниці відбувається за допомогою численних способів словотвору, які можуть бути різними в кожній мовній системі. Однак останнім часом у суспільстві спостерігається тенденція запозичувати не тільки окремі слова, але й цілі мови з відомих літературних творів, які стають популярними серед прихильників окремих жанрів. У процесі створення нової реальності автори почали застосовувати один із найвідоміших сьогодні літературних прийомів – створення штучних мов, які на лінгвістичному рівні формують особливе середовище для вигаданого світу та збагачують уяву читача.

Особливе місце серед прикладів художньої мови займає феміністична штучна мова лаадан (Láadan), створена Сьюзет Хейден Елджин як своєрідний мовний експеримент у 1982 р. Її появі передувала велика кількість лінгвістичних досліджень літературознавців, які вивчали вигадані мови, також відомі як *conlang* («конструйована мова»). У лаадані втілено багато ідей та професійних пошуків, тому цей мовний експеримент унікальний, оскільки авторка по-своєму бачила завдання штучної мови. Мова фігурує у трилогії С. Х. Елджин «Native Tongue» та, на думку письменниці, кардинально відрізняється від андроцентричних європейських мов.

Лаадан останнім часом стає досить популярним в інтернет-просторі серед представниць жіночого руху. З огляду на порушення питань стосовно ролі жінки в суспільстві, її прав та обов'язків зростає інтерес літературознавців і лінгвістів до зразків світової літератури саме феміністського спрямування. Оскільки романи Елджин знакові в сфері фемінології та є матеріалом для дослідження вигаданих мов, вивчення лаадану як способу вираження жіночого мислення визначає актуальність цієї статті.

Незважаючи на те що перша публікація «Native Tongue» відбулася понад тридцять років тому, велика кількість коментарів до роману належить самій С. Х. Елджин або висвітлена фрагментарно в роботах таких мовознавців, як Дж. Фоур, М. Джоунс, І. Син, Е. Окреніт і російських лінгвістів М. Ю. Сидорової та О. Н. Шувалової. Тому **метою** даної статті є дослідження лінгвістичних та функціональних особливостей мови лаадан як мовного експерименту в художньому тексті.

Завданнями статті є вивчення історії створення роману «Native Tongue» та мови лаадан, її місця серед штучних мов і співвідношення з гіпотезою лінгвістичної відносності, а також аналіз мовних одиниць лаадану та їх функцій на різних рівнях.

Основи художніх мов, створених для естетичного задоволення, починають формуватися в ранній сучасній літературі (у «Гаргантюа і Пантагрюель», а також у деяких творах із утопічними мотивами), але, на думку С. Хайлі, стають популярними як серйозні проекти тільки на початку ХХ ст. «Принцеса Марса» Едгара Берроу-

за була, можливо, першим фантастичним романом, у якому використано штучну мову [5]. Однак перший учений, який став обговорювати художні мови публічно, був Дж.Толкін (прочитавши лекцію під назвою «A Secret Vice» на конгресі в 1931 р.).

Таким чином, на початку першого десятиріччя ХХІ ст. художні мови стали досить поширені в науково-фантастичних і фентезійних творах, у яких найчастіше використовують вкрай обмежений, але виразний словник, що вказує на існування повноцінної штучної мови. Художні мови з'являються, наприклад, у «Зоряних війнах», «Зоряному шляху», «Володарі перстнів», «Грі престолів», «Аватарі», у комп'ютерних пригодницьких іграх «Dune» і «Myst».

Отже, історія штучних мов налічує декілька століть, тому на момент створення лаадану вже існувало чимало монументальних праць, присвячених як художнім мовам, так і універсальним міжнародним. Завданням останніх було полегшення людського спілкування, у той час як літературні мови зазвичай просто доповнювали створений літературний простір. Щодо співвідношення художньої та міжнародної допоміжної мови лаадан займає проміжну позицію, тому що в роботах Елджин проблему штучної мови пов'язано, по-перше, із теорією лінгвістичної відносності, по-друге, із проблемою ефективності спілкування між людьми, і, нарешті, з дослідженням комунікації у фантастичній літературі. Художній простір дає змогу моделювати різноманітні ситуації міжособистісного і міжкультурного спілкування, створювати світи для різних вигаданих мов; крім того, у структурі художнього тексту вирішення лінгвістичних проблем вплітається в сюжетні, причинно-наслідкові зв'язки [1, с. 46].

Про зв'язок лаадану з теорією лінгвістичної відносності говорять такі дослідники, як Еріка Окрент у своїй книзі «In the Land of Invented Languages: Esperanto Rock Stars, Klingon Poets, Loglan Lovers, and the Mad Dreamers Who Tried to Build A Perfect Language, Spiegel & Grau» (2009) та М. Ю. Сидорова і О. Н. Шувалова у праці «Интернет-лингвистика: вымышленные языки» (2006). Зокрема, Еріка Окрент зауважує, що Елджин брала участь у ранньому розвитку нейролінгвістичного програмування та винайшла мову лаадан саме для вивчення лінгвістичної відносності [6]. Лаадан пристосований краще висловлювати жіночі думки, на відміну від мов середньоевропейського стандарту, які передбачають відображення чоловічих поглядів на світ, які непридатні для жіночого мислення. Для пристосування вигаданої мови під жіноче мислення письменниці в першу чергу намагалася позбутися двозначності висловлювань, які розкривають ставлення мовця до висловлюваного. Через таку особливість вважають, що мова Елджин розроблена для перевірки гіпотези Сепіра-Уорфа, згідно з якою структура мови впливає на те, як її носії сприймають світ. Якщо сприйняття «сильне», у цьому випадку «мова визначає думку» (лінгвістичний детермінізм). Натомість якщо сприйняття «слабке», то «мова впливає на думку» (лінгвістична відносність). Крайнім випадком «сильної» версії гіпотези є ідея, що слова визначають не тільки наші думки, а й те, про що вони, тобто саму реальність [7, с. 113].

Відповідно до гіпотези Сепіра-Уорфа люди, які говорять різними мовами, по-різному сприймають світ і по-різному мислять. Зокрема, ставлення до таких фундаментальних категорій, як простір і час, залежить у першу чергу від рідної мови індивіда; із мовних характеристик середньоевропейського стандарту виводять не тільки ключові особливості європейської культури, а й найважливіші досягнення європейської науки. «Ми стикаємося, таким чином, – пише Уорф, – з новим принципом відносності, який свідчить, що подібні фізичні явища дозволяють створити

подібну картину всесвіту лише в разі схожості або принаймні співвідносності мовних систем» [3, с. 175].

Елджин, осмислюючи зв'язок між мовою та думками, припустила, що можливо сконструювати мову, здатну забезпечити більш адекватні механізми для вираження саме жіночих відчуттів, і яка була б прийнята жіночою частиною населення та увійшла б до активного вжитку. Іншим розвитком подій авторка бачила сприйняття ідеї існування універсальної жіночої мови за умови недостатньої адаптації самого лаадану. Натомість було б сформовано інший варіант феміністської мови, оптимальної для повсякденного використання.

Для того, щоб мати повне уявлення про особливості лаадану та способів його пристосування до жіночого світосприйняття, слід проаналізувати наявний матеріал на різних мовних рівнях.

Щодо фонології, на відміну від більшості інших штучних мов, у лаадані наявні 2 тони:

- 1) короткий, середній та низький (голосна без діакритичних знаків);
- 2) короткий високий тон із акутом.

Якщо дві однакові короткі голосні стоять поряд в одній морфемі, то одна з них буде мати високий тон. Під час словотвору за умови появи двох однакових голосних поряд між ними використовують /h/.

У лаадані всього п'ять голосних літер:

- a як англійське *calm*,
- e як *bell*,
- i як *bit*,
- o як *home*,
- u як *dune*.

Щодо приголосних, то відмінними від англійської мови є лише диграфи *th* (як у слові *think*) та нехарактерні для англійської *zh* (як *pleasure*) і *lh* – глухий альвеолярний латеральний спірант. Інші приголосні (*b, s, sh, m, n, l, r, w, y, h, d*) вимовляють так, як і в англійській мові.

На рівні синтаксису цікаві порядок слів у реченні на мові лаадан. Звичайна конструкція складається з дієслова чи прикметника, далі йдуть підмет та додаток. Дієслова й прикметники взаємозамінні. На початку речення ставлять частку мовленнєвого акту (*Speech Act Morpheme*), що вказує на різні інтенції мовця. Так, серед таких часток слід виокремити:

- 1) частка розповідного речення (*Bii*);
- 2) частка питального речення (*Báa*);
- 3) частка, яку використовують для наказу (*Bó*);
- 4) частка, що виражає прохання та нейтрально-ввічливу форму наказового способу (*Bóo*);
- 5) частка, яка виражає обіцянку (*Bé*);
- 6) частка, яку використовують для попередження (*Bée*).

Крім часток мовленнєвого акту в лаадані наявні частки свідчення (*Evidence Morpheme*), які завжди стоять у кінці розповідного речення й означають надійність висловлювання. Усього виділяють 7 часток свідчення залежно від ситуації:

- 1) коли мовець знає, що інформація правдива, оскільки він бачив усе на власні очі, чув або сприймав (*wa*);
- 2) коли мовець знає про це, оскільки інформація очевидна (*wi*);
- 3) коли мовець побачив це вві сні (*we*);

4) коли мовець вважає інформацію правдивою, оскільки довіряє тому, хто її надав (*wáa*);

5) коли мовець вважає інформацію хибною, оскільки не довіряє джерелу її надходження (*waá*);

6) коли мовець робить припущення або вигадує (*wo*);

7) коли мовець не знає, чи є висловлювання правдиве (*wóo*).

Ще однією часткою в лаадані є частка часу. Вона зазвичай стоїть на другому місці в реченні й може вказувати на теперішній (*ril*), минулий (*eril*), майбутній (*aril*) часи або на припущення (*wil*). Серед часток, схожих за своїми функціями на частки європейських мов, – *ra* (заперечна) та *hé* (з'єднує частини складного речення).

Оскільки лаадан вважають аглютинативною мовою, у процесі словотвору на морфологічному рівні використовують велику кількість афіксів. Для позначення почуттів або настрою Елджин також уживає спеціальні афікси, відсутні в природних мовах, у яких паралінгвістичні реалії передають лише тоном та жестами.

Найуживанішими афіксами для передачі почуттів та ставлення мовця в романі «Native Tongue» є:

1) *-lh-*, що використовують для позначення відрази. Наприклад, слово *hahodimi* «приємно збентежена», а похідне *hahodimilh* – «неприємно збентежена»;

2) префікс *du-* використовують з дієсловами, щоб позначити дію, яку лише намагалися виконати: «*bii eril dusháad le wa*», і перекладають як «Я хотіла прийти»;

3) натомість префікс *diuu-* вказує на те, що намагання марні: «*bii eril diusháad le wa*» означає «Я марно намагалася прийти»;

4) за допомогою префікса *ná-* передають тривалу дію: «*bii eril násháad le wa*» і перекладають «Я намагалася прийти»;

5) постфікс *-(e)tha* вказує на природного власника, наприклад, якщо йдеться про молоко матері – *latal betha*;

6) якщо йдеться про звичайного чи законного власника, то вживають постфікс *-(e)tho*. Наприклад, фраза «мій чоловік» на мові лаадан звучить як *ebahid letho*;

7) власник може бути випадковим, для такої ситуації існує також частка *-(e)thi*: *losh nethi*, її перекладають українською як «твої гроші (які ти виграв в азартній грі)»;

8) коли людина стає власником із невідомих причин, уживають *-(e)the*. Наприклад: «котяча їжа» – *ana worulethe*.

9) цікавий суфікс *-id*, який авторка використовує для утворення чоловічого роду. На відміну від багатьох природних європейських мов, у яких суфікси такого типу використовують для утворення жіночого роду, у феміністській мові Елджин – *id*, навпаки, робить зі слова жіночого роду чоловічий. Так, слово *thulid* «батько» походить від *thul* «мати».

Частки мовленнєвого акту також можуть мати суфікси. У такому випадку вони суттєво змінюють сенс усього речення. Наприклад, *bóoth* позначає прохання, виражене з болем, а *báada* використовують для жартівливого питання.

Щоб утворити речення, потрібно застосувати такий алгоритм, ураховуючи синтаксичні та морфологічні особливості лаадану:

1. Вибрати частку мовленнєвого акту.

2. Вибрати частку для позначення часу.

3. Вибрати дієслово: *di* «розмовляти»; *hal* «працювати»; *néde* «хотіти»; *sháad* «йти, приходити».

4. Вибрати підмет: *le* «я»; *ne* «ти»; *be* «він, вона, воно»; *rul* «кішка»; *with* «жінка»; *omid* «кінь»; *mahina* «квітка»; *ana* «їжа»; *withid* «чоловік».

5. Вибрати частку свідчення.

Також у лаадані використовують додаток, показником якого є закінчення *-th* після голосних і *-eth* після приголосних.

Наведемо кілька речень, різних за своїм складом:

Bii eril hal with wa. – Жінка працювала.

Báa eril hal with? – Жінка працювала?

Bii eril hal ra with wa. – Жінка не працювала.

Bii ril néde rul anath wáa. – Кішка хоче їжі.

Bóo ril di ne Láadaneth. – Будь ласка, розмовляйте мовою Лаадан.

Незважаючи на те що лаадан був пристосований спеціально для жіночого спілкування та полегшення взаєморозуміння між людьми, із моменту створення мови жоден із двох варіантів розвитку феміністської мови, описаних Елджин, не був утілений у життя. На думку вченої, попри існування праці із граматики та словника лаадану, мова, розроблена Елджин, не знайшла відповідного поширення. Штучні «чоловічі» мови мають більший вплив на сучасну культуру. Як приклад Елджин називає клінгонську мову, яка наразі є навіть офіційною мовою деяких видань. Дослідниця наголошує на тому, що конланг – це її творіння, проте вона не розглядає його як свою власність. Лаадан був частиною її наукової праці, лінгвістичним експериментом і сприймався цілком серйозно, проте Елджин не обмежувала і не популяризовла його [4, с. 201]. Відтак лаадан так і не набув повноцінного розвитку як варіант феміністської мови. На основі цих спостережень можна зробити висновки, що гіпотеза Елджин не знайшла практичного підтвердження, а жінки, які розмовляють англійською, французькою, німецькою та іспанською мовами (мовами, використаними в романах «Native Tongue»), насправді не вважають рідні мови непридатними для спілкування.

На відміну від переважної більшості штучних мов, сконструйованих для функціонування виключно в художніх текстах для детального відтворення вигаданого світу, лаадан був створений для репрезентації особливостей жіночого світобачення з можливістю його подальшого використання в реальному спілкуванні. Конланг Елджин виявився нефункціональним через його недостатню популяризацію, проте останнім часом в Інтернет-середовищі інтерес до нього зростає, а відтак є сенс говорити про перспективність його подальшого дослідження, зокрема, недослідженими залишаються його стилістичні можливості й особливості функціонування в структурі тексту.

Таким чином, штучна мова лаадан, створена С. Х. Елджин, опрацьована авторкою настільки глибоко, наскільки це було необхідно для досягнення поставлених граматичних цілей. Проте, незважаючи на те що Лаадан не може виконувати функції повноцінної феміністської мови, як художня мова він надзвичайно цікавий для науковців. На жаль, наразі ми маємо неповне уявлення про словниковий склад лаадану та його вплив на конструювання художнього тексту, що дає підґрунтя для подальшого детального дослідження.

Бібліографічні посилання

1. **Сидорова М. Ю.** Інтернет-лінгвістика: вымышленные языки / М. Ю. Сидорова, О. Н. Шувалова – М. : 1989.ru, 2006. – 184 с.
2. **Соссюр Ф. де.** Заметки по общей лингвистике / Ф. де Соссюр. – М. : Изд. группа «Прогресс», 2000. – 280 с.
3. **Уорф Б. Л.** Наука и языкознание / Б. Л. Уорф // Новое в лингвистике. – М., 1960. – Вип. 1. – С. 174–175.

4. **Elgin S. H.** The Language Imperative: the Power of Language to Enrich Your Life and Expand Your Mind / S. H. Elgin. – N. Y. : Basic Books, 2000. – 304 p.
5. **Higley S. L.** Hildegard of Bingen's Unknown Language: An Edition, Translation, and Discussion / S. L. Higley. – N. Y. : Palgrave Macmillan, 2007. – 264 p.
6. **Okrent A.** In the Land of Invented Languages: Esperanto Rock Stars, Klingon Poets, Loglan Lovers, and the Mad Dreamers Who Tried to Build A Perfect Language / A. Okrent. – N. Y. : Spiegel & Grau, 2009. – 352 p.
7. **Whorf B. L.** Language, Thought and Reality / B. L. Whorf // Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. – Cambridge, 1956. – P. 51–56.

Надійшла до редколегії 23.02.15

УДК 37:81'246.2(045)

Т. П. Ткачук

Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників

ВПЛИВ РІВНЯ ОСВІЧЕНОСТІ РОДИНИ НА ВИБІР МОВИ РЕСПОНДЕНТОМ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ

З'ясовано чинники, які впливають на вибір мови в українсько-російському мовному середовищі Вінниці. Для дослідження обрано соціолінгвістичний метод, за допомогою якого проаналізовано відповіді стосовно використання мови учнями 13–16 років. Результати опитування частково підтвердили висунуту нами гіпотезу стосовно впливу рівня освіченості на вибір мови респондентом у двомовному середовищі.

Ключові слова: українсько-російський білінгвізм, функціонування мови, двомовне середовище, вплив освіти.

Ткачук Т. П. Вінницький обласний інститут післядипломного образования педагогических работников. **ВЛИЯНИЕ УРОВНЯ ОБРАЗОВАННОСТИ СЕМЬИ НА ВЫБОР ЯЗЫКА РЕСПОНДЕНТОМ В УСЛОВИЯХ УКРАИНСКО-РУССКОГО БИЛИНГВИЗМА**

Выяснены факторы, которые влияют на выбор языка в украинско-русской языковой среде Винницы. Для исследования выбран социолингвистический метод, с помощью которого проанализированы ответы об использовании языка учениками в возрасте 13–16 лет. Результаты опроса частично подтвердили выдвинутую нами гипотезу о влиянии уровня образованности на выбор языка респондентом в двуязычной среде.

Ключевые слова: украинско-русский билингвизм, функционирование языка, двуязычная среда, влияние образования.

Tkachuk T. P. Vinnytsia regional recertification teachers' institute. **CORRELATION BETWEEN EDUCATIONAL LEVEL OF A FAMILY AND SPEAKERS' LANGUAGE SELECTION IN A UKRAINIAN-RUSSIAN BILINGUAL ENVIRONMENT**

This article presents results of a survey that allow us to clarify the role of education in a situation when bilingual speakers have to choose their language of communication. Our study is a continuation of previous projects in which we identified factors that might influence the choice of language in the Ukrainian-Russian language environment that has been historically formed over a long period of time in Vinnytsia and Vinnytsia region. These factors are: 1) media; 2) urban society; 3) parents' language; 4) language at school. In the current study, we conducted a survey with 200 students aged 13–16 year-old who live in the city of Vinnytsia (Central Ukraine, 370 thousand people). We have selected 174 respondents for the final analysis. The survey included a number of questions concerning the use of Ukrainian and Russian in their families. In addition, the respondents were asked to identify the level of education of their parents and grandparents: i.e., higher education, vocational education, secondary school, incomplete secondary school, or primary education. The results

were coded as follows: grandparents as the first generation, parents as the second generation, and respondents as the third generation.

An analysis of the questionnaires showed that the parents' level of education correlates with the choice of language by bilingual children. This is especially noticeable between the first and third generations: e.g., the higher education of grandparents, the more likely their grandchildren will speak in Russian, which is a consequence of an intensive Russification of university education in Ukraine in the late twentieth century.

Key words: bilingual speakers, Ukrainian-Russian bilingualism, language use, bilingual environment, education.

Проблема українсько-російської двомовності в Україні надзвичайно складна і неоднозначна, тому потребує ретельного дослідження лінгвістами, політологами, соціологами, істориками, культурологами та психологами. Інерційні процеси у мовній сфері, які залишилися нам у спадок від імперської політики Росії, тривають досі, що дає нам змогу відстежити ті фактори, які впливають на вибір мови респондентом у двомовному середовищі. Про проміжний стан країни та її мовців говорить Т. Возняк: «Повного забуття старого і входження в нове немає. Людина надовго, а, зазвичай, назавжди залишається в певному «між». Цей стан, ясна річ, далекий від ідеалу і є станом розщепленості» [2, с. 107]. Саме в такому стані вибору між мовою колонізатора та мовою колонізованого перебувають жителі України. Завданням сучасних соціолінгвістичних досліджень є з'ясування зовнішніх та, головне, внутрішніх причин, які «штовхають» мовця до вибору певної мови в білінгвальному просторі, адже у «...двомовному соціумі співіснують і конкурують, звичайно ж, не мови, а люди, їхні носії, а відтак протидія поширенню української мови зберігає досягнуте за доби колоніальної залежності домінування російськомовних груп населення» [3, с. 7].

У цій статті відображено результати опитування, які дають змогу з'ясувати роль рівня освіченості у ситуації вибору мови під час спілкування білінгвами. Наше дослідження – продовження попередніх [5–8], у яких було визначено чинники, що впливають на вибір мови в українсько-російському мовному середовищі, історично сформованому впродовж тривалого періоду у Вінниці та Вінницькій області, зокрема вплив:

- засобів масової інформації;
- урбаністичного соціуму;
- мови батьків;
- мови школи.

Саме попередні дослідження стали основою для проведення опитування, яке має підтвердити або ж спростувати припущення стосовно впливу рівня здобутої освіти респондента (а також рівня освіченості його родини на зрізі трьох поколінь) на вибір мови в ситуації українсько-російського білінгвізму.

Відомо, що сферу використання української мови на території УРСР у радянські часи цілеспрямовано обмежували: маємо на увазі політику поширення впливу російської мови через прийняття різних законів та постанов, про що, наприклад, пише І. Баликін: «Серед основних завдань освітніх закладів усіх рівнів була політика злиття націй, зокрема української з російською, у чому мовна політика радянської влади досягла значних результатів, оскільки реалізовувалася головним чином через цілеспрямовану та повсюдну русифікацію» [1, с. 242]. Про певний дисбаланс мов у вищій школі, сформований ще в радянські часи, говорить М. Стріха: «На кінець 80-х років, за даними Міністерства освіти УРСР, українці становили лише 52 % від чисельності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів республіки (при їхній питомій вазі в населенні 72 %), тоді як росіяни – 40 % (при питомій вазі в населенні 21 %). Очевидно, що русифікація вищої школи призвела до дискримінаційного щодо українців дисбалансу» [4,

с. 24]. Зрозуміло, що тривалий тиск на українську мову в часи СРСР спричинив інерційні процеси, наслідки яких ми відчуваємо навіть через 20 років після здобуття Україною незалежності: по-перше, виросло покоління українців, які свідомо перейшли з української мови на російську заради здобуття вищої освіти; по-друге, сформувалася наукова російськомовна спільнота, частка якої на сьогодні залишається дуже впливовою.

Щоб перевірити гіпотезу стосовно впливу рівня освіченості членів родини респондента на вибір мови для міжособистісного спілкування ми опитали 200 учнів віком 13–16 років, які проживають у Вінниці (Центральна Україна, 370 тис. жителів). Для аналізу результатів ми відібрали 174 анкети. Усі опитані відповіли на питання, які стосувалися використання української або російської мови ними особисто, їх батьками й дідусями-бабусями, а також попросили респондентів визначити рівень освіти їх батьків та дідусів/бабусь за п'ятьма рівнями: вища освіта, профтехосвіта, середня, неповна середня, початкова. Після обробки результатів ми позначили як перше покоління дідусів (бабусь), друге – тат (мам) й третє – опитаних респондентів. Для обробки результатів було застосовано програму SPSS.

Для з'ясування відповіді на питання, чи впливає рівень освіти на вибір мови двомовними батьками/дідусями/бабусями, ми виокремили кілька рівнів зв'язків:

- 1) зв'язок між освітою батьків та їх мовою спілкування;
- 2) зв'язок між освітою батьків й мовою спілкування респондентів;
- 3) зв'язок між освітою дідусів/бабусь та їх мовою спілкування;
- 4) зв'язок між освітою дідусів/бабусь і мовою спілкування респондентів.

Загалом, ми одержали такі статистичні дані, що стосуються батьків й бабусь/дідусів респондентів:

- 64,9 % мам та 67,5 % тат мають вищу освіту;
- 31 % мам і 26,3 % тат мають профтехосвіту;
- 3,6 % мам та 5 % тат мають середню освіту;
- 0,6 % мам і 1,3 % тат мають неповну середню освіту;
- 41 % бабусь та 45,1 % дідусів мають вищу освіту;
- 32,7 % бабусь і 32,7 % дідусів мають профтехосвіту;
- 15,4 % бабусь та 13,7 % дідусів мають середню освіту;
- 9 % бабусь і 7,2 % дідусів мають неповну середню освіту;
- 1,9 % бабусь та 1,3 % дідусів мають початкову освіту.

1. Кореляція між мовою батьків та їх освітою засвідчує, що серед батьків із вищою освітою порівняно більше російськомовних, ніж серед батьків із профтехосвітою:

- серед тат 32,4 % із профтехосвітою і 61,6 % із вищою освітою спілкуються українською;
- серед мам 37,7 % із профтехосвітою і 57,1 % із вищою освітою спілкуються українською.

Натомість кількість російськомовних батьків із вищою освітою інша:

- серед тат 16,7 % із профтехосвітою і 80 % із вищою освітою спілкуються російською;
- серед мам 21,9 % із профтехосвітою і 75 % із вищою освітою спілкуються російською.

Ми не аналізували даних щодо середньої, неповної середньої та початкової освіти, оскільки їх частка надто мала порівняно з іншими рівнями освіти.

2. Співвідношення між освітою батьків та мовою опитаних респондентів таке:

- у батьків із середньою освітою 75 % дітей україномовні та 25 % російськомовні;

– у батьків із профтехосвітою 82 % дітей україномовні та 18 % російськомовні;

– у батьків із вищою освітою 65 % дітей україномовні та 35 % російськомовні.

Загалом серед російськомовних респондентів батьків із вищою освітою більше, ніж серед україномовних респондентів. Серед україномовних респондентів батьків із профтехосвітою більше, ніж серед російськомовних респондентів.

3. Попри те, що серед дідусів та бабусь із вищою освітою 60 % – 70 % україномовні, помітні тенденція, яка засвідчує факт, що із підвищенням рівня освіти дідусів/бабусь збільшується частка тих, які спілкуються російською: зі зведених графіків зрозуміло, що частка російськомовних дідусів / бабусь зростає пропорційно одержаній освіті: чим вищий рівень їх освіти, тим більшою стає кількість російськомовних дідусів/бабусь, і навпаки: серед україномовних респондентів зворотна тенденція: чим вищою стає освіта україномовних дідусів / бабусь, тим менша є їх кількість.

4. Дідусі/бабусі російськомовних респондентів, як правило, мають вищу освіту: (70 % – вища освіта, 22 % – профтехосвіта, 8 % – середня); дідусі/бабусі україномовних респондентів в основному мають профтехосвіту (вища освіта – 32,8 %, профтехосвіта – 40,3 %, середня – 18 %, решта – початкова і неповна середня).

Загалом російськомовні респонденти за результатами дослідження не мають дідусів/бабусь із освітою, нижчою середньої.

Російськомовних респондентів більше серед дідусів та бабусь із вищою освітою, ніж серед батьків із вищою освітою, тобто зв'язок між освітою дідусів/бабусь і мовою їх онуків сильніший, ніж між мовою батьків та їх дітей.

Зведені дані засвідчують такі результати:

– більшість батьків респондентів мають вищу освіту: 65 % – мама, 68 % – тато;

– частка дідусів/бабусь респондентів, які мають вищу освіту, вища за частку дідусів/бабусь з іншою освітою: за маминою лінією 41 % та 45 %, за татовою – 39 % і 44 %;

– серед батьків та дідусів/бабусь приблизно однакова частина тих, хто має профтехосвіту; частина батьків, які мають середню, неповну середню та початкову освіту, сягає рівня 4–5 %, цей показник стосовно старшого покоління приблизно 30 %;

– із підвищенням рівня освіти батьків збільшується частка респондентів, які спілкуються переважно російською;

– серед респондентів, які спілкуються українською мовою, відсоток батьків із вищою освітою нижчий, ніж серед респондентів, які спілкуються російською: 62 % (тато) та 57 % (мама) на противагу 80 % і 75 %;

– із підвищенням освіти дідусів/бабусь збільшується частка дідусів/бабусь, які спілкуються російською мовою. Від профтехосвіти до вищої освіти помічено стрімке зростання кількості російськомовних дідусів/бабусь;

– із підвищенням рівня освіти дідусів/бабусь збільшується частка респондентів, які спілкуються російською;

– серед респондентів, які спілкуються українською мовою, відсоток дідусів/бабусь із вищою освітою суттєво нижчий, ніж серед респондентів, які спілкуються російською: 32 % / 37 % / 30 % / 32 % на противагу 80 % / 61 % / 71 % / 68 %, за умови, що у вибірку стосовно дідусів/бабусь російськомовних респондентів не потрапило жодної людини з освітою, нижчою середньої.

Отже, аналіз анкет засвідчив, що рівень освіченості батьків впливає на вибір мови їх двомовними дітьми, особливо помітною є кореляція між першим і третім поколіннями: чим вища освіта у дідусів/бабусь, тим більша ймовірність, що їх внуки розмовлятимуть російською мовою, що є, на нашу думку, наслідком русифікації вищої школи, яка інтенсивно відбувалася у кінці ХХ ст. в Україні.

Бібліографічні посилення

1. **Баликін І. І.** Національна політика радянської влади в мовному середовищі Донбасу (1943–1982 рр.) / І. Баликін // Іст. і політол. дослідж. – 2013. – № 3 (53). – С. 241–251.
2. **Возняк Т.** Відродження іврити та української. Онтологічні підстави та наслідки / Т. Возняк // Сучасність. – 1992. – № 8. – С. 107–112.
3. **Залізняк Г.** Мовна ситуація Києва: день нинішній та прийдешній / Г. Залізняк, Л. Масенко // Українознавчі зошити журн. «Урок української». – К., 2002. – С. 3–32.
4. **Стріха М.** Мовна політика й мовне законодавство України / М. Стріха // Мова і політика. – К., 2000. – С. 24–25.
5. **Ткачук Т. П.** Вплив урбаністичного соціуму на вибір мови респондентом у білінгвальних умовах / Т. П. Ткачук // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 17. – С. 450–461.
6. **Ткачук Т. П.** Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на українсько-російську двомовність в пострадянському місті (на прикладі міста Вінниці) / Т. П. Ткачук // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 12. – С. 239–243.
7. **Ткачук Т. П.** Формування українсько-російського білінгвізму впродовж трьох поколінь (на прикладі міста Вінниці). / Т. П. Ткачук // Філологічні студії. Наук. вісн. Криворіз. нац. ун-ту : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 9. – С. 415–420.
8. **Tkachuk T.** Ukrainian-Russian Bilingualism in Urban Settings / T. Tkachuk // Sociolinguistics Symposium 19. – B., Aug. 21–24, 2012. – P. 97.

Надійшла до редколегії 24.02.15

УДК 811.161.1'373.2

И. И. Турута

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

АТТРАКТИВНАЯ ФУНКЦИЯ ЭРГОНИМОВ И ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ

Рассмотрена одна из основных функций эргонимов – аттрактивная, ее соотношение с другими функциями и языковые средства реализации, а именно: использование оценочной лексики, преимущественно положительной окраски, придание оценочного значения с помощью словообразовательных средств, создание окказиональных названий, применение различных приемов языковой игры, объединение в эргониме элементов разных языков, метафоризация, употребление прецедентных имен и текстов

Ключевые слова: собственное имя, эргоним, аттрактивная функция, модные слова, языковая игра, метафоризация, прецедентный текст

Турута І. І. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
АТРАКТИВНА ФУНКЦІЯ ЕРГОНІМІВ І МОВНІ ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто одну з основних функцій ергонімів – аттрактивну, її співвіднесеність із іншими функціями та мовні засоби реалізації, а саме: використання модних слів, оцінної лексики, переважно позитивного забарвлення, надання оцінного значення за допомогою словотвір-

них засобів, створення оказіональних назв, застосування різних прийомів мовної гри, поєднання в ергонімі елементів різних мов, метафоризація, уживання прецедентних імен і текстів.

Ключові слова: власна назва, ергонім, атрактивна функція, модні слова, мовна гра, метафоризація, прецедентний текст.

Turuta I. I. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *ATTENTION-GETTING FUNCTION OF ERGONYMS AND LINGUISTIC MEANS OF ITS REALIZATION*

Ergonyms and pragmatonyms are rapidly developing among all proper names in the modern Russian language. Thus, while studying ergonyms special attention should be paid to their functional characterization, understanding of a full range of their functions, identification of the main function, particularly the presence of the function to get someone's attention. The aim of this investigation is to study the attention-getting function of ergonyms and define language means of its realization. Objectives: to correlate the attention-getting function with other functions (informative, advertising, influential). Investigation showed that in general it is typical for ergonyms to combine several functions, but in plant and trade names these functions are displayed in a completely different way. The attention-getting function is represented at most in the commercial ergonyms. Linguistic means of realization of attention-getting function of ergonyms include: the usage of popular words and words with positive semantics, promotion of appreciation with the help of word formation, creation of occasional words, application of different types of language play, combination of elements of different languages in one ergonym, metaphORIZATION, use of precedent texts and precedent names.

One of the perspectives of the investigation of the attention-getting function of ergonyms might be the detailed description of all aforesaid means of its realization.

Key words: proper name, ergonym, attention-getting function, popular words, language play, metaphORIZATION, precedent text.

Как известно, одним из показателей развития любого живого языка является обогащение его словарного запаса. Кроме различных групп нарицательной лексики русского и украинского языков, активно пополняющихся в последние годы в связи с политическими, экономическими, научно-техническими и культурными преобразованиями, увеличение количества новых слов можно обнаружить и в онимной лексике. И здесь первенство занимают эргонимы и прагматонимы, бурное развитие которых предопределено новыми требованиями жизни общества. Именно в классах эргонимов и прагматонимов происходят новые процессы, в целом характеризующие современное состояние онимной системы.

Быстрое развитие эргонимов, их специфика на фоне других классов онимов стимулируют интерес к ним исследователей, о чем свидетельствуют многочисленные статьи, а также диссертации по различным проблемам эргонимии [3; 5; 6; 8; 9; 11–15; 17; 18], что в целом дает право отнести эргонимную лексику к наиболее изучаемому в настоящее время классу онимного пространства русского и украинского языков.

Среди проблем современной эргонимии особого внимания заслуживает функциональная характеристика эргонимов, так как помимо номинативной функции, объединяющей их с любыми другими словами, дифференцирующей и идентифицирующей функций, сближающих с другими классами онимов и соответственно противопоставляющих их нарицательной лексике, эргонимы обладают и рядом других функций. Анализ довольно большого числа работ по эргонимии позволил составить следующий список прагматических функций эргонимов: информативная, рекламная, адресная, апеллятивная, гарантийная, идеологическая, мемориальная, отличительная, охранная, психологическая, экзотическая, экспрессивная, эмотивная, эстетическая, характерологическая, функция воздействия. Дополнить этот список можно и этнокультурной функцией.

С некоторых пор, кроме названных функций, исследователи стали выделять и атрактивную функцию эргонимов [5; 9], то есть функцию, направленную на привлечение внимания к месту продажи конкретных товаров, предоставления услуг и т. д., а через них – и к самим товарам и услугам.

Именно аттрактивная функция эргонимов и будет предметом рассмотрения в данной статье.

И хотя на наличие этой функции исследователи неоднократно обращали внимание, детальной ее характеристики, а главное – анализа языковых средств ее реализации – еще нет. Поэтому **целью** исследования является описание аттрактивной функции эргонимов и выделение языковых средств ее реализации. В ходе рассмотрения данной проблемы будут решаться следующие задачи: 1) характеристика аттрактивной функции эргонимов в сравнении с другими их функциями; 2) изучение набора языковых средств, способствующих реализации аттрактивной функции.

Термин **аттрактивный** (от латин. *attractio* – ‘стягивание’) широко используется в психологии в значении «привлекательный, притягательный, симпатичный; эффектный» [10], соответственно «аттрактивность» – это привлечение внимания («2. Свойство объекта “привлекать”, “притягивать” внимание, вызывать интерес» [1]). С бурным ростом торгово-экономических отношений на рубеже XX–XXI вв., созданием большого числа производственных предприятий, производящих похожую продукцию, а главное – предприятий торговли, предлагающих ее населению, данные термины стали активно использоваться в литературе по рекламному делу (аттрактивность – «привлекательность рекламы» [7]), шире – в маркетинге, в специальных рекомендациях по приданию товару, месту его продажи привлекательности («аттрактивность» в «Словаре бизнес-терминов» – это «привлекательность, в основном естественное состояние чего-либо, не вызывающее раздражение, а наоборот манящее, вызывающее некое притяжение, симпатию» [16]). Позже термины *аттрактивный*, *аттрактивность* пришли и в эргонику и исследователи все чаще стали отмечать наличие у эргонимов аттрактивной функции, т. к. одной (если не основной) задачей эргонима является привлечение внимания потребителя, а дальше его удержание в качестве постоянного покупателя/посетителя. Для этого и нужны красивые, запоминающиеся названия, иногда необычные по своей семантике, структуре, выбивающиеся из общих правил орфографии, заставляющие задуматься, а в ряде случаев даже обратиться к справочной литературе для расшифровки их сути.

Возвращаясь к характеристике функций эргонимов, следует отметить, что среди ученых нет единства ни в определении полного набора функций, ни основной функции. Некоторые исследователи объединяют в рамках одного термина функции, отражающие категориальную специфику эргонима как класса онимов, и выделяют номинативную и идентификационно-дифференцирующую [14] или номинативно-идентификационно-дифференцирующую функцию [13]. Основной функцией эргонимов одни ученые считают отличительную функцию [8], другие – информативную [14], третьи – рекламную [5]. Обращение к аргументам, которые выдвигают данные исследователи в пользу одной или другой функции, позволяет утверждать, что для данного класса онимов характерно совмещение, наложение функций, при этом одни функции, более общие, могут реализовываться через другие. Так, Е. С. Кара-Мурза считает, что индивидуализирующая функция коммерческого имени, к которому он относит и эргоним, «проявляется как пучок функций более конкретных – отличительной и информативной, психологической и рекламной, охранной и гарантийной» [8].

Можно согласиться с теми, кто считает, что основной эргонимной функцией является информативная, так как эргоним призван информировать потенциального потребителя о конкретном товаре, виде услуг и т. д. Например, названия магазинов «Книги», «Деловая литература», «Цветы Днепрпетровска», «Меха Италии», «Специи Азии», кафе «Вареники», ресторана «Рыбный» говорят сами за

себя и правильно ориентируют покупателя/посетителя. Но эта функция не всегда реализуется в полной мере, т. к. ряд названий (и их число все возрастает) не является информативным для адресата, а иногда даже выступает средством ложной информации, не соответствующей реальному профилю торгового предприятия или предприятия сферы услуг, предлагаемой продукции и т. д. (например, название магазина одежды «*Лувр*», имеющего торговую площадь 2х2 м, винного дома «*Логос*», магазина автотоваров «*Оникс*»).

Такое несоответствие в основном характерно для названий, основанных на косвенной или ассоциативной мотивации, а также мотивации, известной и понятной только самим владельцам, соответственно – скрытой от покупателя / посетителя. В подобных названиях часто засекречиваются имена/фамилии владельцев, основателей фирм, их родных (например, эргоним «*Видиван*» – русифицированный вариант юридической записи «*VD-one*», образованный от сокращений имен владельцев (Валерий Родин и Дмитрий Мороз) и буквенного воспроизведения цифры 1 (один) как показателя высокого знака качества).

Аттрактивная функция в определенной степени совпадает с рекламной, но в то же время эти функции не полностью совмещаются. Любой эргоним и информирует, и рекламирует. Но не всегда реклама является привлекательной, соответственно и не любой эргоним будет привлекателен для посетителя / покупателя. Например, не у каждого человека название универмага «*Скорпион*» вызовет ассоциацию с наименованием одного из знаков зодиака, а, наоборот, может восприниматься в буквальном смысле данного слова, имеющего к тому же переносное значение с явно негативной оценкой (*скорпион* – «2. Разг. Об очень злобном, ядовитом человеке» [2, с. 1200]).

Следует также иметь в виду, что под понятие эргоним подводятся названия разных предприятий (производственных, торговых, предприятий, предоставляющих различные услуги населению, организующих его досуг), и это необходимо учитывать при характеристике аттрактивной функции, потому что у разных эргонимов она будет проявляться по-разному. Менее явно аттрактивная функция выражена в названиях производственных предприятий, так как они не имеют непосредственного контакта с потребителем, следовательно, и не могут оказывать воздействие на него. На покупателя могут влиять названия самих товаров (прагматонимы), товарные знаки известных фирм, бренды, зарекомендовавшие себя на рынке, но они не являются предметом исследования в данной работе.

С максимальной полнотой аттрактивная функция реализуется у наименований торговых предприятий, предприятий сферы услуг, которые, по терминологии Н. В. Шимкевича, относятся к коммерческой эргонимии [18, с.4]. Данные названия способны воздействовать на адресата «с целью принятия им решения предпочесть услуги фирмы, обозначенной этим эргонимом, услугам конкурирующих фирм» [Там же, с. 6], но для того, чтобы воздействовать, они должны сначала привлечь внимание. Исходя из этого можно сделать вывод, что аттрактивная функция эргонимов способствует осуществлению функции воздействия, то есть как бы предшествует ей. Если учесть, что основная задача торговли – продать товар, услуги, значит, побудить покупателя приобрести товар именно здесь, то тогда можно считать, что аттрактивная функция играет очень важную роль в принятии такого решения. Но все же «разложение по полочкам» прагматических установок эргонима нам представляется нецелесообразным, поэтому мы снова возвращаемся к заявленному ранее тезису, что эргоним (именно наименование торгового предприятия) совмещает несколько функций, а именно: информативную, рекламную и аттрактивную. Их не всегда можно четко отграничить друг от друга и показать последовательность реализации, так как конкретный эргоним и ин-

формирует (даже если эта информация неполная), и рекламирует, является своеобразной визитной карточкой магазина, туристической фирмы, ресторана и т. д., и привлекает внимание. А всё вместе взятое оказывает воздействие на потребителя, то есть в функции воздействия реализуются три вышеуказанные функции.

Остальные же прагматические функции можно считать вторичными, так как они проявляются не в каждом эргониме, а в определенных. Так, психологическая функция свойственна эргонимам, в составе которых присутствуют модальные слова со значением долженствования (например, *нужно, надо*), наречия места (*здесь, тут*), подчеркивающие, что необходимый товар можно купить именно в этом магазине, а также побудительные формы глаголов (*поехали, давай, купи*). Например: магазины *«Искать нужно здесь»*, *«Одевайтесь у нас»*, *«Купи сумку»*, *«Примерь»*, *«Оденемся за бесценнок»*, *«Мама – тут»*, турфирмы *«Турь тут»*, *«Поехали с нами»*, *«Укати на море»*, *«Давай отдыхай»*. Психологическая функция эргонима может совмещаться с адресной в обобщающем значении, когда через личные местоимения в структуре названия происходит воздействие на обобщенного покупателя путем интимизации (*«Моя лампочка»*, *«Моя сумка»*, *«Мой стиль»*, *«Твоя аптечка»*, *«Твоя комната»*, *«Твои джинсы»*, *«Твоё»*, *«Башмачок для тебя»*, *«Мир для тебя»*, *«Ваши дом»*, *«Ваши диван»*, *«Ваши карниз»*, *«Одежда для всей семьи»*, *«Путешествия для всех»*). В то же время адресная функция может и конкретизировать, например, возраст потребителя (*«Для детей»*, *«Тебе малыши»*, *«Детский дом»*, *«Мини модники»*, *«Сток до 16 и старше»*), его гендерную принадлежность (*«Кокетка»*, *«Модница»*, *«Дамский секрет»*, *«Сударыня»* и *«Кавалер»*, *«Сударь»*, *«Эстет»*, *«Эгоист»*), в том числе определенный период в жизни женщины (*«Одежда для пузиков»*, *«Скоро буду мамой»*, *«Будущим мамам»*, *«А я – мама»*), социальный статус (магазин классической мужской одежды *«Дипломат»*, *«VIP-moda»*), сферу деятельности (магазин армейского снаряжения *«Милитарист»*, *«Спецодежда»*), а также усиливать действие психологической функции благодаря включению в состав эргонима местоимения «всё», подчеркивающего наличие исчерпывающего ассортимента для определенной категории покупателей, для конкретных целей (*«Всё детям»*, *«Всё для будущих мам»*, *«Всё для моего ребенка»*, *«Всё для отдыха»*, *«Всё для офиса»*, *«Всё для суши»*, *«Всё для футбола»*). Психологическая функция может также объединяться с эстетической, например, в названиях *«Волшебные меха»*, *«Золотое путешествие»*, *«Жемчужный остров»*, *«Сад вашей мечты»*, *«Райский сад»*, *«Сладкий сон»* и др., которые своей благозвучностью как бы ласкают слух покупателя, будят его воображение, вызывая у него положительные эмоции.

Что же касается идеологической функции, то она в основном была характерна для советского периода развития эргонимии, когда в названиях производственных предприятий (хотя они были далеко не у всех) отражались идеологические символы эпохи (например, швейная фабрика *«Большевичка»* в Москве, завод *«Красный экскаватор»* в Киеве). Мемориальная функция также представлена в основном в наименованиях производственных предприятий, в состав которых включаются фамилии исторических лиц (бывшая швейная фабрика имени Володарского в Днепропетровске, в народе *«Володарка»*), ученых, связанных с данным производством, их первых руководителей (например, *«Южный машиностроительный завод им. А. М. Макарова»*, *«Конструкторское бюро “Южное” им. М. К. Янгеля»*). В коммерческой эргонимии мемориальная функция выражена слабо, она реализуется в незначительной части эргонимов, в основном в названиях кафе и ресторанов, которые чаще всего расположены вблизи реальных мест, связанных с жизнью конкретных исторических личностей (например, *«Гоголь»* в Миргороде, *«Федор Достоевский»* в Санкт-Петербурге, *«Потемкин»* в Днепро-

петровске). В ряде случаев использование в качестве эргонима того или иного исторического имени основывается на ассоциативных связях (ресторан «Суворовъ» расположен на Суворовской площади в Москве) или становится понятным при непосредственном посещении данного заведения (например, в ресторане «Менделеев» в Днепропетровске таблица химических элементов великого химика является частью интерьера).

На наш взгляд, мемориальная функция в таких названиях, как «*Славутич*» (торговый центр), «*Таврида*» (кафе), «*Диканька*» (ресторан) объединяется с этнокультурной, хотя число подобных эргонимов, к сожалению, не столь велико в эргонимном пространстве как России, так и Украины.

Аттрактивную функцию эргонимов можно считать самой лингвистической из всех прагматических функций, так как она реализуется с помощью конкретных языковых средств, а также стилистических приемов.

Привлекательными для покупателей/посетителей в первую очередь являются слова положительной семантики (например, *радость, счастье, восторг, магия, рай, уют*), а также слова, связанные с характеристикой высокого уровня жизни, который и рекламируют соответствующие торговые и торгово-развлекательные предприятия (*комфорт, престиж, эксклюзив*). Данные нарицательные слова в результате онимизации переходят в разряд однолексемных эргонимов (супермаркеты «*Восторг*», «*Радость*», «*Верный*», торговый центр «*Чудный*», ювелирные магазины «*Отрада*», «*Эксклюзив*», магазин белья «*Шарм*», кафе «*Престиж*», «*Фантазия*»), выступают производящими основами для создания производных (турфирмы «*Счастливый билет*», «*Райские каникулы*», кафе «*Уютный уголок*», ресторан «*Райская трапеза*») или становятся компонентами эргонимов с более сложной структурой (магазины «*Магия штор*», «*Магия уюта*», «*Дамское счастье*», «*Комочек счастья*», «*Мамина радость*», «*Холостяцкий рай*», «*Обувной рай*», «*Оденься на счастье*», турфирмы «*Восторг-тур*», «*Комфорт-тур*», ресторан «*Рай у фонтана*» и др.).

В целом подобные эргонимы составляют довольно значительную часть эргонимного пространства русского языка, что полностью соотносится с одним из требований, которые исследователи предъявляют к современным эргонимам: «вызывать положительные ассоциации» [12, с. 30]. Этот вывод также подтверждается анализом многочисленных примеров эргонимов, среди которых названия, созданные на основе слов с негативной семантикой (например, магазин молодежной одежды «*Агрессор*» или оптовая база «*Анаконда*»), единичны.

Положительная семантика привносится в эргонимы и с помощью словообразовательных средств, в частности суффиксов субъективной оценки (уменьшительных и уменьшительно-ласкательных), переводящих слова в разряд разговорных (магазин «*Башишечки*», турфирма «*Путешествия*», рестораны «*Избушка*», «*Теремок*»), а использование разговорных слов в качестве эргонимов также выполняет роль воздействия на адресата, так как самим названием как бы приближает предмет покупки к среднестатистическому потребителю («*Вещичка*», «*Пятерочка*»). Все же в большей степени уменьшительно-ласкательные формы слов представлены в наименованиях магазинов детских товаров, что вполне естественно, т. к. они отражают речь взрослых, обращенную к детям или дающую какую-либо их характеристику («*Ангелочек*», «*Карпузик*», «*Лапушка*», «*Пузики-капузики*», «*Солнышко*», «*Шустрик*»).

Еще одним средством реализации аттрактивной функции эргонимов является использование в их составе модных слов, то есть высоко частотных и соответственно популярных. Применительно к характеристике модных слов в структуре эргонимов нам представляются очень удачными универсальные признаки модно-

го объекта, которые выделяет И. Т. Вепрева: «современность (ассоциирующуюся с прогрессивностью, готовностью к изменению и творчеству), универсальность (связанную с активностью и массовостью), демонстративность (стремление быть внешне привлекательным для другого) и игра (эстетические потребности говорящего к обновлению речи)» [4].

Действительно, модными в составе эргонимов являются слова или слово-элементы типа *евро, техно, супер, люкс*, демонстрирующие научно-технический прогресс в производстве товаров, высокое качество различной продукции или услуг, их престижность («Евробренд», «Евроспорт», «Евро-сток», «Технополис», «Техно-стиль», «Техношок», «Супер мама», «Супер оптика», «Супершубки», «ЛюксАква», «Кожа люкс», «Мода-люкс», «ПокупкаЛюкс», «Термолюкс»). И несмотря на то, что некоторые ученые данные слова из-за частого использования в эргонимах относят к экспрессивно стертым [17, с. 169], следовательно, менее привлекательным, популярность их не ослабевает. Но в последнее время модными становятся и такие слова, как *территория, галерея, квартал*, которые указывают на большие площади торговых предприятий («Территория одежды», «Территория отдыха», «Территория низких цен», «Аквагалерея», «Галерея времени», «Галерея путешествий», «Галерея сумок», «Галерея уюта», «Мебельный квартал», «Модный квартал»), а также *город, страна, планета, континент, империя, море*, подчеркивающие изобилие предлагаемых товаров («Город игрушек», «Город книг», «Модный город», «Маленькая страна», «Мебельная страна», «Планета воды», «Планета здоровья», «Планета колготок», «Планета суши», «Зооконтинент», «Модный континент», «Детский континент», «Империя детства», «Империя пиццы», «Империя чувств», «Море путешествий», «Море туров», «Океан купальников – море шляп»). Хотя последние по популярности еще не могут соревноваться со словом «мир», характеризующим многообразие предлагаемой продукции и услуг («Мир жилья», «Мир лакомств», «Мир массажа», «Мир удовольствий», «Мир танца», «Ароматный мир», «Чистый мир», «Швейный мир» и многие другие), они все увереннее начинают завоевывать эргонимное пространство русского языка.

Приведенные выше примеры являются свидетельством того, что те или иные языковые средства реализации аттрактивной функции часто используются в совокупности с другими. Так, слова положительной семантики, а также с объемно-пространственным значением (например, *очарование, магия, рай, мир, планета, территория* и др.) могут выступать стержневыми компонентами метафорических выражений, обладающих большой воздействующей силой («Очарование батиста», «Магия меха», «Рай заколок и бантов», «Мир вкуса», «Планета отдыха», «Территория стиля»).

В целом же названия-метафоры составляют значительную часть коммерческой эргонимии, очередной раз подчеркивая тот факт, что привлекательность наименования торгового предприятия является очень важным его признаком. Как показывают многочисленные примеры, метафорические названия часто создаются по модели субстантивно-субстантивных словосочетаний, в которых один из компонентов прямо соотносится с профилем предприятия, а второй опосредованно, находясь на периферии соответствующей тематической группы (турфирмы «Ветер странствий», «Калейдоскоп путешествий», «Долина туров») или возникают в результате соединения абстрактных понятий с адъективами, образованными от названия самого товара (например, «Мясная весна» (магазин свежего мяса), «Сырное королевство» (магазин голландских сыров), «Текстильные фантазии»

(магазин тканей из хлопка), «Капроновая стрекоза» (магазин колготок и чулок), «Джинсовая симфония»).

Кроме того, эргонимы-метафоры строятся и на основе сложных ассоциаций, связанных с профилем торгового предприятия «Согревающая роскошь» (магазин норковых шуб).

Действенность аттрактивной функции, осуществляемой с помощью метафорических наименований, проявляется не только благодаря соединению в составе эргонима-словосочетания слов несовместимой семантики, но и использованию в них модных слов. А для предприятий торговли, реализующих промышленные товары, такими модными словами являются непосредственно **мода, модный** («Зеркало моды», «Мелодия моды», «Фабрика моды», «Формула моды», «Мода Парижа», «Мода Италии», «Модная одежда», «Модная классика», «Модный гардероб», «Модная мама», «Модный базар», «Модный подвал», «Модная точка», «Модный сезон», «Модные вещички для вашего ангела») и даже **модно** («Модно всё»).

Характерная в целом для современного состояния языка свобода слова, позволяющая не только «соединять несоединимое», но и создавать окказиональные слова, дающих емкую характеристику предмету, явлению, понятию и одновременно экономящих языковые средства, отражается и в эргонимии. Таких примеров много, и все они очень разнообразны и по использованию словообразовательных моделей, и по создаваемой экспрессии, и соответственно по получаемому эффекту воздействия. Например, «Гардиния», «Спортландия», «Шопоголик», детские магазины «Вырастайка», «Поиграйка», «Топотушка», «Умняшка», кафе «Разгуляево», «Нирвашка», «Обедофф» и т. д. По нашим наблюдениям, самыми многочисленными среди эргонимов-новообразований являются названия, созданные с помощью компонента *-мания*, который подчеркивает пристрастия покупателей к конкретным товарам («Джинсомания», «Сток-мания», «Цифромания», «Пирогомания»).

Увеличение роли заимствований в лексической системе современного русского языка на рубеже XX–XXI вв. наблюдается и в эргонимии, где достаточно большой процент названий торговых предприятий совпадает с торговыми марками известных производителей («Armani», «CalvinClein», «Prada», «Levi's», «O'stin», «Bosch»), что, естественно, привлекает к ним внимание. Но помимо этого растет тенденция к созданию эргонимов, представляющих собой транслитерированную запись русских слов английскими буквами («Bashmachok», магазины одежды «Vereteno», «Komod», «Modnizza», «Modno», «Sarafan»), а также различных модификаций гибридных названий, совмещающих элементы разных алфавитов (а именно кириллицы и латиницы) как в одном слове, что чаще («Башиmachokf», «БеседниZza», «ГардеробChik», «Классик»), так и в названии-словосочетании («Baby Жду», «Lady Мода», «Юбки foryou», «Inluxury в роскоши», «Наутилус travel»).

Аттрактивная функция проявляется и при графической семантизации названий, когда выделяются (чаще всего другим шрифтом) определенные части слова (например, «МАГАЗИНчик», «ТвойДоДыр» (магазин сантехники), «ЧистОголик» (магазин экологически чистой химии), «ФасонЧики», «МалышОК», «БашиmachОК», «Угол-ОК», «ГородОК»).

Функция привлечения внимания осуществляется эргонимией в результате применения различных приемов языковой игры, направленной, по мнению ряда

исследователей, на подготовленного, «продвинутого» потребителя. Среди многообразия данных приемов можно выделить следующие:

- совмещение разных смыслов в одном словесном выражении (например, в названии магазина рыболовных снастей «*Клевое место*» (**клевый** – «Жарг. Отличный, замечательный» [2, с. 431] и окказиональное образование **клевый** от *клев*, т. е. место, где хорошо клюет рыба) или автостоянки «*Прикол*» (*прикол* со значением «находиться в бездействии, вне эксплуатации» и *прикол* («Жарг. Шутка, розыгрыш» [Там же, с. 980]));

- своеобразная графическая компрессия в виде записи нескольких слов как одно целое, которая побуждает адресата произвести дешифровку («*Кофетут*», «*ПончоВам*», «*СкороМама*»);

- необычное (не по правилам) разбиение известного слова на составляющие с последующей его записью в виде гибридного образования графическими элементами разных алфавитов, при этом воспроизведение одного из таких компонентов английскими буквами совпадает с популярным доменом «com» (например, магазин одежды «*Кувыр. com*»);

- создание новообразования, в том числе в виде формы именования человека, на базе слов, прямо или косвенно связанных с профилем торгового предприятия (магазины обуви «*Шагал*», «*Пяточкин*» (ортопедическая обувь для детей), канцтоваров «*Полиграф Полиграфович*», сантехники «*Кран Ваннч*») и др.

Еще одним средством реализации аттрактивной функции эргонимов являются прецедентные имена и прецедентные тексты, использование которых также ориентировано на подготовленного покупателя / потребителя, следовательно, выступает показателем культурного уровня общества, отражает культурные интересы общества в данный момент времени (например, использование названия популярной телепередачи «*Пусть говорят*» в качестве наименования магазина одежды).

С начала активного развития коммерческой эргонимии, который можно рассматривать как борьбу с безымянными предприятиями торговли, чаще всего для называния торговых предприятий самого разного профиля использовались прецедентные имена (мифонимы (кафе, салон красоты «*Афродита*», салон игровых автоматов «*Купидон*», турфирма «*Одиссей*»), имена героев литературных произведений, художественных фильмов (детские магазины «*Ассоль*», «*Мальвина*», «*Чиполлино*», мужской одежды «*Онегин*», кафе «*Василий Теркин*», ресторан «*Мимино*»), исторических лиц (турфирмы «*Магеллан*», «*Марко Поло*», «*Жюль Верн*»). Позже, в результате активизации вовлечения прецедентных феноменов в целом в речевую практику, в язык СМИ, рекламу, номинаторы стали прибегать к помощи прецедентных текстов и в эргонимии. Это в первую очередь названия произведений художественной литературы (трактир «*Война и мир*», магазины головных уборов «*Анна Каренина*», цветов «*Аленький цветочек*», для детей «*Кот в сапогах*», бар-казино «*Красное и черное*»), названия телепередач (детский магазин «*В гостях у сказки*», турфирмы «*Клуб кинопутешествий*», «*Вокруг света*»), цитаты героев кинофильмов (магазин обуви «*Чей туфля?*»), строчки из песен (детский магазин «*Трали-вали*»), фразеологизмы (магазины одежды «*Времена года*», «*Женская логика*», комиссионный магазин «*Второе дыхание*», турфирма «*Ска-третью дорого!*»), а также различные трансформации прецедентных текстов (магазины одежды «*Алиса в шкафу чудес*», «*Лестница в Европу*», магазин обуви «*1000 и одна туфелька*»).

Известность данных прецедентных текстов, понятность их использования для именования конкретного предприятия торговли, сферы услуг и т. д. значи-

тельно усиливают воздействующий эффект таких эргонимов на потенциального потребителя.

Рассмотренные в статье языковые средства реализации аттрактивной функции эргонимов (а каждое из них в перспективе может быть подвергнуто детальному анализу) демонстрируют наличие в арсенале номинаторов многообразия приемов привлечения внимания к товарам, услугам, что подтверждает важность самой этой функции эргонима в решении маркетинговых задач.

Эргонимы, по мнению В. А. Ражиной, – «носители кратковременной фоновой информации» [15, с. 19], так как одни названия исчезают, а на их смену приходят другие, поэтому они очень живо реагируют как на экономические изменения, сиюминутные требования торговли, так и на изменения в языке в конкретный период его развития. Это и делает эргонимы эффективным «оружием» в продвижении товаров и в то же время интересным материалом для исследователей.

Библиографические ссылки

1. **Большая психологическая энциклопедия** [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychology.academic.ru/6370/АТТРАКТИВНОСТЬ>. – Загл. с экрана.
2. **Большой толковый словарь русского языка** / гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб. : Норинт, 2003. – 1536 с.
3. **Белей О. О.** Сучасна українська ергонімія (на матеріалі власних назв підприємств Закарпатської області) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Белей О. О. – Л., 2000. – 13 с.
4. **Вепрева И. Т.** Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И. Т. Вепрева. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – 380 с.
5. **Бутакова Е. С.** Эргонимы иноязычного происхождения в коммуникативном пространстве города : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Бутакова Екатерина Сергеевна. – Томск, 2013. – 225 с.
6. **Емельянова А. М.** Эргонимы в лингвистическом ландшафте полиэтничного города (на материале названий деловых, коммерческих, культурных, спортивных объектов г. Уфы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Емельянова А. М. – Уфа, 2007. – 22 с.
7. **Ильинский С. В.** Энциклопедический словарь PR и рекламы [Электронный ресурс] / Ильинский С. В. – Режим доступа : <http://www.elobook.com/marketing/2996-ilinskij-sv-uenciklopedicheskij-slovar-pr-i.html>. – Загл. с экрана.
8. **Кара-Мурза Е. С.** Новые времена – новые имена. Коммерческое имя как риторическая и маркетинговая проблема [Электронный ресурс] / Е. С. Кара-Мурза. – Режим доступа : <http://www.familii.ru/onomastika/onomastica-other/1166-comnames>. – Загл. с экрана.
9. **Козлов Р. И.** Эргоурбонимы как новый разряд городской ономастики : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Козлов Роман Игоревич. – Екатеринбург, 2000. – 151 с.
10. **Комлев Н. Г.** Словарь иностранных слов / Н. Г. Комлев. – М. : Эксмо-Пресс, 2006. – 672 с.
11. **Крюкова И. В.** Названия российских деловых объектов с точки зрения языковой моды / И. В. Крюкова // Этнограф. обозрение. – 2007. – № 1. – С. 120–131.
12. **Курбанова М. Г.** Эргонимы современного русского языка в коммуникативно-прагматическом аспекте / М. Г. Курбанова // Гуманит. исслед. : журн. фундаментальных и прикл. исслед. – 2012. – № 1 (41). – С. 29–35.
13. **Кутуза Н. В.** Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Кутуза Н. В. – Одеса, 2003. – 18 с.

14. Лєсовець Н. М. Ергонімія м. Луганська: структурно-семантичний і соціально-функціональний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Лєсовець Н. М. – Луганськ, 2007. – 22 с.
15. Ражина В. А. Ономастические реалии: лингвокультурологический и прагматический аспекты : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. А. Ражина. – Краснодар, 2007. – 24 с.
16. Словарь бизнес-терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rusmoney.com/dictionary/biz_slovar.html?dic_tid=17470. – Загл. с экрана.
17. Фам Ван Фонг. «Портрет» товаров и услуг Москвы сквозь призму эргонимов / Ван Фонг Ван // Знание. Понимание. Умение. – 2011. – № 4. – С. 166–171.
18. Шимкевич Н. В. Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты : автореф. дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.02.01 «Рус. яз.» / Шимкевич Н. В. – Екатеринбург, 2002. – 23 с.

Надійшла до редколегії 20.01.15

УДК 811. 161. 1'373.23

A. V. Khodorenko

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

NARRATIVE RESEARCH. LINGUISTIC ASPECT

The paper outlines the problems affected by the modern theory of narrative studies. We suggested linguistic material for practical analysis of the narrative from the perspective of narrative techniques and linguistic research. Traits of narrative have been featured. The analysis of English-language narrative has been made in the framework of linguistic paradigm. Narrative is considered to be communicatively successful rhetorical linguistic unit. It presupposes rheme-theme relations, novelty, emotional saturation, «A-expression» units, psycholinguistic factors. Narrative demonstrate emotional intelligence i. e. ability to recognize emotions, reach and generate them in a way to facilitate thinking, understanding emotions and what they mean, cope with them. Thus, in the narrative in the linguistic aspect of his analysis, the rheme-theme relationship, novelty, emotional intensity, the presence of units of A-expression, high psycholinguistic factors, supposing demonstrating emotional intelligence of a personality and traits of linguistic behavior. Ability to recognize emotions they generate to promote thinking in narrative language is phronesis. The latter, originally defined as a judgment that promote action on the values and essence of things, a kind of «ecstasy of the story», a modern narrative in our explication acquires the characteristics of effective statements in which the units modalities demonstrate in this context, of particular importance to maintain the interest of the listener in the process of learning through «narrative turn» in science, turn in relation to reality, a new look towards reality through the vision of oneself in reality.

Key words: narrative, narrative research, the theory of narrative, a unit of narrative discourse modality.

Ходоренко А. В. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

НАРАТИВНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ

У загальних рисах порушено проблеми сучасної теорії наративних досліджень, запропоновано матеріал для практичного аналізу наративу з позицій і методів наративних досліджень. Визначено ознаки наративу, наведено зразки аналізу наративу.

Ключові слова: наратив, наративні дослідження, теорія наративу, одиниця наративного дискурсу, модальність.

Ходоренко А. В. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара.

НАРАТИВНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

В общих чертах затронуты проблемы современной теории наративных исследований, предложен материал для практического анализа наратива с позиций и методов наративных исследований. Выделены признаки наратива, приведены примеры анализа наратива.

Ключевые слова: нарратив, нарративные исследования, теория нарратива, единица нарративного дискурса, модальность.

The article raises general issues of narrative, its definition, its performance in paradigm of modern theory of narrative research disclosing certain linguistic aspect of narrative analysis. For practical analysis from the perspective of narrative research methods we have selected the material of narrative rhetorical texts of politicians, in particular, pre-election speech by B. Obama. The aim of this article is to distinguish the characteristics of the narrative in the process of linguistic analysis. Objectives to achieve this goal are to clarify the term and definition of narrative in the paradigm of modern research.

Scientific hunger of modern thought determines certain approaches in investigations as well as the constant search for the meaning of what we do in science. I happened to read the article «The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View» by Dirk Solis where he confirmed the need to work for a future good. The idea is not new, but the feature distinguishing scientific school in our country from one of the west (in my humble opinion) is the simplicity of presenting thoughts, and recognition of the inevitability of failure to reach goals, instead he focused the importance of search for ideas, awareness of their value to science and society as a whole [8].

Perhaps the latest «narrative turn» in science changes, results in and from different attitude to reality, its perceiving, recognizing oneself in reality. Perhaps the latest «narrative turn» in science changes, results in and from different attitude to reality, its perceiving, recognizing oneself in reality. The beginnings of narrative analysis can be traced back to Aristotle who outlined the structure of plots in narratives. More contemporary analyses have been made further [3–10] focusing on the basic «impersonal» unit of narratives and «the order of clauses» representing the sequence of events really happened. Narrative main functions, namely, – abstract, orientation, complication, resolution, evaluation were enumerated to analyse personal narratives. Structural analysis of narratives formal elements has become basic method to examine narratives as certain records of past experience. While this type of analysis has made invaluable contributions to various fields (e. g. linguistics, discourse studies and genre studies) and has been reasonable analysis of individual narratives, it may not be sufficient to establish connections between personal narratives and the social issues they evoke. In this respect, analysing narratives in isolation has largely overlooked the discursive connections that can be made between groups of narratives or discourses produced in the same sociolinguistic context and the social patterns [5].

Narrative is often used interchangeably with ‘story’, ‘life story’, ‘account’, ‘discourse’, ‘narration’ and ‘tale’ with little or no difference in meaning. The term ‘narrative’ itself also refers to various things: ‘the telling of something’, ‘a story’ or ‘stories’ and a method of analysis as in ‘narrative inquiry’ [Ibid.]. Narrative is considered to be topical autobiographical account [1, p. 132] and could be defined as the unit of emotional intelligence, as well as the unit of phronesis.

Working with life stories sociolinguistic definition of narrative has been proposed. Narrative as «a life story» consisting of ‘all the stories and associated discourse units <...> explanations and chronicles, and the connections between them, told by an individual during the course of his/her lifetime’ (see [5]). It was mentioned that «life stories make a point about the speaker, not about the world» and they are told and retold over a long time. Life histories were considered narrations which people represent their ‘selves’ in as well as physical and emotional correlations which they ‘come to know themselves through’ (see [Ibid.]). It was defined that narratives are stories usually centered around major life events allowing a wide periphery for the freedom of individual-

ity emphasizing interpretation of these remembered facts'. Along similar lines, in their recent work on narrative as a research method it was stated that 'narrative records human experience through the construction and reconstruction of personal stories'. They add that because narrative presents complex issues, its analysis should move beyond the structural elements that make up a story into 'the underlying insights and assumptions that the story illustrates'. The terms and definitions mentioned reflect both the immense surge in the interest in narrative and how the study of narrative has evolved overtime. Since Aristotle's definition of the structure of narratives, through analysis of formal elements to sociolinguistics narratives have been analyzed mainly following either a componential or a functional analytical approach (see more about it [Ibid.]).

Narrative and narrative flow preceding theories were developing at different times by different schools [1–9]. M. Kreysmort's article «Trusting the Tale: Narrativist Turn in the Human Sciences», argues that «the narrative – is the area of cross-disciplinary interaction and mediation», and brings together everything that has to do with the narrative in a variety of sciences (philology, historiography, psychoanalysis, philosophy, economics, etc), sees it as both the subject (written or oral form of discourse) and as a tool of learning (eg, narrative is treading of some philosophical theories), describes the complex configuration of the narrative turn, comprising a plurality of «variety paths» [2]. Modern scholars dispute about basics of narrative medicine and psychoanalysis, however, agree in the point that both reflect increased interest to the personality, their thoughts about themselves, conclusions about themselves, about the right things (what they think to be right or wrong) to do. Thus, it's a certain reverse of Aristotle's *phronesis* represented differently.

B. Fischer suggested the term «narrative paradigm». He explained that he meant not disciplinary paradigm, for example, sociological, as it were, «metaparadigm» as a border area in which there are various humanities [3]. Thus, he does not seek to deny «the existence or the desirability of the existence of particular genres of discourse ... The narrative paradigm does not deny the usefulness of understanding the differences between macro-discourse – philosophy, rhetoric, poetics [7]. Some characteristics of narrative are added to the numerous discussions on the criteria of narrative by representatives of classical narratology [2].

Epistemological foundation of narrative sciences is the study of the area of communicative material, the field of practical theory of communication, communicative ethics, anthropological implication of *phronesis*.

In medicine, sociology and historiography personal story (a story about oneself), as well as recognition of the meaning of the narrative as a story about yourself – it's not just a living history, it is not only human way to public history, for example, it is also a special ethics, the experience of listening to a person [3].

We took a language material and made a linguistic analysis of its narrative elements, i. e. modality units.

According to our assumptions, narrative is communicatively successful rhetorical language unit. It presuppose rheme-theme relations, novelty, emotional saturation, so called «A-expression» units, as well as high levels of psycholinguistic factors. Narrative is supposed to demonstrate emotional intelligence («an ability to recognize emotions, reach and generate them in the way to facilitate thinking, understand emotions and their meaning, cope with them» (see more about it [6]).

For the analysis, we took an extraction of the B. Obama's speech [2004, Democratic National Convention].

My parents shared not only an improbable love; they shared an abiding faith in the possibilities of this nation. They would give me an African name, Barack, or «blessed», believing that in a tolerant America your name is no barrier to success. They imagined

me going to the best schools in the land, even though they were not rich, because in a generous America you do not have to be rich to achieve your potential. They are both passed away now. Yet, I know that, on this night, they look down on me with pride.

My parents are not only extremely fond of each other; they firmly believed in the potential of this country. They gave me an African name, Barack, or «blessed,» believing that in a tolerant America, the name is no barrier to success. Not being rich they wanted me to study in one of the best schools in the country, because they believed in the fact that in a generous America does not need to be rich to realize them selves. They are no longer alive, however, I know that on this night, they look at me with pride.

Four linguistic features are supposed to characterize the narrative having been chosen here.

1. Event fullness expressed by verbal forms of the simple past (*shared, imagined, were not rich*), and *would* form with the infinitive implying the meaning of past actions «*would give me an African name*», we note that this form is modality intensifying the value of what has been said, realizing semantic potential of the verb *will-would*. The latter reveals greater spectrum of «will», such as «desire», «power», «passion» implemented in the modal having been used.

2. Completion/temporality manifested in its autobiographical segment i. e. childhood memories.

3. Chronological history, a consecutive connection between events.

My parents are extremely fond of each other; they firmly believed in the potential of this country ... gave me an African name, Barack, or «blessed». Not being rich they wanted me to study in one of the best schools in the country, because they believed.

4. Implementation of the function of establishing a causal relationship, communicative «bridge», «result» of the foregoing.

They are no longer alive, however, I know that on this night, they look at me with pride.

The era of mass production of visual images, the absolute democratization of production and consumption, their impact on the various spheres of individual life is like an incredible democratization narratives, filling everyday cultural content, especially the media, individual narratives, including countless self-narratives [2]. Narrative intelligence was mentioned by Ortega-y-Gasset in his «History of the system» back in the year of 1955 as «volatile and free» human existence in contemporaneity. He also mentioned the collapse of big narratives turned into a dimensionless mass and uncontrolled micro-narratives as well as correlation between technical means and narrative development. Jean Baudrillard functionally defines the term «ecstasy story» equal to «Narraro, ergo sum, I narrate, hence I live» and the components of narrative. He focuses on narrative intensity you do want to listen to [3].

Thus, in the narrative in the linguistic aspect of his analysis, the rheme-theme relationship, novelty, emotional intensity, the presence of units of A-expression, high psycholinguistic factors, supposing demonstrating emotional intelligence of a personality and traits of linguistic behavior. Ability to recognize emotions they generate to promote thinking in narrative language is phronesis. The latter, originally defined as a judgment that promote action on the values and essence of things, a kind of «ecstasy of the story», a modern narrative in our explication acquires the characteristics of effective statements in which the units modalities demonstrate in this context, of particular importance to maintain the interest of the listener in the process of learning through «narrative turn» in science, turn in relation to reality, a new look towards reality through the vision of oneself in reality.

Perspective of the research is the analysis of linguistic means narrative is built with, as well as clarification of the components of the term and definition of narrative,

its correlation with emotional intelligence and *phronesis*. As narrators, we have been socialized to perform in a given way, and it is thus essential to examine the link between the narrator's local performances and the social patterns such performances represent. To do this, we need a wider network of texts. We need to expand the analytical possibilities offered by local narratives by networking them with the local as well as global social contexts where they are produced and consumed. As an analytical framework, narrative networks can help us achieve this. A critical approach to the analysis of narratives is needed to be done profoundly. We need an approach that focuses not only on the text itself but also on the mechanisms, actors and resources involved in its production and consumption. As researchers, we also need a deeper awareness of our influence on search processes, which starts at the selection rather than the data analysis stage. The act of deciding what issues or problems to research is in itself an act of exercising our power to choose and decide. Distancing ourselves as researchers from the data does not in itself entail a critical analysis of the data, and procedures like participant validation can take us a step closer to more balanced interpretations [5].

Bibliographic references

1. **Аристотель.** Сочинения: в 4 т. / Аристотель. – М. : Наука, 1978. – Т. 2. – 524 с.
2. **Лехциер В. Л.** Нарративный поворот и актуальность нарративного разума [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.culturalnet.ru/main/person/830>. – Загл. с экрана.
3. **Лехциер В. Л.** Экстаз рассказа: о судьбах повествований до и после иконического поворота [Электронный ресурс] / В. Л. Лехциер. – Режим доступа : <http://www.cirkolimp-tv.ru/articles/117/>. – Загл. с экрана.
4. **Dijk T. A.** Studies in the pragmatics of discourse / T. A. van Dijk. – Hague : Springer, 1981. – XII, 331. – P. 43.
5. **Gimenez J. C.** Narrative Analysis in Linguistic Research [Electronic resource] / J. C. Gimenez. – Access mode : https://www.academia.edu/2553021/Narrative_Analysis_in_Linguistic_Research. – Title from the screen.
6. **Goleman D.** Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ / D. Goleman. – Hague : Springer, 1996. – P. 56.
7. **Fisher W. R.** The Narrative Paradigm: An elaboration / W. R. Fisher // Communication Monographs. – Hague, 1985. – P. 347.
8. **Solies D.** The Crisis of Personhood: Why We Need to Broaden Our View [Electronic resource] / D. Solies. – Access mode : <http://vimeo.com/metanexus>. – Title from the screen.
9. **Taine H.** Formation de sa pensée / H. Taine. – P., 1932. – 305 p.
10. **Verschueren J.** Metapragmatics and universals of linguistic action / J. Verschueren // Linguistic action: Some empirical-conceptual studies / ed. by J. Verschueren. – Norwood (N.J.), 1987. – P. 125–140.
11. **Way E. C.** Knowledge representation and metaphor / E. C. Way. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1991. – 313 p.

Надійшла до редколегії 03.02.15

УДК 811.161.2'367.7(045)

В. Є. Хоровець

Маріупольський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ ПРИЙМЕНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ

Подано визначення терміна «прийменникова конструкція», розглянуто особливості взаємовідношень прийменників з їх контекстним оточенням. Здійснено спробу проаналізувати підходи до вивчення прийменникових конструкцій у цілому та адвербіальних прийменникових конструкцій зокрема. Висвітлено подальші перспективи дослідження.

Ключові слова: прийменникова конструкція, адвербіальна прийменникова конструкція, валентність, лексичне значення, лексема.

Хоровець В. Е. Мариупольский государственный университет. *ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ АДВЕРБИАЛЬНЫХ ПРЕДЛОЖНЫХ КОНСТРУКЦИЙ*

Представлено определение терминов «предложная конструкция» и «адвербиальная предложная конструкция», рассмотрены особенности взаимоотношений предлогов с их контекстным окружением. Предпринята попытка проанализировать подходы к изучению предложных конструкций в целом и адвербиальных предложных конструкций в частности. Представлены дальнейшие перспективы исследования.

Ключевые слова: предложная конструкция, адвербиальная предложная конструкция, валентность, лексическое значение, лексема.

Khorovets V. Ye. Mariupol State University. *THEORETICAL BASICS OF ADVERBIAL PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS RESEARCH*

The given article deals with the problem of adverbial prepositional constructions analysis. The aim of the research is to study and analyze the criteria of describing structural-semantic interrelation between the components of prepositional constructions in general and adverbial prepositional constructions in particular. The aim has identified the following range of objectives of the research 1) to define the terms «prepositional construction» and «adverbial prepositional construction»; 2) to reveal and endeavor to systematize different approaches to prepositional constructions analysis. In the result of the research the author states that the most important indication that reveals semantic qualities of the preposition is its syntagmatics, so the analysis of prepositional combinability peculiarities is a very important aspect of the preposition study. Prepositions are usually combined with verbs and nouns. Thus, attention should be paid to studying foreseen and unforeseen combinability of the pattern: verb – preposition. The terms «prepositional construction», «adverbial prepositional construction» and their peculiarities are considered in the article. By way of conclusion we should say that despite a lot of attention devoted to prepositions, many questions concerning the interrelation between the components of prepositional constructions in languages of different structures remain unanswered.

Key words: prepositional construction, adverbial prepositional construction valency, lexical meaning, lexeme.

Постановка проблеми. Вивчення прийменника та елементів його контекстного оточення – предмет активного дослідження багатьох мовознавців (М. В. Всеволодова, Є. В. Клобуков, М. І. Конюшкевич, Є. Курилович та ін.). Але в більшості праць прийменникові сполучення під час аналізу групують за відмінками або прийменниками, а не за семантичними ознаками, що не завжди дозволяє подати повну картину взаємовідношень між одиницями спільної структурно-семантичної групи. Питання контекстної зумовленості прийменника, його здатності впливати на оточуючі елементи, а також зазнавати їх впливу, проблема виділення та аналізу типів цього процесу дотепер не мають однозначної відповіді. Цим зумовлена **актуальність** нашої розвідки.

Мета дослідження полягає у вивченні та систематизації критеріїв опису структурно-семантичної взаємодії компонентів прийменникових конструкцій у цілому й прийменникових конструкцій адвербіального значення зокрема. Дане дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1) визначення термінів «прийменникова конструкція» та «адвербіальна прийменникова конструкція»;

2) висвітлення й систематизація підходів до аналізу прийменникових конструкцій та адвербіальних прийменникових конструкцій.

Об'єкт дослідження – прийменникові конструкції і адвербіальні прийменникові конструкції, **предмет** – методи їх аналізу.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки відбувається переосмислення значення релятивних одиниць у мові зумовлене розширенням кола значень і вживань прийменників. По-перше, відношення між прийменниками та відмінковими формами залишаються не до кінця з'ясованими, зокрема відношення між комплексом прийменник + відмінкова флексія, що є показником синтаксеми, та власне прийменником – одиницею а) морфологічної частиномовної класифікації, б) лексикографічної фіксації. Крім того, ще й досі не повністю лексикографовано фонд вторинних прийменників, які сформувалися на основі вільних прийменниково-відмінкових сполучень, а зараз їх використовують як показники синтаксичного зв'язку між словом і словоформою [6, с. 5].

Найважливіший показник, що виявляє семантичні якості прийменника, – його синтагматика. У синтаксичних структурах із прийменниками необхідно розрізняти правий, маркований прийменником, і лівий компоненти. Важливий елемент аналізу прийменників – «виявлення специфіки правої і лівої сполучуваності прийменника та встановлення особливостей лексико-семантичного співвідношення правого та лівого компонентів» [3, с. 38]. Тобто йдеться про частиномовну приналежність зазначених компонентів, їх лексико-семантичні характеристики.

Прийменники, навіть дуже багатозначні, здатні сполучатися з певними словами відповідно до логіки семантичного узгодження, характеру екстралінгвістичних відношень у реальності та вимог мовленнєвого узусу [1, с. 75]. Отже, дослідження семантики та функціонування прийменників у мовленні необхідно проводити в межах пропозиціональної структури висловлювання. Функціонування прийменника в межах висловлювання передбачає його зв'язок з іншими лексемами. Результатом такого зв'язку стає вираження граматичних і семантичних відношень різного типу, які, у свою чергу, відображають взаємовідношення предметів або явищ в об'єктивній дійсності [10, с. 44].

Обов'язкова наявність залежного компонента при прийменниках зумовлена їх словотворчими, граматичними та лексико-граматичними особливостями й може бути передбаченою і непередбаченою. Передбачений характер обов'язкового зв'язку властивий конструкціям із дієсловами деяких словотворчих і лексико-граматичних класів, що потребують уточнення свого змісту залежними словами точно визначеної форми: *в'їхати в долину, дійти до саду*. Водночас сполучення із дієсловами таких лексико-семантичних розрядів, які можуть бути конкретизовані низкою прийменникових або прийменниково-відмінкових форм спільного змісту, мають непередбачений характер обов'язкового зв'язку: *побувати в місті, за містом* [5, с. 8–9].

У мові прийменники завжди супроводжуються субстантивом, отже, граматична функція прийменників суворо регламентована категорією відмінка

(у флективних мовах. – В. Х.), тобто у сполученні з іменником прийменник створює прийменниково-відмінкову форму (конструкцію) [13, с. 16]. Сучасна лінгвістика пропонує достатньо широке коло термінів на позначення прийменниково-іменникового сполучення: прийменниково-іменникова та прийменниково-відмінкова форма, еквівалент слова [2; 10]. У межах міжнародного проекту «Слов'янські прийменники в синхронії та діахронії: морфологія і синтаксис» уживають терміни «прийменниково-відмінкова синтаксема» та «прийменниково-відмінкова конструкція». Ми вважаємо більш доречним використовувати в нашій розвідці термін «прийменникова конструкція», тому що він охоплює прийменниково-субстантивні сполучення як флективних, так і нефлективних мов.

Прийменник у складі конструкції може відігравати формально-граматичну або семантико-граматичну роль. Це зумовлено різним характером сполучуваності повнозначних слів, які входять до складу прийменникової конструкції. Отже, коли опорне слово семантично недостатнє і потребує уточнення свого змісту поширювачем певної форми, то індивідуальне значення прийменника нівелюється і він функціонально наближається до морфеми. Найвиразніше це виявляється у прийменникових конструкціях, які виражають об'єктні відношення: *наглядати за дітьми*. У цьому випадку роль прийменника – формально-граматична. Якщо ж опорне слово за своїми валентними властивостями передбачає наявність при собі поширювачів певного змісту в будь-якій із форм, які можуть передавати такий зміст (*знаходиться в селі, за селом, перед селом* тощо), або коли опорне слово не потребує уточнення свого змісту, а використання при ньому якоїсь словоформи зумовлене ситуацією, смисловим завданням контексту (*за вікном світає*), то індивідуальне значення прийменника виявляється чітко. У сполученні з іменником такий прийменник створює досить самостійну одиницю, яка пояснює структурно-смыслову основу речення в цілому і виконує семантико-граматичну функцію [5, с. 13–14; 9, с. 48].

Адвербіальні прийменникові конструкції – це єдиний комплекс, який складається з прийменника й іменника і так чи інакше наближається до прислівника [12, с. 83], функцією якого є передавання різних відтінків обставин, напр., *читати книгу на самоті, думати про кого-небудь із задоволенням* і т. д. [11, с. 17].

Здебільшого адвербіальні прийменникові конструкції належать до вільно приєднуваних форм, під якими розуміємо форми, не передбачені предикатним словом (дієсловом). У дієслівних конструкціях за репрезентацію ситуації «відповідає» дієслово. Значення вільних конструкцій визначають за допомогою прислівникової семантики відмінка або семантики прийменника [8, с. 434; 9, с. 48–58]. Такі конструкції – семантично самостійні одиниці. Наприклад, у фразі *дійти до висновку* прийменникову групу не вважають конструкцією, тому що вона зумовлена моделлю дієслівного керування. Водночас форма *до ранку* – конструкція (вільно приєднувана форма), зрозуміла поза контекстом і здатна функціонувати в різних функціях і позиціях [8, с. 434].

Щодо граматичних ознак адвербіальні прийменникові конструкції виявляють подвійність: з одного боку, їх використовують як прислівники (тобто вони виконують функції обставини, у синтагматичному ряді здебільшого є залежним компонентом словосполучення, здебільшого входять до складу дієслівних словосполучень та ін.), з іншого боку – залишаються в парадигматичному зв'язку з іменниками, мають, наприклад, такі властивості іменників, як здатність визначатися прикметниками та ін. [11, с. 33].

Г. І. Кустова окремо відзначає конструкції, до складу яких входять абстрактні іменники. В адвербіальних прийменникових конструкціях іменники з абстрактним значенням поступово втрачають свої субстантивні властивості: деякі форми перетворюються на прислівники: *напоказ*; інші є обставинними характеристиками інших ситуацій: *В темряві неможливо було нічого знайти*; деякі репрезентують згорнуті ситуації, редуковані предикаціями: *У полоні він познайомився зі своєю майбутньою дружиною* (коли він був у полоні...). Причому конструкції з однаковими прийменниками можуть виражати різне значення, пор. рос. *Лежал в бесчувствии* (стан) та *Упал в бесчувствии* (причина) [8, с. 434].

Стосовно структури, дослідниця пропонує розділити прийменникові конструкції з абстрактними іменниками на прийменниковий зворот (*в плену, с удовольствием, по-соседству* і т. п.) та прийменниково-атрибутивний зворот (*в полной уверенности, по первому требованию, на всякий случай* і т. п.). Водночас прикметник може входити як до складу «звичайного» прийменникового звороту (*з великим удовлетворением*), але при цьому він факультативний, так і до атрибутивних зворотів, у яких він необхідний. У цьому випадку іменник неповнозначний, наприклад, параметричний, пор., *речовини з високим вмістом жирів – із вмістом жирів* або прикметник (або займенник) виражає валентність, пор., *з вашого наказу прибув* (ця валентність може бути виражена інакше: *з наказу начальника*), або семантика прикметника змінюється у результаті повної фразеологізації: *з перших рук*; вторинний прийменник, пор. *за аналогією з чимось* [8, с. 435].

Формування прийменникової конструкції зумовлене категоріальним і лексичним значеннями субстантива, тобто кожен іменник з огляду на свої граматичні й лексичні параметри «приречений» на сполучуваність із певним прийменником. Як ілюстрацію цього твердження М. І. Конюшкевич наводить приклад реалізації валентності російським дієсловом «перевести»: 1) Х перевел Y-а через Z; 2) Х перевел Y-а с Z на N. Якщо Z – це перепона, яку виражає субстантив (напр., річка, вулиця тощо), можливе застосування обох конструкцій: 1) *мальчик перевел слепого через улицу*; 2) *мальчик перевел слепого с одной улицы на другую*. Утім, якщо йдеться про переклад тексту, імовірна лише друга структура: *Мальчик перевел текст с русского на белорусский*. У цьому контексті можлива ще одна структура – редукований варіант першої: Х перевел Y-а на N (*Мальчик перевел слепого на другую сторону улицы; Мальчик перевел текст на белорусский язык*). У цьому випадку висловлювання актуалізує лише кінцеву точку дії та елімінує вихідну як неактуальну. Отже, прийменники *на* та *через* синонімічні з одним типом іменників, але ця синонімічність трансформується при інших іменниках [7, с. 29]. Таким чином, під час дослідження прийменникових конструкцій необхідно враховувати подібні обмеження.

Г. М. Сергєєва поділяє адвербіальні прийменникові конструкції на дві групи на основі їх зв'язку з парадигмою іменника та близькістю до прислівника: 1) адвербіальні прийменникові конструкції, наближені до прислівників (із послабленим парадигматичним зв'язком); 2) адвербіальні прийменникові конструкції, наближені до іменників (парадигматично пов'язані з іменником).

Для складників першої групи характерна наближеність до прислівників. Це виявляється в характері лексичного значення іменника: зв'язок елементів у конструкціях цієї групи дуже тісний, що знаходить вираження в характері лексичного значення всієї конструкції і значення іменника. Особливості значення іменної частини, а також всієї конструкції, у свою чергу, обумовлюють кількість

форм іменника. Лексичне значення іменника у складі конструкцій цієї групи зазвичай переносне: *повторити щось з наголосом*.

Для адвербіальних прийменникових конструкцій другого типу, на відміну від першої групи, характерна близькість до іменників і кардинальніша граматична роздільність. Це знаходить вираження в характері лексичного значення іменника, що входить до складу конструкції: їх уживають у прямому значенні, а лексичне значення не змінюється, незалежно від того, уживають їх у складі конструкції чи окремо: *згадувати з подякою* [11, с. 63–85].

Дослідникам прийменникових конструкцій слід урахувати вплив однієї з сем залежного слова на вибір прийменника. Наприклад, І. В. Песоцька в процесі дослідження прийменникових конструкцій, які вступають у словосполучення з лексемою «біль», зазначає, що на вибір і функціонування того чи іншого прийменника в цих конкретних умовах впливає «лексичне значення слова-номінації органу чи частини тіла». Наприклад, на використання прийменника *навколо* впливає сема «округла форма» слів *око*, *пупок*, тобто біль немов описує коло навколо цього органу: *біль навколо очей* [10, с. 48].

Висновки. Отже, прийменникові конструкції загалом й адвербіальні зокрема викликають інтерес багатьох дослідників, але в лінгвістиці проблемам системного аналізу прийменникових конструкцій, особливо в різно-споріднених мовах, дотепер приділяють недостатньо уваги. Найчастіше прийменникові конструкції розглядають як прийменниково-відмінкові, що доречно лише в умовах флективних мов і втрачає свою актуальність, якщо йдеться про нефлективну мову, тому такі мови загалом залишаються поза увагою досліджень, присвячених прийменниковим конструкціям.

Ще однією невирішеною проблемою вивчення прийменникових конструкцій залишається питання стосовно вирішального компоненту синтагми «дієслово – прийменник – іменник» і ступеня залежності від структурно-семантичного типу самої конструкції.

Бібліографічні посилання

1. **Анисимова Е. А.** Функционирование предлогов с именами лица / Е. А. Анисимова // *Вопр. функц. грамматики : сб. научн. тр. / под ред. М. И. Конюшкевич. – Гродно, 2001. – Вып. 4 – С. 74–79.*
2. **Ахманова О. С.** *Словарь лингвистических терминов* / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 607 с.
3. **Гавриленко В. В.** Семантико-синтаксические особенности производных предлогов «в форме» и «в виде» / В. В. Гавриленко // *Филол. науки. Вопросы теории и практики : в 2 ч. – № 3 (21). – Тамбов : Грамота, 2013. – Ч. I. – С. 37–40.*
4. **Жук И. И.** Значение предложно-падежной синтаксемы деньги в русских поговорках / И. И. Жук // *Вопр. функц. грамматики : сб. научн. тр. / под ред. М. И. Конюшкевич. – Гродно, 2001. – Вып. 4. – С. 49–52.*
5. **Іваненко З. І.** Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – К. ; О. : Вища шк., 1981. – 143 с.
6. **Клобуков Е. В.** Переходные процессы в образовании служебных частей речи (предлоги как продуктивный класс лексем) / Е. В. Клобуков // *Вопр. функц. грамматики : сб. научн. тр. / под ред. М. И. Конюшкевич. – Гродно, 2001. – Вып. 4. – С. 3–13.*
7. **Конюшкевич М. И.** К вопросу о предлоге как единице языка / М. И. Конюшкевич // *Там же. – С. 25–32.*
8. **Кустова Г. И.** Конструкции с абстрактными существительными и их отражение в электронном словаре / Г. И. Кустова // *Компьютерная лингвистика и интеллектуаль-*

- ные технологии. По материалам международной конференции «Диалог 2011». – М., 2011. – Вып. 10 (17). – С. 433–445.
9. Малащенко В. П. Слово в синтаксисе / В. П. Малащенко ; сост. : Т. В. Милевская, Н. О. Григорьева. – Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2004. – 368 с.
10. Песоцкая И. В. Значения предложно-падежных синтаксем с лексемой боль / И. В. Песоцкая // Вопр. функц. грамматики : сб. научн. тр. / под ред. М. И. Конюшкович. – Гродно, 2001. – Вып. 4. – С. 44–49.
11. Сергеева Г. Н. Адвербиальные предложно-падежные формы в современном русском языке (к вопросу о переходных явлениях в области частей речи) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Сергеева Галина Николаевна. – М., 1969. – 290 с.
12. Сергеева Г. Н. Предложно-падежные формы с атрибутивным значением (об одной структурно-семантической разновидности «эквивалентов слова») / Г. Н. Сергеева // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка : межвуз. сб. науч. трудов. – М., 1988. – С. 82–88.
13. Шибакова Л. Г. Конструкция «В + имя существительное в винительном падеже» в современном русском языке: семантика и функционирование: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Шибакова Лариса Геннадьевна. – Челябинск, 2007. – 174 с.

Надійшла до редколегії 13.02.15

УДК 811.161.2'367.32

О. С. Шатилова

Кременчугський національний університет імені М. Остроградського

ПРОБЛЕМА ДЕКОДУВАННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СПОНУКАЛЬНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Порушено питання декодування імпліцитних спонукальних мовленнєвих актів на матеріалі українських публіцистичних текстів початку ХХІ ст. Окреслено межі публіцистичного дискурсу. З'ясовано роль спонукання як мовленнєвого акту й важливого складника текстів засобів масової інформації. З-поміж спонукальних мовленнєвих актів виокремлено експліцитні та імпліцитні. Критерієм для розмежування обрано наявність спеціалізованої граматичної форми. Описано механізми створення та функціонування імпліцитних спонукальних актів у публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, спонукальний мовленнєвий акт, імпліцитна інформація.

Шатилова Е. С. Кременчугский национальный университет имени М. Остроградского. **ПРОБЛЕМА ДЕКОДИРОВАНИЯ ИМПЛИЦИТНЫХ ПОБУДИТЕЛЬНЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

Рассмотрен вопрос о декодировании имплицитных побудительных речевых актов на материале украинских публицистических текстов начала ХХІ в. Обозначены границы публицистического дискурса. Выяснена роль побуждения как речевого акта и важного компонента текстов средств массовой информации. Среди побудительных речевых актов выделены эксплицитные и имплицитные. Критерием для разделения определено наличие специализированной грамматической формы. Описаны механизмы образования и функционирования имплицитных побудительных актов в публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: публицистический дискурс, побудительный речевой акт, имплицитная информация.

Shatilova O. S. Kremenchuk Mikhailo Ostrohradskyi National University. *PROBLEM OF DECODING IMPLICIT PERSUASIVE SPEECH ACTS IN JOURNALISTIC DISCOURSE*

An integral part of modern life of every human being is a process of communication. Any communication is a complex phenomenon. It also includes a social context that gives an idea of the participants in communication, and communication conditions, and a number of pragmatic factors. The aim is to study the problems implicit incentive decoding of speech acts in journalistic discourse.

Achieving this goal requires solving the following tasks: 1) define the concept of discourse, including «journalistic discourse»; 2) check the verge of motivation as speech act; 3) differentiate between explicit and implicit incentive speech acts; 4) describe the mechanisms of decoding implicit entities. Incentive structures as an object of study is important for a person in terms of their purpose in communication. They are elements of verbal interaction, representing a variety of speech acts. The article focuses on decoding implicit speech acts on the material of Ukrainian journalistic texts beginning of the XXI century. As explicit structures have specialized forms for the expression of intention incentive, recognition and perception of the text is seamless. Another problem is implicit decoding structures. With implicit phenomenon closely related concept of «context». The criterion for the presence of a specialized division defined grammatical form. The mechanisms of formation and functioning of implicit incentive acts in journalistic discourse. The choice of language tools necessary due to the degree of the speaker in action, relations between communicants, rules of etiquette and more. Proper use in decoding and speech incentive structures ensuring the effectiveness and success of communication.

Key words: journalistic discourse, incentive speech act, implicit information.

У наш час засоби масової інформації (ЗМІ) не лише інструментарій для передавання та одержання відомостей, але і потужне знаряддя впливу на свідомість і поведінку індивідуума. Автори повідомлень ЗМІ не просто констатують факти, але й висвітлюють певні події крізь призму власного світосприйняття, аналізують і дають оцінку тим чи іншим явищам.

Невід’ємна частина сучасного життя кожної людини – процес спілкування. Будь-яка комунікація являє собою складне явище. Воно має і соціальний контекст, який формує уявлення про учасників комунікації, і умови спілкування, і низку прагматичних чинників. Тісно взаємов’язане із поняттям «комунікація» поняття «дискурс». Дискурс – це «вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, складовими якої є лінгвістичні (засоби мовного коду) і нелінгвістичні (засоби інших семіотичних систем) компоненти» [2, с. 104].

Останнім часом поняття «дискурс» усе ширше використовують мовознавці. Так, Г. Г. Почепцов уживає даний термін як синонім до понять «мовлення» або «зв’язне мовлення» [16]; В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова тлумачать дискурс як складне синтаксичне ціле, надфразну єдність [12]; для Є. В. Клобукова дискурс – комунікативний цілісний і завершений мовленнєвий витвір [11]; Н. Д. Арутюнова визначає його як певний тип ментальності [1]; Т. ван Дейк дискурсом називає складне комунікативне явище, яке містить поряд із текстом позамовні чинники, що впливають на його формування і сприйняття [6]; Е. Бенвеніст [3], В. В. Богданов [4], М. Л. Макаров [14; 15] описують дискурс як третій складник сосюривської опозиції, ототожнюючи дискурс із мовленнєвою поведінкою, здійсненням мовленнєвих намірів мовця та інтерпретацією їх слухачем; Ф. С. Бацевич [2] і В. І. Карасик [8; 9] сприймають дискурс як статусно орієнтовану категорію.

Сутність терміна «дискурс» багатогранна і має тривалу історію дослідження. Але, незважаючи на численні праці даний термін не має однозначного тлумачення. Лінгвісти визначають дискурс як своєрідний текст чи його парадигму, що складається з послідовного ряду логічних мовних ланок, усних або письмових, діалогічних або монологічних, може належити до різних жанрів; у якому наявні корелятивні зв’язки лінгвістичного або екстралінгвістичного змісту,

а отже логічність і змістовність структурної будови, здатної реалізувати прагматику аргументації, полеміки та наукової доказовості [17, с. 84].

Один із найпоширеніших типів дискурсу – публіцистичний. Він формується на основі національної мови, яку використовують журналісти, політичні діячі або представники владних структур для досягнення найрізноманітніших цілей: а) вирішення суспільно-політичних питань; б) активного впливу на читачів / глядачів / слухачів; в) переконання в справедливості певної ідеї; г) спонукання до творчої діяльності; д) пропагування прогресивних ідей, учень, здорового способу життя тощо.

Публіцистичний дискурс набуває різних форм текстового вираження, наприклад, він притаманний авторським монологам, діалогічній мові, хронікально-документальному жанру тощо. Тексти цього типу виконують функцію формування масової свідомості, впливають на неї через добір інформації. Їм властиві мовні форми стандартизації та експресивності, залучення елементів розмовного, художнього стилів для досягнення публіцистичної експресії.

Метою роботи є дослідження проблем декодування імпліцитних спонукальних мовленнєвих актів у публіцистичному дискурсі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) проаналізувати поняття «дискурс», зокрема «публіцистичний дискурс»; 2) з'ясувати межі спонукання як мовленнєвого акту; 3) диференціювати експліцитні та імпліцитні спонукальні мовленнєві акти; 4) описати механізми декодування імпліцитних утворень.

Матеріалом дослідження обрано публіцистичні тексти початку ХХІ ст.

Публіцистичний дискурс передбачає формування масової свідомості, впливу на неї через добір інформації. З одного боку, у мові ЗМІ широко використовують суспільно-політичну лексику, політичні заклики, гасла, точні найменування (подій, дат, учасників, місця), а з іншого – багатозначну образну лексику, що здатна привернути увагу читача й вплинути на нього, художні засоби – тропи і фігури. Усі лексеми зазвичай чітко поділяють на позитивно-оцінні й негативно-оцінні. Навіть у разі художнього домислу в публіцистичному стилі авторське «я» збігається з фактичним мовцем. А однією з найважливіших ознак публіцистичного стилю та його основним призначенням є вираження протистояння певних сил. Причому прийоми й засоби створення особливого публіцистичного колориту перебувають у постійній динаміці. Їх рухливість зумовлена зміною соціальних та естетичних оцінок засобів сучасної літературної мови, зокрема засобів з високою (позитивною) чи зниженою (негативною) оцінкою.

Головна риса мови публіцистики – надання оцінки сказаному. Усі мовні засоби спрямовані на те, щоб вплинути на аудиторію. Тому для публіцистики характерні спонукальні мовленнєві акти. Основна функція спонукального мовленнєвого акту – вплив на діяльнісну поведінку адресата. Окремі типи мовленнєвих актів виникають у зв'язку із різноманіттям інтенцій та спонукальних ситуацій. Їх появу також зумовлюють такі екстралінгвістичні чинники, як зацікавленість / незацікавленість мовця у виконанні дії, спрямованість її на користь одного з учасників спілкування, урахування реакції адресата на спонукання, аспект субординації, офіційність / неофіційність умов спілкування, стосунки між учасниками комунікації, обов'язковість / необов'язковість виконання спонукання адресатом тощо.

Спонукальні конструкції як об'єкт дослідження – важливіми для людини становно їх призначення в комунікації. Вони є елемент мовленнєвої взаємодії, являючи собою різновиди мовленнєвих актів. Дослідження комунікативної сутності речення, способів впливу мовця на адресата, сприйняття адресатом намірів мовця сформували новий лінгвістичний напрям – інтенціоналізм (латин. *intentio* – устремління, ба-

жання). Комунікативна інтенція – одна з категорій теорії мовленнєвих актів, «комунікативний намір адресанта (усвідомлений чи інтуїтивний), який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення» [2, с. 326].

Під час спілкування інформація може бути передана двома способами: явно (відкрито) та приховано (замасковано). Відповідно зміст повідомлень може бути експліцитним та імпліцитним. Експліцитний зміст / інформація (латин. *explicito* – явний, виражений) – «явний, виражений смисл, який сприймається комунікантами із значень мовних одиниць» [Там само, с. 156]. Імпліцитний зміст / інформація (лат. *implicito* – неявний) – «неявний, прихований зміст, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування» [Там само]. Наприклад: *[Жінка завжди була берегинею сімейного вогнища, душею родини]. Тож чи слід відмовлятися від цієї ролі?* (Світ молоді. 24.09.2010). Безпосереднім змістом наведеного речення є запитання про необхідність бути жінкою, берегинею сімейного вогнища. Проте воно передає спонукання до певної дії: продовження виконання функцій (обов'язків) берегині.

У запропонованому нижче фрагменті виділена конструкція є експліцитно виражене спонукання:

Ліда притишила голос:

– Іди, Романе, – вирвала свою руку з моєї (Вітчизна. № 1–2. 2009).

Для порівняння наведемо імпліцитно виражену спонукальну конструкцію: *Невже важко розібратися у ситуації, здійснити нормальні кадрові зміни?* (Музеї України. 05.02.2011). Наведене речення формально є питальне. Однак воно позначає спонукання до виконання певних дій. В експліцитному вигляді спонукання не висловлене, тому його можна вважати імпліцитним змістом повідомлення, вираженим особливим чином. Наприклад: *[Слава Богу, що зараз нарешилі припинені прями звинувачення учасників процесів один одного]. Я би хотів дуже, щоб ми не поверталися до цієї поганої практики* (ICTV. «Свобода слова». 07.09.09. – 23:00). У виділеному реченні приховано зміст волевияву мовця «не повертаймося до цієї поганої практики». Наприклад:

[Бойко: Ви знаєте, ми, взагалі-то, звикли до звинувачень до Партії регіонів. І мені незрозуміла іронія ваша, пане Сергію, ви кажете, що рецепт Партії регіонів – це збільшення зарплати людям. Я розумію, що для вас півтори тисячі гривень – гроші, можливо. А для людей це дуже важливо.

Соболев: Ті, хто газом займалися, – вони знають, про що кажуть].

Бойко: Я вас не перебивав, якщо ви пам'ятаєте (ICTV. «Свобода слова». 07.09.09. – 23:00).

Виділена конструкція має значення «не перебивайте мене». Отже, безпосередній смисл цієї репліки – прохання припинити виконання певної дії. Однак у межах діалогу цей волевияв мовця формально виражений реченням розповідної модальності, а спонукальна модальність імпліцитна, прихована.

У виведенні імпліцитного змісту, як зазначає Ф. С. Бацевич, важливу роль відіграють контекст і ситуація спілкування. Виходячи із цього, дослідник стверджує, що імпліцитний зміст – це така інформація, яку, не маючи безпосереднього вираження, виводять із експліцитного змісту мовних одиниць у результаті їх взаємодії зі знаннями отримувача (адресата – читача, слухача) тексту, зокрема з інформацією, узятої з контексту та ситуації спілкування [2, с. 157].

Імпліцитність інформації пов'язана з поняттям пресупозиції. Цей термін у сучасній лінгвістичній науці та філософії вживають у широкому та вузькому значеннях. **Пресупозиція** в широкому значенні (латин. *prae* – попереду і *supposition* – припущення) – це «спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості»

мості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти; зона перетину когнітивних просторів учасників комунікації, яка актуалізується в процесі спілкування» [Там само, с. 181]. У вузькому значенні **пресупозиція** – це імпліцитний компонент змісту повідомлення (висловлення), який повинен бути істинним, щоб повідомлення (висловлення) загалом не було сприйняте як семантично аномальне або недоречне в певному контексті [Там само]. Саме пресупозиції впливають на вибір того чи іншого способу передачі інформації під час спілкування.

Оскільки експліцитні конструкції мають спеціалізовані форми для вираження спонукальної інтенції, розпізнавання й сприйняття їх у тексті не викликає труднощів. Проблемним є декодування імпліцитних утворень.

Із явищем імпліцитності / експліцитності тісно пов'язане поняття «контекст». Як зазначає Ю. Я. Заза, у різних напрямках вивчення контексту по-різному детермінують і трактують його значення в процесі комунікації [7, с. 16]. Згідно зі значенням і роллю категорії «контекст» у теоретичних моделях виділяють той чи інший напрям вивчення комунікації [15, с. 14].

М. Хірскова пропонує тлумачити контекст у вузькому (мовне оточення) та широкому значеннях (комунікативно релевантні обставини комунікативної ситуації, у яких відбувається спілкування). Найважливіші компоненти ситуативного контексту, на її думку, – адресант, адресат, комунікативна інтенція або інтенції мовця, психологічні чинники, пов'язані з мовцем й адресатом, висловлення та їх контекст [20].

Аналіз контекстуально зумовлених мовних засобів належить до сфери досліджень лінгвістичної прагматики, адже екстралінгвістичні чинники здатні модифікувати загальний зміст речення або впливати на процес його сприйняття. Принцип залежності мовлення від екстралінгвістичних чинників було сформульовано у «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» (1928–1929) [13, с. 67–68]. Одним із перших вплив екстралінгвістичних чинників на спілкування проаналізував Л. П. Якубинський у 20–30-ті рр. XX ст. Також дане питання досліджували у своїх працях В. М. Волошинов, Г. О. Винокур, Б. О. Ларін [Там же, с. 67].

Про природне оточення – ситуативний контекст – писав представник Лондонської школи Дж. Фьорс [19, с. 132]. Він уважав, що певне висловлення набуває значення лише щодо певних ситуацій, а не в межах своєї структури. Науковець класифікував типові контексти й намагався сформулювати перелік ситуативних контекстів. У цьому напрямі працювали лінгвісти Дж. Браун, Дж. Ліч, Б. Фрейзер, Г. Ласуелл, Д. Хаймс, М. Холідей, Дж. Фішман.

Ю. Я. Заза наголошує, що в дослідженні комунікації як соціально зумовленої діяльності ситуація займає важливе місце, оскільки з нею пов'язана ситуативна варіація спілкування [7, с. 18]. Проаналізуємо, як розуміють категорію ситуації та ситуативного контексту в сучасній комунікативній лінгвістиці та прагмалінгвістиці.

Визначення контексту як «тла висловлення» (тут і далі переклад наш. – О. Ш.) [5, с. 125] свідчить про його несамотійність щодо мовного вираження. Проте будь-яке спілкування відбувається завжди за певних умов, коли «я і ти зустрічаються тут і зараз» [18, с. 9], отже, умови комунікації – прагматичні координати, що, на думку Н. Формановської, знаходять своє вираження у «граматичних формах та етикетних висловленнях» [Там же].

На переконання Г. Парре, ситуативний контекст «диктує» загальні принципи спілкування та відкриває можливості для системного вивчення правил і конвенцій, які регулюють комунікативну поведінку мовців [21, с. 96–98].

Ситуативний контекст спілкування – це обставини, у яких відбувається комунікація: місце, час, особистість партнера (партнерів), соціальні ролі учасників

тощо [2, с. 337]. За Ф. С. Бацевичем, ситуація спілкування суттєво впливає на процес комунікації і вибір того чи іншого мовленнєвого акту [Там само, с. 107].

Дані спостережень щодо експліцитності / імпліцитності спонукальної інформації в публіцистичному дискурсі такі: усього виявлено 7438 експліцитних і 3362 імпліцитні конструкції. Це відповідно 69 % і 31 % від загальної кількості проаналізованих спонукальних утворень. Найчастіше експліцитні форми вжито в аналітичних жанрах (2152, або 20 %), рідше – у художньо-публіцистичних (1926, або 18 %) і рекламних жанрах (1929, або 18 %). Найменш уживані спонукальні конструкції експліцитного типу в інформаційних текстах (1431, або 13 %). Щодо імпліцитних форм, то їх активно уживають у рекламних жанрах (1213, або 11 %), менше – в аналітичних (881, або 8 %) і художньо-публіцистичних (835, або 8 %) текстах і найменше – в інформаційних (433, або 4 %).

Отже, конструкції, здатні виражати спонукування, репрезентовано різнорівневими мовними засобами. Їх структурування можливе завдяки спільній семантичній ознаці – інваріантному значенню спонукування – і граматичному оформленню. Урахування експліцитності / імпліцитності подання інформації – важливий складник дослідження спонукальних конструкцій. Виявлено специфічні способи вираження інформації залежно від її характеру. Вибір тих чи інших мовних засобів зумовлений зацікавленістю мовця у виконанні дії, стосунками між комунікантами, нормами етикету тощо. Правильне декодування і вживання в мовленні спонукальних конструкцій забезпечує ефективність та успішність комунікації.

Запропоноване дослідження окреслює коло можливих у подальшому розробок методичних матеріалів, спрямованих на полегшення декодування спонукальних інтенцій на основі не лише публіцистичного, а й інших дискурсів.

Бібліографічні посилання

1. **Арутюнова Н. Д.** Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингв. энцикл. слов. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 136–137.
2. **Бацевич Ф. С.** Основы коммуникативной лингвистики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
3. **Бенвенист Э.** Общая лингвистика / Э. Бенвенист ; пер. с фр. под ред. Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
4. **Богданов В. В.** Речевое общение : прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 88 с.
5. **Воловин А. В.** О некоторых особенностях английского речевого поведения / А. В. Воловин // Этнопсихолінгвістика. – М., 1988. – С. 124–135.
6. **Дейк ван Т. А.** Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
7. **Заза Ю. Я.** Регістрові характеристики ситуації початку комунікативного акту (на матеріалі української, чеської й арабської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Заза Юлія Ярославівна. – Л., 2009. – 318 с.
8. **Карасик В. И.** О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5–20.
9. **Карасик В. И.** Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1992. – 330 с.
10. **Караулов Ю. Н.** От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Ю. Н. Караулов, В. В. Петров // Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М. : 1989. – С. 5–11.
11. **Клобуков Е. В.** Теоретические основы изучения морфологических категорий русского языка (Морфологические категории в системе языка и в дискурсе) : автореф. дис. д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 : «Рус. яз.» / Е. В. Клобуков. – М., 1995. – 74 с.

12. **Костомаров В. Г.** Прецедентный текст как редуцированный дискурс / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Язык как творчество : сб. ст. к 70-летию В. П. Григорьева. – М., 1996. – С. 297–302.
13. **Леонтьев А. А.** Речевая деятельность. Факторы вариантности речевых высказываний / А. А. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности. – М., 1974. – С. 21–35.
14. **Макаров М. Л.** Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / М. Л. Макаров. – Тверь : Изд-во Тверск. гос. ун-та, 1998. – 200 с.
15. **Макаров М. Л.** Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
16. **Почепцов Г. Г.** Теорія комунікації [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу : <http://lib.socio.msu.ru/library>. – Заголовок з екрана.
17. **Рыцарева А. Э.** Интернациональная лексика : сущность и сферы функционирования / А. Э. Рыцарева // Вопр. филологии и лингводидактики : сб. науч. ст. – Волгоград, 2001. – С. 84–86.
18. **Формановская Н. И.** Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М., 2007. – 480 с.
19. **Firth J. R.** Papers in linguistics, 1934–1951 / J. R. Firth. – L., N. Y. : Oxford University Press, 1957. – 233 p.
20. **Hirschová M.** Pragmatikav češtině. Teze disertace k získání vědeckého titulu «doktor věd» v oboru vědy filologické a přírodních [Електронний ресурс] / M. Hirschová. – Режим доступу : http://www.avcr.cz/data/vzdelavani/dsc/udeleni/hirschova_teze.pdf. – Заголовок з екрана.
21. **Parret H.** Context of understanding / H. Parret. – Amsterdam, Benjamins, 1980. – 109 p.

Надійшла до редколегії 10.02.15

УДК 81'246.2

І. М. Шкоріна

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ФЕНОМЕН ЗМІШУВАННЯ МОВ У ПАРАДИГМІ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Досліджено питання національно-мовної картини світу, висвітлено історію поглядів на нього. Картину світу розглянуто як світобачення кожної людини й етносу, як результат сприйняття та осмислення навколишнього світу, відображеного в мові. З'ясовано специфіку формування сучасної національно-мовної картини світу у свідомості молоді. Визначено причини виникнення феномену білінгвізму, проаналізовано поняття «рідна мова» в умовах двомовності.

Ключові слова: національна мова, національно-мовна картина світу, рідна мова, змішування мов, двомовність.

Шкоріна І. М. Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця. **ФЕНОМЕН СМЕШИВАНИЯ ЯЗЫКОВ В ПАРАДИГМЕ НАЦИОНАЛЬНО-ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

Исследованы вопросы, касающиеся национально-языковой картины мира, освещена история взглядов. Картина мира рассмотрена как мирозерцание каждого человека и этноса, как результат восприятия и осмысления окружающего мира, зафиксированного в языке. Проанализирована специфика формирования современной национально-языковой картины мира в сознании молодежи. Выяснены причины возникновения явления билингвизма, исследовано понятие «родной язык» в условиях двуязычия.

Ключевые слова: национальный язык, национально-языковая картина мира, родной язык, смешение языков, двуязычие.

Shkorina I. M. Semyon Kuznets Kharkiv National University of Economics. *THE PHENOMENON OF CONFUSION OF LANGUAGES IN THE PARADIGM OF NATIONAL-LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD*

One of the fundamental problems of human research on the modern stage there is a problem associated with the formation and operation of pictures in the world. Given this we goal study the national language picture of the world in the context of the confusion of tongues and phenomena of surzhyk, focusing on active processes interpenetration of languages and bilingualism.

We reviewed some aspects related to the formation of the national language picture of the world in the modern conditions of globalization and the proliferation education, when large numbers of people around the world possesses not only national, but also one or more foreign languages. We believe that in human consciousness, no matter how many languages he has not learned, there is not a few specific national language picture of the world, and one integral picture formed on the basis of mother tongue, to which included individually being refracted whole or fragmented language picture of the world, inherent in all learn languages. Particular attention is paid to the problem of creating national language picture of the world in situations of bilingualism and the confusion of tongues. Depending on the circumstances in which there is learning a foreign language (languages), it can be very different impact on the national picture of the world of humans.

Key words: national language, national linguistic picture of the world, native language, confusion of languages, bilingual.

Національна мова – один із концептуальних екзистенційних чинників етносу, фундаментальна ознака, які формують його неповторність. Тому на сучасному етапі чільне місце в наукових дослідженнях про людину і етнос займають проблеми, пов'язані з формуванням і функціонуванням національно-мовних картин світу. Адже картина світу, притаманна як кожній окремій особистості, так і суспільству в цілому, – одна з умов цілісного сприйняття світу.

Останнім часом опубліковано безліч праць, присвячених розробці різнопланових теоретичних і практичних питань щодо картини світу. Однак проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що зв'язок національно-мовної картини світу з феноменом змішування мов, суржигом, двомовністю та полімовністю, зокрема ранньою, вплив на національно-мовну картину світу вивчення іноземних мов залежно від ситуації та мовного оточення науковці розробляли мало й дане питання потребує подальших досліджень, що й визначає **актуальність** нашої роботи. Хоча деякі дослідники, починаючи з XIX ст. і до останніх років, вивчали певні проблеми, пов'язані із цим напрямом діяльності, досі немає їх ґрунтовного аналізу. Отже, необхідно дослідити національно-мовну картину світу в контексті змішування мов та суржикових явищ, особливу увагу приділивши активним процесам взаємопроникнення мов і двомовності.

Поняття «картина світу» уперше використовував у свої працях В. Герц (кін. XIX – поч. XX ст.) щодо реалій фізичного світу. Пізніше В. Гумбольдт висунув тезу щодо «мовної картини світу» і увів у науковий обіг цей термін, який став важливим концептом сучасного мовознавства. Науковець вважав, що «всяка мова, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу», а отже, «мова є зовнішнім проявом духу народів» (тут і далі переклад наш. – *I. Ш.*) [2, с. 147]. За допомогою мови у свідомості людини формується притаманний їй суб'єктивний образ об'єктивного світу. На думку В. Гумбольдта, мова – це не відбиття навколишнього світу, а потужна творча сила, яка формує мислення народу, його світосприйняття. Відмінності в мовах – відмінності у поглядах на світ.

В Україні ідеї В. Гумбольдта розвинув видатний філософ і теоретик лінгвістики О. О. Потебня. Учений першим почав розробляти питання взаємовідносин націй і мов, розглянув проблеми двомовності та багатомовності, в тому числі ранньої («Думка і мова» (1862), «Мова і народність» (1895), «Про націоналізм» (1905)). Особливо показова в цьому плані його праця «Мова і народність» (1895), у якій він детально проаналізував різні аспекти мовної картини світу, хоча й без ви-

користання даного терміна (учений називав це «системами зображення»), у контексті проблем ранньої (від народження) двомовності, змішування мов і пов'язаної з ними проблеми зміни кодів. Образно порівнюючи мову із зором, О. О. Потебня пояснював, що «як найменша зміна в устрої ока й діяльності зорових нервів неминуче дає інші сприйняття і цим впливає на весь світогляд людини, так кожна дрібниця в устрої мови повинна давати без нашого відома свої особливі комбінації елементів думки. Вплив всякої дрібниці мови на думку в своєму роді єдиний і нічим незамінний» [6, с. 258–260]. Дослідник наголошував, що цей вплив як мови в цілому, так і кожного її елементу на мислення є абсолютний, монопольний і всеосяжний, але при цьому мовець зазвичай його не помічає і не усвідомлює.

Більшість сучасних науковців погоджуються з цими твердженнями, деталізуючи і доповнюючи їх: «Національна мова – це якраз те «скло», через яке етнос бачить єдиний інваріант буття і яке визначає конкретні риси національно-специфічної проекції цього інваріанта буття» [5, с. 172]; «Існує така кількість мовних картин світу, скільки існує мов, кожна з яких відображає унікальний результат багатовікової роботи етнічної свідомості над осмисленням буття людини» [4]. Ми згодні з положенням, що кожна національна мова формує свою специфічну картину світу, але, на нашу думку, воно потребує деяких важливих уточнень.

У цьому контексті відразу виникає питання щодо піджинів та змішаних мов (список таких мов подано у відповідній статті Вікіпедії), до яких дослідники відносять, зокрема, і російсько-український суржик, і білоруську трасянку тощо. Змішування мов як явище негативно оцінюють сучасні лінгвісти, що цілком справедливо. Однак при цьому феномен змішування мов досить поширений у світі, суржик, характерний для східноукраїнських регіонів, – зовсім не унікальне явище. Очевидно, що в регіонах, де існує ситуація двомовності, завжди має місце взаємовплив мов, який, у свою чергу, може обумовлювати їх змішування. Власне, говорити про суржик як про цілісне явище в принципі неправильно – у Сході України, по суті, існує не один, а два суржики, утворені в результаті змішування російської та української мов відповідно на українській і російській основі, адже російська мова, поширена в даному регіоні, також суржикова, вона містить дуже багато україномовних елементів. Як правило, самі носії такої мови не звертають на це уваги, але для стороннього ока це відразу стає помітним. Навіть від деяких студентів-іноземців, які досконало оволоділи російською мовою до того, як приїхали навчатися до східноукраїнських ВНЗ, іноді можна почути нарікання, що навчання тут «псує» їх російську мову.

У зв'язку з цим виникає питання щодо того, якою є національно-мовна картина світу людини, яка прислугується змішаною мовою. Деякі дослідники вважають, що «очевидно, можна говорити про “суржикову” картину світу суржикомовного індивіда, певну структуровану модель внутрішнього духовного “я”» [8]. Із цим важко погодитися. Змішана мова – це не повноцінна національна мова, отже, не може й формувати власну унікальну національно-мовну картину світу, а лише «збирати» фрагменти картин світу, притаманних тим мовам, які у ній змішано. Така «мозаїчна» картина світу могла б із часом набути рис національно-мовної, але це можливо лише за умови існування людської спільноти, для членів якої змішана мова – єдина мова спілкування, яку вони вважають рідною; по суті, це означало б утворення на змішаній основі нової нації. В історичному дискурсі такі процеси відбувалися із деякими піджинами, але ніколи – зі змішаними мовами. Очевидно, це пов'язано з тим, що, як правило, переважна більшість носіїв змішаної (суржикової) мови володіють не лише самою змішаною мовою, але й обома мовами, на основі яких вона утворилася, і залежно від комунікативної ситуації або предметної сфери переходять із однієї мови на іншу або на змішану, яка у свідомості самих мовців має статус побутової мови, просторіччя, але не

національної мови. Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що мовна картина світу такої особистості за своїми основними характеристиками є білінгвальна (або полілінгвальна), але не специфічно суржикова.

Тези щодо існування такої кількості мовних картин світу, кількості самих мов, цілком справедливі лише щодо ситуації, коли людина володіє лише однією мовою, рідною для неї. Саме дана людина буде носієм національно-мовної картини світу «в чистому вигляді». Проте в час глобалізації, активного розвитку і поширення новітніх знань значна кількість мовців володіють і постійно користуються більше як однією мовою. Сила впливу іноземної мови на свідомість і мислення мовця та його картину світу радикально відрізняється залежно від віку людини й обставин, за яких вона опановує іноземну мову (мови), а також від світоглядних настанов мовця.

Як вважають деякі вчені, «національна картина світу непроникна для іншомовної свідомості, ... пізнати національну мовну картину світу носія іншої мови можна лише шляхом свідомого відсторонення від еквівалентів власної картини світу, використовуючи принцип «презумпції незнання» [1, с. 44]. На практиці для дорослої людини, яка має сформовану національно-мовну картину світу, таке повне відсторонення від неї неможливе, навіть у ситуації еміграції. Вивчену мову (мови) людина сприймає саме як іноземну (на відміну від рідної), а отже, іншомовну картину світу пізнає і засвоює не цілісно, а лише частково, фрагментарно, із накладанням на картину світу, утворену рідною мовою.

Інші процеси відбуваються у свідомості й мисленні людини, яка опинилася в іншомовному середовищі, будучи дитиною (особливо дошкільного віку). У ситуації з усиновленням за кордон дитина, не маючи постійних контактів із носіями рідної мови, як правило, із часом повністю забуває її, відбувається підміна однієї мови іншою, яку вона починає сприймати як рідну. Відповідно і першу національно-мовну картину світу витісняє інша, а рідна картина світу замінюється на рівні підсвідомості. Але оскільки рідна мова – це не лише засіб комунікації, «не тільки канал зв'язку між носієм мови і навколишнім світом, а й найважливіше ... скріплення свідомого й підсвідомого індивіда, формувальний чинник його цілісності» [3], процеси цілковитого витіснення рідної мови іншою, як правило, породжують конфлікт між свідомістю і підсвідомим людини, негативно впливають на її світосприйняття. Принципово інша щодо формування в людини національно-мовної картини світу ситуація еміграції дитини разом із сім'єю. Ця проблематика тісно пов'язана з проблемою рідної / другої / іноземної мови в аспекті формування мовної картини світу.

Поняття «рідна мова» дуже складне і неоднозначне. У сучасній лінгвістичній науці існують різні, досить суперечливі трактування цього терміна. Ми звикли вважати, що рідна мова в кожній людини може бути тільки одна, але в реальності це не завжди так. У статті Вікіпедії «Рідна мова» побіжно зазначено, що «дитина може засвоїти з раннього дитинства в тій чи іншій мірі і кілька мов» [7], але наукової розробки цього питання, тим більше в аспекті національно-мовної картини світу, досі немає, хоча у світі в останні десятиліття постійно зростає відсоток людей, для яких рідними стають дві мови. Причини цього можуть бути різні.

Людина, яка з народження сприймає не одну, а дві національні мови і дві культури, одночасно засвоює дві різні національно-мовні картини світу. У цьому аспекті дуже цікаві питання, яким чином ці картини світу поєднуються у її свідомості. Погляди науковців щодо цього принципового питання діаметрально протилежні. Взагалі дискусійність питань, пов'язаних із різними аспектами двомовності та полімовності, цілком очевидна. Так, на думку В. Русанівського і ще деяких учених, білінгвізм – це велике культурне надбання. Його розвиток – це не

перепона на шляху розвитку національних мов, а навпаки, як екстралінгвістичний фактор може бути одним із найважливіших джерел подальшого розвитку національних мов [9, с. 160]. Інші дослідники вважають, що «рання двомовність шкодить розвитку цілісної мовної особистості і може привести до таких негативних явищ, як *напівкультурність* і *напівмовність*» [3]. Подібної думки дотримувався ще О. О. Потебня, який першим серед вітчизняних дослідників звертався до проблеми раннього білінгвізму і вважав, що «знання двох мов у ранньому віці не є володіння двома системами зображення і сполучення одного й того ж кола думок, але розділяє це коло навпіл і наперед утруднює досягнення цілісності світогляду, заважає науковій абстракції» [6, с. 263]. Отже, вчений негативно оцінював ранню двомовність, вважаючи, що вона заважає нормальному формуванню в людини національно-мовної картини світу, а отже, наукової та концептуальної картин світу. Усі ці думки, на наш погляд, занадто категоричні. Ми вважаємо, що двомовність (полімовність) може бути як позитивним, так і негативним фактором розвитку людини і соціуму залежно від багатьох лінгвістичних та нелінгвістичних причин. У людини, яка сприймає як рідні дві мови (або більше), засвоєні нею в ранньому дитинстві, справді в деяких випадках можуть виникати труднощі з національною самоідентифікацією, іноді їй у дорослому віці доводиться вибирати, яка мова і яка картина світу для неї базова. Однак, за умови гармонійного розвитку соціуму, такі конфлікти у свідомості мовців можуть і не виникати.

Торкаючись проблеми формування картини світу в ситуації двомовності, ми логічно підходимо до з'ясування, про одну картину світу чи дві окремі йде мова. Це питання й досі остаточно не вирішене. О. О. Потебня, який першим почав досліджувати проблему двомовності вищих верств суспільства у XIX ст. (російська і французька мови), писав, що «людина, яка говорить двома мовами, переходячи від однієї мови до іншої, змінює разом з тим характер і напрям течії своєї думки, ... це ... може бути порівняне з тим, що робить стрілочник, який переводить поїзд на інші рейки» [6, с. 260]. У сучасній лінгвістиці це явище відоме як код-світчинг або зміна кодів. На думку вченого, «різні мови в одній і тій же людині пов'язані з різними областями і прийомами думки, ... ці різні сфери і прийоми в одній і тій же людині розмежовані і речовинно» [Там же, с. 263]. Науковець вважав, що у свідомості мовця, який володіє кількома мовами, існує й відповідна кількість мовних картин світу, пов'язаних із різними сферами як мислення, так і буття. Ми не можемо повністю погодитися із цим твердженням; зокрема, вважаємо, що у свідомості людини, скільки б мов вона не засвоїла, існує не кілька окремих національно-мовних картин світу, а одна цілісна, утворена на основі рідної мови, до якої входять, індивідуально змінюючись, цілісні чи фрагментарні мовні картини світу, притаманні усім засвоєним мовам. Інакше не відбувалося б змішування мов у процесі мовлення, не виникали такі явища, як суржик (тлумачимо цей термін широко – як елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно).

Отже, ми розглянули деякі аспекти, пов'язані з формуванням національно-мовної картини світу в умовах глобалізації і поширення освіти. Особливу увагу приділено особливостям такого формування в ситуаціях двомовності та змішування мов. Залежно від обставин, за яких відбувається засвоєння іноземної мови (мов), воно дуже по-різному впливає на національно-мовну картину світу людини. Оскільки дані проблеми набувають усе більшої актуальності, їх подальше дослідження дуже перспективне.

Бібліографічні посилання

1. **Гачев Г. Д.** Национальные образы мира : общие вопросы / Г. Д. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1988. – 448 с.

2. **Гумбольдт В. фон.** Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем. Г. М. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. **Єщенко Т.** Поняття «рідна мова» в двомовному середовищі [Електронний ресурс] / Т. Єщенко. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/17198/1/Двомовність.pdf>. – Заголовок з екрана.
4. **Кальмук О. Р.** Національна мовна картина світу та її зв'язок із пареміологічним фондом [Електронний ресурс] / О. Р. Кальмук. – Режим доступу : <http://naub.oa.edu.ua/2014/natsionalna-movna-kartyna-svitu-ta-jiji-zvyazok-iz-paremiologichnym-fondom-2/>. – Заголовок з екрана.
5. **Корнилов О. А.** Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – 2-е изд., исправ. и дополн. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
6. **Потебня А. А.** Язык и народность / А. А. Потебня // Эстетика и поэтика ; сост., вступит. ст. и прим. И. В. Иванько и А. И. Колодной. – М., 1976. – С. 253–285.
7. **Рідна мова** [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Рідна_мова. – Заголовок з екрана.
8. **Ставицька Леся** Блудний суржик. Міф, мова, стиль [Електронний ресурс] / Леся Ставицька. – Режим доступу : <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11935>. – Заголовок з екрана.
9. **Філософські** питання мовознавства / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1972. – 199 с.

Надійшла до редколегії 20.02.15

«Я К ВАМ ПИШУ...», ИЛИ ПИСЬМО КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Рецензия на монографию Е. К. Куваровой «Типология русского эпистолярного вокатива» (Днепропетровск : Новая идеология, 2014. – 380 с.)

Письменное межличностное общение людей, осуществляемое преимущественно в форме обмена письмами – текстами, имеющими определённую структуру и прагматическую установку, обладающими целым комплексом жанровых и композиционных признаков, – стало объектом внимания лингвистов сравнительно недавно. В настоящее время письма изучаются в нескольких аспектах: коммуникативно-прагматическом, лингвостилистическом, текстологическом, социолингвистическом, культурологическом и др., языковеды используют эпистолярные тексты в качестве источника самого разного языкового материала: неологизмов, иноязычных слов, фразеологизмов и т. д. Есть и отдельные работы, посвящённые исследованию функционирования в письмах обращений, причём внимание учёных в первую очередь привлекают, как правило, обращения нестандартные, экспрессивные, неузусальные, что, с одной стороны, вполне естественно и перспективно в плане изучения идиостиля и языковой личности автора писем, а с другой – налагает определённые ограничения на воссоздание полной и объективной картины эпистолярной адресации, едва ли возможное без учёта таких привычных и даже шаблонных обращений, как *Дорогой + имя (имя и отчество)*, *Уважаемый + имя и отчество* и т. п., а также их соотносённости с индивидуально-авторскими номинациями адресата.

Именно такая, достаточно масштабная задача структурно-типологического изучения адресации письма, и в первую очередь адресации, связанной с разными формами и способами обращения автора письменного послания к своему адресату, ставится и, на наш взгляд, весьма успешно решается в монографии Е. К. Куваровой «Типология русского эпистолярного вокатива». Отсюда, по-видимому, и особая, наряду с традиционной номинацией *обращение*, система используемых автором терминов, таких, как *вокатив*, *эпистолярный вокатив*, *вокативная конструкция*, *вокативная модель* и др., которая выводит предмет исследования за рамки собственно обращения как синтаксической категории. Е. К. Куварова вкладывает в термин *вокатив* более широкий смысл, объединяя им разные в морфологическом плане способы прямого или опосредованного указания автором письма своего адресата, указания, основной функцией которого является установление и поддержание контакта между коммуникантами. Помимо обращения это может быть и метатекстовая адресация, или прямое именование адресата в начале письма (*К Кисе* (В. Маяковский), *Кн. Григорию Волконскому* (Л. Толстой), *Александр – Исааку* (А. Фадеев)), и опосредованный вокатив в функции субъекта или объекта высказывания (*Как было бы хорошо, если бы Звёра приехала сюда...* (К. Паустовский); *Целую и обнимаю жену мою необыкновенную* (А. Чехов)). Некоторые из этих способов адресации универсальны, применяются как при устном, так и при письменном общении, другие же, например метатекстовая адресация, сходны в эпистолярике и некоторых видах деловых документов, но в целом описанный в монографии комплекс средств установления речевого контакта специфичен именно для писем, что и делает вполне, на наш взгляд, правомерным и обоснованным объединение этих языковых средств категорией *эпистолярный вокатив*.

Исследование Е. К. Куваровой строится на рассуждениях преимущественно дедуктивного характера, что обусловило и построение монографии: сначала в ней изложена общая концепция эпистолярного вокатива, выделены его основные типы и базовые модели, введены соответствующие понятия и дефиниции, затем теоретические построения наполняются соответствующим языковым материалом, и далее автор вновь переходит к обобщениям, но уже иного плана: это моделирование контаминированных образов вокативных конструкций и графическое представление динамики вокативного творчества у отдельных адресантов. Достоверность сделанных выводов и заключений обеспечивается обширным фактическим материалом, охватывающим период с XVIII до начала XXI в., – около 20 тысяч опубликованных писем учёных, художников, композиторов, писателей, поэтов, издателей, государственных деятелей, политиков, дипломатов, военных, а также представителей других социальных групп. Из этих писем, сгруппированных в два массива – генеральный и спонтанный, – автором монографии было извлечено и проанализировано более 25 тысяч вокативов и вокативных конструкций, демонстрирующих бесконечное многообразие языковых средств эпистолярной адресации.

Особое внимание в рецензируемой монографии уделено вокативному апеллятиву – малоизученной, насколько нам известно, лингвистической фигуре, на основе которой строятся разнообразные вокативные конструкции, обладающие большим прагматическим потенциалом. Несомненный интерес представляет разработанная и предложенная в книге оригинальная типология вокативных апеллятивов. Выделены и охарактеризованы четыре основных типа апеллятива при письменном обращении: 1) общий апеллятив, который может быть использован при обращении к любому адресату (*господин, товарищ, голубчик, друг* и т. п.); 2) избирательный апеллятив, используемый при обращении к широкому кругу лиц, обладающим соответствующим социальным статусом (*государь, барон, полковник, редактор* и др.); 3) спонтанный апеллятив, мотивированный теми или иными условиями общения и обычно возможный в переписке лиц с довольно близкими отношениями (*собрат, однополчанин, парижане, Царскосельская узница* и т. п.); 4) персонифицированный апеллятив, принятый в самом узком кругу, а иногда только при общении двух конкретных лиц, по сути своей близкий к прозвищу (например, *коренник* при обращении М. П. Мусоргского к И. Е. Репину). Первые два из этих четырёх типов подразделяются на канонизированные и неканонизированные, другие два – на мотивированные объективно или субъективно. В связи с представленной типологией можно, как нам кажется, говорить и о перспективах дальнейших научных изысканий, связанных с соотношением выделенных типов апеллятива и лексики различных лексико-семантических полей, с изучением комбинаторики апеллятивов, принадлежащих к разным их типам.

Научная новизна проведенного Е. К. Куваровой исследования связана, в первую очередь, с теоретической разработкой понятия *поливокатив* и построением типологии поливокатива – расчленённой лингвистической фигуры, которая представляет собой комплекс обращений адресанта к одному и тому же адресату, употреблённых в одном письме. Важный аспект изучения поливокатива открывается при рассмотрении его как фигуры с повторной номинацией, а сравнение первичной и повторной номинации адресата, считаем, обогащает и теорию языковой номинации в целом. Сопоставление способов именования адресата в тексте письменного послания стало основанием типологии поливокатива, разработанной автором рецензируемой работы, описавшим такие его типы, как рамочный, состоящий из двух вокативов в начале и в заключительной части послания, рассеянный, включающий два или более вокативов, распределённых так или иначе в тексте письма, и комбинированный, совмещающий признаки первых двух. Рамочный

поливокатив может быть дублирующим, когда второе обращение повторяет первое (*Милая Таня ... милая Таня*), редуцированным (во втором обращении опущены некоторые компоненты первого: *Дорогой Пётр Сергеевич ... дорогой*), расширенным, со включением во второе обращение компонентов, отсутствующих в первом (*Нина ... Нина, родная*), и, наконец, модифицированным, состоящим из совершенно разных вокативов или вокативных конструкций. Рассеянный поливокатив может быть гомогенным, состоящим из вокативов одного типа, и гетерогенным, включающим разные обращения: *Уважаемый трибун ... голубушка моя ... Тамарочка ... Тамара ... злодейка ... душенька ... Татушенька* (И. Бабель).

Как было отмечено выше, при описании эпистолярной адресации должно быть учтено соотношение регулярных и нерегулярных вокативных образований, и Е. К. Куварова разработала оригинальную методику лингвистической персонификации вокативного творчества отдельных адресантов. Стабильные в речевом поведении каждого адресанта вокативы определяются на основании установленного в работе однопроцентного статистического порога. Далее количественные параметры, указывающие на соотношение общего и специфического в вокативном творчестве авторов отдельных посланий, а значит, и на предпочитаемые ими способы установления и поддержания контакта при письменном общении, охарактеризованы через систему индексов (индексы наполнения, включения, стабильности и реализации), формирующих вектор вокативного ресурса, индивидуальный для каждого адресанта. Индексирование вокативных образований, с учётом динамики развёртывания системы вокативных моделей и их лексического наполнения, даёт возможность установить индивидуально-авторские предпочтения в отборе и использовании языковых средств установления и поддержания контакта в условиях дистанционной письменной коммуникации.

Исходя из изложенного выше, можно с уверенностью утверждать, что монография Е. К. Куваровой «Типология русского эпистолярного вокатива» выполнена с учётом достижений современной лингвистики и представляет собой серьёзное исследование. Оно вносит значительный научный вклад не только в русскую эпистолярику, но и в разделы синтаксиса современного русского языка, связанные с описанием средств речевого контакта, обогащает научные представления о письме как документе и речевом произведении со своими конструктивными и жанрообразующими признаками и, полагаем, будет интересно преподавателям, аспирантам и студентам филологических специальностей высших учебных заведений, всем, кто интересуется лингвистической составляющей адресации в системах письменного общения.

Н. В. Подмогильная, доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой издательского дела и межкультурной коммуникации
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

ЗМІСТ

Білоконенко Л. А. Репертуар мовних форм завершення міжособистісного конфлікту з перевагою однієї зі сторін	3
Ваняркин В. М. Экспрессия как специфическая категория текста (на примере газетно-публицистического стиля)	10
Волкова М. Ю. Шляхи утворення нових англійських та українських слів у мережі інтернет-комунікації та мови ЗМІ	17
Гонсалес-Муніс С. Ю. Мовна репрезентація гендеру в поезії Едрієнн Річ.....	22
Жадлун М. И. Образное представление концепта «вода» в поэзии А. Ахматовой и М. Цветаевой (на примере сравнения и метафоры) ..	28
Іванова І. Б. Витоки рекламної творчості в мовному просторі України	35
Ильвицкая А. М. Антропоморфная метафора в рок-поэзии Д. Арбениной (на материале сборника «Сталкер»).....	41
Корнєва С. Є. Основні складові дослідження мовної ментальності	47
Короткова С. В. Возможности изучения наречия на материале национального корпуса русского языка	52
Куварова Е. К. Динамика вокативных образований в эпистолярном дискурсе	59
Куш Ю. В. Комбіновані найменування транспортних засобів у різноструктурних мовах.....	66
Ляпичева Е. Л. Гендерный аспект концепта <i>женищина</i> в рассказах М. Жванецкого (на материале сборника «Женщины»)	72
Майданюк Ю. П. Семантичний обсяг іменникових словоназв предметних денотатів у художньому стилі мовлення (на прикладі творів Л. Денисенко та Н. Гербіш)	80
Мірошниченко І. Г. Пресупозиції та імплікатури як засоби стиснення тексту в українському мас-медійному дискурсі	85
Пономарева Л. Ф. К вопросу о лексико-грамматических средствах выражения модальности в немецком языке как одном из аспектов обучения иностранному языку в кандидатском семестре	90
Пустовалова Н. И. Композиционно-семантическая структура стихотворения Арсения Тарковского «Ночью медленно время идет...».....	95
Сахно И. А. Прием гипер- и гиповербализации в <i>arbeitszeugnis</i>	98
Семешко Н. М. Деякі аспекти стилістичної характеристики головної героїні повісті Т. Капоте «Сніданок у Тіффані».....	103
Ситникова Е. В. Сложноподчиненное предложение: определение понятия и принципы классификации.....	111
Стражева М. А. Штучна мова <i>лаадан</i> як мовний експеримент в художньому тексті	119
Ткачук Т. П. Вплив рівня освіченості родини на вибір мови респондентом в умовах українсько-російського білінгвізму	125

Турута И. И. Аттрактивная функция эргонимов и языковые средства ее реализации	129
Khodorenko A. V. Narrative research. linguistic aspect.....	139
Хоровец В. Є. Теоретичні засади дослідження адвербіальних прийменникових конструкцій	144
Шатілова О. С. Проблема декодування імпліцитних спонукальних мовленнєвих актів у публіцистичному дискурсі	149
Шкоріна І. М. Феномен змішування мов у парадигмі національно-мовної картини світу	155
Подмогильная Н. В. «Я к Вам пишу...», или письмо как объект лингвистического исследования (Рецензия на монографию Е. К. Куваровой «Типология русского эпистолярного вокатива»)...	161

CONTENTS

Bilokonenko L. A. The repertoire of linguistic forms interpersonal conflict with the advantage of one side of conflict.....	3
Vaniarkin V. M. Expressivity as a specific category of a text (on the example of journalese and publicistic styles).....	10
Volkova M. Yu. The ways of new English and Ukrainian words formation in the Internet system and mass media language.....	17
Honsales-Munis S. Yu. Language representation of gender in Adrienne Rich's poetry.....	22
Zhadlun M. I. Figurative representation of the «water» concept in the poetry of A. Akhmatova and M. Tsvetaeva (on examples of similes and metaphors)	28
Ivanova I. B. Origins of advertising works in Ukraine language space	35
Ilvitskaya A. M. Anthropomorphic metaphor in Diana Arbenina's rock poetry (based on the book «Stalker»)	41
Kornieva S. Ye. Basic constituents of language mentality researching	47
Korotkova S. V. Adverbs investigation options: on Russian language national collection of writing material	52
Kuvarova O. K. Vocative formations dynamics in the epistolary discourse	59
Kushch J. V. The combined vehicle nominations in the languages with different structure	66
Lyapicheva O. L. Gender aspect of the concept <i>woman</i> in M. Zhvanetskiy's stories (based on the book «Women»)	72
Maidaniuk Y. P. Semantic content of the referents nomination of the artistic style (based on works written by L. Denysenko and N. Gerbish)	80
Miroshnychenko I. G. Presuppositions and implicatures as means of compressed text in ukrainian mass-media discourse.....	85
Ponomareva L.F. To the problem of lexical and grammatical means of expressing modality in the German language as one of the aspects of teaching a foreign language in the process of training candidates of science.....	90
Pustovalova N. I. Compositional semantic organization of Arseny Tarkovsky's poem «Ночью медленно время идет» (The time goes slowly at night)	95
Sakhno I. A. The technique of hyper- and hypoverbalisation in the job reference	98
Semeshko N. M. Some aspects of the main personage stylistic characterization in T. Capote's story «Breakfast at Tiffany».....	103
Sytnykova O. V. Complex sentence: the definition and principles of classification	111
Strazheva M. A. Constructed language <i>laadan</i> as a linguistic experiment in the literary text.....	119

Tkachuk T. P. Correlation between educational level of a family and speakers' language selection in a Ukrainian-Russian bilingual environment.....	125
Turuta I. I. Attention-getting function of ergonyms and linguistic means of its realization.....	129
Khodorenko A. V. Narrative research. linguistic aspect.....	139
Khorovets V. Ye. Theoretical basics of adverbial prepositional constructions research.....	144
Shatilova O. S. Problem of decoding implicit persuasive speech acts in journalistic discourse	149
Shkorina I. M. The phenomenon of confusion of languages in the paradigm of national-language picture of the world.....	155
Podmogilnaya N. V. «I write to you ...», or a letter as an object of linguistic research (Book review of Ye. K. Kuvarova's monograph «Typology of Russian epistolary vocative »)	161

Наукове видання

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
МОВОЗНАВСТВО

Заснований у 1993 р.

Вип. 21 (2)

Українською, російською, англійською мовами

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21031-10831 Р від 24.10.2014 р.*

Редактор І. І. Стадник
Коректор Т. І. Севост'янова
Оригінал-макет В. В. Спіріна

Підписано до друку 28.05.25. Формат 70х108¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк плоский. Ум. друк. арк. 14,47. Обл.-вид. арк. 14,05. Ум. фарбовідб. 14,47.
Тираж 100 пр. Зам. № .

РВВ ДНУ, просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010

Видавництво і друкарня «Ліра»
49010, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
серія ДК № 188 від 19.09.2000